

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการวัฒนธรรมการบริโภคในบันเทิงคดีไทยร่วมสมัย

โดย สุรเดช ไชติอุดมพันธ์

ธันวาคม 2555

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการพัฒนาระบบการบริการในบัณฑิตศึกษาไทยร่วมสมัย

ผู้วิจัย

สังกัด

สุรเดช โชติอุดมพันธ์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกอ. และ สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

รหัสโครงการ	MRG5380238
ชื่อโครงการ	วัฒนธรรมการบริโภคในบันเทิงคดีไทยร่วมสมัย
ชื่อนักวิจัยและสถาบัน	สุรเดช โชติอุดมพันธ์ (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย)
อีเมล	suradech.c@chula.ac.th
ระยะเวลาโครงการ	มิถุนายน 2553 - ธันวาคม 2555
บทคัดย่อ	

งานวิจัย “วัฒนธรรมการบริโภคในบันเทิงคดีไทยร่วมสมัย” มีจุดประสงค์ที่จะศึกษาภาพแทนของวัฒนธรรมการบริโภคที่นำเสนอในงานนวนิยายและเรื่องสั้นของนักเขียนไทยร่วมสมัย อาทิ กนกพงศ์ สงสมพันธุ์ ปรีทรรศ หุตางกูร และอนุสรณ์ ติปยานนท์ นักเขียนกลุ่มนี้ได้เปลี่ยนสภาพภูมิทัศน์ของวงการวรรณกรรมไทยร่วมสมัยในช่วงไม่กี่ทศวรรษที่ผ่านมาโดยนำเสนอมิติใหม่ๆ ของสังคมไทยร่วมสมัยที่ระบบทุนนิยมและบริโภคนิยมได้เข้ามามีบทบาทและอิทธิพลต่อสภาพจิตใจของคน อันก่อให้เกิดทั้งปัญหาและวิถีใหม่ๆ ในการสร้างสรรค์อัตลักษณ์หรือการใช้ชีวิตประจำวัน

คำหลัก

บริโภคนิยม ทุนนิยม วรรณกรรมร่วมสมัย วรรณคดีวิจารณ์

Project Code	MRG5380238
Project Title	Consumer Culture in Contemporary Thai Fiction
Investigator	Suradech Chotiudompant (Chulalongkorn University)
E-mail Address	suradech.c@chula.ac.th
Project Period	June 2010 - December 2012

Abstract

The research “Consumer Culture in Contemporary Thai Fiction” is aimed to investigate the representations of consumer culture in the novels and short stories by contemporary Thai writers such as Kanokpong Songsompan, Paritas Hutangkul, and Anusorn Tipayanond. It goes without saying that these writers have over the past decades changed the Thai literary landscape by presenting new dimensions of Thai society, in which capitalism and its related discourse of consumerism have exerted strong influence and played a significant role in the mentality of the Thai public, creating both problems and opportunities for identity and lifestyle formation.

Keywords

consumerism, capitalism, contemporary Thai literature, literary criticism

กิตติกรรมประกาศ

ในการทำงานวิจัยชิ้นนี้จะสำเร็จล่วงไปได้ฉัน ผู้วิจัยต้องขอขอบคุณทุนพัฒนาอาจารย์ใหม่ซึ่งเป็นการร่วมกันสนับสนุนของหน่วยงานต่างๆ คือ สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผู้วิจัยขอขอบคุณสำหรับคำแนะนำต่างๆ ของเจ้าหน้าที่ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยที่ทำให้การทำวิจัยในช่วงสองปีครั้งนี้เป็นไปอย่างราบรื่น

นอกจากนั้น ผู้วิจัยขอขอบคุณรองศาสตราจารย์ ดร.ตรีศิลป์ บุญขจร นักวิจัยที่ปรึกษาสำหรับคำแนะนำและข้อเสนอแนะต่างๆ ผู้วิจัยขอขอบคุณอัครวิณ ลิ้มชัยเจริญ นันทวัลย์ สุทธภการะสถิตย์ กฤษฎา ขำยัง อลิสา สันตสมบัติ และณัชพล บุญประเสริฐกิจ ทั้งหมดเป็นนิสิตช่วยงานทั้งในระดับปริญญาตรี โท และเอกที่ต่างมีบทบาทช่วยงานวิจัยนี้อย่างแข็งขัน

ผู้วิจัยขอขอบคุณคณาจารย์ภาควิชาวรรณคดีเปรียบเทียบที่มีน้ำใจช่วยรับภาระงานสอนของผู้วิจัยในขณะที่ผู้วิจัยลาเพิ่มพูนความรู้ทางวิชาการ และท้ายสุดขอขอบคุณคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่อนุญาตให้ผู้วิจัยได้ลาเพิ่มพูนความรู้เป็นเวลาหนึ่งปี ได้วางเว้นจากงานสอนและงานบริหาร ทำให้ผู้วิจัยได้มีเวลาดูแลการทำงานวิจัยชิ้นนี้จนสำเร็จล่วง

สารบัญ

	กิตติกรรมประกาศ	2
บทหน้า	Executive Summary	4
	วัตถุประสงค์	4
	ระเบียบวิธีวิจัย	5
บทที่ 1	บริโภคนิยม: แนวคิดและทฤษฎี	6
	การบริโภค ผู้บริโภค บริโภคนิยม	6
	ทฤษฎีบริโภคนิยม	8
	คาร์ล มากซ์กับการบริโภคในแง่ที่สัมพันธ์กับการผลิต	8
	ทอร์สไตน์ แวเบลนกับการบริโภคเพื่อความโดดเด่น	9
	เกออร์ก ซิมเมลกับการบริโภคในพื้นที่เมือง	11
	การบริโภคกับมิติทางประวัติศาสตร์	12
	การเมืองเรื่องการบริโภคในราชสำนักของพระราชินีอลิซาเบทที่หนึ่ง	12
	คอลิน แคมป์เบลกับจริยธรรมแบบจินตนิยม	14
	ฌอง โบตริยาร์กับการบริโภคในสังคมร่วมสมัย	16
	การเปลี่ยนผ่านจากสังคมแรงงานสู่สังคมแห่งการบริโภค	17
	บริโภคนิยมในสังคมไทย: มุมมองจากนักวิชาการ	19
	บทที่ 2	ทุนนิยม สังคมและการทำให้เป็นสินค้า
ทุนนิยมและการครอบงำมนุษย์		23
ทุนนิยม บริโภคนิยมกับสังคมชนบท		30
ทุนนิยม บริโภคนิยมกับสังคมเมือง		34
การทำให้เป็นสินค้า: เวลา ความรัก ชีวิต		39
บทที่ 3	การบริโภค พื้นที่และการสร้างอัตลักษณ์	46
	กลไกของการบริโภค	46
	พื้นที่แห่งการบริโภค	52
	สยามสแควร์: พื้นที่แห่งความมหัศจรรย์และการทำให้เป็นสินค้า	52
	จากแนวราบสู่แนวตั้ง: ห้างสรรพสินค้า ศูนย์การค้าและพื้นที่แห่งความฝัน	57
	ศูนย์อาหารและซูเปอร์มาร์เก็ต: การบริโภคในมิติชนชั้นและชาติพันธุ์	61
	การบริโภคกับอัตลักษณ์	65
การบริโภคกับการสร้างอัตลักษณ์	67	
การบริโภคกับการควบคุมอัตลักษณ์	70	
บทที่ 4	การบริโภควัฒนธรรม	76
	การศึกษาและการบริโภคความรู้	77
	โลกแห่งความบันเทิง: การเสพชื่อเสียงและตัวตนศิลปิน	84
	การท่องเที่ยว: ชาติพันธุ์ พื้นที่ สินค้า	90
	สื่อสารมวลชนกับการบริโภคข่าวสาร	96
บทที่ 5	บทสรุป	101
บรรณานุกรม		103
ภาคผนวก	บทความภาษาอังกฤษที่ส่งตีพิมพ์	110
	กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย	131

บทนำ

Executive Summary

ในปัจจุบัน ปฏิเสธไม่ได้ว่าแนวคิดเรื่องบริโภคนิยมได้รับความสนใจอย่างมากในวงการศึกษาหลายสาขาด้วยกัน ถึงแม้ว่าองค์ความรู้เรื่องบริโภคนิยมจะได้รับการสถาปนาอย่างเป็นทางการในวิชาการสายธุรกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวิชาประเภทพฤติกรรมผู้บริโภค (Consumer Behavior) แต่ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา นักวิชาการสายสังคมศาสตร์เริ่มให้ความสนใจกับแนวคิดทฤษฎีบริโภคนิยมมากขึ้นเนื่องจากพัฒนาการขององค์ความรู้ทางด้านสังคมศาสตร์เริ่มมีการใช้แนวคิดใหม่ๆ อาทิ วาทกรรมและอุดมการณ์ รวมไปถึงระเบียบวิธีวิจัยใหม่ๆ เช่น สัญศาสตร์ มาพินิจพิจารณาชีวิตประจำวันของมนุษย์

การบริโภคในกรอบคิดทฤษฎีใหม่นี้ไม่ได้หมายถึงเพียงแค่การจับจ่ายใช้สอยและการโฆษณาเพื่อเชิญชวนให้ผู้คนมาซื้อสินค้าเท่านั้น หากแต่มุ่งเน้นอภิปรายนัยยะสำคัญของการบริโภคที่ส่งผลต่อการสร้างอัตลักษณ์ ในแง่นี้การบริโภคเป็นสิ่งที่สัมพันธ์กับแนวคิดเรื่องชนชั้นเนื่องจากผู้คนไม่ได้บริโภคสินค้าในระดับของมูลค่าใช้สอยของตัวสินค้า แต่บริโภคสินค้าในระดับสัญลักษณ์ ด้วยเห็นว่าการใช้สินค้าบางอย่างส่งผลให้ตนดูดีมีระดับ ดังนั้น การบริโภคในสังคมปัจจุบันจึงเป็นกิจกรรมที่ซับซ้อนมากขึ้นเนื่องจากนักการตลาดเองได้เน้นออกแบบสินค้าให้มีมูลค่าในเชิงสัญลักษณ์ผ่านการสร้างยี่ห้อให้ดูน่าเชื่อถือและบรรจุกุณที่ทันสมัย การเปลี่ยนทัศนคติของการบริโภคจากเดิมที่ให้ความสำคัญกับสินค้าในระดับมูลค่าใช้สอยมาสู่ระดับมูลค่าในเชิงสัญลักษณ์สัมพันธ์กับโลกทัศน์แบบหลังสมัยใหม่ที่พิจารณาว่ามนุษย์เข้าถึงสิ่งต่างๆ รอบตัวในระดับของภาพแทน (representation) ที่ผ่านกระบวนการจัดแต่ง คัดเลือก ตัดทอน ไม่ว่าจะโดยนักการตลาดหรือเจ้าของผลิตภัณฑ์เอง การบริโภคในแง่นี้จึงเป็นกระบวนการสำคัญที่มนุษย์ในโลกทุนนิยมต้องเผชิญ

ในวงการวรรณคดีศึกษา การวิเคราะห์แนวคิดเรื่องบริโภคนิยมยังไม่มีผู้สนใจศึกษามากนัก แม้ว่าจะมีตัวงานวรรณกรรมที่กล่าวถึงการบริโภคปรากฏเป็นจำนวนมากขึ้นก็ตาม งานวิจัยเรื่อง **วัฒนธรรมการบริโภคในบันเทิงคดีไทยร่วมสมัย** จึงต้องการที่จะศึกษาวิเคราะห์บริโภคนิยมตามที่ปรากฏในวรรณกรรมไทยร่วมสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวาทเรื่องสั้นและนวนิยายของนักเขียนร่วมสมัยที่นำเสนอปัญหาและภาพสะท้อนของสังคมปัจจุบันที่ผู้คนตกเป็นเหยื่อของสื่อสารมวลชนที่คอยควบคุมกำกับ การบริโภค นักเขียนไทยร่วมสมัย อาทิ กนกพงศ์ สงสมพันธุ์ ปรีทรรศ หุตางกูร และอนุสรณ์ ติปยานนท์ มักจะเขียนงานที่วิพากษ์วิจารณ์สังคมปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นสังคมเมืองหรือสังคมชนบทที่ผู้คนต้องดิ้นรนไขว่คว้ามาซึ่งวัตถุเพื่อที่จะได้มีชีวิตชีวิตที่ “ดีพร้อม” ตามอย่างที่สื่อสารมวลชนกำหนดสร้างขึ้น

วัตถุประสงค์ของโครงการ

1. เพื่อศึกษาการนำเสนอวัฒนธรรมการบริโภคตามที่ปรากฏในบันเทิงคดีไทยร่วมสมัย

2. เพื่อศึกษาบทบาทและการเมืองของการบริโภคในฐานะที่เป็นปัจจัยสำคัญในการประกอบสร้างอัตลักษณ์ในกระแสวัฒนธรรมโลกาภิวัตน์ของบริษัทสังคมไทยร่วมสมัย

วิธีการวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นการพิจารณาวรรณกรรมในฐานะที่เป็นภาพสะท้อนโลกทัศน์เกี่ยวกับวัฒนธรรมการบริโภค จึงมีลักษณะเป็น งานวิจัยเอกสาร (**documentary research**) ที่ต้องศึกษาค้นคว้าทั้งตัวบทวรรณกรรมไทยร่วมสมัยและตัวบททฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับบริโภคนิยม

บทที่ 1

บริโภคนิยม: แนวคิดและทฤษฎี

บริโภคนิยมนับเป็นหัวข้อสำคัญของโลกยุคปัจจุบัน เนื่องจากการบริโภคที่ไม่ใช่เป็นเพียงแค่การตอบสนองความต้องการในระดับพื้นฐานหรือในระดับปัจจัยสี่เท่านั้น หากแต่เป็นกิจกรรมที่ส่งผลกระทบต่อในวงกว้างมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการสร้างอัตลักษณ์ การแสดงออกซึ่งจุดยืนทางการเมือง หรือเป็นการตอบสนองความปรารถนาที่ไม่มีวันเต็มเต็ม ในสังคมปัจจุบัน เรามักจะใช้คำว่าบริโภคนิยมในเชิงลบ อันเป็นการวิพากษ์วิจารณ์บุคคลทั่วไปที่มักจะนิยมจับจ่ายใช้สอยสิ่งที่ไม่ได้มีความจำเป็น หากแต่เป็นเพียงการตอบสนองความต้องการเพียงชั่วครู่ อย่างไรก็ตาม ในทางสังคมศาสตร์นั้น การนิยามคำว่าบริโภคนิยมไม่ได้จำกัดกรอบแต่ในเชิงการวิพากษ์ หากแต่เป็นการพยายามเข้าใจกลไกหรือกระบวนการการดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่สัมพันธ์กับการบริโภคโดยรวม

การศึกษาเรื่องบริโภคนิยมนั้นจำเป็นต้องมีการบูรณาการความรู้จากศาสตร์หลายแขนงเข้าด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นความรู้ทางด้านเศรษฐศาสตร์ สังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ ทั้งนี้เนื่องจากการบริโภคก้าวข้ามพรมณฑลศาสตร์ต่างๆ เราต่างใช้ปัจจัยมากมายในการตัดสินใจบริโภค ไม่ว่าจะเป็นประโยชน์ของสินค้า ราคาที่เหมาะสมกับเงินในกระเป๋า การออกแบบผลิตภัณฑ์ และอารมณ์ของผู้บริโภคเอง ทั้งหมดนี้ทำให้การศึกษาบริโภคนิยมเป็นเรื่องที่ซับซ้อน หากแต่เป็นเรื่องที่สำคัญที่อยู่ใกล้ตัวเนื่องจากเราต้องจับจ่ายซื้อสินค้าทุกเมื่อเชื่อวัน นอกจากนั้น องค์ความรู้ที่ซับซ้อนมากขึ้นทางด้านการตลาดทำให้การบริโภคไม่ได้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยความสมัครใจของผู้บริโภคแต่ฝ่ายเดียว แต่นักการตลาดและนักโฆษณาในปัจจุบันมีอิทธิพลสำคัญที่จะกำหนดความต้องการของผู้บริโภคด้วย โดยผ่านการสร้างมิติในเชิงสัญลักษณ์ให้แก่สินค้า ทำให้ผู้บริโภคไม่ได้ซื้อสินค้าเพียงเพื่อประโยชน์โดยตรงของตัวสินค้าเท่านั้น แต่เพื่อที่จะทำให้อัตลักษณ์เมื่อใช้สินค้าอีกด้วย

การบริโภค ผู้บริโภค บริโภคนิยม

ในการศึกษาเรื่องบริโภคนิยมนั้น จำเป็นต้องจำแนกความแตกต่างระหว่างคำว่า “การบริโภค” (consumption) และคำว่า “บริโภคนิยม” (consumerism) กล่าวคือ การบริโภคหมายถึงการกระทำ ซึ่งอาจจะเป็นการจับจ่ายใช้สอยหรือการเสพสินค้า แต่บริโภคนิยมนั้นหมายถึงวิถีชีวิตหรือมิติทางด้านสังคมและวัฒนธรรมของการบริโภค (Miles, 1998: 4) นอกจากนั้น การศึกษาศัพท์เกี่ยวกับการบริโภคก็น่าสนใจเช่นเดียวกัน มาร์ค แพเทอร์สัน (Mark Paterson, 2006: 8) ได้เสนอว่าคำว่า “consumption” มีรากศัพท์มาจากคำสองคำคือ “consumer” และ “consumare” คำแรกนั้นมีนัยยะหมายถึงการใช้ให้หมดไปหรือการทำลาย ส่วนคำหลังนั้นมีนัยยะการทำให้สำเร็จเสร็จสิ้น ซึ่งอาจจะมียุทธศาสตร์คือการเสร็จสมอารมณ์หมายก็ได้เช่นเดียวกัน เรย์มอนด์ วิลเลียมส์ (Raymond Williams, 1976: 78) ได้ศึกษาและพบว่าคำว่า “consume” นั้นเริ่มใช้กันตั้งแต่ราวคริสต์ศตวรรษที่ 14 และความหมายดั้งเดิมนั้นเป็นไปในเชิงลบ อาทิ ทำลาย ทำให้เสียหรือหมดไป ด้วยเหตุนี้เอง คำว่า “consumption” ในอดีตจึงมักใช้กับโรคภัยที่ทำให้คนอ่อนแอและหมดพลังกำลังลงไปเรื่อยๆ ก่อนที่จะใช้กันเพื่อหมายความถึงวัณโรคในยุคต่อมา อย่างไรก็ตาม วิลเลียมส์เห็นว่าตั้งแต่ราวช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมาความ

หมายของคำว่า “consume” เริ่มพัฒนาไปในด้านบวกมากขึ้น เมื่อผู้คนเริ่มใช้คำนี้ในความหมายของการบริโภคซึ่งตรงกันข้ามกับการผลิต (production) พัฒนาการของความหมายคำว่า “การบริโภค” นี้เองทำให้เราเห็นถึงทัศนคติที่เปลี่ยนแปลงไปของผู้คนที่มีการบริโภค จากเดิมที่มองว่าการบริโภคมีนัยยะของความสิ้นเปลืองหรือการทำลายมาเป็นการบริโภคที่มีนัยยะของการเสพหรือการใช้สอยอย่างเป็นกลางมากขึ้น

ในขณะเดียวกัน ความหมายของคำว่า “ผู้บริโภค” หรือ “consumer” ก็มีนัยยะที่เปลี่ยนไปในทำนองเดียวกัน ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 16 คำดังกล่าวมักจะมีนัยยะในเชิงลบซึ่งหมายถึงผู้ที่ทำลายหรือทำให้บางสิ่งบางอย่างหมดไป แต่ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 คำดังกล่าวเริ่มมีความหมายที่เป็นกลางมากขึ้นในบริบทของเศรษฐศาสตร์การเมือง วิลเลียมส์ (1976: 79) ยังอภิปรายเพิ่มเติมว่าการเริ่มใช้คำว่า “consumer” มาแทนคำว่า “customer” หรือ “ผู้อุปถัมภ์” นั้นมีนัยยะสำคัญเช่นเดียวกัน กล่าวคือ ในขณะที่คำว่า “ผู้อุปถัมภ์” แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้ขายกับผู้ซื้อที่สนิทสนมและชัดเจน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงสภาพสังคมในอดีตที่ผู้ซื้อมักจะซื้อสินค้าจากผู้ขายคนเดียวและมีความสัมพันธ์ที่แนบแน่นและยาวนาน ส่วนคำว่า “ผู้บริโภค” ที่มีการใช้มากขึ้นแสดงให้เห็นถึงความเป็นนามธรรมของการซื้อขาย ไม่ได้เป็นการอุปถัมภ์อย่างชัดเจน หากแต่เป็นกิจกรรมที่ผู้ซื้อไม่เจตจำนงเสรีในการเลือกซื้อจากผู้ขายที่หลากหลายและผู้ซื้อไม่ได้มีข้อผูกมัดที่จะต้อง “อุปถัมภ์” ผู้ขายรายใดรายหนึ่งเป็นพิเศษ

ประเด็นที่น่าสนใจของการศึกษาเรื่องผู้บริโภคคือความสามารถของผู้บริโภคที่จะเลือกจับจ่ายอย่างเสรี ทั้งนี้เนื่องจากสังคมปัจจุบันเต็มไปด้วยวัฒนธรรมของการส่งเสริมการขาย (promotional culture) ซึ่งใช้การโฆษณาผ่านสื่อสารมวลชนช่องทางต่างๆ ในการกระตุ้นให้ผู้บริโภคต้องซื้อสินค้านั้นๆ วัฒนธรรมดังกล่าวทำให้นักวิชาการเริ่มตั้งคำถามว่าผู้บริโภคมีความสามารถในการต่อรองและเลือกสรรสินค้าที่ตัวเองต้องการได้จริงหรือไม่ หรือการตัดสินใจของผู้บริโภคนั้นถูกหลอหลอมขึ้นด้วยโฆษณาและเทคนิคทางการตลาดต่างๆ จนกระทั่งผู้บริโภคนั้นไม่ได้มีสิทธิเลือกอย่างแท้จริงอีกต่อไป ในประเด็นนี้ แอลัน อัลดริจ (Alan Aldrige, 2003: 16) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับผู้บริโภคไว้อย่างน่าสนใจ โดยจำแนกผู้บริโภคออกมาได้เป็น 4 ประเภทใหญ่ๆ คือ

- (1) **ผู้บริโภคที่เป็นเหยื่อ (victim)** หมายถึงผู้บริโภคที่เข้าใจว่าการบริโภคเป็นเพียงแค่กระบวนการได้มาซึ่งสินค้าแต่กลับถูกรอบงำโดยกลไกการโฆษณาประชาสัมพันธ์ต่างๆ
- (2) **ผู้บริโภคที่มีเหตุผล (rational actor)** หมายถึงผู้บริโภคที่เข้าใจว่าการบริโภคเป็นเพียงแค่กระบวนการได้มาซึ่งสินค้าและไม่ถูกรอบงำโดยกลไกการโฆษณาประชาสัมพันธ์ต่างๆ
- (3) **ผู้บริโภคที่ถูกหลอก (dupe)** หมายถึงผู้บริโภคที่เข้าใจว่าการบริโภคเป็นการแสดงออกซึ่งอัตลักษณ์หรือจุดยืน หากแต่ไม่ได้รู้เท่าทันกลไกการโฆษณาประชาสัมพันธ์ และ
- (4) **ผู้บริโภคที่ต้องการสื่อสาร (communicator)** หมายถึงผู้บริโภคที่เข้าใจว่าการบริโภคเป็นการแสดงออกซึ่งอัตลักษณ์หรือจุดยืน และรู้เท่าทันกลไกการโฆษณาประชาสัมพันธ์ จึงสามารถใช้การบริโภคแสดงออกซึ่งอัตลักษณ์หรือจุดยืนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากการจำแนกลักษณะของผู้บริโภคออกมาเป็นสี่ลักษณะดังกล่าว อัลดริจยังได้อภิปรายเพิ่มเติมด้วยว่าภาพลักษณ์ของผู้บริโภคก็แตกต่างกันไปตามเพศสถานะเช่นเดียวกัน กล่าวคือ ภาพลักษณ์ของผู้

บริโภคนิยมมักจะไปในแบบที่สอง นั่นคือผู้บริโภคมักจะมองว่าการบริโภคเป็นเพียงแค่การกระทำเพื่อให้ได้มาซึ่งสินค้าเท่านั้นและไม่หลงตกเป็นเหยื่อของกลไกการโฆษณาประชาสัมพันธ์ ในทางกลับกัน ภาวลักษณะของผู้บริโภคที่เป็นสตรีมักจะเป็นไปในแบบที่สาม คือเป็นผู้บริโภคที่มองว่าการบริโภคเป็นการนำเสนอตัวตนหรืออัตลักษณ์และถูกครอบงำด้วยกลไกทางการตลาดต่างๆ

ส่วนคำว่า “บริโภคนิยม” หรือ “consumerism” เป็นคำแสดงให้เห็นถึงมิติทางวัฒนธรรมหรือสภาพวิถีชีวิตที่มีการบริโภคเข้ามาเป็นปัจจัยสำคัญ สตีเวน ไมลส์ (Steven Miles, 1998: 5) นิยามว่า บริโภคนิยมคือการปะทะสังสรรค์ระหว่างตัวบุคคลกับโครงสร้างทางสังคมในมิติของการบริโภค ในแง่ที่ ประสพการณ์การบริโภคมีนัยยะของการสื่อสารทางจิตวิทยาและสังคม (psycho-social) เนื่องจากการปะทะและต่อรองกันระหว่างปัจเจกกับสังคม นอกจากนั้นประสพการณ์ดังกล่าวยังมี **ภาวะย้อนแย้งของการบริโภค (the consuming paradox)** กล่าวคือ ในขณะที่การบริโภคทำให้ปัจเจกสามารถสร้างสรรค์อัตลักษณ์ที่ต้องการขึ้นมาได้ แต่การสร้างสรรค์ดังกล่าวเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดขึ้นในระดับหนึ่ง ไม่ที่จะเป็นการกำหนดจากนักการตลาดหรือเป็นการกำหนดโดยผ่านอุดมการณ์ต่างๆ ที่ไหลเวียนในสังคม ในยุคสมัยหนึ่ง การศึกษาเรื่องบริโภคนิยมจึงเป็นสิ่งที่สลับซับซ้อน

ทฤษฎีบริโภคนิยม

คาร์ล มากซ์กับการบริโภคในแง่ที่สัมพันธ์กับการผลิต

นักวิชาการหลายคนได้ศึกษาวิเคราะห์เรื่องการบริโภคและบริโภคนิยมจากแง่มุมหรือจุดยืนที่แตกต่างกันหลากหลาย นักวิชาการที่สำคัญคนหนึ่งคือคาร์ล มากซ์ (Karl Marx) นักปรัชญาการเมืองชาวเยอรมันที่ได้วิเคราะห์การบริโภคจากจุดยืนที่เน้นศึกษาระบบการผลิต มากซ์แบ่งการบริโภคออกเป็นสองระดับคือ (1) **การบริโภคอันเกี่ยวกับการผลิต (productive consumption)** กล่าวคือ ในการผลิตสินค้าชิ้นหนึ่งมีการบริโภคแรงงานหรือปัจจัยการผลิตอื่นๆ มากน้อยเพียงใด และ (2) **การบริโภคส่วนบุคคล (individual consumption)** ซึ่งมักจะเกี่ยวข้องกับการบริโภคเพื่อยังชีพของแต่ละคน ในการบริโภคส่วนบุคคลนี้มากซ์จำแนกออกเป็นการบริโภคของชนชั้นกรรมาชีพซึ่งมักจะเป็นการบริโภคตามความต้องการที่แท้จริงและการบริโภคของชนชั้นนายทุนซึ่งมักจะเป็นการบริโภคสินค้าหรูหราฟุ่มเฟือยอันเป็นผลกำไรที่ได้มาจากมูลค่าส่วนเกินของผลผลิตที่ตนเองขายได้อันเกิดจากหยาดเหงื่อแรงงานของชนชั้นกรรมาชีพ (George Ritzer, 2005: 50)

มากซ์ได้จำแนกความแตกต่างระหว่าง **มูลค่าการใช้สอย (use value)** และ **มูลค่าการแลกเปลี่ยน (exchange value)** โดยอภิปรายว่าในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม สินค้าไม่ได้มีมูลค่าเท่ากับมูลค่าการใช้สอยซึ่งเป็นค่าใช้จ่ายของวัตถุดิบและการผลิตอีกต่อไป หากแต่สินค้าถูกกำหนดให้มีราคาเทียบเท่ากับมูลค่าการแลกเปลี่ยนซึ่งมักจะบวกรวมกำไรเข้าไป ดังที่เขากล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า

If commodities could speak, they would say this: our use-value may interest men, but it does not belong to us as objects. What does belong to us as objects, however, is our

value. Our own intercourse as commodities prove it. We relate to each other merely as exchange-values. (Marx, 2000: 339)

ในแง่นี้ มาร์กซเห็นว่าสินค้าต่างเชื่อมโยงและสัมพันธ์กันและกันในระดับของมูลค่าการแลกเปลี่ยนเท่านั้น ความแตกต่างระหว่างมูลค่าการใช้สอยและมูลค่าการแลกเปลี่ยนทำให้เราเห็นถึงการเอาใจเอาเปรียบแรงงาน เนื่องจากนายทุนมักจะกดต้นทุนซึ่งรวมถึงค่าจ้างให้ต่ำที่สุดและตั้งราคาสินค้าให้สูงเพื่อเพิ่มกำไรให้แก่ธุรกิจของตน มาร์กซเห็นว่าชนชั้นกรรมาชีพจึงมักจะรู้สึกแปลกแยกกับสินค้าและตัวตนของกรรมกรเอง ทั้งนี้เนื่องจากแรงงานซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของตัวตนถูกแลกเปลี่ยนให้มีมูลค่าเท่ากับเงินและนอกจากนั้นสินค้าที่ลงทุนลงแรงผลิตกลับถูกนำไปขายในขณะที่ตนได้รับค่าแรงอย่างไม่เป็นธรรม

ในทางกลับกัน การบริโภคจึงเน้นให้ความสำคัญไปที่ตัวสินค้า กลายเป็นการยึดติดหรือ **การหมกมุ่นกับตัวสินค้า (commodity fetishism)**¹ มากกว่าจะที่สนใจในแง่มุมมองของการผลิตหรือแรงงานที่ใช้ในการผลิต มาร์กซเทียบเคียงลักษณะดังกล่าวกับวัตถุหรือสิ่งของในสมัยโบราณที่ผู้คนเชื่อว่ามีพลังวิเศษซ่อนอยู่ มาร์กซเห็นว่าลักษณะการยึดติดหรือหมกมุ่นในตัวสินค้านั้นเกิดขึ้นเมื่อสินค้าถูกกำหนดมูลค่าจากมูลค่าการแลกเปลี่ยน ทำให้ผู้บริโภคไม่สนใจว่าใครเป็นผู้ผลิต ด้วยเหตุนี้เอง การเอาใจเอาเปรียบกรรมกรจึงเกิดขึ้นได้และไม่มีใครตั้งคำถาม นอกจากนั้นเขาเห็นว่าการเกิดขึ้นของระบบเงินตราที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนก็มีความสำคัญเช่นเดียวกัน เนื่องจากผู้คนยึดติดกับมูลค่าการแลกเปลี่ยนของสินค้าและการใช้เงินในการแลกเปลี่ยนมูลค่าดังกล่าว ลักษณะดังกล่าวทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบุคคลกลายเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างวัตถุแทน ส่วนแง่มุมมองของบุคคล ไม่ว่าจะเป็นหยาดเหงื่อแรงงานที่ใช้ในการผลิตหรืออารมณ์ความรู้สึกผูกพันของผู้ผลิตที่มีต่อสินค้า ถูกกลบทำให้หายไปหมดสิ้น อาจจะกล่าวได้ว่าการบริโภคสำหรับมาร์กซเกิดขึ้นพร้อมกับการให้ความสำคัญต่อสินค้ามากกว่าบริบทของการผลิตต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นต้นทุน วัตถุประสงค์ หรือแรงงานที่ใช้ การใช้เงินเป็นตัวกลางแลกเปลี่ยนทำให้คำถามของผู้บริโภคส่วนใหญ่มุ่งเน้นไปที่มูลค่าการแลกเปลี่ยนของสินค้าที่แปรเปลี่ยนเป็นตัวเงิน

ทอร์สไตน์ แวเบลนกับการบริโภคเพื่อความโดดเด่น

ในขณะที่มาร์กซให้ความสำคัญกับการผลิตว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการบริโภคอย่างไร ทอร์สไตน์ แวเบลน (Thorstein Veblen) พิจารณาประเด็นเรื่องของการบริโภคโดยตรง โดยเฉพาะกรณีของกลุ่มเศรษฐีใหม่ (*nouveaux riches*) พยายามใช้การบริโภคเพื่อแสดงออกซึ่งสถานะที่โดดเด่นของตนโดยการลอกเลียนแบบสินค้าหรือวิถีชีวิตของชนชั้นสูงในยุโรป แวเบลนเสนอว่าการบริโภคของกลุ่มเศรษฐีใหม่เพื่อแสดงออกซึ่งหน้าตานี้แบ่งได้เป็นสองประเภทด้วยกัน คือ การจับจ่ายใช้สอยและการพักผ่อนหย่อนใจ การจับจ่ายใช้สอยนั้นเป็น **การบริโภคเพื่อความโดดเด่น (conspicuous consumption)** เนื่องจากกลุ่มเศรษฐีใหม่มักจะซื้อสินค้าที่มีราคาเพื่อแสดงออกซึ่งฐานะทางการเงินที่โดดเด่นของตน ไม่

¹ มีผู้แปลคำว่า commodity fetishism ไว้หลายสำนวนด้วยกัน อธิคม โกมลวิยารช (2538: 23) แปลว่า “มนต์ขลังของสินค้า” ในขณะที่วีริยะ สว่างโชติ (2538: 35) แปลว่า “ความหลงใหลในตัวสินค้า” อย่างไรก็ตาม การแปลทั้งสองฉบับแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของการบริโภคในสมัยปัจจุบันที่ตัวสินค้ามีสูงมากจนกระทั่งผู้บริโภคเห็นแต่ลักษณะทางกายภาพของสินค้าแต่ไม่เห็นปัจจัยการผลิตที่ทำให้เกิดสินค้าหนึ่งๆ ขึ้น

ว่าจะเป็นเสื้อผ้าหรือกระเป๋า ทั้งนี้เนื่องจากสังคมที่แปรเปลี่ยนเป็นสังคมเมืองมากขึ้นทำให้มีการตัดสินใจของคนจากรูปลักษณะภายนอกมากขึ้นนั่นเอง ส่วนการพักผ่อนหย่อนใจนั้นเป็นการพยายามหลีกเลี่ยงจากแง่มุมที่เกี่ยวข้องกับการผลิตต่างๆ และทุ่มเทให้กับการพักผ่อนและการเดินทางท่องเที่ยว ซึ่งพิจารณาได้ว่าเป็นการยกระดับชีวิตให้สูงส่งขึ้นและทำให้กลุ่มเศรษฐกิจใหม่นี้ดูแตกต่างจากคนที่มีฐานะทางการเงินต่ำกว่าที่ต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ขวนขวายทำงานหาเงินมาจุนเจือครอบครัว ลักษณะสำคัญที่คล้ายคลึงและเชื่อมโยงระหว่างการจับจ่ายใช้สอยและการพักผ่อนหย่อนใจคือมิติของความสิ้นเปลืองที่ไม่จำเป็น (waste) ในกรณีของการจับจ่ายใช้สอยคือความสิ้นเปลืองของสินค้า ส่วนในกรณีของการพักผ่อนหย่อนใจคือความสิ้นเปลืองของเวลาและพลังงาน แวเบลนเห็นว่ากิจกรรมทั้งสองต่างเป็นการแสดงออกซึ่งความร่ำรวยมั่งมี (Veblen, 2000: 196)

แนวความคิดเรื่องการบริโภคเพื่อความโดดเด่นนั้นนับว่าเป็นการเปิดประเด็น **การลอกเลียนทางสังคม (social emulation)** ซึ่งเป็นการเน้นย้ำให้เห็นถึงความรู้สึกของกลุ่มเศรษฐกิจใหม่ที่คิดว่าตนด้อยกว่ากลุ่มชนชั้นสูงเดิมที่ร่ำรวยจากที่ดินและมรดกต่างๆ ที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษ กลุ่มชนชั้นสูงเดิมเองมักจะดูถูกกลุ่มเศรษฐกิจใหม่ที่ไม่มียศนิยมในการใช้ชีวิตเทียบเท่าตน ดังนั้น กลุ่มเศรษฐกิจใหม่จึงจำเป็นต้องลอกเลียนแบบวิถีชีวิตกลุ่มชนชั้นสูงเดิมและจับจ่ายใช้สอยสินค้าตามที่ชนชั้นสูงเดิมบริโภค ลักษณะดังกล่าวเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยกระตุ้นให้สังคมกลายเป็นสังคมแห่งการบริโภค เนื่องจากผู้ที่รู้สึกว่ามีฐานะต่ำกว่าในสังคมจำเป็นต้องถืบทนเองให้สูงขึ้นผ่านการบริโภคที่ลอกเลียนแบบชนชั้นที่สูงกว่าในสังคม นอกจากนั้น ชนชั้นที่สูงกว่าจำเป็นต้องเปลี่ยนแนวทางการบริโภคเพื่อไม่ให้เหมือนกับชนชั้นที่ด้อยกว่าแต่พยายามจะลอกเลียนแบบชนชั้นตน ลักษณะเช่นนี้จึงทำให้เข้าใจได้ว่าเพราะเหตุใดผู้คนจึงนิยมบริโภคสินค้าฟุ่มเฟือยหรือสินค้าที่มีราคาแพง ทั้งๆ ที่ไม่ได้มีความจำเป็นต้องทำเช่นนั้นแม้แต่น้อย

การลอกเลียนแบบทางสังคมดังกล่าวอาจจะเรียกได้ว่ามีลักษณะเหมือนกับน้ำที่ค่อยๆ หยดจากข้างบนลงข้างล่าง (trickledown effect) กล่าวคือ ชนชั้นสูงเดิมจะถือว่าเป็นกลุ่มที่มีอำนาจในการกำหนดวิธีการบริโภคต่างๆ รวมไปถึงค่านิยมหรือรสนิยมที่พึงมี ซึ่งบางครั้งอาจจะดูเป็นเรื่องไร้สาระหรือเป็นเพียงแค่แฟชั่นที่ไม่มีแก่นสาร แต่กลุ่มชนชั้นที่รู้สึกว่าจะตนเองด้อยกว่ากลับพยายามลอกเลียนแบบวิถีการบริโภคดังกล่าวโดยไม่ตั้งคำถามเนื่องจากการยกระดับทางสังคมให้เท่าเทียมนั่นเอง มีนักวิชาการเช่น นีล แม็คเคนดริค (Neil McKendrick) ที่นำแนวคิดของแวเบลนไปต่อยอดและเสนอว่าการลอกเลียนแบบทางสังคมดังกล่าวเป็นปัจจัยสำคัญของการเกิดลัทธิบริโภคนิยมขึ้น และตั้งข้อสังเกตว่าการลอกเลียนแบบทางสังคมมีต้นเหตุหลักๆ 3 ข้อด้วยกัน ข้อแรกคือการทำที่คนต่างชนชั้นต่างสถานะทางสังคมได้เขยิบเข้ามาอยู่ร่วมกันมากขึ้นในทางกายภาพ ลักษณะนี้เองทำให้เกิดการแข่งขันกันระหว่างชนชั้นมากขึ้น เกิดความต้องการที่จะขับเคลื่อนตนเองไปสู่ชนชั้นที่สูงขึ้น สาเหตุข้อที่สองคือพลังของแฟชั่นซึ่งเกิดจากการแข่งขันในสังคม มีการยึดถือว่าแฟชั่นเป็นเครื่องมือกำหนดหน้าตาและฐานะทางสังคม และสาเหตุข้อสุดท้ายคือขนาดและธรรมชาติของเมืองที่ขยายใหญ่มากขึ้น โดยเฉพาะมหานครลอนดอน ซึ่งมีจำนวนประชากรเพิ่มจากสองแสนคนในปี ค.ศ.1600 มาเป็นเก้าแสนคนในปี ค.ศ.1800 (McKendrick, 1982: 11-28)

เกออร์ก ซิมเมลกับการบริโภคในพื้นที่เมือง

เกออร์ก ซิมเมล (Georg Simmel) พิจารณาการบริโภคในมิติของพื้นที่เมืองโดยศึกษาจากตัวอย่างเมืองเบอร์ลินในช่วงเปลี่ยนผ่านเข้าคริสต์ศตวรรษที่ 20 ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงต่างๆ มากมายทั้งในแง่ของโครงสร้างทางกายภาพของเมืองและวิถีชีวิตของคนเมือง ซิมเมลเห็นว่าเมืองไม่ได้เป็นพื้นที่ที่รองรับการพำนักอาศัยของมนุษย์เท่านั้น แต่เมืองมีส่วนสำคัญในการหล่อหลอมจิตใจมนุษย์ ซิมเมลเห็นว่าในการดำรงอาศัยอยู่ในเมืองนั้น คนเมืองต้องเผชิญกับสัญญาณต่างๆ ที่ร่ายล้อมและเรียกร้องความสนใจอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นป้ายโฆษณา สินค้าที่จัดเรียงอย่างวิจิตรในตู้โชว์หน้าห้างสรรพสินค้า หรือแม้กระทั่งคนเมืองเองที่แต่งตัวตามสมัยนิยมเพื่อให้คนมอง ด้วยเหตุนี้ คนเมืองจึงพัฒนาทัศนคติที่เมินเฉยไม่ยี่หระ (blasé) ต่อสิ่งต่างๆ รอบตัว จึงดูเหมือนคนเย็นชา ไม่ตอบสนองหรือตกใจต่อสิ่งต่างๆ รอบตัวโดยง่าย ต่างจากคนที่อยู่ในหมู่บ้านเล็กๆ ที่มักจะมีทัศนคติห่วงใยหรือใส่ใจกันมากกว่า ซิมเมลเห็นว่าการที่คนเมืองมีทัศนคติที่ไม่อ่อนไหวต่อสิ่งเร้ารอบข้างอย่างง่าย ๆ นั้นมีสาเหตุมาจากลักษณะของพื้นที่เมืองที่เป็นพื้นที่ที่เน้นความแตกต่างโดยธรรมชาติและลักษณะพื้นที่แบบดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อจิตใจคนเมืองอย่างเลี่ยงไม่ได้ ในทางกลับกันในพื้นที่ชนบทความสัมพันธ์ของผู้คนมักจะมีมิติทางอารมณ์และความรู้สึกสูงกว่า ดังที่เขากล่าวไว้ว่า

To the extent that the metropolis creates these psychological conditions -- with every crossing of the street, with the tempo and multiplicity of economic, occupational and social life -- it creates in the sensory foundations of mental life, and in the degree of awareness necessitated by our organization as creatures dependent on differences, a deep contrast with the slower, more habitual, more smoothly flowing rhythm of the sensory-mental phase of small town and rural existence. Thereby the essentially intellectualistic character of the mental life of the metropolis becomes intelligible as over against that of the small town which rests more on feelings and emotional relationships. (Simmel, 1971: 325)

ด้วยเหตุที่พื้นที่เมืองเป็นพื้นที่ที่กระตุ้นให้ผู้คนแสดงออกซึ่งความแตกต่างหลากหลาย การบริโภคจึงเข้ามามีบทบาทสำคัญเนื่องจากคนเมืองจำเป็นต้องพัฒนาอัตลักษณ์ของตนให้แตกต่างจากคนอื่น ๆ รอบข้างตลอดเวลาผ่านการบริโภคสินค้า ในแง่นี้มุมมองของซิมเมลจึงสามารถพิจารณาควบคู่ไปกับมุมมองของแวนเบลนที่เสนอว่าการบริโภคนั้นเป็นเรื่องของการพัฒนาตนเองให้แตกต่างและโดดเด่นจากคนรอบข้าง แต่ขณะที่แวนเบลนเห็นว่าการสร้างความแตกต่างเป็นเรื่องของการพัฒนาตนและชนชั้น ซิมเมลกลับเห็นว่าประเด็นสำคัญอยู่ที่พื้นที่เมืองซึ่งผลักดันให้คนต้องบริโภคเพื่อสร้างความแตกต่างในระดับปัจเจก

นอกจากนั้น ซิมเมลยังเห็นถึงความยกย่องที่เกิดขึ้นในการบริโภค กล่าวคือ การบริโภคเกิดขึ้นในชั่วความขัดแย้งระหว่างการทำตามบรรทัดฐานของสังคมและการสร้างความแตกต่างให้แก่ปัจเจก ในแง่นี้ ซิมเมลได้ศึกษากรณีการเกิดขึ้นของแฟชั่นเสื้อผ้าและมองว่าในขณะที่ผู้คนสร้างความเป็นปัจเจกให้แก่ตัวเองผ่านการแต่งตัวตามแฟชั่น แต่ในขณะเดียวกันแฟชั่นก็เป็นเรื่องของการตกลงกันของคนกลุ่ม

หนึ่งเพื่อสร้างบรรทัดฐานของสไตล์การแต่งกายที่ยอมรับได้ในยุคสมัยหนึ่งเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตาม ชิมเมลจำแนกผู้บริโภคนั้นเป็นสองกลุ่มใหญ่ๆ ด้วยกัน คือ ผู้ที่ลอกเลียนแบบ (imitator) ซึ่งบริโภคแฟชั่นอย่างตรงไปตรงมา เพื่อแสวงหาการยอมรับให้ได้เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มคนที่มีสไตล์ ผู้บริโภคแฟชั่นอีกกลุ่มหนึ่งคือผู้ที่แสวงหาความเป็นปัจเจก (teleological individual) ซึ่งเป็นคนที่พยายามทดลอง ดัดแปลงแก้ไขแฟชั่นเพื่อทำให้ตนเองดูแตกต่างจากคนรอบข้าง (ดูเพิ่มเติม Paterson, 2006: 22) มุมมองเกี่ยวกับแฟชั่นของชิมเมลยังคล้ายคลึงกับแนวคิดของแวนเบลนในแง่ที่ว่าแฟชั่นนั้นเกี่ยวพันกับประเด็นเรื่องชนชั้นเนื่องจากเมื่อใดก็ตามที่ชนชั้นที่ด้อยกว่าได้ลอกเลียนสไตล์การแต่งกายของชนชั้นที่สูงกว่า ชนชั้นที่สูงกว่าจำเป็นต้องเปลี่ยนสไตล์การแต่งกายของตัวเองเพื่อรักษาสถานภาพอันโดดเด่นของตน ด้วยเหตุนี้ชิมเมลจึงมองว่าแฟชั่นเป็นเครื่องมือที่สร้างความแตกต่างทางชนชั้นอีกโสดหนึ่ง

การบริโภคกับมิติทางประวัติศาสตร์

การเมืองเรื่องการบริโภคในราชสำนักของพระราชินีอลิซาเบทที่หนึ่ง

ในช่วงที่พระราชินีอลิซาเบทที่หนึ่งทรงขึ้นครองราชย์ในประเทศอังกฤษนั้น นับว่ามีการเปลี่ยนแปลงหน้าการบริโภคในสังคมตะวันตก ทั้งนี้เนื่องจากมีพระราชดำริที่จะปรับโครงสร้างการบริหารให้เป็นไปในแบบรวมศูนย์ โดยที่ศูนย์กลางของประเทศจะอยู่ที่ราชสำนักและทรงลดทอนอำนาจของเหล่าผู้มีอำนาจที่อยู่ในท้องถิ่นต่างๆ ลง การปรับโครงสร้างการบริหารในแบบดังกล่าวทำให้ราชสำนักเป็นสถานที่ที่มีความสำคัญทั้งในเชิงกายภาพและสัญลักษณ์ เป็นที่ที่มีการจัดงานเลี้ยงเฉลิมฉลอง ด้วยเหตุนี้ แกรนท์ แม็คแคร็กเก็น (Grant McCracken) จึงเห็นว่าราชสำนักมีความคล้ายคลึงกับโรงละครที่มีการจัดงานสำคัญ เพื่อตอกย้ำถึงพระราชอำนาจ พระราชินีอลิซาเบทที่หนึ่งทรงพยายามดึงอำนาจจากเหล่าขุนนางท้องถิ่นกลับมาอยู่ศูนย์กลางและลดบทบาทของผู้ที่เป็นสื่อกลางระหว่างพระองค์กับเหล่าขุนนางต่างๆ ราชสำนักจึงเป็นสถานที่ที่บรรดาเหล่าขุนนางจากทุกสารทิศต้องมารวมตัวกันเพื่อสังสรรค์และรับฟังพระราชโองการ การกระจุยตัวของเหล่าขุนนางยังส่งผลที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือการแก่งแย่งแข่งขันกันเพื่อได้รับความสนใจจากพระราชินี เหล่าขุนนางจึงจำเป็นต้องใช้จ่ายเงินทองจำนวนมากเพื่อแต่งตัว จัดงานเลี้ยง หรือจัดหาเครื่องบรรณาการแด่พระราชินี ด้วยเหตุนี้ ราชสำนักสมัยพระราชินีอลิซาเบทที่หนึ่งจึงเป็นพื้นที่แห่งการบริโภค เป็นพื้นที่ที่เหล่าขุนนางใช้การบริโภคเป็นเครื่องมือในการแข่งขันเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจ (McCracken, 1988: 11-12)

นอกจากนั้น ในสมัยนี้ยังเกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริโภค กล่าวคือ แทนที่เหล่าขุนนางจะจัดหาสินค้าหรือวัตถุต่างๆ ที่มีราคาและคุณค่าทางใจสูงเพื่อเป็นสมบัติของครอบครัวหรือคนรุ่นหลังดังที่ได้เคยกระทำมา เหล่าขุนนางกลับเริ่มจะบริโภคเพื่อตนเองมากขึ้น ในสมัยก่อน คุณค่าของวัตถุไม่ได้ขึ้นอยู่กับราคาต่างว่เท่านั้น หากแต่ขึ้นอยู่กับเวลาที่สั่งสมในตัววัตถุเอง ไม่ว่าจะเป็นรูปปั้นหรือจานชามโบราณ แต่ในสมัยพระราชินีอลิซาเบทที่หนึ่ง แม็คแคร็กเก็น (1988: 13) เสนอว่าเหล่าขุนนางนิยมบริโภควัตถุที่ผลิตขึ้นในตอนนั้นเพื่อความทันสมัยและความแตกต่างโดดเด่นจากขุนนางคนอื่นๆ ในราชสำนัก ปีเตอร์ คอร์ริแกน (Peter Corrigan, 1997: 4) เห็นว่าลักษณะดังกล่าวเป็นการอุปถัมภ์ของสิ่งที่เราเรียกกันว่าแฟชั่น (fashion) หรือสมัยนิยมเป็นครั้งแรกนั่นเอง การประกวดประชันของบรรดาขุนนางในราชสำนัก

ทำให้พวกเขามีเวลาที่จะไปดูแลคนในท้องถิ่นของเขาบ่อยลง ทรรศนคติจำนวนมากได้ใช้ไปกับการแต่งกายและการจัดงานเลี้ยงเพื่อรักษาหน้าตาในราชสำนัก ทำให้คนในท้องถิ่นรู้สึกห่างเหินจากเหล่าขุนนางมากขึ้นจากเดิมที่ยังมีปฏิสัมพันธ์และการแลกเปลี่ยนอยู่มาก ด้วยเหตุนี้ การรวมศูนย์ของราชสำนักเป็นปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้เกิดความแตกต่างทางสังคมที่ชัดเจนมากขึ้นและคนที่อยู่ในท้องถิ่นมีวิธีการบริโภคที่แตกต่างไปจากขุนนางหรือคนในราชสำนักมากขึ้น

ความแตกต่างดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงระดับชนชั้นในอังกฤษเองที่เป็นลักษณะสำคัญของสังคมอังกฤษ ในสมัยพระราชินีอลิซาเบทที่หนึ่งเป็นต้นมา การจำแนกความแตกต่างระหว่างชนชั้นสูงและชนชั้นกลางที่กำลังเกิดใหม่และการสะสมทรัพย์สินสมบัติเป็นไปอย่างเข้มข้น กล่าวคือ การจะเป็นชนชั้นสูงไม่ได้หมายความว่าต้องมั่งคั่งมากมายนั่น หากแต่ต้องเป็นเงินหรือทรัพย์สินที่สั่งสมและตกทอดกันมาหลายรุ่น ในสมัยพระราชินีอลิซาเบทที่หนึ่งเอง คนคนหนึ่งจะต้องมีทรัพย์สินสมบัติที่ตกทอดกันมาอย่างน้อยห้ารุ่นจึงจะถือว่าเป็น "สุภาพชน" (McCracken, 1988: 38) นอกจากเงินทองแล้ว วัตถุต่างๆ ที่สะสมในบ้าน ไม่ว่าจะเป็นเครื่องตกแต่งบ้าน แจกัน ช้อนส้อม จานชาม ฯลฯ ต่างทำหน้าที่เป็นเครื่องยืนยันสถานภาพความเป็นชนชั้นสูงผ่านความเก่าแก่และการจับตัวของ "คราบสนิม" (patina) สำหรับคอร์ริแกน (Corrigan, 1997: 5) คราบสนิมดังกล่าวเป็นเครื่องยืนยันหรือต่อยอดสถานภาพความเป็นชนชั้นสูงได้อย่างดี เนื่องจากแสดงว่าวัตถุนั้นถูกรอบครองมาหลายชั่วอายุคนและคนที่ครอบครองนับว่าเป็นพวกที่มี "กำพืด" แต่ไม่ได้เป็นสิ่งที่บรรดาชนชั้นกลางที่เพิ่งร่ำรวยขึ้นจะมีได้อย่างง่ายๆ คอร์ริแกน (Corrigan, 1997: 7) ได้เสนอไว้เป็นตารางดังนี้

คราบสนิม (Patina)	แฟชั่น (Fashion)
ใช้จำแนกและยกย่องกลุ่ม "เงินเก่า"	ใช้จำแนกและยกย่องกลุ่ม "เงินใหม่"
แสดงให้เห็นว่าความร่ำรวยเกิดจากการสั่งสมผ่านหลายชั่วอายุคน	แสดงให้เห็นว่าความร่ำรวยเกิดขึ้น ณ ขณะนั้น ไม่จำเป็นต้องรอการสั่งสม
ยากที่ชนชั้นอื่นๆ จะแข่งขัน	ง่ายที่ชนชั้นอื่นๆ จะแข่งขัน
ไม่ได้ผลักดันให้เกิดการบริโภคในวงกว้างมาก	ผลักดันให้เกิดการบริโภคในวงกว้างเป็นอย่างมาก
ในปัจจุบัน เป็นกลยุทธ์ที่ชนชั้นสูงที่ร่ำรวยมากใช้แสดงออกซึ่งสถานภาพในสังคม	ในปัจจุบัน เป็นกลยุทธ์ที่ชนชั้นอื่นๆ ยกเว้นชนชั้นสูงที่ร่ำรวยมาก ใช้แสดงออกซึ่งสถานภาพในสังคม

อย่างไรก็ตาม การเกิดขึ้นของแนวคิดเรื่อง "แฟชั่น" ได้สั่นคลอนความเชื่อในเรื่องการพิจารณาความร่ำรวยผ่าน "คราบสนิม" กล่าวคือ คนที่เพิ่งร่ำรวยเป็นชนชั้นกลางรุ่นใหม่ต่างสามารถจับจ่ายซื้อวัตถุที่ดูเก่าแก่มาได้ง่ายขึ้นเนื่องจากชนชั้นสูงเองก็ไม่สามารถรักษาทรัพย์สินหรือความร่ำรวยไว้ได้ตลอด

การปรับวิธีการจำแนกชนชั้นจาก "คราบสนิม" มาสู่ "แฟชั่น" ซึ่งทวีความเข้มข้นมากขึ้นตั้งแต่สมัยพระราชินีอลิซาเบทที่หนึ่งเป็นต้นมา ทำให้คนที่อยู่ในชนชั้นอื่นๆ เริ่มเห็นถึงศักยภาพของตนเองที่จะเลื่อนชั้นทางสังคมโดยที่ไม่จำเป็นต้องมีวัตถุโบราณในครอบครอง หากแต่มีทรัพย์สินสมบัติที่หามาได้ในชั่วหนึ่งอายุคนและจับจ่ายใช้สอยมาซึ่งวัตถุต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเสื้อผ้าอาภรณ์ การศึกษา การสร้างเสริมความสามารถพิเศษ ทั้งนี้เพื่อให้ตนเองดูโดดเด่นกว่าคนอื่นๆ การบริโภคภายใต้แนวคิดแบบ "แฟชั่น" จึง

กลายเป็นหนทางสำคัญในการเลื่อนชั้นทางสังคมและมีการขยายตัวในวงกว้างอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในหมู่ชนชั้นกลางที่มี "เงินใหม่" ในมือและต้องการเลื่อนสถานภาพของตนให้เทียบเท่าชนชั้นสูง

ชนชั้นกลางต่างลอกเลียนแบบวิถีชีวิตของชนชั้นสูงและวัตถุต่างๆ ที่ชนชั้นสูงใช้ ด้วยเห็นว่าชนชั้นสูงเป็นชนชั้นที่มีความประณีตในการเลือกสรรสิ่งต่างๆ ที่ดีที่สุดในการดำรงชีวิต อย่างไรก็ตาม สิ่งที่เกิดขึ้นจริงอาจจะไม่ได้ง่ายเช่นนั้น เนื่องจากอิทธิพลของการโฆษณาและการตลาดที่เริ่มเข้ามาแทรกซึมอย่างเห็นได้ชัดตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 18 และ 19 เป็นต้นมา ตัวอย่างหนึ่งที่สำคัญคือเครื่องปั้นดินเผาของเวดจ์วูด (Wedgwood) ซึ่งพยายามตีตลาดชนชั้นสูงด้วยการทำตลาดให้เครื่องปั้นดินเผาที่มีลวดลายจากเทพปกรณัมกรีกโบราณเป็นสิ่งที่ควรค่าสำหรับชนชั้นสูงโดยเฉพาะ เมื่อตีตลาดชนชั้นสูงสำเร็จบรรดาชนชั้นกลางต่างต้องการเป็นเจ้าของเครื่องปั้นดินเผาของเวดจ์วูด ด้วยเชื่อว่าเป็นสิ่งที่จำแนกและแสดงความเป็นชนชั้นสูงของตน (ดูเพิ่มเติม McKendrick et al., 1982: 100-145)

คอลิน แคมป์เบลกับจริยธรรมแบบจินตนิยม

คอลิน แคมป์เบล (Colin Campbell) เห็นว่าในการที่จะเข้าใจทิศทางของพัฒนาการการบริโภคอย่างถ่องแท้ นั้น ผู้ศึกษาจำเป็นต้องเข้าใจสิ่งที่แคมป์เบลเรียกว่า “จริยธรรมแบบจินตนิยม” (Romantic Ethic) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโลกทัศน์ที่เกิดขึ้นในช่วงจินตนิยมซึ่งครอบคลุมช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 มาจนถึงตอนต้นของคริสต์ศตวรรษที่ 19 นับเป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงในสังคมตะวันตกหลายอย่าง รวมถึงการเกิดขึ้นของระบบอุตสาหกรรมและสังคมบริโภคนิยม แคมป์เบลเห็นว่าในยุคจินตนิยมนี้เริ่มมีการให้ความสำคัญกับจินตนาการและความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ อีกทั้งความเป็นอัจฉริยะบุคคลของผู้สร้างงานศิลปะ การเข้าถึงงานศิลปะดังกล่าวจะเปรียบได้กับการเข้าถึงจินตนาการและพลังแห่งการสร้างสรรค์ของผู้สร้าง ด้วยเหตุนี้ผู้ที่เสพศิลปะในยุคจินตนิยมจึงเชื่อมั่นในเรื่องของประสบการณ์ตรงในการเข้าถึงงานศิลปะและจุดมุ่งหมายของการเสพดังกล่าวคือความสุขและความปลอบปลื้มในรสของศิลปะนั่นเอง ในแง่นี้เอง แคมป์เบลจึงพยายามเสนอว่าการที่ผู้เสพยึดมั่นในประสบการณ์ตรงของตนเองในการแสวงหาความสุขจึงเป็นพื้นฐานของการบริโภคในฐานะที่เป็นกิจกรรมอันมาซึ่งความเข้าใจโลกและตัวมนุษย์ เนื่องจากเราจำเป็นต้องบริโภคงานศิลปะเพื่อเข้าถึงความสุขอันเกิดจากจินตนาการของเราที่สามารถเข้าใจโลกทัศน์ของศิลปิน ดังนั้น ในสมัยจินตนิยมผู้คนจึงจำเป็นต้องแสวงหาและบริโภคประสบการณ์ใหม่ๆ เพื่อจะได้พัฒนาปัจเจก ซึ่งแคมป์เบลเห็นว่าเป็น ลักษณะ **ตัวตนแบบจินตนิยม (Romantic Self)** นั่นเอง (Campbell, 1983: 287)

ด้วยเหตุนี้เอง การเสพศิลปะในสมัยจินตนิยมจึงไม่ได้เป็นเพียงกิจกรรมที่เกิดขึ้นโดยง่าย หากต้องใช้ความสามารถในการจินตนาการร่วมและสร้างความหมายของงานขึ้นมาใหม่ให้ตรงกับสิ่งที่ศิลปินพยายามแนะไว้ ผู้เสพจึงไม่แตกต่างจากศิลปินที่ต้องมีความคิดสร้างสรรค์ มีความสามารถที่จะจินตนาการภาพต่างๆ ที่ทำให้เขาเองประทับใจ (Campbell, 1987: 189) จากข้อเสนอดังกล่าว โลกทัศน์แบบจินตนิยมนับเป็นพื้นฐานอันสำคัญที่จะหล่อเลี้ยงและกระตุ้นวิถีแห่งการบริโภคที่เน้นถึงคุณค่าของ “ประสบการณ์” การบริโภค และประสบการณ์ดังกล่าวผูกพันกับมิติอัตวิสัยของตัวผู้บริโภคเองอย่างลึกซึ้ง

แคมป์เบลพัฒนาแนวคิดเรื่องจริยธรรมแบบจินตนิยมโดยเชื่อมโยงกับการจำแนกการแสวงหาความสุข 2

ประเภทด้วยกัน คือ การแสวงหาความสุขแบบชนบทและการแสวงหาความสุขแบบสมัยใหม่ การแสวงหาความสุขแบบแรกนั้นเกิดขึ้นมาจากความรู้สึกที่ผูกกับประสาทสัมผัสและเป็นการแสวงหาความสุขในระดับผัสสะ ในขณะที่การแสวงหาความสุขในแบบหลังนั้นเน้นให้ความสำคัญกับอารมณ์ ดังที่คอริแกน (Corrigan, 1997: 16) ได้สรุปไว้เป็นตารางดังนี้

การแสวงหาความสุขแบบชนบท (Traditional Hedonism)	การแสวงหาความสุขแบบสมัยใหม่ (Modern Hedonism)
การแสวงหาความสุขผูกพันอยู่กับกิจกรรมบางประเภทโดยเฉพาะ	การแสวงหาความสุขผูกพันกับประสบการณ์ใดๆ ก็ได้
ความสุขขึ้นอยู่กับผัสสะ	ความสุขขึ้นอยู่กับอารมณ์
อารมณ์เป็นสิ่งที่บ๊องเงกไม่สามารถควบคุมได้	อารมณ์เป็นสิ่งที่บ๊องเงกควบคุมได้
ความสุขเกิดจากการควบคุมวัตถุหรือเหตุการณ์	ความสุขเกิดจากการควบคุม “ความหมาย” ของวัตถุหรือเหตุการณ์

สำหรับแคมป์เบลแล้ว การแสวงหาความสุขแบบสมัยใหม่สัมพันธ์กับแนวคิดเรื่องการบริโภคในปัจจุบัน เนื่องจากขอบข่ายของสิ่งที่สามารถมอบความสุขได้ขยายกว้างขึ้น มนุษย์ไม่ได้มองว่าสิ่งของหรือเหตุการณ์บางอย่างเท่านั้นที่จะมอบความสุขให้ได้แต่เป็นจินตนาการของมนุษย์เองที่จะสามารถให้ค่าความหมายพิเศษแก่สิ่งของหรือเหตุการณ์ ทำให้สิ่งของหรือเหตุการณ์ดังกล่าวก่อให้เกิดอารมณ์ขึ้นมาได้ อาจจะกล่าวได้ว่าการแสวงหาความสุขแบบสมัยใหม่ได้มอบหมายพื้นที่แห่งการจินตนาการเพื่อให้ผู้บริโภคสามารถสร้างฝันกลางวันผ่านการบริโภคสิ่งของหรือเหตุการณ์ต่างๆ ซึ่งอาจจะไม่ได้มีความพิเศษสำหรับทุกคนเท่าเทียมกัน

อย่างไรก็ดี การมอบพื้นที่ให้แก่จินตนาการดังกล่าวกลับเป็นดาบสองคม เพราะนอกจากจะทำให้คนสามารถมีจินตนาการกับสิ่งของหรือเหตุการณ์ได้หลากหลายไม่มีที่สิ้นสุดแล้ว จินตนาการดังกล่าวยังทำให้ความปรารถนากลายเป็นกิจกรรมที่สร้างความสุขและทำให้ผู้คนต้องสร้างความปรารถนาดังกล่าวขึ้นมาไม่หยุดหย่อนอีกด้วย ดังจะเห็นได้จากคนสมัยก่อนจะมีความสุขก็ต่อเมื่อได้บริโภคสิ่งของหรือเหตุการณ์เฉพาะ ในขณะที่คนสมัยใหม่จะมีความสุขเมื่อได้จินตนาการถึงสิ่งของหรือเหตุการณ์ที่ตนเองอยากบริโภค หากแต่เมื่อบริโภคแล้วกลับไม่ได้สนองความปรารถนาดังเช่นจินตนาการไว้ กล่าวคือ คนสมัยใหม่มักจะมีช่องว่างระหว่างความคาดหวังและความจริง ทำให้การบริโภคแต่ละครั้งทำให้เกิดความปรารถนาที่จะบริโภคสิ่งอื่นๆ ต่อไปอีกอย่างไม่หยุดยั้ง ด้วยเหตุนี้ แคมป์เบลจึงเห็นว่ากิจกรรมที่แท้จริงของการบริโภคจึงไม่ใช่การเลือกสรรหรือการใช้สินค้า หากแต่เป็นการแสวงหาความสุขโดยใช้จินตนาการของผู้บริโภคอันเป็นกระบวนการที่ไม่มีวันจบสิ้น ดังที่เขากล่าวว่า

The essential activity of consumption is thus not the actual selection, purchase or use of products, but the imaginative pleasure-seeking to which the product image lends itself, “real” consumption being largely a resultant of this “mentalistic” hedonism. Viewed in this way, the emphasis upon novelty as well as that upon insatiability both become comprehensible. (Campbell, 1987: 89)

จึงไม่น่าแปลกใจที่ผู้บริโภคจึงรู้สึกอยากจะทำอะไรบางอย่างใหม่อยู่ตลอดเวลา เนื่องจากการบริโภคเป็นกระบวนการที่เน้นการสร้างความปลอดภัยให้ผู้บริโภคต้องการจะเติมเต็มอยู่ตลอดเวลา หากแต่ในการบริโภคแต่ละครั้งผู้บริโภคมักจะรู้สึกผิดหวังด้วยเหตุที่ว่าประสบการณ์การบริโภคจริงมักจะไม่เท่าเทียมกันกับประสบการณ์การบริโภคที่ผู้บริโภคจินตนาการไว้ก่อนหน้า แคมป์เบลลอปวยต่อไปอีกว่าการโฆษณาอาจจะเป็นการกระตุ้นความปลอดภัยของผู้บริโภคหรือมีส่วนสำคัญที่ทำให้ผู้คนในโลกสมัยใหม่ผ่นกลางวันและจินตนาการอยากบริโภคสิ่งของต่างๆ แต่เขาก็เห็นว่าลักษณะการผ่นกลางวันดังกล่าวนี้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นธรรมชาติอยู่แล้วในสังคมสมัยใหม่ แม้ว่าจะไม่มีระบบการโฆษณาประชาสัมพันธ์สิ่งต่างๆ ก็ตาม (Campbell, 1987: 91)

ทัศนะของแคมป์เบลที่มีต่อการบริโภคนั้นเป็นการเชื่อมโยงเอาโลกทัศน์จินตนิยมไปอธิบายกลไกของการบริโภคของคนสมัยใหม่ ทำให้เห็นถึงพลังของตัวผู้บริโภคเองที่สร้างจินตนาการขึ้นผ่านภาพการบริโภคสินค้าในจิตสำนึก การบริโภคในแง่จึงไม่ใช่กิจกรรมที่เกิดขึ้นจากการครอบงำจิตสำนึกที่ว่างเปล่าของผู้บริโภค หากแต่ผู้บริโภคเองก็มีส่วนสำคัญในการจินตนาการสร้างสรรค์ภาพและความหมายของสินค้าด้วยเช่นเดียวกัน

มอง โบริดริยาร์กับการบริโภคในสังคมร่วมสมัย

มอง โบริดริยาร์เห็นว่าสังคมร่วมสมัยที่เราใช้ชีวิตอยู่นั้นรายล้อมไปด้วยวัตถุมากกว่ามนุษย์ด้วยกัน กล่าวคือในสังคมร่วมสมัย มนุษย์ลดทอนความสัมพันธ์ที่มีให้แก่กันและกันแต่เพิ่มความสัมพันธ์ที่มีกับวัตถุรอบข้างแทนที่ ด้วยเหตุนี้ สังคมร่วมสมัยจึงเป็นสังคมที่เต็มไปด้วยวัตถุ สิ่งของ ไม่ว่าจะอยู่ในห้างสรรพสินค้าหรือในตลาดร้านค้าที่มีสินค้ากองสุมอยู่มากมายเหลือคณานับ โบริดริยาร์เองพิจารณาว่าจำนวนวัตถุสิ่งของหรือสินค้าที่มากมายนั้นไม่ได้มีความหมายถึงปริมาณที่มากมายเพียงอย่างเดียว หากแต่หมายถึงภาวะแห่งความล้นเกิน ซึ่งเป็นด้านตรงข้ามของความขาดแคลน และหมายถึงของขวัญหรือการให้ของขวัญ ซึ่งเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงงานเลี้ยง (Baudrillard, 1998: 26) นอกจากนี้ วัตถุที่รายล้อมมนุษย์ได้กลายเป็น **ตัวหมาย (signifier)** ซึ่งเป็นสัญลักษณ์หรือเป็นตัวแทนของสิ่งอื่นๆ ในชุดโครงสร้างความหมาย² อาทิ การที่คนคนหนึ่งเลือกใช้แชมพูยี่ห้อหนึ่ง อาจจะเป็นเพราะแชมพูยี่ห้อนั้นเป็นตัวหมายที่โยงไปถึงความหรูหรา วิธีชีวิตสมัยใหม่ ความเป็นผู้หญิงทำงาน ซึ่งเป็นภาพที่โฆษณาสินค้ายี่ห้อนั้นบรรจงสร้างขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากโบริดริยาร์เห็นว่าสภาพสังคมร่วมสมัยเป็นโลกแห่งความจริงเสมือนที่ทำหน้าที่เป็นตัวหมายที่ไม่มีตัวหมายถึงซ่อนอยู่ภายใน โบริดริยาร์คิดคำว่า **ภาพจำลอง (simulacra)** ขึ้นมาเพื่อนิยามสภาวะโลกในปัจจุบันที่สิ่งต่างๆ รอบตัวไม่ได้อ้างอิงถึงความเป็นจริงอีกต่อไป หากแต่มีการอ้างอิงกันเองในโครงสร้างและลำดับขั้นของความหมาย (Baudrillard, 2001: 173-174)

² ในประเด็นนี้ โบริดริยาร์ได้ใช้ทฤษฎีภาษาศาสตร์ของแฟร์ดินันด์ เดอ โซซูร์มาใช้ประกอบทฤษฎีการบริโภค สำหรับโซซูร์นั้น สัญลักษณ์หนึ่งจะประกอบด้วยส่วนสำคัญสองส่วนด้วยกัน คือ ตัวหมาย (signifier) และตัวหมายถึง (signified) ในขณะที่ตัวหมายถึงจะหมายถึงตัวอักษรหรือเสียงของสัญลักษณ์ ตัวหมายถึงจะหมายถึงสิ่งที่ปรากฏในหัวของคนเมื่อได้ยินหรือเห็นตัวหมาย

ด้วยเหตุนี้เอง การบริโภคนิยมในสังคมร่วมสมัยตามทัศนะของโบดริยาร์จึงเป็นการบริโภคในเชิงสัญลักษณ์มากกว่าจะเป็นการบริโภคในระดับของมูลค่าการใช้สอยหรือมูลค่าการแลกเปลี่ยนตามที่เข้าใจกันมาแต่เดิม สำหรับโบดริยาร์ (Baudrillard, 1998: 60) แล้ว การบริโภคสามารถพิจารณาได้จากสองมุมมองด้วยกัน กล่าวคือ (1) ในฐานะที่เป็นกระบวนการสื่อความหมาย ซึ่งหมายถึงการศึกษาการบริโภคในแง่ที่เป็นระบบการแลกเปลี่ยนเช่นเดียวกับภาษา ซึ่งมีจุดมุ่งหมายสำคัญคือการสื่อสารให้แก่คนรอบข้าง และ (2) ในฐานะที่เป็นเครื่องจัดแบ่งระดับทางสังคม ซึ่งพิจารณาการบริโภคในแง่ที่เป็นเครื่องมือที่คนในสังคมใช้เพื่อจัดลำดับสถานะหรือชนชั้นที่แตกต่างกัน ในแง่นี้ เราอาจจะพิจารณาได้ว่าทฤษฎีการบริโภคของโบดริยาร์มีความคล้ายคลึงกับทฤษฎีของแวนเบลน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นที่ว่า การบริโภคไม่ได้เกิดขึ้นเพียงเพราะเป็นการตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานอีกต่อไป หากแต่เกิดขึ้นเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการประกอบสร้างอัตลักษณ์ นอกจากนี้ โบดริยาร์ยังกล่าวต่อไปอีกว่าในขณะที่การตอบสนองความต้องการพื้นฐาน อาทิ อาหาร นั้นมีขีดจำกัด แต่การตอบสนองความต้องการบริโภคทางด้านวัฒนธรรมนั้นไม่มีขีดจำกัดและขึ้นอยู่กับบริบทแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อถูกกระตุ้นผ่านการโฆษณาและสื่อสารมวลชน ซึ่งไม่ได้เจาะจงไปที่บุคคลใดบุคคลหนึ่ง แต่พุ่งเป้าไปที่กลุ่มคนและโครงสร้างความแตกต่างระหว่างกลุ่ม ทำให้เกิดการเชื่อมโยงระหว่างคนคนหนึ่งกับกลุ่มดังกล่าว (Baudrillard, 1998: 64) จึงทำให้การบริโภคไม่ได้เป็นเพียงแค่การตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานอีกต่อไป หากแต่เป็นเรื่องของการผูกโยงตัวตนกับกลุ่มคนหนึ่ง ๆ และในขณะเดียวกันก็เป็นการยืนยันความแตกต่างจากกลุ่มอื่น ๆ ด้วย

ทั้งนี้ ทฤษฎีการบริโภคของโบดริยาร์ที่เน้นให้ความสำคัญกับมิติด้านสัญลักษณ์ของวัตถุสิ่งของนั้น เชื่อมโยงกับสภาพหรือระบบการผลิตในปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงไป เขาได้รับอิทธิพลจากความคิดของนักเศรษฐศาสตร์ชื่อจอห์น เคนเนท แกลเบรท (John Kenneth Galbraith) ที่เสนอว่าปัญหาใหญ่ของเศรษฐกิจทุนนิยมในปัจจุบันไม่ได้เป็นการจัดการกับความไม่ลงรอยกันระหว่างการเพิ่มกำไรให้สูงที่สุดกับการหาวิถีทางที่จะผลิตให้ได้อย่างเหมาะสมอีกต่อไป หากแต่เป็นการจัดการกับความตึงเครียดระหว่างศักยภาพในการผลิตที่ดูจะไม่มีขีดจำกัดอีกต่อไปกับการสร้างความต้องการให้ผู้คนที่ต้องบริโภคนิยม ด้วยเหตุนี้ ระบบจึงจำเป็นต้องควบคุมไม่เพียงแต่เครื่องมือหรือปัจจัยการผลิต หากแต่ต้องควบคุมและจัดการกับความต้องการของผู้บริโภคด้วย สำหรับแกลเบรทแล้ว มโนทัศน์การผลิตและการบริโภคได้เปลี่ยนโฉมหน้าไปในสังคมร่วมสมัย เมื่อ ลำดับเดิมที่ได้รับการยอมรับ (accepted sequence) ซึ่งเป็นการผลิตตามความต้องการของผู้บริโภคได้แปรเปลี่ยนไปเป็น ลำดับที่ถูกแก้ไข (revised sequence) ซึ่งเป็นการที่ผู้ผลิตเองเข้ามาควบคุมพฤติกรรมการตลาดและความต้องการของผู้บริโภคเข้ามาชี้นำทัศนคติของผู้คนและกระตุ้นความต้องการในตัวสินค้า (Baudrillard, 1998: 71-72) โบดริยาร์เห็นว่าการเปลี่ยนลำดับดังกล่าวเป็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญยิ่งที่กระทบมโนทัศน์การบริโภคโดยตรง เมื่อมนุษย์ไม่ได้มีอำนาจหรือเสรีภาพที่แท้จริงในการเลือกสรรสิ่งของต่างๆ รอบตัวอีกต่อไป หากแต่เป็นเสรีภาพที่ถูกยึดเยียดเข้ามาให้มนุษย์จำเป็นต้องเลือก

การเปลี่ยนผ่านจากสังคมแห่งงานสู่สังคมแห่งการบริโภค

แนวคิดของโบดริยาร์ส่งอิทธิพลอย่างมากต่อทฤษฎีการบริโภคร่วมสมัย พอล แรนโซม (Paul Ransome) นักสังคมศาสตร์ได้อภิปรายถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคมร่วมสมัยที่พัฒนาจาก สังคมแห่ง

งาน (**work-based society**) ไปสู่ สังคมแห่งการบริโภค (**consumption-based society**) แรมโซมกล่าวว่าในสังคมแห่งงาน งานเป็นแกนกลางหรือหลักใหญ่ที่ใช้สนับสนุนความมั่นคงและการเติบโตของสังคม งานไม่ได้เป็นเพียงภาระหรือความจำเป็น อันเป็นหนทางที่นำมาซึ่งปัจจัยสี่มาให้ตนเองและครอบครัวเท่านั้น หากงานเป็นสิ่งที่นิยามตัวตนและความสัมพันธ์ที่ตัวตนมีต่อสังคมในวงกว้าง (Ransome, 2005: 16) ในแง่นี้กล่าว งานเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งยวดต่อการดำรงชีวิตและการนิยามประสบการณ์ของมนุษย์ งานเป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้แต่ละคนบรรลุซึ่งวิถีทางที่จะตอบสนองความต้องการ ในสังคมทุนนิยม กิจกรรมการผลิตได้แปรเปลี่ยนเป็นงานและงานได้กลายเป็นงานที่ต้องทำเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ในการที่จะได้มาซึ่งงาน แต่ละคนต้องใช้หยาดเหงื่อแรงงานซึ่งถูกพิจารณาให้เป็น **สินค้า (commodity)** ที่ไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของผู้ใช้แรงงาน หากแต่เป็นส่วนที่ผู้ใช้แรงงานสามารถมอบให้นายทุนเพื่อแลกเปลี่ยนเป็นเงินเดือนหรือค่าจ้างเท่านั้น (Macpherson, 1962: 47) นอกจากนี้ สังคมแห่งงานจะเป็นสังคมที่เน้นพัฒนาฐานรากแห่งพลังการผลิตให้มีการผลิตเพียงพอต่อความต้องการของคน ไม่ว่าจะเป็นรถยนต์ ตู้เย็น เครื่องซักผ้า เครื่องใช้ไฟฟ้า ฯลฯ อาจเปรียบสังคมแห่งงานกับสภาพการผลิตแบบ **ฟอร์ดิสซึม (Fordism)** ที่มีการพัฒนาการผลิตในโรงงานต่างๆ อย่างต่อเนื่อง มีการพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตโดยใช้สายพานในการประกอบผลิตภัณฑ์ และให้เจ้าหน้าที่ประจำอยู่จุดต่างๆ ช่วยประกอบแต่ละส่วนแทนที่จะให้คนคนหนึ่งประกอบทั้งหมด ตัวอย่างที่สำคัญคือโรงงานผลิตรถยนต์ของฟอร์ด ที่ใช้วิธีการผลิตแบบดังกล่าวในการผลิตรถยนต์จำนวนมากเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคทั้งในประเทศสหรัฐอเมริกาและประเทศอื่นๆ ทั่วโลก

ในทางกลับกัน เมื่อเทคโนโลยีต่างๆ ได้พัฒนามาจนสามารถยกระดับการผลิตให้ทันกับการบริโภคแล้ว สถานะที่เกิดขึ้นคือการที่มีผลผลิตออกมามากล้นตลาด ทำให้ปัญหาที่นักเศรษฐศาสตร์ต้องแก้ไขคือจะอย่างไรให้ผู้บริโภคหันกลับมาบริโภคสินค้าที่มีวางตลาด ด้วยเหตุนี้สังคมนร่วมสมัยหลังจากที่เทคโนโลยีการผลิตได้พัฒนาเท่ากันและก้าวเกินความต้องการของผู้บริโภคจึงเป็น **สังคมแห่งการบริโภค (consumption-based society)** ซึ่งเป็นสังคมที่เน้นให้ความสำคัญกับการบริโภคและการกระตุ้นให้เกิดการบริโภค ในสังคมเช่นนี้ ไม่ได้มีเฉพาะการสนับสนุนให้เกิดการบริโภคในจำนวนมาก (mass consumption) เท่านั้น หากแต่ยังมีการผลักดันให้เกิดการบริโภคสินค้าที่เฉพาะเจาะจงมากขึ้น สังคมแห่งการบริโภคสามารถเทียบเคียงกันได้กับลักษณะการผลิตแบบ **โพสต์ฟอร์ดิสซึม (Post-Fordism)** ที่เน้นผลิตสินค้าในปริมาณที่น้อยลงแต่มีความหลากหลายของสินค้ามากขึ้นเพื่อตอบสนองกับความต้องการที่เฉพาะเจาะจงและซับซ้อนมากขึ้นของกลุ่มลูกค้าที่ถูกซอยย่อยมากขึ้น เกิดเป็นกลุ่มตลาดเฉพาะ (niche market) ที่แบ่งผู้บริโภคตามเกณฑ์ต่างๆ อาทิ อายุ เพศสถานะ ศาสนา อาชีพ ฯลฯ ตัวอย่างที่สำคัญคือรถยนต์ที่ไม่ได้ผลิออกมาเพียงแค่รุ่นเดียวหากแต่มีหลายรุ่นและมีอุปกรณ์อำนวยความสะดวกที่แตกต่างกัน นอกจากนี้ นักการตลาดยังพัฒนา “ภาพ” ของรถยนต์แต่ละรุ่นให้เหมาะกับผู้ใช้ที่แตกต่างกันไป

อย่างไรก็ดี ปฏิเสธไม่ได้ว่าท้ายที่สุดผู้บริโภคที่มีกำลังทรัพย์สูงจะมีโอกาสและอำนาจในการบริโภคสินค้าที่แตกต่างหลากหลายมากขึ้นไปด้วย ด้วยเหตุนี้ ตัวแปรสำคัญคือ **ความมั่งคั่ง (affluence)** จึงเป็นสิ่งที่คนร่วมสมัยปรารถนา เนื่องจากยิ่งคนมีกำลังทรัพย์มาก ก็ยิ่งมีทางเลือกมากในการจับจ่ายใช้สอย ความมั่งคั่งในแง่หนึ่งจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เราเข้าใจการเปลี่ยนผ่านจากสังคมแห่งงานไปสู่

สังคมแห่งการบริโภคได้ดียิ่งขึ้น (Ransome, 2005: 33) ทั้งนี้เนื่องจากความมั่งคั่งเป็นเครื่องมือที่จะอธิบายให้เราเข้าใจว่าเพราะเหตุใดผู้คนในยุคปัจจุบันจึงนิยมสะสมซึ่งเงินตรา เงินตราในแง่ก็คือความมั่งคั่งที่ไม่ได้หมายความว่าเพียงแต่ความร่ำรวย หากแต่หมายถึงเสรีภาพ อำนาจและโอกาสในการบริโภคที่หลากหลายและกว้างขวางมากขึ้นนั่นเอง

บริโภคนิยมในสังคมไทย: มุมมองจากนักวิชาการ

แนวคิดเรื่องบริโภคนิยมได้เข้ามามีอิทธิพลในสังคมไทยเช่นเดียวกัน ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมาได้เริ่มมีงานเขียนและงานวิจัยเกี่ยวกับการบริโภคนิยมมากขึ้น เกษียร เตชะพีระได้เสนอว่าทัศนคติเกี่ยวกับบริโภคนิยมในเบื้องต้นแรกนั้นมักจะผูกพันกับการครอบงำของวัฒนธรรมต่างชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแนวคิดของ ส. ศิวรักษ์และรังสรรค์ ฐานะพรพันธุ์ ซึ่งมีการประเมินค่าบริโภคนิยมในแง่ลบอย่างชัดเจนว่าเป็นการแผ่อิทธิพลของโลกตะวันตก เกษียรชี้ให้เห็นถึงคำขู่ที่นักวิชาการทั้งสองนิยมใช้เมื่ออภิปรายถึงลัทธิบริโภคนิยม อาทิ “อิทธิพล” “สูญสลายไปและถูกรับรอง” “บุกรุก” “จุดอ่อน” “ปรับเปลี่ยนรสนิยมและคติความเชื่อ” “ล่อใจ” “ถูกมอมเมา” “ตกอยู่ใต้อิทธิพล” และ “สยบยอม” เป็นต้น (เกษียร เตชะพีระ, 2539: 87)

การพิจารณาบริโภคนิยมในแง่ดังกล่าวคล้ายคลึงกับข้อสรุปของวิทยานิพนธ์ของสุนทร สุวรรณละอองเรื่อง *Historical Development of Consumerism in Thai Society* (2006) ที่ศึกษาพัฒนาการของบริโภคนิยมในสังคมไทยตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ สุนทรจำแนกสังคมไทยออกเป็น 4 ยุคกว้างๆ คือ (1) ยุคแห่งการก่อร่างและพัฒนาสังคม (สมัยรัชกาลที่หนึ่งถึงรัชกาลที่สาม) (2) ยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงและปฏิรูป (สมัยรัชกาลที่สี่ถึงรัชกาลที่หก) (3) ยุคแห่งประชาธิปไตยและชาตินิยม (ตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองไปจนถึงปี พ.ศ.2500 และ (4) ยุคแห่งการพัฒนาและการเข้ามาของลัทธิบริโภคนิยม (ตั้งแต่ปี พ.ศ.2500 จนถึงปี พ.ศ.2540) สุนทรเห็นว่าลัทธิบริโภคนิยมนั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในยุคหลังอย่างชัดเจนเมื่อมีการก่อตัวอย่างชัดเจนของชนชั้นกลางและมีพัฒนาการของอุตสาหกรรมโฆษณา นอกจากนี้ ห้างสรรพสินค้าและศูนย์การค้าต่างๆ ที่ผุดขึ้นในยุคนี้ก็มีส่วนช่วยผลักดันลัทธิบริโภคนิยมให้เบ่งบานอย่างรวดเร็วเช่นเดียวกัน สุนทรเห็นว่าลัทธิบริโภคนิยมทำให้คนไทยต้องพึ่งพาสินค้าจากต่างชาติมากขึ้นทั้งๆ ที่เมื่อก่อนสังคมไทยเป็นสังคมที่พึ่งพาตนเองเป็นหลัก (Sunate Suwanlaong, 2006: 202) นอกจากนี้ ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ชนชั้นกลางเริ่มมีการก่อร่างสร้างตัวขึ้นอย่างชัดเจน สินค้าหรูหราต่างๆ ที่เคยใช้กันภายในราชสำนักกลายเป็นสินค้าที่ชนชั้นกลางสามารถจับจ่ายหาซื้อได้ จึงทำให้เกิดการบริโภคเพื่อความโดดเด่นชัดเจนมากยิ่งขึ้น (Sunate Suwanlaong, 2006: 203) ส่วนในยุคปัจจุบัน สุนทรเห็นว่าการบริโภคถูกนำเข้ามาผนวกกับการสร้างอัตลักษณ์อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้นและผู้คนในสังคมไทยร่วมสมัยได้นิยามตนเองผ่านแบบแผนการบริโภคมากกว่าผ่านบทบาทหน้าที่ที่ทำงาน (Sunate Suwanlaong, 2006: 204) อาจจะกล่าวได้ว่าจากมิติทางด้านประวัติศาสตร์นับตั้งแต่ต้นสมัยรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา ลัทธิบริโภคนิยมได้ทวีความสำคัญและได้แฝงเป็นส่วนหนึ่งของวิถีการใช้ชีวิตประจำวันของคนในสังคมไทยมากขึ้นทุกขณะ

สำหรับนักวิชาการเช่น นิธิ เอียวศรีวงศ์ ลัทธิบริโภคนิยมนั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายหลังเช่นเดียวกัน โดยเป็นผลกระทบที่เกิดจากการนำเข้าซึ่งสื่อและเทคโนโลยีจากต่างประเทศ เช่น โทรทัศน์ ที่ทำให้การเสพศิลปวัฒนธรรมเป็นไปในเชิงปัจเจกมากขึ้น ต่างจากศิลปะดั้งเดิมของไทยเองที่เน้นรูปแบบการเสพที่เป็นส่วนรวมมากกว่า

การดูมโหรีสพทางโทรทัศน์นั้นแตกต่างอย่างสิ้นเชิงจากการดูมโหรีสพอื่นๆ เช่น ลิเก ลำตัดละครเวที หรือแม้แต่ภาพยนตร์ เพราะในการดูโทรทัศน์เราดูในบ้านของเราเอง จึงให้เสรีภาพแก่เราเอง จึงให้เสรีภาพแก่เราอย่างเต็มที่ ปราศจากปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นทั้งหมด ยกเว้นคนใกล้ชิดในครอบครัว อย่าลืมด้วยว่าบ้านในสมัยใหม่ทั้งหลายรวมแม้แต่เพิงพักในสลัม ย่อมกีดกันการแทรกแซงของคนอื่นออกไปจากเรา ผิดจากบ้านทรงไทยและทำเลการตั้งบ้านเรือนสมัยก่อนซึ่งค่อนข้างเปิดโล่งและเชื่อเชิญการแทรกแซงจากคนนอกได้มาก [...]

ตรงกันข้ามกับมโหรีสพทางโทรทัศน์ คนดูลีเกออกจากบ้านไปลานวัดหรือโรงลิเก ซึ่งรู้อยู่แล้วว่าจะมีคนอื่นๆ อยู่ที่นั่นมาก เขาเตรียมตัวเพื่อจะไปเผชิญกับคนอื่นและมีปฏิสัมพันธ์ทางตรงหรือทางอ้อมกับคนอื่น นับตั้งแต่ทักทายกันไปจนถึงเตรียมเสื้อของตนเอง ไม่ได้คิดที่จะไปเบียดเบียนใคร เป็นต้น รวมทั้ง “มารยาท” ที่พอจะตกลงรับรู้กันทั่วไปเป็นเครื่องมือสำหรับปฏิสัมพันธ์กับคนรอบข้างซึ่งไม่รู้จักหน้าค่าตา

ในแง่นี้ โทรทัศน์จึงดึงเอามโหรีสพซึ่งอยู่ในพื้นที่สาธารณะเข้ามาเป็นพื้นที่ส่วนตัว และทำให้เราสามารถชมมโหรีสพได้โดยไม่ได้มีปฏิสัมพันธ์กับใครเลย โทรทัศน์ในแง่นี้จึงเป็นตัวอย่างที่ดีอันหนึ่งของสินค้าบริโภคนิยม สินค้าที่ทำให้คุณอยู่กับตัวคนเดียวโดยไม่ต้องแคร์ใครเลย (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2547: 4-5)

การศึกษาการเสพสื่อร่วมสมัย เช่น โทรทัศน์ ทำให้นิธิสามารถอภิปรายผลกระทบในวงกว้างของระบบบริโภคนิยมได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่โทรทัศน์ได้ขับเคลื่อนการเสพแบบปัจเจก ซึ่งนับเป็นผลอย่างหนึ่งของลัทธิบริโภคนิยมที่ผลักดันให้เกิดวัฒนธรรมปัจเจกชนนิยม นิธิเห็นว่าบริโภคนิยมในสังคมไทยในปัจจุบันเป็นพัฒนาการของการผลิตที่ตอบสนองความต้องการของปัจเจกแต่ละคนอย่างซับซ้อน นิธิพิจารณาถึงลัทธิบริโภคนิยมในแง่ลบและเห็นว่าวิธีที่จะลดทอนอิทธิพลของบริโภคนิยมคือการฝึกให้คนมีสำนึกของความเป็นปัจเจกของตนเองน้อยลง ผลักดันให้เกิดกิจกรรมร่วมกันหรือมีปฏิสัมพันธ์อื่นๆ ในชุมชนมากขึ้น (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2547: 7)

จุดเปลี่ยนที่สำคัญประการหนึ่งที่เข้ามาเปลี่ยนวิถีชีวิตคนไทยนอกจากสื่อโทรทัศน์คือการเข้ามาของห้างสรรพสินค้าหรือศูนย์การค้า ในบทความเรื่อง “แลดูผู้คนในห้างสรรพสินค้า” สมรักษ์ ชัยสิงห์ กานานนท์ได้อภิปรายถึงผลกระทบของห้างสรรพสินค้าที่เข้ามาเปลี่ยนแปลงวิถีการจับจ่ายใช้สอยของคนไทย ตั้งแต่กำเนิดของห้างเซ็นทรัลในปี พ.ศ.2499 และห้างไดมารูในปี พ.ศ.2507 มาจนถึงการเกิดขึ้นของศูนย์การค้ายักษ์ใหญ่ในปัจจุบัน ในทำนองเดียวกันกับนิธิ สมรักษ์อภิปรายว่าพัฒนาการของการซื้อขายในห้างสรรพสินค้าได้เปลี่ยนวิถีชีวิตของคนในสังคมไทย กล่าวคือ ในขณะที่การซื้อขายในร้านค้าหรือตลาดในแบบดั้งเดิมผู้ซื้อและผู้ขายมักจะรู้จักมักคุ้นและมีปฏิสัมพันธ์โต้ตอบกันมาก การซื้อขายในห้างสรรพสินค้าเอื้อให้ผู้ซื้อที่มีอิสรภาพในการจินตนาการ

ระบบของห้างฯ การแบ่งส่วนสัดของบริษัท และสินค้าที่วางอยู่มากมายเอื้อต่อการสร้างจินตนาการ สร้างโลกส่วนตัวและดูราวกับมีอิสระในการเลือกและตัดสินใจ ทำให้ผู้คนสามารถสร้างโลกใบเล็กที่เป็นของตน เป็นส่วนตัวอย่างแท้จริง เป็นวิธีหนึ่งในการผ่อนคลายความเครียด ความแปลกแยกที่รู้สึกว่าคุณไม่มีอะไรได้ (สมรภัทร์ ชัยสิงห์กานานนท์, 2538: 95)

อิสรภาพดังกล่าวอาจจะเป็นภาพลวงตา ทั้งนี้เนื่องจากศักยภาพในการสร้างจินตนาการต้องขึ้นตรงกับจำนวนเงินตราที่ลูกค้าสามารถจะใช้จ่ายได้ อย่างไรก็ตาม การใช้จ่ายในห้างสรรพสินค้าที่เอื้อต่อการสร้างจินตนาการดังกล่าวผูกพันกับวัฒนธรรมปัจเจกชนนิยมเช่นเดียวกัน เพราะในการใช้จ่ายลูกค้ามักจะจินตนาการว่าหากตนบริโภคสินค้าหนึ่งๆ จะทำให้ตนโดดเด่นหรือแตกต่างจากคนอื่น ๆ รอบข้างอย่างไร ในแง่นี้ ห้างสรรพสินค้าจึงเปรียบเหมือนกับเวทีที่เปิดโอกาสให้คนคนหนึ่งได้สร้างภาวะความเป็นปัจเจกขึ้นผ่านการบริโภคสินค้า หากแต่ความยกย่อน้อยที่ภาวะความเป็นปัจเจกดังกล่าวเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดตั้งแต่แรกเพราะสินค้าต่างๆ ที่วางจำหน่ายมักจะถูกทำวิจัยและมีการแบ่งแยกตามเพศสถานะ วัย ความสนใจ ฯลฯ ดังนั้น คนที่มีความสนใจคล้ายๆ กัน มีช่วงอายุเดียวกัน เพศสถานะเดียวกันจึงมักจะลงเอยตัดสินใจซื้อสินค้าคล้ายๆ กันในที่สุด นอกจากนี้ ราคาก็เป็นตัวกำหนดเช่นเดียวกันเพราะคนที่มีรายได้น้อยจะไม่สามารถซื้อสินค้าบางอย่างได้ (สมรภัทร์ ชัยสิงห์กานานนท์, 2538: 101) อาจจะกล่าวได้ว่าการซื้อขายในห้างสรรพสินค้าช่วยผลักดันวัฒนธรรมปัจเจกชนนิยมผ่านการสร้างภาพลวงว่าวัฒนธรรมดังกล่าวสามารถเกิดขึ้นได้นั่นเอง

นอกจากงานของนิธิและสมรภัทร์แล้ว งานวิจัยของเกษียร เตชะพีระเรื่อง “บริโภคนิยมไทย” ซึ่งตีพิมพ์ในรวมบทความ *จินตนาการสู่ปี 2000: นวัตกรรมเชิงกระบวนการทัศนด้านไทยศึกษา* นับว่ามีความสำคัญยิ่งเช่นเดียวกัน เนื่องจากเป็นการปูพื้นความรู้เกี่ยวกับการบริโภคที่เปิดมิติของการศึกษาเรื่องการบริโภคที่กว้างขึ้น โดยศึกษาในแง่ของ “ความหมาย” ของตัวสินค้า หาใช้สินค้าในทางกายภาพแต่เพียงเท่านั้น เกษียรพิจารณาว่าการบริโภคกลายเป็นกิจกรรมที่สำคัญในสังคมโลกาภิวัตน์เนื่องจากเป็นกิจกรรมที่ผู้คนใช้นิยามตนเองและผู้อื่น เป็นกิจกรรมแห่งการถ่ายทอดและต่อรองซึ่งความหมาย ในแง่นี้ การบริโภคสินค้าจึงมีความสำคัญเพราะสินค้าไม่ได้ทำหน้าที่เป็นเพียงแต่สิ่งของหากแต่เป็นสิ่งที่นำเสนอและถ่ายทอดความหมายให้แก่คนรอบข้าง การศึกษาทางด้านสัญศาสตร์จึงทวีความสำคัญในการศึกษาวัฒนธรรมการบริโภคเนื่องจากการบริโภคเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการสร้างและตีความความหมาย

มันเกิดขึ้นเมื่อพื้นที่ปริมาตรทางสัญยะ (semiotic field) หรือเหล่าคำในภาษาและเหล่าสัญลักษณ์ในวัฒนธรรมของสังคมหนึ่งๆ ถูกบุกรุกทะลึงทะลวงโดยบรรดาสินค้าและ/หรือยี่ห้อสินค้าที่ทำหน้าที่เสมือนหนึ่งเป็นสัญยะใหม่ๆ คำใหม่ๆ สัญลักษณ์ใหม่ๆ ที่เข้ามาแทรกแซงแย่งชิง จับจองดีกินตำแหน่งแหล่งที่ของสัญยะเดิมๆ คำเดิมๆ สัญลักษณ์เดิมๆ ความหมายเดิมๆ ของภาษาและวัฒนธรรมในสังคมนั้นจนเกิดสภาพพลัดคู่พลัดคำพลัดความหมาย พลัดพราวพลัดแปลงสับสนปั่นป่วนไปหมด (เกษียร เตชะพีระ, 2539: 92)

เกษียรยกตัวอย่างโฆษณาเสื้อเชิ้ตที่มีสโลแกนว่า “เอกลักษณ์ของเอกบุรุษ” และนำเสนอให้เห็นว่าต่อไปนี้ หากผู้ชายคนใดต้องการที่จะสร้างภาวะความเป็นปัจเจกอย่างเป็นเอกลักษณ์ ก็จำเป็นต้องหาซื้อเสื้อเชิ้ตยี่ห้อดังกล่าว เกษียรใช้ทฤษฎีการอ่านแบบสัญศาสตร์ไปศึกษาการบริโภคความเป็นไทยและแสดงให้เห็นการปลดปล่อยทางวัฒนธรรมในหลายมิติด้วยกัน กล่าวคือ การปลดปล่อยการบริโภคออกจากอัตลักษณ์แห่งชาติของผู้บริโภค การที่ความเป็นไทยกลายเป็นตัวหมายที่ถูกปลดปล่อยออกจากตัวสินค้าไทย แก่นสาระของความเป็นไทยจึงเป็นสิ่งที่ไม่มีตัวตนและคลุมเครือ (เกษียร เตชะพีระ, 2539: 98) นอกจากนั้น ความเป็นไทยถูก “ทอดเทิด” และ “ระเหิด” (sublimated) ให้เป็นรูปแบบที่เก่าแก่และกลวงเปล่า กลายเป็นสัญลักษณ์ที่ “ไร้ประโยชน์” ไม่เข้าเรื่องเข้าราว และตายซากไร้ชีวิต” (เกษียร เตชะพีระ, 2539: 112) อาทิ ชุดโจงกระเบน ท่าเดินไขน ชูตราชปะแตนในสื่อโฆษณาต่างๆ นอกจากนั้น ความเป็นไทยยังกลายเป็นอัตลักษณ์ทางเลือก (identity option) ที่ถูกวางจำหน่ายในตลาดเสรีที่ผู้คนสามารถเลือกเสพได้ (เกษียร เตชะพีระ, 2539: 116) ในแง่นี้อาจจะถือได้ว่าความเป็นไทยถูกทำให้กลายเป็นสินค้า (commodification) อย่างแท้จริงและคนไทยเองสามารถที่จะเลือกสวมใส่อัตลักษณ์ความเป็นไทยโดยการใส่ชุดราชปะแตนไปทำงานและถอดอัตลักษณ์ดังกล่าวออกในวันรุ่งขึ้น เกษียรสรุปว่าในการศึกษาความเป็นไทยนั้น นักวิชาการจึงควรให้ความสำคัญกับ “ตัวภาพลักษณ์ ตัวสัญลักษณ์ ตัวสื่อแสดงต้นๆ เช่นๆ ในระดับพื้นผิว” (เกษียร เตชะพีระ, 2539: 122) แทนที่จะไปศึกษาแก่นสารัตถะของความเป็นไทยซึ่งถูกทำให้กลวงเปล่าไปนานแล้ว

ในแง่ของการตีพิมพ์งานวิชาการเกี่ยวกับการบริโภคนั้น ในช่วงทศวรรษปี พ.ศ.2530 และ 2540 นักวิชาการทั้งทางสายสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ได้ให้ความสำคัญกับการบริโภคนมากขึ้นและมีการตีพิมพ์งานวิจารณ์เกี่ยวกับการบริโภคนเป็นระยะๆ อาทิ รวมบทความ **วัฒนธรรมการบริโภค: แนวคิดและการวิเคราะห์** ซึ่งมีสิริพร สมบูรณ์บุรณะเป็นบรรณาธิการ ซึ่งเป็นบทความที่เคยตีพิมพ์ในวารสาร **ร่วมทุกข์** ของเดือนกุมภาพันธ์ ปี พ.ศ.2537 นอกจากนั้น อีกสิบสองปีต่อมา ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ได้จัดการประชุมประจำปีครั้งที่ 5 เรื่อง “วัฒนธรรมบริโภค บริโภคนิยม” และได้มีการตีพิมพ์หนังสือรวมบทความออกมาเช่นเดียวกัน สิ่งที่คล้ายคลึงกันในเอกสารทางวิชาการทั้งสองคือการเริ่มพิจารณาบริโภคนิยมในมิติของทฤษฎีทางสังคมศาสตร์มากขึ้น อันจะทำให้เห็นถึงผลกระทบของบริโภคนิยมในวงกว้างมากขึ้น นักวิชาการ อาทิ ธเนศ วงศ์ยานนาวา และเกษม เพ็ญภินันท์ ได้นำเสนอทฤษฎีเกี่ยวกับบริโภคนิยมและสังคมบริโภค ซึ่งเป็นการเปิดมิติใหม่ในการศึกษาการบริโภคจากเดิมที่อยู่ในปริมณฑลของสาขาวิชาการตลาดในตำราเกี่ยวกับพฤติกรรมผู้บริโภคที่มุ่งเน้นศึกษาพฤติกรรมของคนในสังคมว่ามีสิ่งกระตุ้นให้บริโภคอย่างไร เพราะเหตุใด โดยเน้นแง่มุมทางพาณิชย์เป็นส่วนใหญ่และลดทอนมิติของการวิพากษ์วิจารณ์การบริโภคในฐานะกิจกรรม อาจจะถูกกล่าวได้ว่าการศึกษาเรื่องบริโภคนิยมในประเทศไทยนั้นยังคงมีลักษณะเป็นส่วนเป็นเสี้ยวอยู่มาก มีการนำเอาทฤษฎีบริโภคนิยมไปวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมในสังคมไทยที่หลากหลาย อาทิ บ้าน การท่องเที่ยว การใช้เวลาในช่วงกลางคืน แต่ในภาพรวม ยังขาดการสังเคราะห์ให้เป็นองค์ความรู้ที่ต่อเนื่องและสัมพันธ์กัน

บทที่ 2

ทฤษฎีเงินตรา และการทำให้เป็นสินค้า

ปฏิเสธไม่ได้ว่าในช่วงไม่กี่ทศวรรษที่ผ่านมา ประเทศไทยได้กลายเป็นประเทศที่มีความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและอุตสาหกรรมอย่างมาก ระบบการผลิตแบบดั้งเดิมไม่ว่าจะเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนและงานหัตถกรรมได้ถูกแทนที่ด้วยระบบการผลิตที่ใหญ่ขึ้น มีการใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วยเสริมเพื่อให้การผลิตเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ได้มาตรฐาน และได้จำนวนมากขึ้น ซึ่งจำเป็นต้องใช้ทุนจำนวนมากในการผลิตทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวขึ้น ด้วยเหตุนี้จึงไม่น่าแปลกใจที่ระบบการผลิตแบบดังกล่าวได้เกื้อหนุนให้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเฟื่องฟู เนื่องจากระบบทุนนิยมเป็นระบบที่ผลักดันให้เกิดการสะสมทุนและขยายรากฐานและปัจจัยการผลิตเพื่อให้ธุรกิจเกิดการขยายตัว อย่างไรก็ตาม ทุนนิยมและการปฏิวัติทางอุตสาหกรรมไม่ได้แปรเปลี่ยนเฉพาะสภาพทางกายภาพเท่านั้น หากมีส่วนเปลี่ยนแปลงสภาพทางจิตใจของมนุษย์ด้วย ทั้งนี้เนื่องจากมนุษย์ต้องแก่งแย่งและแข่งขันกันมากขึ้นเพื่อที่จะทำให้ธุรกิจและทรัพย์สินหรือทุนของตนเติบโตงอกงามมากขึ้นเรื่อยๆ นอกจากนั้น มนุษย์ในสังคมทุนนิยมยังจำเป็นต้องสะสมไว้ซึ่งเงินตราเพื่อสร้างฐานะ เงื่อนไขดังกล่าวอาจจะทำให้เกิดความโลภและความตระหนี่ในกลุ่มคนในสังคมทุนนิยม อาจจะกล่าวได้ว่าทุนนิยมทำให้มนุษย์ต้องถึบตัวเองให้อยู่ในระดับที่สูงกว่าผู้ครอบครองและหลงใหลกับวัตถุ เนื่องจากทุนนิยมทำให้ผู้คนเชื่อว่าการเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตและวัตถุดิบๆ เป็นสิ่งที่พึงปรารถนาและนำมาซึ่งความเคารพยำเกรงจากผู้ครอบครอง

ทุนนิยมนั้นเกี่ยวพันกับบริโภคนิยมอย่างซับซ้อน ทั้งนี้เนื่องจากระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมทำให้คนในสังคมอยากเป็นนายทุนหรือเจ้าของปัจจัยการผลิต ทรัพย์สินที่มีมากขึ้นอันเนื่องมาจากการทำกำไรได้ทำให้นายทุนต้องการแสดงออกซึ่งความร่ำรวยผ่านการบริโภค นอกจากนั้น การที่จะทำกำไรให้ได้มากนั้นจำเป็นต้องกระทำการบริโภคเช่นเดียวกัน กล่าวคือ นายทุนจำเป็นต้องสร้างภาพแทนสินค้าของตนเองให้โดดเด่นเพื่อให้ลูกค้าบริโภคสินค้าของตน

วรรณกรรมไทยในช่วงที่ผ่านมานำเสนอประเด็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับทุนนิยมและการบูชาเงินตรา แท้จริงแล้ว การนำเสนอประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งกับสังคมทุนนิยมและการเอาใจเปรียบชนชั้นกรรมาชีพของนายทุนอาจจะไม่ใช่เรื่องใหม่ หากแต่การนำเสนอมีความซับซ้อนและแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของลัทธิทุนนิยมที่นับวันจะทวีความรุนแรงและแผ่ซ่านไปในวิถีชีวิตประจำวันของคนในสังคมร่วมสมัยที่ยากจะปลีกตัวแยกออกมา

กลไกทุนนิยมและการครอบงำมนุษย์

ตัวอย่างวรรณกรรมไทยร่วมสมัยที่นำเสนอประเด็นปัญหาเกี่ยวกับระบบทุนนิยมคือนวนิยายขนาดสั้นเรื่อง *สาวงามตาบอดทั้งสิบสอง* โดยม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งตีแผ่สภาพสังคมปัจจุบันที่ผู้คนแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นและเต็มไปด้วยความโลภและตระหนี่ถี่เหนียวผ่านการเปรียบกับตำนานเก่าของไทยเรื่อง *นางสิบสอง* การดำเนินเรื่องของนวนิยายเรื่องนี้เป็นการผสมผสานระหว่างตำนานพื้นบ้านของไทยกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองที่อำนาจตกอยู่ในมือของเผด็จการ

ทหารและเกิดการรวมตัวของนักศึกษาฝ่ายซ้ายที่ต้องการจะล้มล้างรัฐบาลเดิมนั้น วีระเป็นตัวละครเอก เป็นนักศึกษาที่ไม่พอใจรัฐบาลเผด็จการทหารและนายทุนโรงงานต่างๆ ที่เอารัดเอาเปรียบชนชั้นกรรมกร เขาจึงเข้าร่วมเป็นแกนนำการประท้วงนายทุนและเรียกร้องสิทธิให้แก่ชนชั้นแรงงานที่ถูกเอารัดเอาเปรียบ ดังความตอนหนึ่งในนวนิยายที่เป็นฉากของการประท้วง

“อาทิตย์ที่แล้วโรงงานลดเงินเดือนและค่าแรงโอที” คนงานชายคนหนึ่งขึ้นไปตะโกน
 “อ้อกับคนงานว่าโรงงานขาดทุน ที่แท้มันโกหก”
 คนงานล้อมวงเข้ามา วีระยืนอยู่ใกล้ๆ ยื่นโทรโข่งให้คนงานคนนั้น
 “ว่าขาดทุน แต่ทำไมยังสั่งจ่ายเข้ามา แล้วงานล่วงเวลาก็มีให้ทำทุกวัน ขาดทุนอะไรของมันวะ ทำยังงี้มันจะยุติธรรมตรงไหน”
 เสียงคนงานแผนกย้อมที่อยู่ใกล้ๆ ตะโกน “ยังงี้ไม่ยุติธรรม”
 “เราทำงานเหนื่อยแทบตายจะมალดค่าแรงกันดื้อๆ อย่างนี้ ลูกๆ ของเราต้องกินต้องใช้ อดดาหลับพักผ่อนทำงานกลางคืนนี่ก็เพราะอยากจะมีเงินเก็บเพื่ออนาคตของลูกเมีย”
 “เมื่อสองวันก่อน พี่แก้ว พี่แต้ว พี่นิด หัวหน้าคนงานขึ้นไปคุยกับผู้จัดการ พอเมื่อวานมันไล่ออกทั้งสามคน พวกนั้นเขาไปทวงเงินให้เรา ที่นี้ลูกเมียเขาจะกินอะไรล่ะ” คนงานคนเดิมโอดลง
 (มหรณพ โฉมเฉลา, 2545: 50-51)

สภาพดังกล่าวของคนงานในโรงงานแสดงให้เห็นถึงความไม่เป็นธรรมของระบบทุนนิยมเป็นอย่างดี เมื่อ นายทุนเอารัดเอาเปรียบกลุ่มผู้ใช้แรงงานและไม่สนใจสิทธิหรือข้อเรียกร้องต่างๆ ของคนงานเลยแม้แต่น้อย อีกทั้งยังสร้างข้ออ้างต่างๆ เพื่อหลอกล่อให้ผู้ใช้แรงงานตายใจและอุทิศตนทำงานแก่โรงงานต่อไป ทั้งนี้เนื่องจากสำหรับนายทุนแล้ว ผู้ใช้แรงงานถูกพิจารณาในฐานะที่เป็นทุนชนิดหนึ่งซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของปัจจัยการผลิต นายทุนจึงมีสิทธิควบคุมแรงงานดังกล่าวและลดต้นทุนโดยการพยายามจ่ายค่าแรงให้น้อยที่สุดและแสวงหาประโยชน์จากแรงงานนั้นให้มากที่สุด

อย่างไรก็ตาม นวนิยายเรื่อง *สาวงามตาบอดทั้งสิบสอง* ไม่ได้กล่าวถึงสภาพความเป็นอยู่อันแร้นแค้นของผู้ใช้แรงงานในโรงงานอย่างเดียวนั้น หากแต่นำเสนอประเด็นการเอารัดเอาเปรียบผู้หญิง โดยการหลอกล่อให้เป็นโสเภณีอีกด้วย ในแง่นี้ มหรณพแสดงให้เห็นถึงความคล้ายคลึงกันระหว่างสภาพของผู้ใช้แรงงานในโรงงานกับโสเภณีที่ถูกหลอกล่อให้ค้าประเวณี ทั้งนี้เนื่องจากทั้งสองกลุ่มต่างถูกทำให้เป็นสินค้าเพื่อการบริโภค ในขณะที่ผู้ใช้แรงงานต้องขายแรงงานของตนเพื่อแลกเปลี่ยนกับเงินค่าจ้าง โสเภณีจำเป็นต้องขายเรือนร่างของตนเช่นเดียวกัน ในเรื่องนี้ บรรดาโสเภณีคือผู้หญิงสวยสิบสองคนซึ่งถูกหลอกให้เดินทางมาจากต่างจังหวัดให้มาค้ากาม จะเห็นได้ชัดว่าการหลอกล่อเด็กสาวทั้งสิบสองคนนั้นต้องกระทำอย่างแนบเนียนและทำให้ทั้งสิบสองคิดได้ว่าการค้าประเวณีเป็นสิ่งผิด ดังความในตัวอย่างที่ว่า

นางสะอั้งแม่เล่าสอนให้เด็กสาวทั้งสิบสองรู้จักหลายสิ่งหลายอย่างที่เป็นสำหรับอาชีพขายบริการ อย่างการดูแลความผุดผ่องของอวัยวะแรกของตัวเธอเอง ในตอนแรกสาวงามตาบอดทั้งสิบสองไม่รู้จะทำอย่างไรต่อกับหน้าอกที่ตมเต่งขึ้นมา พวกเธอคิดว่าโดนแมลงอะไรสักอย่างตอมเอา มันบวมเจ็บไม่ยอมหาย ยิ่งนานวันยิ่งบวมขึ้น ทำให้พวกเธอวุ่นวายใจด้วยความ

กังวล จนนางสะอื้นอธิบายให้พวกเธอฟังว่ามันเป็นธรรมชาติของผู้หญิง และเลือดระดูที่ออกมา
 ทุกๆ ยี่สิบแปดวันก็เช่นเดียวกัน นางสะอื้นขอให้เด็กสาวใส่ชุดนอนบางๆ กับกางเกงในเท่านั้น
 นางไม่ได้สอนให้รู้จักละอายในร่างกายนี่ไม่ปกปิด การสวมใส่เสื้อผ้าเป็นเพียงการป้องกันร่างกาย
 ไม่ให้หนาว หรือถูกแสงแดดมากเกินไป เด็กสาวทั้งสิบสองจึงไม่ค่อยได้ใส่เสื้อผ้านักมากนัก
 (มหรรณพ โฉมเฉลา, 2545: 43-44)

การที่นางสะอื้นพยายามกล่อมเกล่าให้เด็กสาวทั้งสิบสองยอมรับสภาพความเป็นโสเภณีและไม่คิดลุกฮือ
 ขึ้นมาตอบโต้ นั่นอาจจะเปรียบได้กับการที่นายทุนซึ่งเป็นชนชั้นกลางพยายามสร้าง **จิตสำนึกลวง**
(ideology) ขึ้นมาเพื่อทำให้ชนชั้นกรรมาชีพเชื่อว่าจิตสำนึกดังกล่าวเป็นเรื่องปกติธรรมดาและเป็นสากล
 ที่ทุกคนควรปฏิบัติตาม ด้วยเหตุนี้ เด็กสาวตาบอดทั้งสิบสองคนจึงเติบโตใหญ่เป็นโสเภณีที่ทำงานให้แก่
 สำนักนางโลมของแม่สะอื้นและทำให้ชื่อเสียงของแม่สะอื้นลือกระฉ่อนไปทั่ว เมื่อวีระทราบถึงชะตากรรม
 ของนางสิบสองและพยายามยื่นมือเข้าไปช่วย เขาจึงรู้สึกแปลกใจที่นางสิบสองนั้นไม่เคยได้มีโอกาสได้
 ออกไปจากช่องของแม่สะอื้นและทั้งหมดต่างถูกหลอกให้เชื่อว่ามีอะไรที่ดีกว่ารออยู่ในโลกภายนอก เงิน
 ทองที่ทั้งหมดต่างเก็บหอมรอมริบและเชื่อว่าแม่สะอื้นได้จ่ายค่าแรงเธออย่างเป็นธรรมนั้นแท้จริงแล้วกลับ
 เป็นเพียงแค่นับตรรกเด็กที่ไม่สามารถเข้าใจได้ในโลกภายนอกได้ (มหรรณพ โฉมเฉลา, 2545: 100) การ
 ล่อหลอกหญิงสาวด้วยกลโกงต่างๆ ของแม่สะอื้นนั้นจึงไม่ต่างจากนายทุนโรงงานที่พยายามสร้างความ
 ชอบธรรมแก่อำนาจของตนและทำให้การควบคุมจัดการต่างๆ นั้นเป็นเรื่องธรรมชาติและสากล หากแต่
 แท้จริงแล้วเป็นเพียงแค่มายาภาพที่นายทุนพยายามจะยึดเยียดลงไปในตัวของผู้ใช้แรงงาน

อย่างไรก็ตาม นวนิยายเรื่องนี้ได้แสดงให้เห็นถึงความซับซ้อนของระบบทุนนิยมที่ไม่อาจจะแก้ไขได้
 กล่าวคือ ในขณะที่วีระพยายามจะพาหญิงสาวทั้งสิบสองให้หนีไป แต่สภาพการแต่งกายน้อยชิ้นของหญิง
 สาวทั้งสิบสองทำให้นกในสถานีรถไฟจ้องมองและจับกลุ่มพูดคุยจนวีระต้องหลบหนีปล่อยให้หญิงสาวทั้ง
 สิบสองต้องเรียกนางสะอื้นให้กลับมาช่วย (มหรรณพ โฉมเฉลา, 2545: 101-104) เหตุการณ์ดังกล่าวอาจ
 จะเป็นกรณีเปรียบเทียบให้เห็นถึงสภาพของชนชั้นกรรมาชีพที่ในที่สุดแล้วก็ไม่สามารถช่วยเหลือตัว
 เองได้เมื่อออกมาจากระบบของนายทุน ทั้งนี้เนื่องจากไม่ได้รับการสั่งสอนให้พึ่งพิงตนเองได้ นอกจากนั้น
 เมื่อพรหมลิขิตได้บันดาลให้วีระกลับมาพบกับหญิงสาวทั้งสิบสองคนอีกครั้งที่โรงแรมของนายฮ้อ ถึง
 แม้ว่าหญิงสาวทั้งหมดจะหลบหนีนายฮ้อและได้มาซึ่งความเป็นไท แต่หญิงสาวทั้งหมดกลับตกเป็น
 แรงงานให้แก่วีระซึ่งผันตนเองเป็นนายทุนในที่สุด ดังความที่ว่า

วีระรับพวกเธอออกจากหมู่บ้าน เขาย้ายออกจากบ้านแม่ยายที่กรุงเทพฯ ขึ้นมาปักหลักที่
 เชียงใหม่ ขอกู้เงินจากแม่ยายไปซื้อที่ดินมาสิบสองตัว ให้สาวงามตาบอดทั้งสิบสองทอผ้าไหม
 ส่วนวีระกับเมียเปิดร้านจัดการขายผ้าไหมให้กับนักท่องเที่ยว กิจการไปได้ดีอย่างไม่น่าเชื่อ เขา
 ใช้หนี้ใช้สินได้หมดภายในหนึ่งปี

หลายปีต่อมา ครอบครัวของวีระร่ำรวยขึ้นจากธุรกิจขายผ้าไหมจากฝีมือสาวงามตาบอดทั้งสิบ
 สองและจากฝีมือชาวบ้านที่เขาจ้างมาเป็นคนงานทอผ้าในโรงงาน เขามีชีวิตสุขสบายขึ้น ตัวอ้วน

กลมหั่วเหิกล้าน และทำตัวเหมือนพวกคนรวยทั้งหลาย เขามีแผนจะส่งลูกทั้งสองไปเรียนต่อที่อเมริกา (มหรรณพ โฉมฉายา, 2545: 165)

การเปลี่ยนโฉมหน้าของวีระจากนักศึกษาที่เชื่อมั่นในอุดมการณ์คอมมิวนิสต์และความเท่าเทียมกันของมนุษย์มาเป็นเจ้าของโรงงานผ้าไหมแสดงให้เห็นถึงระบบทุนนิยมที่สังคมปัจจุบันไม่สามารถจะบังคับให้หลุดออกไปได้โดยง่าย วีระเองจากที่เคยคิดช่วยเหลือให้หญิงสาวทั้งสิบสองจากการควบคุมเอาไรต์เอาเปรียบของแม่สะอั้งได้กลายเป็นคนที่เอาไรต์เอาเปรียบเสียเอง เขาได้กลายเป็นชนชั้นกลางที่ควบคุมปัจจัยการผลิตในที่สุด ไม่ว่าจะเป็นที่ทอผ้าและแรงงานทอผ้าของหญิงสาวตาดอดทั้งสิบสองคน ก้าวที่ได้มากลับไม่ได้เข้าไปจนเจือให้ชีวิตของหญิงสาวทั้งสิบสองดีขึ้น หากแต่กลับไปก่อกลุ่ครอบครัวยุคใหม่ ส่วนหญิงสาวทั้งสิบสองต่างมอบก่าลังกายและก่าลังใจให้แก่งานและรู้สึกว่างานที่ตนทำเป็นสิ่งที่สร้างความหมายสำหรับการดำรงอยู่ของตน จึงไม่ลุกขึ้นสู้หรือเรียกร้องความเป็นธรรมจากการครอบงำของวีระซึ่งเป็นนายทุนคนใหม่

ทุกวันนี้สาวงามตาดอดทั้งสิบสองยังคงทอผ้าไหมอันงดงาม ผืนแล้วผืนเล่าด้วยความละเอียดลออและลายผ้าเก่าแก่หลายรูปแบบ ทำให้ผ้าไหมของพวกเธอมีชื่อเสียงขจรขยายไปทั่ว ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวจากทั่วทุกมุมโลกเข้ามาชมฝีมือการทอผ้าอันวิจิตรบรรจงของหญิงงามตาดอดทั้งสิบสอง ว่ากันว่าหน้าตาของสาวงามตาดอดทั้งสิบสองยังคงความงามเอาไว้ไม่สร้างชาติทั้งที่อายุมากแล้ว พวกเธอแต่ละคนมีใบหน้ายิ้มสุขจากการทำงานอันเป็นที่รัก (มหรรณพ โฉมฉายา, 2545: 165-166)

จะเห็นได้ว่าจากเดิมที่ต้องค้าขายแลกเปลี่ยนเรือนร่างเพื่อเงิน หญิงงามทั้งสิบสองได้เปลี่ยนไปใช้แรงงานแทนที่ หากแต่ลักษณะหนึ่งที่เปลี่ยนไปอย่างชัดเจนคือศักดิ์ศรีในการทำงานและการยึดถือว่างานที่ตนทำนั้นเป็นสิ่งที่รัก จึงทำให้เกิดความสุขในการทำงาน แตกต่างจากการเป็นโสเภณีซึ่งเป็นการทำให้ตัวเองด้อยค่าเนื่องจากลดทอนเรือนร่างตนเองให้เท่ากับเป็นวัตถุชิ้นหนึ่งที่ใช้ในการซื้อขายเท่านั้น ตอนจบของนวนิยายเรื่องนี้จึงไม่ได้เป็นการแสวงหาทางออกจากระบบทุนนิยม หากแต่เป็นการเสนอแง่มุมที่จะทำให้การดำรงอยู่ในสังคมทุนนิยมนั้นเป็นไปอย่างราบรื่นมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากเป็นไปไม่ได้ที่จะหลีกเลี่ยงจากสังคมทุนนิยมและออกไปสร้างสังคมในอุดมคติขึ้นมาใหม่ การเปลี่ยนโฉมหน้าของตัวละครเช่นวีระแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าสภาพสังคมในอุดมคติที่วีระเคยคิดฝันนั้นไม่สามารถเป็นจริงขึ้นมาได้นั่นเอง

ในแง่หนึ่ง การใช้นิทานเรื่อง *นางสิบสอง* มาเป็นสัมพันธบทในการดำเนินเรื่องนั้นนอกจากจะแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของตำนานพื้นบ้านในการเป็นแหล่งอ้างอิงของประสบการณ์ของคนไทยแล้วยังแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างโลกในตำนานพื้นบ้านซึ่งทุกอย่างดูจะจบลงด้วยความราบรื่นและการที่สังคมกลับเป็นปกติสุขกับโลกในความเป็นจริงในปัจจุบันสมัยที่ไม่เป็นเช่นนั้นเสมอไป สังคมทุนนิยมในนวนิยายของมหรรณพเป็นภาพของคนที่ต้องเรียนรู้และปรับตัวให้เข้ากับระบบทุนนิยม หากแต่การปรับตัวในแง่นี้อาจจะหมายถึงการสมานและการสยบยอมโอนอ่อนต่อระบบ การยอมรับระบบทุนนิยมจึงสัมพันธ์กับน้ำเสียงของผู้เล่าที่มีการเสียดสีแทรกอยู่ เมื่อพิจารณาโดยรวมการใช้ตำนานเป็น

แนวเปรียบเทียบอาจจะเป็นเรื่องที่เน้นย้ำให้เห็นถึงการสูญเสียลงของโลกทัศน์แบบอุดมคติและแทนที่ด้วยโลกทัศน์แบบใหม่ที่ต้องยอมรับการเข้ามาของระบบทุนนิยมที่ไม่สามารถปฏิเสธได้อีกต่อไป

ในขณะที่มหรรณพใช้ตำนานพื้นบ้านในการเขียนนวนิยาย ปรีทรรศ หุตางกูรใช้นวนิยายต่างประเทศเรื่อง *พอมดแห่งออซ* เป็นแหล่งอ้างอิงในการเขียนเรื่องสั้นเรื่อง “แม่มดบนตึก” ซึ่งรวมอยู่ในรวมเรื่องสั้นชื่อเดียวกันและตีพิมพ์ครั้งแรกในปีเดียวกันกับเรื่อง *สาวงามตาบอดทั้งสิบสอง* ในเรื่องสั้นเรื่องนี้ ปรีทรรศแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของระบบทุนนิยมที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมร่วมสมัยเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้หญิงต่างจังหวัดที่ต้องอพยพโยกย้ายถิ่นฐานเข้ามาหางานในเมืองกรุง เช่นเดียวกับที่มหรรณพนำเสนอความบริสุทธิ์ของหญิงสาวตาบอดที่ถูกหลอกล่อให้เป็นโสเภณี ปรีทรรศนำเสนอชีวิตของม่วนสายคำ หญิงสาวเหนือที่ตัดสินใจเดินทางตามพี่สาวคือม่วนสายพิณเข้ามาทำงานในเมืองกรุงเทพฯ เนื่องจากเห็นว่าเมื่อพี่สาวกลับมาเยี่ยม มักจะแต่งตัวโก้ห่าและมึงเงินมาฝากญาติพี่น้อง ทำให้ทุกคนยอมรับนับถือ เมื่อม่วนสายคำย้ายมาอยู่ในเมืองกรุงสักพักก็ตระหนักได้ว่าพี่สาวไม่ได้รัวรวยจากอาชีพเสริมสวยอย่างที่คนอื่นคาดคิด ตัวบทแสดงให้เห็นถึงสภาพความเป็นอยู่ของม่วนสายคำและพี่สาวที่แออัดคับแคบและอาชีพแท้จริงของพี่สาวที่ม่วนสายคำเริ่มเข้าใจ

ม่วนสายคำมาอยู่ได้ครึ่งปี พักห้องเดียวกันหมด ทั้งพี่สาวและเหล่าเพื่อนของพี่ รวมเธอด้วยก็ 5 คน กลุ่มของพี่สาวมีสิทธิ์ตื่นสาย แต่ต้องแต่งสวยให้เสร็จก่อนเที่ยงเพื่อลงปฏิบัติงานในร้านเสริมสวยชั้นล่าง หน้าร้านกรูกระจกติดฟิล์มกรองแสงทึบ ราวจะขับโลกทั้งโลกให้เหลือแค่สนชยาราตรี พวกเธอทำงานรับแขกถึงเที่ยงคืน ต่อจากนั้นใครจะรับจ๊อบพิเศษอย่างไร ก็สุดจะคาดเดา จากละครทีวีที่เคยสัมผัสโซกโซน เช่น ดาวพระศุกร์, อีล่ายอง, ดาวเรือง, ตัดดาวบุษยา ม่วนสายคำดูแป๊บเดียวก็รู้ว่าพี่คือนางบาปไม่ใช่นางเอก กิจกรรมเสริมสวยเป็นแค่อาชีพบังหน้าให้พวกเธอได้พำหนั่มๆ ขึ้นห้องแคบๆ บนชั้นสองที่ซอยแบ่งด้วยฝาไม้อัด ฝาห้องทาสีเขียวชูน่านามวน ท้องเมื่อนึกเห็นเสลดหรือขี้มูกลงคอ แต่เธอก็ต้องจำทนทำหน้าที่ปิดกวาดซึ่งพี่สาวฝากงานป่าใหญ่ไว้ (ปรีทรรศ หุตางกูร, 2545: 91)

ในขณะที่หญิงตาบอดทั้งสิบสองถูกปิดกั้นจากโลกภายนอกไม่ได้รับรู้สิ่งต่างๆ ม่วนสายคำเป็นสาวเหนือที่เปิดรับสื่อต่างๆ อย่างเต็มที่ จึงรู้ว่าอาชีพที่แท้จริงของพี่สาวเธอคือการเป็นโสเภณี หาชิ้นเสริมสวย ในขณะที่โลกของนางสิบสองเป็นโลกของตำนานเก่าพื้นบ้านที่ซึ่งหญิงสาวทั้งสิบสาวเป็นหญิงบริสุทธิ์ที่ค่อยๆ เรียนรู้ถึงความต่ำต้อยด้อยค่าของอาชีพโสเภณี โลกของม่วนสายคำเป็นโลกที่เต็มไปด้วยสื่อร่ายล้อมทำให้เธอรู้จักสิ่งของทันสมัยต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น “ไก่ทอดเคนดิกกี้, เฟรนช์ฟราย, ค่ายแกรมมี่และอาร์เอสเอ็นเตอร์เทน” (ปรีทรรศ หุตางกูร, 2545: 89) ด้วยเหตุนี้ สังคมของม่วนสายคำจึงเป็นสังคมที่เปิดกว้างและยอมรับให้ระบบทุนนิยมเข้ามาทำงานอย่างเต็มที่ ทำให้ม่วนสายคำเองอยากได้อยากมีอย่างพี่สาวของเธอ พี่สาวของเธอจึงพาม่วนสายคำไปแนะนำตัวแก่ป่าใหญ่ซึ่งเป็นเจ้าของช่องเพื่อให้เธอได้เริ่มงานค้าประเวณี อย่างไรก็ตาม ม่วนสายคำรู้สึกละอายใจที่จะต้องทำงานดังกล่าวเนื่องจากอาชีพโสเภณีไม่ได้รับการยกย่องจากสังคมแม้ว่าจะทำเงินรายได้เป็นกอบเป็นกำก็ตาม ป่าใหญ่จึงแนะนำให้ม่วนสายคำไปหาแม่มดบนตึกเพื่อช่วยปิดเป้าให้ม่วนสายคำคลายจากความละอาย

“ตรงซอยพัฒนาพงศ์หลัง 5 หุ้มาเยื่อน เมื่อระบำโหนเสาแลเหล่าอีสาวโซว์ตูดขึ้นเวทึ ผู้นิยมเสพ กามรสออกเสพตึ่ม เจ้าจงไปหยุดตรงกลางซอย ป้าจะโพนเรียกนังกะเทยเก๋าสักรูปแมลงวันตรง หน้าผากมารับ หล่อนจะนำเจ้าไปพบนางแม่มดเฒ่าอายุ 143 ปี ที่สถาปนาตัวเองเป็นปู้วิเศษบน ดึกดำ 54 ชั้น 3 นางจะทำพิธีเสกดินตัมลงยันต์ ให้อุดดมห้องหัวใจอันขลาดอายต่อบาปให้เต็ม แน่น จนไม่อาจใช้กำนไต่อีก จะเหลือเพียงห้องแห่งความกล้าเท่านั้น ซึ่งจะขับเคี่ยวนำชัยชนะ และความสำเร็จมาสู่เจ้า เจือป่า ไปอุดชะคินนี้เลย จะนั่งแท็กชีหรือรถเมล์ต่อเดีวยกึคิดดู เอง” (ปริทรศ หุ้ตางกูร, 2545: 94-95)

คำพูดของป้าใหญ่แสดงให้เห็นว่าแม้ว่าโลกปัจจุบันจะมีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเพียงใด แต่คนใน สังคมยังมีความเชื่อในเรื่องเหนือธรรมชาติอยู่ เช่น การเสกดินและลงยันต์ อย่งไรก็ดี ในขณะที่สมัยก่อน การปลุกเสกดังกล่าวเป็นไปเพื่อให้เกิดความฮึกเหิมในการทำดีหรือการต่อสู้กับอริราชศัตรู ในปัจจุบัน การกระทำดังกล่าวเป็นไปเพื่อลดทอนความละอายที่จะกระทำสิ่งที่สังคมไม่ยอมรับเท่านั้น นอกจากนี้ ในอดีตการปลุกเสกมักจะเป็นพิธีกรรมที่ต้องทำในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ อาทิ ในวัดวาอาราม แต่ในเรื่องกลับ เป็นพิธีกรรมที่เกิดขึ้นในสถานที่ท่องเที่ยวยามค่ำคืน เช่น พัฒน์พงศ์ ซึ่งเป็นแหล่งค้าประเวณีสำคัญของ กรุงเทพฯ อาจจะสามารถกล่าวได้ว่าระบบทุนนิยมที่ผลักดันให้ทุกคนต้องแสวงหาเงินตราเพื่อให้ได้มาซึ่งวัตถุได้ ผลักดันให้มวนสายคำจำเป็นต้องเข้าร่วมในพิธีกรรมนี้เพื่อให้เธอได้กลายเป็นโสเภณีอย่างไม่รู้สึกละอาย ใจอีกต่อไป

การอ้างอิงถึงเรื่อง *พ้อมดแห่งอ้อซ* นั้นมีนัยยะสำคัญ กล่าวคือ ในขณะที่โดโรวีต้องเดินทางไป หาพ้อมดอ้อซเพื่อหาทางกลับบ้านและมีหุ่นไล่กา หุ่นกระป๋อง และสิงโตคอยเป็นเพื่อนเดินทาง ในเรื่อง “แม่มดบนดึก” มวนสายคำก็มีเพื่อนเดินทางสามคนเช่นเดียวกัน หากแต่เหตุผลในการออกเดินทางกลับ ไม่ได้เป็นเรื่องดีนัก กล่าวคือ สิงโตถูกจ้างให้ไปฆ่าคนหลังจากที่ทำงานเป็นคนโบกรถหน้าปั้มน้ำมัน หุ่น ไล่กาที่รู้สึกผิดที่ได้ฆ่าอีกาเพื่อนรักหลังจากที่ทั้งสองพบเงินจำนวนมากในกระเป่าที่ถูกทิ้งข้างทางด้วย หวังว่าเงินก้อนโตจะเป็นของหุ่นไล่กาเพียงผู้เดียว ส่วนหุ่นกระป๋องก็อยากไปหาแม่มดเช่นเดียวกัน เนื่องจากละอายใจที่เป็นหุ่นยนต์ตกรุ่นและถูกทิ้งให้ไปอยู่ในขณะตลก อาจจะสามารถกล่าวได้ว่าความรู้สึกผิดหรือ ความละอายของตัวละครทั้งสามนั้นเกี่ยวพันกับระบบทุนนิยมทั้งสิ้น สิงโตนั้นละอายที่ต้องทำงานเป็นคน โบกรถและถูกดูแคลนว่าเป็นงานชั้นต่ำและได้ค่าจ้างน้อยนิด จึงหันไปรับจ้างฆ่าคนซึ่งได้รับเงินค่าจ้างสูง กว่ามาก ส่วนหุ่นไล่กาที่โลภอยากได้เงินเป็นของตัวเองแต่เพียงผู้เดียวจึงฆ่าอีกาเสีย หุ่นกระป๋องเองก็ รู้สึกละอายด้วยตนไม่ได้เป็นหุ่นที่มีเทคโนโลยีสูงอีกต่อไป ความรู้สึกผิดและความละอายของตัวละครทั้ง สามจึงแสดงให้เห็นสภาพสังคมทุนนิยมที่เน้นให้ความสำคัญกับเงินตราและใช้เงินตราเป็นเครื่องมีวัด ความสำเร็จ หากผู้ใดมีเงินย่อมจะได้รับการยอมรับ หากผู้ใดไม่มี ก็ย่อมจะต้องขวนขวายมาให้ได้เงิน แม้ว่าวิธีการจะได้มาจะสกปรกหรือผิดบาปอย่างไรก็ตาม ดังจะเห็นได้จากกรณีของสิงโตและหุ่นไล่กา นอกจากนี้ สังคมทุนนิยมยังเน้นความใหม่และความทันสมัยของสินค้าที่ผู้คนบริโภค หากผู้ใดมีเงินก็มัก จะบริโภคสินค้าที่ล้ำสมัยทันสมัยที่สุดเพื่อให้ได้รับการยอมรับ สินค้าที่ตกรุ่น เช่น หุ่นกระป๋อง จึงไม่รับ การเหลียวแลและถูกทิ้งขว้างอย่างไม่ไยดี

จากการพบปะกันระหว่างแม่มดกับตัวละครทั้งสี่ก็น่าสนใจเช่นเดียวกัน ทั้งนี้เนื่องจาก “แม่มดจะเปิดปากคุยก็หลังจากเมื่ออยู่ให้เสียเงินเพิ่มสำหรับบริการพิเศษขึ้นไปอีก” (ปริทรรศ หุตางกูร, 2545: 103) แสดงให้เห็นถึงระบบทุนนิยมที่ผลักดันให้แม่มดเห็นเงินเป็นเรื่องใหญ่และจะยอมพูดคุยเมื่อลูกค้าเสียเงินเพิ่มเท่านั้น ตัวอย่างนี้สะท้อนให้เห็นสภาพจิตใจของคนในสังคมทุนนิยมที่ให้ความสำคัญกับเงินมากกว่ามิตรภาพ กล่าวคือ จะยอมมีสัมพันธภาพที่ดีด้วยหากได้มีธุรกรรมด้วยกันเท่านั้น นอกจากนี้ หลังจากที่ทำพิธีกรรม “อุดหัวใจ” เสร็จสิ้น ตัวละครทั้งสี่ต่างหมดซึ่งความละอายดังที่ผู้เฒ่าคนหนึ่งให้เห็นเหตุการณ์ได้เล่าไว้

“รวดเร็วกินผู้เฒ่าสะลึมสะลืออย่างช้าจะบันทึก ข้าเห็นร่างทั้งสี่กระโดดข้ามรั้วเข้ามาเหมือนผี ข้าได้ยินพวกมันทะเลาะกันโดย ... เจ้าสิงโตสารภาพความใคร่ ขอนอนกับม่วนสายคำเป็นรายแรก ทั้งอ้างแหล่งเงินที่จะปรนเปรอให้จากอาชีพกินคน เจ้าหุ่่นไล่กาขึ้นเสียงดังไม่ยอม เอามือควักแบงก็อะไรไม่ทราบออกมาเป็นปี่ง บอกจะให้เธอหมดถ้าจะนอนกับมันก่อน

ส่วนหุ่่นกระป๋องเต็นยิก มันตะขาหุ่่นไล่กา ตะตุตสิงโต บอกม่วนสายคำต้องเป็นเมียมันก่อน มันจะพาหนีไปตั้งคณะตกลงด้วยกันให้โต้งโต้ง ม่วนสายคำหัวเราะกรี๊ดๆ กระที่บเท้าเร่าๆ ตะโกนพูด “ชีวิตที่ไม่อายนี่ดีแท้”

“แล้วข้าก็เห็นพวกมันชกต่อยกัน ก้อนตกลงกัน ข้าได้ยินม่วนสายคำพูดเรื่องกระเป่าเจมส์บอนด์สีดำ และยอมไ้หุ่่นไล่กาเป็นรายแรก

โอ ... ผู้เฒ่าอย่างช้าดินต้มเสื่อหมดแล้ว ไม่งั้นคงได้ปล้นพวกมันเล่นละวา” (ปริทรรศ หุตางกูร, 2545: 104-105)

จากตัวบทดังกล่าว จะเห็นได้ว่าเมื่อความละอายหมดลงตัวละครต่างยินยอมให้ความปรารถนาต่างๆ เข้ามาบังคับพฤติกรรมของตน โดยเฉพาะความปรารถนาทางเพศและความปรารถนาซึ่งเงินตรา ม่วนสายคำยอมให้ความปรารถนาซึ่งเงินตราเข้ามาเป็นตัวกำหนดผู้ที่จะสามารถพิชิตเรือนร่างเธอ ด้วยเหตุนี้ หุ่่นไล่กาจึงจะเป็นคนแรกที่ได้ม่วนสายคำไปครองเนื่องจากเขามีเงินมากกว่าสิงโตและหุ่่นกระป๋อง การที่ม่วนสายคำให้ความสำคัญกับเงินจึงเป็นตรรกะที่สำคัญของกลไกทุนนิยมเนื่องจากในระบบดังกล่าว ผู้คนยอมแสวงหาและสะสมทุนหรือเงินตรา

การวิเคราะห์เรื่อง *สาวงามตาบอดทั้งสิบสอง* และ “แม่มดบนตึก” จึงทำให้เข้าใจถึงกลไกอันแยบคายของระบบทุนนิยมที่ผลักดันให้คนในสังคมร่วมสมัยให้ความสำคัญกับเงินตรามากกว่าอย่างอื่น ในขณะที่นวนิยายเรื่องแรกของมหรรณพแสดงให้เห็นว่าความโลภและอยากได้มาซึ่งเงินตราทำให้เกิดการเอาไรต์เอาเปรียบผู้ใช้แรงงานหรือโสเภณี ในเรื่องสั้นเรื่อง “แม่มดบนตึก” ปริทรรศต้องการจะเสียดสีภาพของคนในสังคมร่วมสมัยที่มีความละอายกันน้อยลง ระบบทุนนิยมได้เข้ามาหล่อหลอมให้คนเราใส่ใจเรื่องจริยธรรมและศีลธรรมน้อยลงและให้ความสำคัญกับเงินตรามากขึ้น ในแง่นี้อาจจะกล่าวโดยรวมได้ว่าในวรรณกรรมทั้งสองเรื่องภาพของระบบทุนนิยมถูกนำเสนอในเชิงลบเนื่องจากเป็นปอเกิดของความโลภและกิเลสตัณหา ความโลภดังกล่าวนำไปสู่การเอาไรต์เอาเปรียบในเรื่อง *สาวงามตาบอดทั้งสิบสอง* และนำไปสู่การประกอบอาชีพที่คั่งจางกับความรู้สึกผิดชอบชั่วดีใน “แม่มดบนตึก”

ทฤษฎี บริโภคนิยมกับสังคมชนบท

ชนบทไทยมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากในช่วงไม่กี่ทศวรรษที่ผ่านมา แม้ว่าภาพชนบทในสื่อส่วนใหญ่จะเป็นไปในลักษณะของสังคมอุดมคติที่มีการดำรงชีวิตอย่างพอเพียงและพึ่งพาตนเองได้ก็ตาม (Rigg and Richie, 2002: 362) ในวรรณกรรมไทยร่วมสมัย ภาพชนบทนั้นอาจจะไม่ได้เป็นภาพในอุดมคติดังกล่าวเสมอไป หากแต่เป็นสังคมที่ได้รับอิทธิพลจากกระแสทุนนิยมและบริโภคนิยมซึ่งได้เปลี่ยนแปลงสภาพจิตใจของคนในชนบท มีบันทึกคดีไทยจำนวนหนึ่งที่กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทท่ามกลางการรุกเร้าของกระแสการพัฒนาซึ่งเปลี่ยนแปลงวิถีการใช้ชีวิตและการบริโภค เรื่องหนึ่งที่สมควรกล่าวถึงคือเรื่อง “ราหุอมจันทร์” ของก้าววิโรจน์ ดำจางค์ ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับหมู่บ้านเล็กๆ ในชนบททางใต้ของไทยที่เปลี่ยนแปลงไปผ่านการเล่าถึงวิถีชีวิตของครอบครัวเล็กๆ ครอบครัวหนึ่งและความสัมพันธ์ที่ครอบครัวดังกล่าวมีต่อเพื่อนบ้าน ภาพการดำรงชีวิตที่พึ่งพาตนเองในอดีตเริ่มเปลี่ยนแปลงไปเมื่อมีร้านค้าของชำของน้ำพะเนียงเกิดขึ้นในหมู่บ้านและมีบริการรถของน้ำไปส่งยังตลาดของเมืองที่อยู่ห่างออกไปประมาณ 50 กิโลเมตร ภาพการเดินทางออกไปยังตลาดเปรียบเสมือนการเปิดทางให้หมู่บ้านเล็กๆ แห่งนี้รับกระแสอิทธิพลจากภายนอกและทำให้คนในหมู่บ้านรู้สึกตื่นเต้นที่จะออกไปเปิดหูเปิดตาไปยังสถานที่ที่พวกเขาเห็นว่าเป็นโลกภายนอก ดังความในเรื่องที่ว่า

พวกผู้หญิงที่มารอไปตลาดกับน้ำไปปล้ก็เช่นกัน ส่วนมากเป็นแม่บ้าน แต่ละคนใส่รองเท้าใหม่ เสื้อผ้าใหม่ แต่งหน้าดูฉูดฉาดเหมือนพวกนางเครื่องวงดนตรี แม่บ้านบางคนขึ้นอายุที่แต่งตัวสวยเกินไป เนื่องจากนานๆ จะได้แต่งหน้าและมีโอกาสใส่เสื้อผ้าที่ซื้อมาเก็บไว้เป็นเวลานาน ถึงกับต้องไปแอบอยู่ในที่ที่คนอื่นมองไม่ค่อยเห็น เพราะเกิดความประดักประเดิดขึ้นในใจ ทำให้ไม่มั่นใจตัวเอง แล้วรอช่วงเวลาก่อนที่รถจะออกเล็กน้อยรีบมาขึ้นรถเพื่อกันการถูกพูดจาจาบจ้วงและถูกหัวเราะ (ก้าววิโรจน์ ดำจางค์, 2549: 176)

การบริการรถไปยังตลาดที่อยู่ในเมืองใกล้ๆ ทำให้หมู่บ้านเล็กๆ แห่งนี้มีสีสันมากขึ้นและเปิดรับวัฒนธรรมต่างๆ ผ่านข่าวของที่ถูกซื้อหาไว้ใช้ ไม่ว่าจะป็นน้ำมันก๊าดที่ช่วยให้ผู้เล่าเรื่องได้อ่านหนังสือยามค่ำคืนในหมู่บ้านที่ยังไม่มีไฟฟ้าเข้า รวมถึงทำให้พ่อของผู้เล่าได้มีโอกาสซื้อลูกกระสุนปืนมาเก็บไว้

อย่างไรก็ตาม การเปิดทางให้ธุรกิจการค้าของชำจากต่างเมืองและบริการรถไปยังตลาดทำให้ความสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้านเริ่มเปลี่ยนไป ตัวอย่างที่เห็นได้คือเมื่อกรณีของพ่อผู้เล่าต้องการจะซื้อน้ำมันก๊าดมากักตุนไว้ใช้ แต่ต้องนำไปใส่ในน้ำมันทำให้หน้าไปปล้กับน้ำพะเนียงไม่พอใจเนื่องจากทั้งคู่ต่างจะไปซื้อน้ำมันก๊าดมาอยู่แล้ว (ก้าววิโรจน์ ดำจางค์, 2549: 185) หรือในกรณีของการซื้อของชำในร้านน้ำพะเนียงซึ่งเริ่มมีการซื้อเชื่อเกิดขึ้น แต่เจ้าของร้านก็มีวิธีการพูดที่ยังคงรักษาหน้าใจลูกค้าอยู่ ด้วยเหตุนี้สิ่งที่เห็นได้ชัดในเรื่องสั้นเรื่อง “ราหุอมจันทร์” คือการเกิดขึ้นของอาชีพใหม่ๆ ของน้ำไปปล้ที่ขับมารับส่งและน้ำพะเนียงซึ่งเปิดร้านขายของชำ ซึ่งต่างเป็นธุรกิจที่เกิดขึ้นมาเพื่ออำนวยความสะดวกในการเปลี่ยนแปลงไปของหมู่บ้านและเป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึงโลกทัศน์ที่เปลี่ยนไปของหมู่บ้านที่ครั้งหนึ่งเคยพึ่งพาตนเองได้เป็นอย่างดี ตัวบทกล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า

ปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงแห่งวิถีชีวิตที่เกิดขึ้นกับน้ำไปล์และน้ำพะเนียน เพื่อนบ้านของเรา เชื่อว่า คือการหลุดพ้นออกจากสภาพความเก้อหล้าเพื่อไปสู่ความอยู่ดีกินดี มิติชีวิตของน้ำไปล์และน้ำพะเนียนเปลี่ยนไป น้ำพะเนียนสามารถพูดกับคนที่เชื่อของที่ร้านแกแล้วเลยกำหนดที่นัดกันไว้ ได้ทั้งต่อหน้าและลับหลัง โดยที่ไม่มีใครโกรธแค้น ความรู้สึกเป็นหนี้บุญคุณและความเกรงใจ เป็นตัวเข้ามาอยู่แทนที่ในใจของแต่ละคนเมื่อน้ำพะเนียนพูดดีและขยายเวลาออกไปให้ เช่นเดียวกับน้ำไปล์ที่สามารถเรียกเก็บค่าโดยสารด้วยการกำหนดราคาเอาเอง ความโกรธกับความอับอายที่ได้รับจากคำพูดและจากการถูกดูถูกเกิดขึ้นเพียงวูบวาบ แล้วหายไปประหนึ่งเหมือนไม่มีอะไรเกิดขึ้น ทำให้คำพูดของน้ำไปล์กับน้ำพะเนียนน่าเชื่อถือและมีน้ำหนักเพิ่มมากขึ้นทุกวัน (ก้าววิโรจน์ ดำจางค์, 2549: 180)

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่เราเห็นได้จากเรื่องสั้นเรื่องนี้คือภาพของการประนีประนอมระหว่างเจ้าของธุรกิจกับลูกค้า กล่าวคือ ถึงแม้ว่าจะมีการซื้อเชื่อหรือการเก็บราคา ต่างก็ต่อรองและตกลงกันได้ ไม่ได้เกิดการแก่งแย่งหรือความขัดแย้งใดๆ ขึ้นในหมู่บ้าน ภาพของหมู่บ้านในเรื่อง “ราหุอมจันทร์” ยังคงเป็นภาพหมู่บ้านในอุดมคติที่ทุกคนในหมู่บ้านต่างพึ่งพาอาศัยเกื้อกูลกัน กระแสนิยมและบริโภคนิยมเริ่มรุกกล้าเข้ามา แต่หาได้ทำลายความงามในสัมพันธภาพได้

แม้กระนั้นก็ตาม ในตอนท้ายของเรื่องเมื่อเกิดจันทรุปราคาขึ้น จะเห็นได้ชัดว่าคนในหมู่บ้านเกิดอาการตื่นกลัวเนื่องจากเกรงว่าจะเกิดอาเพศ โดยเฉพาะยาของผู้เล่าเรื่องที่มีความเชื่อเรื่องลางอาเพศ เมื่อเกิดปรากฏการณ์ราหุอมจันทร์ขึ้น ยาลูกขึ้นมาร้องเพลงขับไล่ราหูออกว่า “ช่วยจันทร์เจ้าเหอ ชี้ออก คายออก ช่วยจันทร์เจ้าเหอ ชี้ออก คายคาย” (ก้าววิโรจน์ ดำจางค์, 2549: 194) ในขณะที่พ่อยิงปืนลูกซองขึ้นฟ้าเพื่อช่วยขับไล่ราหูอีกแรงหนึ่ง นอกจากนั้น พ่อของผู้เล่ายังเริ่มสอนให้ลูกชายคนโต พี่ชายของผู้เล่า เริ่มหัดยิงด้วยทำให้แม่ของผู้เล่ารู้สึกตกใจ แต่ในที่สุดเมื่อดวงจันทร์กลับมาส่องสว่างอีกครั้ง ทุกคนจึงเริ่มรู้สึกคลายกังวล ในแง่นี้ อาจจะพิจารณาได้ว่าปรากฏการณ์ราหุอมจันทร์ได้ทำให้เกิดความมิดมิดไปทั้งหมู่บ้าน ทำให้ทุกคนในหมู่บ้านตื่นกลัว ปรากฏการณ์ดังกล่าวอาจจะเทียบเคียงได้กับการเข้ามาของวัฒนธรรมใหม่ๆ ที่คนในหมู่บ้านยังไม่ค่อยเข้าใจและยังปรับตัวไม่ได้เต็มที่ ทำให้เกิดความกังวลและสับสน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสินค้าใหม่ๆ ที่เริ่มเข้ามาปรากฏในร้านน้ำพะเนียน การเปิดหูเปิดตาผ่านการเดินทางไปยังตลาดเมืองไกลโดยอาศัยรถของน้ำไปล์ รวมถึงวิถีชีวิตของคนในหมู่บ้านที่ต้องปรับตัวเข้ากับการไหลบ่าเข้ามาของระบบทุนนิยมและบริโภคนิยม ทั้งหมดทำให้คนในหมู่บ้านรู้สึกกังวลและไม่สบายใจไม่ต่างจากยามเมื่อเห็นจันทรุปราคา

ในขณะที่เรื่อง “ราหุอมจันทร์” แสดงให้เห็นการเข้ามาของระบบทุนนิยมและบริโภคนิยมในช่วงแรกในหมู่บ้านหนึ่งในชนบทไทยและสัมพันธภาพของชาวบ้านที่ยังคงดำรงไว้ซึ่งมิตรภาพและการประนีประนอม แม้ว่าจะแอบแฝงไว้ด้วยความกังวลอยู่บ้าง แต่ในเรื่องสั้นเรื่อง “ปัญหาของหล่อน” โดย กนกพงศ์ สงสมพันธุ์ ซึ่งรวมอยู่ในชุดเรื่องสั้น *รอบบ้านทั้งสี่ทิศ* แสดงให้เห็นถึงการรุกคืบของระบบทุนนิยมและบริโภคนิยมที่เข้ามาทำลายสัมพันธภาพของคนในชนบทอย่างชัดเจนผ่านสายตาและมุมมองของหญิงคนหนึ่งเ็นชนบทที่เริ่มไม่พอใจกับสภาพต่างๆ ในหมู่บ้าน “หล่อน” อยากให้หมู่บ้านพัฒนาตาม

แบบเมือง มีห้างสรรพสินค้าและเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ อย่างที่คนเมืองใช้ กนกพงศ์เล่าเรื่องผ่านกระแสความคิดในหัวของ “หล่อน” อย่างแบบยลดังนี้

[...] ไปในเมืองดีกว่า ห้างออกไปอีกไม่เท่าไรเอง ที่นั่น, มีอย่างอื่นให้เลือกซื้ออีกเยอะแยะ ฉันจะซื้อปลาในห้าง หลังจากเดินเที่ยวดูข้าวของต่างๆ จนหน้าใจ ฉันจะซื้อปลาในซูเปอร์ ปลากระพง ปลาสำลี หรือปลากะบอก ฉันจะซื้อปลาที่อยู่ในกล่องโฟม มีถุงพลาสติกหุ้ม ปลอดภัย และขอดเกล็ด และหันไว้เรียบร้อยแล้ว มีเครื่องแกงพร้อมสรรพ เพียงแต่แกะพลาสติกออกแล้วโยนลงหม้อ บางทีฉันอาจซื้อชนิดทอด หรือต้ม ฉันจะซื้อกุ้งที่แกะเปลือกแล้ว มันอยู่ในกล่องโฟมพร้อมเห็ดหูหนูและข้าวโพดอ่อนกับเครื่องผัดน้ำมันหอย เพียงแต่แกะพลาสติกออกแล้วเทลงในกระทะ (กนกพงศ์ สงสมพันธุ์, 2549: 29)

ความคิดของตัวละครหญิงสะท้อนให้เห็นถึงความต้องการของคนต่างจังหวัดเองที่โหยหาความเจริญ ภาพความเจริญที่เธอต้องการคือห้างซูเปอร์มาร์เก็ตที่มีสินค้าพร้อมสรรพให้เธอเลือกสรร อีกทั้งสินค้าดังกล่าวยังมีการจัดเตรียมเรียบร้อยแล้วให้เธอประกอบอาหาร นอกจากนั้น เมื่อเธอเห็นรถคันหนึ่งแล่นผ่านเธอไป เธอก็จินตนาการต่อถึงรถยนต์ในฝันที่เธออยากเป็นเจ้าของ

[...] รถชนิดล้อใหญ่คันหนึ่ง กำลังข้ามสะพานมา หล่อนหยุดมอง และหันมองไล่หลังเมื่อมันผ่านไป หล่อนมองล้อในเปลือกเก็บแขวนติดท้ายรถ รถไฟร์วีล หล่อนคิด สวยจริง ฉันอยากมีรถแบบนี้ คันหนึ่งเป็นล้าน เขว่ามันไปได้ทุกที่ แม้นโคลน ฉันจะมีได้ไหม? คันหนึ่งเป็นล้าน บางคันก็ล้านกว่า ป้าของอังกฤษมีตั้งสองคัน หล่อนคิดถึงลูกสาว อังกฤษบอกว่าเขายังมีรถชนิดอื่นอีก ฉันจะมีได้สักคันไหม? (กนกพงศ์ สงสมพันธุ์, 2549: 29)

ความคิดคำนึงที่ต่อเนื่องของหญิงคนเดิมทำให้เราเห็นถึงสภาพของคนต่างจังหวัดที่ไม่เพียงแต่ต้องการจะมีพื้นที่แห่งการบริโภคใหม่ๆ เช่น ซูเปอร์มาร์เก็ต และต้องการบริโภคสินค้านอกจากที่ประโยชน์โดยตรงของสินค้าเอง แต่ยังบริโภคสินค้าในระดับของสัญลักษณ์ กล่าวคือ การเป็นเจ้าของสินค้าดังกล่าวส่งผลให้เธอมีหน้ามีตา ได้รับการยอมรับอีกด้วย ลักษณะดังกล่าวเป็นการบริโภคเพื่อสร้างอัตลักษณ์อย่างชัดเจน ตรงกับที่เวเบลนนิยามว่าเป็นการบริโภคเพื่อความโดดเด่น เพื่อแสดงให้เห็นถึงสถานะของตนเองที่สูงส่งกว่าคนอื่นรอบข้าง นอกจากการที่ตัวละครอยากจะได้ครอบครองรถสักคันแล้ว อีกตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงการบริโภคเพื่อความโดดเด่นคือเครื่องปั่นผ้า กล่าวคือ เมื่อตัวละครหญิงเดินผ่านเพื่อนบ้านคนหนึ่งซึ่งเป็นภรรยาครู เธอกำลังตากผ้าบนราว เพื่อนบ้านคนดังกล่าวบ่นว่าเครื่องปั่นผ้าเสียทำให้เธอต้องเอาผ้ามาตาก พลังกล่าวอย่างเสียไม่ได้ว่ายังต้องเจียดเวลามาเตรียมกับข้าวให้สามีอีก ตัวละครหญิงจึงรู้สึกหมั่นไส้และพลาถคิดว่า

เมียครูประสาอะไร ยังต้องลูกแต่มีด ออกไปกรีดยางอยู่เลย “เครื่องซักนะยังใช้ได้ แต่ที่ปั่นเสีย” หล่อนทำเสียงยานคาง “ไม่ยอมหมุน ผ้าไม่ได้อบเลย” แล้วหัวเราะ แล้วกลายเป็นคั่งแค้น iva ฉันมีรถเมื่อไหร่ หล่อนคิด ฉันจะโฉบไปโฉบมาหน้าบ้านมันวันละสิบรอบ อีนางคางคก อีนังเมียครู! [...] ผัวครูของมันเป็นหนี้ท่วมหัว กูมาสร้างบ้าน ยังผ่อนใช้ไม่หมดเลย สิบบปี-ยี่สิบบปีไม่รู้จะหลุด

หรือเปล่า อีนางคางคกไม่ยอมคิด หล่อนย่าเท่าหนัก และยิ่งรื้อนรุ่ม (กนกพงศ์ สงสมพันธุ์, 2549: 53)

การเปรียบเทียบตัวเธอกับคนอื่น ๆ รอบข้าง อาทิ ภรรยาครุที่มีเครื่องปั่นผ้า ทำให้ใจของตัวละครหญิง รื้อนรุ่มและเต็มไปด้วยความอิจฉาริษยา แม้ว่ากนกพงศ์จะไม่ได้พรรณนาออกมาโดยตรงก็ตาม ทั้งนี้ เป็นลักษณะของระบบทุนนิยมเองที่ทำให้ผู้คนต่างสะสมวัตถุและเงินทอง อีกทั้งต้องเปรียบเทียบกันว่าใครมีหรือใครไม่มี ทำให้คนที่ไม่มีกลายเป็นคนที่รู้สึกด้อยกว่า ส่วนคนที่มีนั้นบางที่จำเป็นต้องไปกู้เงินซื้อของ ผ่อนมาเพื่ออวดทั้งที่สินค้าที่ตนซื้อ อาทิ เครื่องปั่นผ้า ก็ไม่ได้มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิต ลักษณะดังกล่าวตรงกับที่แวนเบลนเสนอว่าการบริโภคเพื่อความโดดเด่นนั้นมักจะเป็นสินค้าที่ไม่ได้มีความจำเป็น หากแต่เป็นสินค้าฟุ่มเฟือยนั่นเอง ด้วยเหตุนี้ ภาพสังคมชนบทผ่านสายตาของตัวละครหญิงจึงเป็นสังคมที่ระบบทุนนิยมเข้าไปบ่อนเซาะและทำให้ผู้คนยึดติดกับการบริโภคสินค้าเพื่อสร้างความโดดเด่นและสถานะที่สูงกว่าคนรอบข้าง

นอกจากนั้น ลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งของระบบทุนนิยมที่ปรากฏในเรื่องคือการทำให้สิ่งของต่าง ๆ ต้องแทนค่าด้วยเงินตราและอำนาจที่เกิดขึ้นผ่านการใช้เงินตราจับจ่ายซื้อของต่าง ๆ ดังที่ตัวละครหญิงของเรื่องรู้สึกละอายใจเมื่อต้องเด็ดผักกูดใต้สะพานไปทำกับข้าวแทนที่จะไปซื้อ เมื่อคุณนายมะลิทราบว่าเธอลงไปเก็บผักกูดใต้สะพานจึงแฉะเวียนมาถามไถ่และขอซื้อผักที่เธอกำลังเด็ด ตัวละครหญิงจึงกล่าวว่า

[...] “ให้ฉันเก็บเผื่อเอาไหม? ไหน ๆ ลงมาอยู่นี้แล้ว”

“สักสิบบาทก็ดี”

หล่อนหัวเราะ “คนกันเอง คิดทำไม ฉันไม่ใช่พวกเก็บผักสักหน่อย”

“ของซื้อของขาย ไม่ได้หรอก”

หล่อนยิ่งหัวเราะ “เก็บเล่น ๆ เบื่อหมู กินแกงหมูทุกวัน ว่าออกมาซื้อปลา ก็มีแต่ปลาเน่า เห็นยอดผักงาม ๆ เลยลงมาเก็บเล่น ๆ ฉันเก็บเผื่อก็แล้วกัน”

“อย่าลำบากเลย ตามรถผักไปดีกว่า”

“คนกันเอง ลำบากอะไร”

“ไม่เอาหรอก ของซื้อของขาย ตามรถผักไปดีกว่า” (กนกพงศ์ สงสมพันธุ์, 2549: 46)

จากบทสนทนาสั้น ๆ ระหว่างตัวละครหญิงกับคุณนายมะลิ เราสามารถเห็นถึงความสัมพันธ์ของคนในสังคมชนบทที่ได้รับอิทธิพลจากระบบทุนนิยมอย่างชัดเจน เมื่อคุณนายมะลิที่มีเงินมากกว่าพยายามจะใช้เงินตราเป็นเครื่องต่อรองอำนาจโดยการเสนอซื้อผักกูดที่ตัวละครหญิงกำลังเด็ด ในขณะที่ฝ่ายตรงกันข้ามไม่คิดเงินด้วยเห็นว่าเป็นคนกันเองและไม่ต้องการตกอยู่ภายใต้อำนาจเงินของคุณนาย อย่างไรก็ตาม ในที่สุดคุณนายตัดสินใจไม่รับผักกูดของตัวละครหญิงและขอซื้อมอเตอร์ไซด์ตามไปซื้อที่รถผัก เหตุการณ์นี้แสดงให้เห็นว่าระบบทุนนิยมทำให้ทุกสิ่งกลายเป็นสินค้าที่สามารถแทนค่าได้ด้วยเงินและผู้ที่ไม่มีเงินตรามักจะแสดงอำนาจเหนือกว่าโดยการใช้จ่ายเงินตราของตนซื้อของมาบริโภค ดังนั้น ตรรกะดังกล่าวจึงทำให้ตัว

ละครหญิงที่ตัดสินใจเด็ดผักกูดได้สะพานโดยไม่ซื้อรู้สึกกระดากอายเนื่องจากเธอคิดว่าคนรอบข้างเธอเห็นว่าเธอไม่มีเงินจึงเด็ดผักได้สะพานกิน

ระบบทุนนิยมที่ผลักดันให้สินค้าต้องแลกเปลี่ยนผ่านเงินตราทำให้วิถีชีวิตของคนในชนบทซับซ้อนมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากตอนจบของเรื่องที่ว่าละครหญิงกลับบ้านหลังจากที่เด็ดผักกูดและต้องสนทนาโต้ตอบกับเพื่อนบ้านขณะกลับบ้านว่าเพราะเหตุใดจึงต้องเด็ดผักกูดรับประทาน ด้วยเธอรู้สึกเบื่อหมูที่เธอต้องรับประทานทุกวัน เมื่อเธอกลับมา เธอรู้สึกเหนื่อยและเครียด ดังที่ตัวบทบรรยายความรู้สึกที่ซับซ้อนของเธอว่า

หล่อนเหนื่อยเหลือเกิน เหนื่อยจนลุกไม่ไหว หล่อนเหนื่อย ร้อนและคัน หล่อนไม่เคยเหนื่อยแบบนี้ หรือหล่อนจะเป็นโรคอะไรสักอย่าง? โรคหัวใจ? หล่อนหวาดหวั่น คิดถึงตอนเดินขึ้นเนิน คิดถึงทางเดินที่ผ่านมามากมาย หล่อนเหนื่อยเพราะหล่อนเครียด หล่อนเครียดเพราะ ... หล่อนคิดขึ้นมาแล้วตกใจจนสะท้านเยือก บัดนี้หล่อนรู้แล้ว หล่อนเหนื่อยเพราะหล่อนอายุ แต่อายุอะไร? อายุทำไม? หล่อนไม่รู้ (กนกพงศ์ สงสมพันธุ์, 2549: 61)

ย่อหน้าสุดท้ายแสดงให้เห็นถึงความเขลาของตัวละครหญิงที่ไม่รู้เท่าทันกลไกของระบบทุนนิยมที่ทำให้เธอรู้สึกอายที่ต้องเก็บผักและกลัวว่าคนอื่น ๆ รอบข้างจะมองว่าเธอไม่มีเงินซื้อผักรับประทาน อย่างไรก็ตาม กนกพงศ์พยายามนำเสนอกระแสความคิดของเธอยังไม่ได้รู้เท่าทันหากแต่ตกเป็นทาสของระบบทุนนิยมอย่างเต็มที่ ด้วยเธอพยายามแข่งขันกับคนอื่น ๆ รอบข้าง การบริโภคในเรื่อง “ปัญหาของหล่อน” จึงเป็นการบริโภคในเชิงสัญลักษณ์ที่ประกอบสร้างให้คนในชนบทมีตัวตนที่ได้รับการยอมรับทางสังคม คนในชนบทจึงพยายามระมัดระวังเลือกบริโภคด้วยเกรงว่าตัวตนที่สร้างผ่านสินค้าที่ตนบริโภคจะไม่ได้สมบูรณ์พร้อมอย่างที่ตนต้องการสร้าง

กลวิธีที่กนกพงศ์ใช้ในการเล่าเรื่อง “ปัญหาของหล่อน” นับว่ามีชั้นเชิงเนื่องจากใช้วิธีการเล่าแบบกระแสสำนึก (stream of consciousness) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงกระแสความคิดของตัวละครหญิงที่เปลี่ยนแปลงไปตามสิ่งที่เข้ามากระทบโสตประสาท ไม่ว่าจะเป็นสายตาของเธอที่เฝ้ามองไปเห็นรถยนต์วิ่งผ่านหรือเมื่อเธอได้สนทนากับเพื่อนบ้าน ห่วงความคิดของตัวละครหญิงมักจะให้ความสำคัญกับวัตถุต่างๆ ที่รายล้อมที่เธออยากจะได้อยากจะมี รวมไปถึงทัศนคติของการแข่งขันสะสมวัตถุกับเพื่อนบ้าน เมื่อพิจารณาในแง่นี้ จะเห็นได้ว่าระบบทุนนิยมได้เข้ามาครอบงำจิตใจของตัวละครหญิง ทำให้เธอมีความต้องการบริโภคสิ่งต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นรถยนต์ โทรศัพท์มือถือ โทรทัศน์ดาวเทียม เครื่องซักผ้า และเครื่องปั่นผ้า การเข้ามาของระบบทุนนิยมและบริโภคนิยมทำให้จิตใจของตัวละครหญิงปั่นป่วนและกระทบวิถีคิดของเธออย่างมาก

ทุนนิยม บริโภคนิยมกับสังคมเมือง

นอกจากภาพของระบบทุนนิยมและบริโภคนิยมที่รุกคืบเข้ามาในชนบทแล้ว นักเขียนไทยยังได้นำเสนอภาพของสังคมเมืองที่ได้รับผลกระทบเช่นเดียวกัน เมืองใหญ่ อาทิ กรุงเทพมหานคร กลายเป็น

ฉากของตัวละครที่มีวิถีชีวิตที่เกี่ยวพันกับระบบทุนนิยม เงินตราเข้ามามีบทบาทสำคัญที่กำหนดการตัดสินใจของตัวละคร วิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับการบริโภคถูกนำเสนอมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการจับจ่ายใช้สอยในศูนย์การค้า การกินอาหารในร้านอาหารหรูๆ หรือการเลือกใช้ของดีมีระดับเพื่อสร้างภาพของความร่ำรวยให้ผู้อื่นยกย่อง ทั้งหมดนี้กลายเป็นประเด็นสำคัญในบันเทิงคดีร่วมสมัย

เรื่องสั้นเรื่อง “รถของเล่น” ของหมุด สุดไผท เป็นหนึ่งในเรื่องสั้นที่นำเสนอประเด็นการบริโภคในเมืองใหญ่ ตัวละครเอกคือสันติและลูกชายชื่อพูเป็นตัวแทนของชนชั้นกลางในเมืองใหญ่ที่ต้องต่อสู้แก่งแย่งกับคนอื่นๆ ในสังคมเมืองที่แออัดยัดเยียด ระบบทุนนิยมได้แฝงตัวเข้าเป็นกรอบใหญ่ของกรอบแนวคิดของสังคม นำไปสู่การแก่งแย่งแข่งขันเพื่อความเป็นหนึ่ง สันติตัวละครเอกก็ประสบปัญหาอันเกี่ยวเนื่องจากการแข่งขันนั้น เนื่องจากเขากำลังจะถูกปลดจากตำแหน่งผู้จัดการเพื่อหลีกเลี่ยงให้กับคนที่อายุน้อยกว่าและประสบการณ์น้อยกว่าแต่มีการศึกษาสูงกว่าเข้ามาทำหน้าที่แทน (หมุด สุดไผท, 2547: 40) นอกจากนี้ ลูกชายของสันติต่างประสบเหตุการณ์ที่คล้ายคลึงกันเมื่อเขาถูกเพื่อนของเขาชื่อบิกแกลิ่งและอวดวารถของเล่นที่เขาเล่นนั้นคันใหญ่กว่าของพู สถานการณ์คู่ขนานระหว่างพ่อกับลูกแสดงให้เห็นถึงสังคมที่แก่งแย่งแข่งขันในทุกระดับชั้น ไม่ว่าจะอยู่ในที่ทำงานหรือโรงเรียน ทุกคนต่างเปรียบเทียบกับคนรอบข้างและพยายามบริโภคสินค้าที่เหนือกว่าเพื่อที่จะแสดงสถานะที่สูงส่งกว่า ในกรณีนี้ รถยนต์เด็กเล่นเป็นสัญลักษณ์ของการหลงใหลมัวเมาอยู่ในวัตถุและการใช้วัตถุเป็นตัวกำหนดสถานะทางสังคมของคนในระบบทุนนิยม ดังจะเห็นได้จากบทสนทนาระหว่างสันติกับพูที่ถกเถียงเรื่องจำนวนล้อและขนาดของรถ

“ทำไมรถเรามี 4 ล้อ” พูถามขึ้นท่ามกลางความเงิบงัน ผู้พ่อถอนหายใจ พินิจใบหน้าลูกชายวัย 5 ขวบผ่านกระจกมองหลังแล้วอมยิ้ม
 “มี 3 ล้อก็วิ่งไม่ได้สิลูก” เขาตอบโดยไม่ทันคิด
 รถเริ่มขยับตัวไปข้างหน้า ชุ่มประตูลีสดของห้างสรรพสินค้าเปิดใหม่มองเห็นชัดขึ้นเรื่อยๆ ป้ายชื่อห้างใหญ่กว่าคู่แข่งเกือบเท่าตัว
 “ที่จักรยานยังมี 2 ล้อเลย” พูพิมพ์ำ
 “อ้าว! จักรยานก็จักรยานสิ -- พ่อหมายถึงรถยนต์นี่นา”
 “รถพอบิกมีตั้ง 6 ล้อ” ดูเหมือนความอึดอันต้นใจของเด็กน้อยจะทะลักทลายออกมาหมดสิ้นจากคำพูดนั้น (หมุด สุดไผท, 2547: 43-44)

ตัวอย่างดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการเปรียบเทียบระหว่างรถยนต์ของพ่อพูและรถยนต์ของพอบิก พูไม่พอใจที่เพราะเหตุใดรถของสันติจึงมี 4 ล้อต่างจากรถของพอบิกซึ่งมีฐานะดีกว่า การที่พูเอาจำนวนมาเป็นเกณฑ์ตัดสินแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของระบบทุนนิยมที่ทำให้คนใช้จำนวนเป็นมาตรฐานตัดสินมากกว่าคุณภาพ นอกจากนี้ คำถามของพูที่ว่าเพราะเหตุใดรถของพ่อตนมี 4 ล้อยังแฝงนัยของการตั้งคำถามกับการประพฤติปฏิบัติตามจารีตสังคมซึ่งเด็กมักจะไม่เข้าใจ อาจจะกล่าวได้ว่า พูอาจจะกำลังตั้งคำถามว่าเพราะเหตุใดพ่อของตนจึงต้องดำเนินชีวิตตามกรอบที่ระบบทุนนิยมกำหนด เพราะเหตุใดจึงต้องให้ความสำคัญกับเงินตราและหน้าตาทางสังคมมากกว่าความสุข พูในแง่นี้จึงสามารถเห็นกลไกของสังคมทุนนิยมและด้วยความที่เขาเป็นเด็กจึงยังไม่ได้ถูกหล่อหลอมให้ปรับตัวเข้ากับกลไกดังกล่าว

อย่างเต็มที่ ต่างจากแม่ของพระองค์ที่สนใจจะซื้อหาเครื่องครัวชุดใหม่หรือซักชวนให้ไปซื้อรถของเล่นใหม่ ในห้างสรรพสินค้าเปิดใหม่ ในตอนจบของเรื่อง เมื่อ “พู่เห็นจักรยาน 3 ล้อสองคันเล่นสวนออกมา ลุงกับป้าทั้งสองไม่มีขา แต่พวกเขากำลังปั่นจักรยานด้วยมืออย่างสนุกสนาน” (หมุด สุดไผท, 2547: 47) แสดงให้เห็นว่าคำตอบของพู่ไม่ถูกเสมอไป เนื่องจากรถไม่จำเป็นต้องมี 4 ล้อ หากแต่อาจจะมีเพียงแค่สามล้อ จำนวนล้อที่น้อยกว่าไม่จำเป็นต้องหมายความว่าคนที่ขับรถจะต้องรู้สึกดีไปกว่าหรือสุขน้อยกว่า เพราะในกรณีที่พู่เห็นนั้น คนขี่จักรยานเป็นคนพิการแต่พวกเขากลับรู้จักพลิกแพลงใช้มือปั่นและใบหน้าอาบไปด้วยความสุข แสดงให้เห็นว่ายังมีคนจำนวนหนึ่งที่ไม่ได้มีวิถีชีวิตที่ดำเนินไปตามกรอบที่ทุนนิยมกำหนด พวกเขาจึงไม่จำเป็นต้องไขว่คว้าบริโภคสิ่งที่เป็นกำไรเงินของพวกเขา หากแต่พวกเขารู้จักปรับตัวที่ใช้ชีวิตกับขีดจำกัดที่พวกเขามี หมุดได้แทนที่ขีดจำกัดทางเงินตรา (การไม่มีเงิน) ด้วยขีดจำกัดทางร่างกาย (การไม่มีขา) นั่นเอง

ความโดดเด่นของเรื่อง “รถของเล่น” อยู่ที่มุมมองที่แตกต่างกันของคนสองวัย จะเห็นได้ชัดว่า สันติและภรรยาเป็นผู้ใหญ่ที่ถูกหล่อหลอมให้เชื่อและประพฤติปฏิบัติตามกรอบของสังคมทุนนิยมเรียบร้อยแล้ว สันติเองหวังจะเติบโตในหน้าที่การงานและมีเงินทอง ได้รับการยอมรับ พยายามส่งลูกเข้าโรงเรียนดีๆ ด้วย “อยากให้ลูกมีเพื่อนดีๆ มีสังคมดีๆ” (หมุด สุดไผท, 2547: 47) ในขณะที่ภรรยาเพิ่งซื้อเครื่องครัวใหม่ต่างๆ ที่ชุดเก่าก็ยังใช้ได้อยู่และรูดบัตรเครดิตให้มียอดสูงเพื่อสะสมแต้มคะแนน ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นว่าคู่สามีภรรยาที่ดำเนินชีวิตตามกรอบของชนชั้นกลางในเมืองใหญ่ที่จำเป็นต้องบริโภคเพื่อสร้างสถานะทางสังคม ส่วนพู่ นั้น เนื่องจากยังเป็นเด็ก จึงยังไม่ได้ถูกหล่อหลอมให้เชื่อตามอย่างพ่อแม่ แต่อย่างไรก็ตาม หมุดได้เสนอภาพโรงเรียนว่าเป็นสถานที่ที่มีส่วนหล่อหลอมให้พู่ดำเนินตามอย่างพ่อแม่ หาใช่สถานที่ที่จะทำให้พู่เติบโตอย่างมีคุณภาพ ดังจะเห็นได้จากลานจอดรถของโรงเรียนที่ “มีรถจอดรอรับนักเรียนอยู่เต็มพื้นที่ ส่วนใหญ่เป็นรถคันใหญ่ คันเล็กที่สุดตอนนี้คือจากรั้วสีบรอนซ์จอดอยู่ริมในสุด ถัดมาเป็นเบนซ์ เล็คซัส และวอลโว่ ตามลำดับ (หมุด สุดไผท, 2547: 41) นอกจากนั้น ในโรงเรียนเอง พู่ก็ถูกบิ๊งแกล้งโดยใช้รถบังคับที่คันใหญ่กว่าพยายามเบียดและชนรถของเล่นคันเล็กของพู่ จนทำให้พู่บันดาลโทสะทำลายรถบิ๊งและทำให้พู่ถูกครูตักเตือนในเวลาต่อมา ความรุนแรงที่เกิดขึ้นนั้นเกิดจากสภาพสังคมที่เน้นการแข่งขันมากกว่าความโอบอ้อมอารี เนื่องจากระบบทุนนิยมทำให้คนที่มีมากอยากจะทำบริโภคสินค้าที่มีระดับสูงกว่าเพื่อข่มคนที่อยู่รอบข้างให้ยอมรับ หมุดนำเสนอว่าสถานการณ์ดังกล่าวไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะในโลกของผู้ใหญ่หากแต่เริ่มตั้งแต่ในโรงเรียน และเด็กอย่างพู่ไม่นานจะถูกบ่มเพาะให้เกิดปมด้อยจากการมีหรือการเป็นเจ้าของวัตถุที่ด้อยค่ามากกว่าคนอื่นรอบข้าง ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อสภาพจิตใจเด็กในที่สุดให้เกิดการเปรียบเทียบวัตถุที่ตนมีกับคนรอบข้างตลอดเวลา

ภาพของเมืองในเรื่องสั้น “รถของเล่น” จึงไม่ได้เป็นเมืองที่น่าพิศมัยอีกต่อไป เนื่องจากระบบทุนนิยมได้ผลักดันให้คนเมืองต้องแก่งแย่งแข่งขันผ่านการบริโภคเพื่อความโดดเด่น การหล่อหลอมให้เกิดทัศนคติดังกล่าวได้เริ่มต้นตั้งแต่ในรั้วโรงเรียนและบ่มเพาะให้เยาวชนเริ่มเป็นพลเมืองของสังคมทุนนิยมที่มักจะต้องเปรียบเทียบการบริโภคของตนกับคนรอบข้างตลอดเวลา ด้วยเกรงว่าจะรู้สึกดีน้อยกว่าคนอื่น ๆ รอบข้าง การหล่อหลอมดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของกลไกการควบคุมทางอุดมการณ์ (ideological

state apparatus)³ ที่เคลื่อนย้ายมาในระบบการศึกษา เนื่องจากสภาพแวดล้อมในโรงเรียนของฟูเติ่มไป ด้วยการแสดงออกซึ่งความโดดเด่นทางวัตถุนั้นจะนำไปสู่การเปรียบเทียบและการยกตนข่มท่าน ทำให้ฟูรู้สึกว่าคุณค่าตนเองด้อยกว่าและพยายามอยากได้อะไรที่มีเพื่อจะแข่งกับบิกเกอร์ในที่สุด

ในขณะที่เรื่อง “รถของเล่น” นำเสนอภาพของชนชั้นกลางในกรุงเทพมหานครที่ต้องกระเสือกกระสนดิ้นรนและยกระดับการบริโภคของตนให้สูงส่งกว่าคนอื่น เรื่อง “ราตรีนี้มีชีวิต” ของวัชระ สัจจะสารสินได้นำเสนอประเด็นปัญหาการบริโภคในเมืองใหญ่เช่นเดียวกัน หากตัวละครไม่ได้เป็นชนชั้นกลาง แต่เป็นคนชนบทที่อพยพย้ายถิ่นเข้ามาหางานทำในเมืองหลวง ตัวละครเอกคือจำเริญเป็นเจ้าของที่เก็บขยะและต้องทำงานกะดึก ปกติแล้ว จำเริญมักจะชอบแวะไปดื่มเหล้าที่ร้านป่าสายซึ่งเป็นร้านที่ตกแต่งแบบง่ายๆ และมีตู้เพลงลูกทุ่งไว้คอยบริการ วัชระพรรณนาร้านของป่าสายไว้ดังนี้

ความที่เป็นร้านง่ายๆ ดิฉันริมถนน อาหารอร่อยถูกปากและความเป็นกันเองของเจ้าของร้าน ทำให้ลูกค้าประจำเยอะเป็นพิเศษ ความสัมพันธ์ระหว่างลูกค้ากับเจ้าของร้านเป็นไปในลักษณะ ถ้อยทีถ้อยอาศัย ยิ่งราคาแล้วถูกกว่าร้านอีกฝากถนนเป็นเท่าตัว หากใครไม่พอมีจ่ายสามารถ หนี้ได้ตามเครดิตของแต่ละคน (วัชระ สัจจะสารสิน, 2551: 139-140)

อย่างไรก็ดี ลูกค้าส่วนหนึ่งแม้จะตระหนักถึงข้อได้เปรียบของร้านป่าสายแต่หลายคนกลับลังเลที่จะเข้าร้าน เนื่องจากเห็นว่าเป็นร้านประจำของเจ้าหน้าที่เก็บขยะ หลายคนจึงเลือกจะเข้าร้านอาหารอีกฝากถนนที่ประดับประดาแสงไฟอย่างสวยงามและมีชื่อเป็นภาษาอังกฤษ แม้กระทั่งลูกสาวของจำเริญเองยังฝากให้พ่อช่วยซื้อไก่ทอดร้านชื่อดังไปให้ด้วย ทำให้จำเริญรู้สึกประดักประเดิดและไม่สบายใจเนื่องจากจะต้องเดินเข้าร้านที่ตนเองไม่คุ้นมาก่อน จึงฝากลูกชายป่าสายให้ไปซื้อไก่ยี่ห้อดังมาให้ ดังความในตบท้ายที่ว่า

จำเริญเดินผ่านห้างฯ ครั้นเลยมาถึงร้านขายไก่ทอดยี่ห้อฝรั่ง เขาชะงักงัน นึกไปถึงคำอ้อนวอนของลูกสาว หลายครั้งแล้วสินะที่ก่อนออกจากบ้าน ลูกเป็นต้องสั่งให้เขาซื้อไก่ทอดยี่ห้อนี้ไปฝากหลายครั้งอีกเช่นกันที่เขาเผลอลืมไป และอีกหลายครั้งที่เขานึกขึ้นมาได้ แต่ไม่กล้าเข้าไปซื้อ เขากลับเหลือเกินว่าจะไปทำตัวเงอะงะสั่งอะไรไม่ถูกต้อง จนครั้งหลังสุด เขาเลยซื้อไก่ทอดของป่าเฒ่าไปให้ โดยคิดว่ามันก็เป็นไก่ทอดเหมือนกัน ลูกสาวกลับปฏิเสธ แล้วอธิบายให้เขาฟังเสียยกใหญ่ว่ามันแตกต่างกันอย่างไร เขารู้สึกว่าลูกฉลาดกว่าเขา เขาไม่เข้าใจเอาเสียเลยกับสิ่งที่ลูกอธิบาย มารู้ความจริงวันหลังจากนั้นน้อยว่า แกเอาไก่ทอดที่เขาซื้อมาโยนให้ไอ้ต่างหมาข้างบ้านกิน (วัชระ สัจจะสารสิน, 2551: 138)

³ กลไกการควบคุมทางอุดมการณ์เป็นแนวคิดที่นำเสนอโดยหลุยส์ อัลตุสเซอร์ (Louis Althusser) เขาเห็นว่าสถาบันต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา ฯลฯ ในสังคมร่วมสมัยต่างผลิตซ้ำอุดมการณ์ ซึ่งหมายถึงสามัญสำนึก ค่านิยมหรือความหมายที่เราให้กับสิ่งต่างๆ ในสังคม อุดมการณ์ดังกล่าวมักจะเป็นอุดมการณ์กระแสหลักที่ผูกพันกับระบบทุนนิยม (ดูเพิ่มเติม แคทเธอริน เบลชีย์, 2549: 49-54)

ภาพความแตกต่างระหว่างร้านค้าสองแบบ คือ ร้านป่าสายและร้านไก่ทอดที่มีชื่อร้านเป็นภาษาอังกฤษ และมีราคาแพง และความรู้สึกไม่สบายใจที่จำเริญจะต้องเข้าไปซื้อของในร้านแบบหลังและคนทั่วไปจะเข้าไปในร้านแบบแรก ทำให้เราเห็นถึงวิถีการบริโภคที่เข้ามากำหนดวิถีการใช้ชีวิตโดยรวมของคนในเมืองใหญ่ เมื่อความแตกต่างระหว่างหน้าที่การงานและการเข้าสังคมทำให้เกิดความแตกต่างในการใช้ชีวิต พื้นที่แห่งการบริโภคก็ถูกจัดแบ่งให้เป็นพื้นที่ที่เข้าได้เฉพาะคนบางกลุ่ม นอกจากนั้น ตัวสินค้าเองก็ถูกจัดแบ่งให้เป็นระดับต่างๆ ที่เป็นสินค้าอย่างเดียวกัน ในกรณีนี้คือไก่ทอด แม้ว่าจะเป็นไก่ทอดเหมือนกันแต่ลูกสาวของจำเริญกลับแบ่งแยกได้ว่าไก่แบบไหนเป็นไก่ของร้านฝรั่งและร้านไทย อาจจะกล่าวได้ว่าบริโภคนิยมได้ทำให้ไก่ทอดซึ่งเป็นอาหารพื้นๆ อย่างหนึ่งของคนไทยเป็นสินค้าที่มีความซับซ้อนมากขึ้น กล่าวคือ ไก่ทอดในร้านอาหารชื่อฝรั่งได้ถูกยัดเยียดความหมายในเชิงสัญลักษณ์เข้าไปทำให้มีมูลค่าสูงขึ้น ผู้ที่รับประทานจะรู้สึกว่าเป็นลูกค้ายิ่งกว่าไก่ทอดในร้านข้างทางทั่วไป หากพิจารณาในกรอบของสัญศาสตร์อาจจะกล่าวได้ว่า สัญญาะ “ไก่ทอด” มีความหมายที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ในขณะที่ “ไก่ทอด” อาจจะเหมือนกันในแง่ของมูลค่าใช้สอย หากแต่ในแง่ของมูลค่าการแลกเปลี่ยนแล้ว “ไก่ทอด” ของป่าสายจะด้อยกว่า “ไก่ทอด” ยี่ห้อฝรั่ง ดังแผนภูมิต่อไปนี้

สินค้า (commodity)	ตัวหมาย (signifier)	ตัวหมายถึง (signified)
ไก่ทอด	ไก่ทอดของป่าสาย	ความล้ำหลัง ความจน คนชนบท
	ไก่ทอดยี่ห้อฝรั่ง	ความศิวิไลซ์ ความร่ำรวย คนกรุง

จะเห็นได้ชัดว่าถึงแม้ว่าจะเป็นสินค้า “ไก่ทอด” เหมือนกัน หากแต่นัยยะที่แตกต่างกันของสินค้าในระดับของตัวหมายถึง (signifier) ทำให้เราเห็นถึงทัศนคติของผู้บริโภคที่มีต่อสินค้าที่มีชื่อแตกต่างกัน

พลวัตของการบริโภคดังกล่าวเกิดการส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่น หากไม่ได้เป็นการส่งต่อจากพ่อสู่ลูก เหมือนเช่นในเรื่อง “รถของเล่น” แต่เป็นการส่งต่อจากลูกสู่พ่อ ทั้งนี้เนื่องจากลูกสาวของจำเริญได้รับอิทธิพลจากสื่อสารมวลชนร่วมสมัยมากกว่าจำเริญซึ่งน่าจะเป็นคนชนบทที่อพยพเข้ามาทำงานในเมืองหลวงดังจะเห็นได้จากการที่เขาและครอบครัวพำนักอยู่ในบ้านเช่า จึงยังไม่ได้ซึมซับวิถีการบริโภคตามแบบสังคมนิยมเข้ามามากนัก นอกจากนั้น จากการที่เขาเห็นไก่ทอดที่เขาซื้อถูกทิ้งให้สุนัขข้างบ้านกินอย่างไม่ใยดีนั้นแสดงให้เห็นถึงสภาพจิตใจของคนรุ่นใหม่ในสังคมปัจจุบันที่เริ่มมีทัศนคติ “กินทิ้งกินขว้าง” เนื่องจากความเป็นอยู่เริ่มมีความสะดวกสบายมากขึ้น ไม่ได้ลำบากหาเข้ากินค่าเหมือนกับคนรุ่นพ่อแม่ ด้วยเหตุนี้จึงไม่น่าแปลกใจที่จำเริญมีความฝันที่เป็นกลางบอกเหตุเกี่ยวกับการบริโภคและภาพทัศนียภาพของเมืองที่เปลี่ยนไปเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของวิถีการบริโภค ดังที่เขาเล่าให้เพื่อนฟังว่า

“กูฝันเห็นขยะเต็มไปหมด” เขาหยุดซดเบียร์ แต่ไม่ทันเล่าต่อ พรก็ขัดขึ้น

“นี่นะหรือแปลกของมึง นั่นมันเรื่องจริงดังหากละ พวกเราก็เห็นกันอยู่ทุกวันแล้วนี่”

“เดี๋ยวซี มึงฟังกูก่อน กูเล่ายังไม่หมดเลย ที่กูเห็นขยะนะ มันไม่ใช่แค่กองขยะธรรมดาอย่างที่พวกเราเห็นกันอยู่ทุกวัน แต่กูหมายถึงว่าเมืองทั้งเมืองนะมีแต่ขยะเต็มไปหมด มองไปทางไหนก็เต็มไปด้วยขยะสุดลูกหูลูกตา กลิ่นนี้เหม็นคละคลั่งไปหมด” (วัชร สัจจะสารสิน, 2551: 144)

ภาพเมืองที่เต็มไปด้วยขยะอาจจะเป็นการเกริ่นการ (foreshadowing) ให้เห็นถึงภาพในอนาคตหากผู้คนยังคงบริโภคอย่างไม่ระมัดระวังและเลือกบริโภคจากภาพลักษณ์ของสินค้ามากกว่าจากตัวประโยชน์ของสินค้าเอง เนื่องจากนั่นหมายถึงการที่ผู้ผลิตจำเป็นต้องนำเสนอสินค้าหลากหลายรูปแบบมากขึ้นและบางครั้งต้องใช้วัตถุดิบมากขึ้นในการจัดทำกล่องหรือหีบห่อสินค้าให้ชวนมองและสะดุดตา หากแต่ในที่สุด ไม่ว่าจะ เป็นสินค้าที่สวยงามและมีราคาแพงแค่ไหน แต่ปลายทางทั้งหมดต่างก็เป็นขยะด้วยกันทั้งสิ้น ดังที่ จำเริญได้รำพึงไว้ว่า

บางคนเคยถามเขาว่า ขยะในบางแห่งแตกต่างกันไหม ขยะในสถานที่หรูๆ สะอาดๆ น่าจะเป็น ขยะชั้นดีที่ไม่สกปรกมากหรือขยะในสลัมน่าจะเป็นขยะชั้นต่ำที่ต้องเป็นหน้าหนี ช่างเป็นคำถาม ที่ตลกสิ้นดี เขาไม่เคยมีความคิดเช่นนั้นอยู่ในหัวสมองแม้แต่คิด
 “แม่งเอ๊ย! มันก็ขยะด้วยกันทั้งนั้นแหละ” พรหมักสบถเช่นนี้จนเขาจำได้ดี (วัชระ สัจจะสารสิน, 2551: 147)

ด้วยความที่มีหน้าที่เป็นเจ้าหน้าที่เก็บขยะ จำเริญจึงเข้าใจพลวัตของการบริโภคได้ไม่เหมือนคนอื่น ๆ ที่เป็นเพียงแค่ผู้บริโภคหรือผู้ผลิต เนื่องจากเขาต้องรับผิดชอบจัดการกับขยะที่เกิดขึ้นที่ไม่ว่าจะเป็นสินค้าที่มีราคาแพงหรือสวยสะดุดตาอย่างไร ต่างก็เป็นขยะในที่สุดด้วยกันทั้งสิ้น

เมื่อเปรียบเทียบกับเรื่อง “รถของเล่น” จะเห็นได้ชัดว่าความเหมือนกันของเรื่องสั้นสองเรื่องคือ การแสดงให้เห็นภาพของการบริโภคเพื่อความโดดเด่นที่ถูกกระตุ้นจากระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ทำให้คนนิยมบริโภคสินค้าในเชิงสัญลักษณ์มากกว่าอรรถประโยชน์ที่มากับตัวสินค้าจริงๆ กันมากขึ้น นอกจากนั้น ทั้งสองเรื่องยังขบขันให้เห็นว่าในอนาคต ปัญหาต่างๆ ที่เกิดจากการบริโภคในแบบดังกล่าว น่าจะเข้มข้นมากขึ้น ดังจะเห็นจากการใช้ตัวละครเด็กที่ได้รับผลกระทบจากวิถีการบริโภคแบบดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นพ่อที่เริ่มคิดเปรียบเทียบกับบีกและรู้สึกว่าคุณนวด้อยกว่า หรือลูกสาวของจำเริญเองที่อยากรับประทานไก่ทอดของร้านยี่หื้อฝรั่ง ในแง่นี้ การเปลี่ยนแปลงของสังคมเมืองไปสู่สังคมทุนนิยมได้ทำให้ผู้คนเริ่มมีวิถีการบริโภคที่เน้นขนาด (จำนวนล้อของรถในกรณีของพ่อ) หรือยี่หื้อ (ยี่หื้อของร้านไก่ทอดในกรณีของลูกสาวจำเริญ) มากกว่าคุณภาพของสินค้า และที่สำคัญคือทำให้คนไม่รู้สึกพอใจในสิ่งที่ตนเองเป็นเจ้าของหากต้องขวนขวายได้มาซึ่งสิ่งที่แพงกว่า หรุกว่า เพื่อจะนำมาซึ่งความโก้หรูและการยอมรับของคนรอบข้าง

การทำให้เป็นสินค้า: เวลา ความรัก ชีวิต

ลักษณะหนึ่งที่สำคัญของระบบทุนนิยมคือการทำให้การบริโภคเฟื่องฟูเพื่อให้เกิดการไหลเวียนของเงินในระบบ การที่จะทำให้การบริโภคเจริญเติบโตอย่างต่อเนื่องได้นั้นขึ้นอยู่กับการนำเสนอสินค้าให้โดดเด่นเตะตา นอกจากนั้น อีกกลยุทธ์หนึ่งที่สำคัญคือการทำให้สิ่งที่ไม่เคยเป็นสินค้ากลายเป็นสินค้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งที่ในยุคก่อนหน้าไม่สามารถซื้อขายกันได้ แต่เมื่อระบบทุนนิยมพัฒนามากขึ้นอย่างต่อเนื่อง สิ่งของหรือวัตถุหลายสิ่งเริ่มกลายเป็นสินค้ามากขึ้นเรื่อยๆ เรื่องสั้น “คนขายเวลาผู้บูชาความรัก”

ของละเวง ปัญญาสุนทรแสดงให้เห็นถึงการทำให้เวลาให้เป็นสินค้า เนื่องจากผู้เล่าผิดหวังกับความรักจึงเดินทางไปยังต่างจังหวัดและค้นพบว่าเวลาในอำเภอหนึ่งชื่อทาลีที่เขาเดินทางไปในนั้นเดินช้ากว่าโลกภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเทียบกับเวลาในเมืองใหญ่เช่นในกรุงเทพมหานคร ด้วยเหตุนี้ ผู้เล่าเรื่องจึงคิดที่จะขายเวลาราวกับว่าเวลาเป็นสินค้าที่สามารถจะจับจองและเป็นเจ้าของได้ ดังที่เขาคิดไตร่ตรองอย่างระมัดระวัง

แม้เพื่อนฝูงจะไม่เห็นด้วย แต่ผมกลับรู้สึกมั่นใจว่าการขายเวลาน่าจะเป็นไปได้ เหตุผลธรรมดาสามัญเพราะไม่ว่าใครๆ ที่ผมพบเจอก็ต่างยุ่งวุ่นวายไม่มีเวลากันทั้งนั้น บางคนอยากทำสิ่งต่างๆ แต่ไม่มีเวลา ทุกคนต่างมีธุระกันตั้งแต่เช้าจรดเย็น เมื่อมีแต่ผู้คนที่ไม่มีเวลามากพอกับที่ตัวเองต้องการ ดังนั้นความคิดเรื่องการขายเวลาของผมน่าจะอยู่บนการวิเคราะห์อย่างสมเหตุสมผล เมื่อรู้สิ่งที่จะขายแล้ว ลำดับต่อมาคือผมจะหาเวลาจากไหนมาขาย วินาทีแรกๆ ที่ความคิดขายเวลาวิ่งเข้ามาในหัว ผมก็รู้ตั้งแต่ต้นแล้วว่าเวลาที่จะขายก็เอามาจากผู้คนที่ซื้อเวลาจากผมนั่นเอง ทุกคนต่างทำเวลาตกหล่นโดยไม่รู้ตัว ดังนั้นเวลาจึงอยู่รอบตัวเราเสมอ (ละเวง ปัญญาสุนทร, 2551: 95)

หลังจากที่เขาคิดเรื่องการขายเวลาและทำการตลาดในการขายอย่างระมัดระวัง ไม่ว่าจะเป็นการจัดเวลาเป็นแพ็คเกจต่างๆ เช่น เวลาสำหรับใช้ทำงาน ใช้เล่นกีฬา ใช้กับครอบครัว ฯลฯ และตั้งราคาลดหลั่นกันไป หลังจากที่เขาคาดลิขสิทธิ์และเปิดทำการขายเวลาไม่นาน ธุรกิจค้าเวลาก็ทำเงินให้เขาได้เป็นเงินร้อยล้านบาท เขาได้รับเชิญให้ไปสัมภาษณ์ออกรายการวิทยุโทรทัศน์ แต่เขากลับไม่มีความสุขเนื่องจากผู้หญิงที่เขารักยังไม่มีความพร้อมที่จะกลับมา

ประเด็นสำคัญของเรื่องสั้นนี้คือการที่ผู้เล่าตั้งราคาเวลาเกี่ยวกับความรักไว้ถูกกว่าเวลาเรื่องอื่นๆ เนื่องจากเขาเห็นว่า “ไม่ว่าคุณเคยรัก คุณเคยถูกรัก และอยากที่จะรัก นับเป็นเรื่องดีทั้งนั้น” (ละเวง ปัญญาสุนทร, 2551: 98) ด้วยเหตุนี้ เขาจึงถูกตั้งชื่อว่าเป็น “คนขายเวลาผู้บูชาความรัก” ดังที่ปรากฏเป็นชื่อเรื่องสั้น อย่างไรก็ตาม เขาเริ่มรู้สึกว่าธุรกิจขายเวลาได้ทำให้เวลาในชีวิตของเขาหายไป เขาจึงตัดสินใจเลิกทำธุรกิจค้าเวลาและประกาศยกเลิกลิขสิทธิ์ ทำให้ต่อไปใครๆ ก็สามารถเป็นเจ้าของธุรกิจค้าเวลาได้ จนกระทั่งวันหนึ่งในขณะที่เขากำลังพักผ่อนอยู่ในสวนสาธารณะ หญิงคนรักของเขาได้ส่งข้อความกลับมายังโทรศัพท์มือถือของเขาอีกครั้งหลังจากที่เงียบหายไปร่วมปี การล้มเลิกธุรกิจและการที่เขาได้กลับมาเจอข้อความของคนรักอีกครั้งอาจจะสัมพันธ์กัน กล่าวคือ การที่เขาตระหนักได้ว่าเวลาซึ่งเป็นของสาธารณะ ไม่สมควรนำมาเป็นสินค้าที่เขาคาดหวังที่จะเป็นเจ้าของและขายแจกจ่ายให้ผู้อื่น ก็ไม่ต่างจากการเรียนรู้เกี่ยวกับความรักที่เขาไม่สามารถจะเป็นเจ้าของได้อย่างเต็มที่ จะสังเกตได้ว่าในอดีตคนรักของเขาจากไปขณะที่เขากำลังมีความสุขดีกับความสัมพันธ์และเริ่มที่จะผ่อนห้องชุด อาจจะพิจารณาได้ว่าเขาพยายามจะดำเนินรอยตามกรอบที่สังคมวาดไว้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ตั้งแต่การเริ่มจีบ เริ่มคบ เริ่มไปมาหาสู่ จนกระทั่งแต่งงานเมื่อเขาเริ่มมีทรัพย์สินสมบัติ เช่น บ้านหรือรถ เป็นของตนเอง ความรักที่ดำเนินตามกรอบนี้จึงไม่ต่างจากสินค้าชิ้นหนึ่งที่คนพยายามจะเป็นเจ้าของเพื่อที่จะได้รู้สึกว่าคุณมีไม่น้อยหน้ากว่าคนรอบข้าง ด้วยเหตุนี้ การที่คนรักของเขาหายไปในวันหนึ่งจึงทำให้ผู้เล่ารู้สึกเสียศูนย์และจำต้องเดินทางไป

ต่างจังหวัด เนื่องจากเขาทำใจไม่ได้ที่เธอหายไปและทิ้งไว้เพียงข้อความที่ว่า “ขอเวลาฉันสักพัก ... แล้วฉันจะกลับมา” (ละเวง ปัญญาสุนทร, 2551: 91)

การที่เขาใช้ช่วงเวลาที่เธอจากไปทำธุรกิจเกี่ยวกับเวลา จนกระทั่งเรียนรู้ว่าธุรกิจดังกล่าวทำให้เขาได้เงินทอง แต่กลับไม่ได้ความสุข เนื่องจากเขาเองกลับไม่มีเวลาที่จะหาความสุข จึงทำให้เขาเริ่มเข้าใจชีวิตมากขึ้น เริ่มเข้าใจว่าเวลาอาจจะหาได้ง่ายๆ หากเพียงแต่รู้จักใช้ชีวิตอย่างพอดีและไม่ดีนรนตามกระแสทุนนิยมมากเกินไป ด้วยเหตุนี้ การที่คนรักของเขากลับมาอาจจะเป็นสัญลักษณ์หมายถึงความเข้าใจของเขาที่มีต่อชีวิตและความรักที่เขาไม่สามารถคาดหวังที่จะเป็นเจ้าของหรือทำให้เป็นสินค้าได้ หากแต่เป็นเรื่องของจิตใจที่ไม่สามารถคาดคะเนหรือกำหนดได้ว่าจะเป็นอย่างใดในอนาคต จึงจำเป็นที่ต้องเข้าใจด้วยการปล่อยวาง หากพิจารณาในแง่นี้ เรื่องสั้นเรื่อง “คนขายเวลาผู้บูชาความรัก” จึงแสดงให้เห็นตรรกะที่แตกต่างกันระหว่างความรักกับการทำให้เป็นสินค้า เนื่องจากความรักปฏิเสธเหตุผลและการเป็นเจ้าของ คนในสังคมปัจจุบันที่ถูกตรรกะของระบบทุนนิยมและบริโภคนิยมครอบงำจึงอาจจะเข้าใจผิดว่าความรักเป็นสินค้าอย่างหนึ่งที่เขาสามารถครอบครองได้ราวกับเป็นวัตถุชิ้นหนึ่ง

ในเรื่อง “เฟรชคิลส์ (Freshkills)” กันต์ธร อักษรนำได้เสนอเรื่องราวเกี่ยวกับการทำให้เป็นสินค้าเช่นเดียวกัน โดยแสดงให้เห็นถึงการที่ตัวละครหนึ่งที่มีชื่อสติฟได้ตัดหญ้ามาขายเพื่อมาทำเป็นจีสร์้อยคอคความพิเศษอยู่ที่ลึงบาบูนตัวดังกล่าวได้กัดหญ้าประทานาธิบดีประเทศมหาอำนาจตะวันตกท่านหนึ่งจึงถูกปลิดชีพโดยตำรวจคุ้มกันทันที เมื่อสติฟนำหญ้าลึงตัวดังกล่าวมาทำเป็นจีสร์้อยคอค ซึ่งเป็นเรื่องที่มีแต่คนกล่าวถึงอย่างอึกทึกรีกโครมและมีผู้สนใจมากมาย

สติฟบังอาจตั้งชื่อให้ลึงบาบูนตัวนั้นเพื่อประกอบเรื่องราวสร้างมูลค่าให้กับเครื่องประดับล้ำค่าของเขาว่าบิลลาเดน พวกเราส่งสารผ่านเว็บบอร์ดจากเรื่องราวของสติฟกันอย่างเอาจริงเอาจังกว่าทะเลียบ เมื่อประกอบกับข่าวใหญ่โตทางสื่อต่างๆ ยิ่งทำให้ราคาค่างวดของเครื่องประดับชิ้นนั้นถีบตัวสูงขึ้นและเป็นที่ต้องการถึงขั้นต้องประมูลแข่งราคากันเพื่อครอบครอง จีฮู ลึงบาบูนนาม *บิลลาเดน* ที่สร้างวีรกรรมกระโดดกัดหญ้าข้างขวาของท่านประธานาธิบดีประเทศมหาอำนาจ (กันต์ธร อักษรนำ, 2553: 22 เน้นโดยผู้เขียน)

นอกจากเรื่องสั้นนี้จะแสดงให้เห็นถึงอำนาจของสื่อเทคโนโลยีร่วมสมัยที่แพร่กระจายทั่วทุกมุมโลกอย่างรวดเร็ว ยังแสดงให้เห็นถึงวิธีการเสพลินค้าที่แตกต่างออกไป กล่าวคือในขณะที่คนส่วนใหญ่อาจจะคิดว่าการเสพลินค้าเป็นไปเพื่อการใช้ประโยชน์จากตัวสินค้าเอง เช่น การซื้อตุ๊กตาเพื่อเก็บอาหารไว้ให้นาน การซื้อรถยนต์เพื่ออำนวยความสะดวกในการเดินทางให้รวดเร็วขึ้น แต่ “เฟรชคิลส์” ทำให้เห็นว่าการเสพลินค้านั้นผูกพันกับเรื่องเล่าซึ่งยึดโยงอยู่กับวัตถุ เช่น จีสร์้อยคอคจะมีค่าก็ต่อเมื่อมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับไบหูของลึงบาบูนที่ไปกัดหญ้าของประธานาธิบดี เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ ผู้เล่าเรื่องจึงตัดสินใจเดินทางไปยังมหานครนิวยอร์กเพื่อไปสำรวจพื้นที่ขนาด 5000 ไร่ที่เรียกว่า “เฟรชคิลส์” ซึ่งเคยเป็นที่ทิ้งขยะของชาวนิวยอร์กแต่ต่อมาได้กลายเป็นที่ที่เก็บเศษซากปริมาณมหาศาลของตึกเวิลด์เทรดเซ็นเตอร์ที่พังทลายลงมาเนื่องจากถูกเครื่องบินพุ่งเข้าชน ผู้เล่าเรื่องต้องการจะตามหาเศษซากเพื่อนำมาทำเป็นเครื่องประดับ

ขายเช่นเดียวกับสตீฟ ด้วยหวังว่าเรื่องเล่าที่มาพร้อมกับวัตถุจะทำให้ราคาค่างวดของเครื่องประดับนั้น แพงขึ้น

วิธีการคิดการมองโลกของตัวละครผู้เล่าเรื่องทำให้เราเห็นถึงมุมมองของการบริโภคที่มีนัยยะที่ซับซ้อน ทั้งนี้เนื่องจากคุณค่าของวัตถุหรือสินค้าอาจจะไม่ได้อยู่ที่ตัวสินค้าเองอีกต่อไป หากประกอบขึ้นจากเรื่องเล่าที่ผูกติดยึดโยงกับสินค้านั้นซึ่งอาจจะไม่ได้สัมพันธ์กับตัวสินค้านั้นโดยตรงก็เป็นได้ ดังจะเห็นได้จากการที่หญิงบาบูนถูกตัดมาทำเป็นจี้ ทั่วๆ ที่ส่วนหูของลิ่งนั้นไม่ได้มีเรื่องราวที่สัมพันธ์โดยตรงกับเหตุการณ์ที่ลิ่งทำร้ายประธานาธิบดี หากแต่เป็นหูของประธานาธิบดีที่ถูกกัด แต่อย่างไรก็ตาม เรื่องสั้นเรื่องนี้แสดงให้เห็นถึงอำนาจของเรื่องเล่าที่ทำให้ผู้เสพเชื่อมโยงหูของประธานาธิบดีกับหูของลิ่งบาบูน และทำให้หูของลิ่งบาบูนกลายเป็นวัตถุที่มีความสำคัญราวกับเป็นวัตถุศักดิ์สิทธิ์ นอกจากนี้ ผลกระทบที่ทำให้เรื่องราวดังกล่าวผลักดันให้ผู้เล่าเรื่องต้องออกตามหาเศษซากวัตถุแสดงให้เห็นถึงระบบทุนนิยมที่อยู่เบื้องหลังที่คอยผลักดันให้คนต้องคิดค้นแสวงหาสิ่งที่จะทำให้สินค้าของตนสามารถขายได้และทำกำไรให้ได้อย่างงาม เมื่อพิจารณาในแง่นี้ อาจจะมีมองได้ว่าการเสพลินค้าด้วยเรื่องเล่าที่เกิดขึ้นมาพัวพันนั้น แสดงให้เห็นถึงมิติการบริโภคที่เปลี่ยนจากประโยชน์โดยตรงของตัวสินค้าเป็นสัญลักษณ์หรือความหมายที่สินค้านั้นมอบให้แก่ตัวผู้เสพ ดังที่โบดริยาร์กล่าวไว้ว่าเป็นการเปลี่ยนการเสพจากมูลค่าใช้สอย (use value) มาเป็นมูลค่าเชิงสัญลักษณ์ (symbolic value) แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นในขณะที่คนในอดีตอาจจะมีสินค้าที่ความหมายเกิดจากผู้ให้เช่นบิดามารดาหรือเป็นของที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษ ไม่ว่าจะเป็นกำไลหรือแหวนที่ตกทอดจากรุ่นสู่รุ่น และมักจะเป็นสินค้าที่ความหมายเกิดจากประสบการณ์ตรง เช่น ตุ๊กตาทมิที่คนรักมอบให้ แต่คนในปัจจุบันเสพลินค้าที่มีเรื่องราวที่ตนไม่ได้มีประสบการณ์ตรงมากขึ้นและเป็นประสบการณ์ที่เกิดขึ้นผ่านสื่อสารมวลชน จึงทำให้คุณค่าของสินค้านั้นถูกดัดแปลงได้ง่ายมากขึ้นและทำให้การเสพนั้นเป็นไปอย่างผิวเผินมากขึ้น เนื่องจากเพียงแค่มีเงินก็สามารถซื้อสินค้าที่มีเรื่องเล่ามาครอบครองได้ ทั่วๆ ที่ผู้เสพอาจจะไม่ได้มีประสบการณ์ตรงกับสินค้านั้นและอาจจะเป็นการลดทอนความหมายของวัตถุหนึ่งๆ ให้ลงมาเป็นเพียงแค่ “เครื่องประดับ” ชิ้นหนึ่งเท่านั้น

หากพิจารณาในแง่นี้ เรื่องสั้น “เฟรชคิลล์” อาจจะทำหน้าที่เป็นเครื่องมือการวิพากษ์วิจารณ์การบริโภคและกระบวนการทำให้เป็นสินค้าของสังคมนร่วมสมัยได้เป็นอย่างดี เนื่องจากแสดงให้เห็นถึงการสร้างสินค้าให้มีมูลค่าเพิ่มโดยอ้างอิงกับเรื่องเล่าที่ผู้เสพอาจจะไม่ได้มีประสบการณ์ตรง ผ่านการพยายามนำเอาเหตุการณ์ที่เป็นโศกนาฏกรรมใหญ่ต่อมนุษยชาติมาเพื่อสร้างประโยชน์ทางเศรษฐกิจแก่ตนเอง การกระทำดังกล่าวอาจจะสะท้อนให้เห็นถึงสภาพสังคมนร่วมสมัยที่ผู้คนเริ่มมองแต่ประโยชน์ส่วนตน เห็นโศกนาฏกรรมต่างๆ เป็นเพียงแค่ออกาสที่ตนจะสามารถใช้เพื่อแสวงหาเงินทองให้ตนเองมากขึ้น

นอกจากเรื่อง “คนขายเวลาผู้บูชาความรัก” และ “เฟรชคิลล์” แล้ว เรื่องสั้นอีกหนึ่งเรื่องหนึ่งที่วิพากษ์วิจารณ์การทำให้เป็นสินค้าของระบบบริโภคนิยมคือ “ในโอบกอดของความตาย” เขียนโดยขวัญยืน ลูกจันทร์ ผู้เล่าเรื่องในเรื่องสั้นนี้เล่าถึงเหตุการณ์การเสียชีวิตของพ่อ ซึ่งเกิดจากอุบัติเหตุรถชนและเข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลแห่งหนึ่งในจังหวัด ตอนแรกผู้เล่าตั้งความหวังว่าพ่อจะรอดชีวิตเนื่องจากโรงพยาบาลที่เขาพาพ่อเข้ารับการรักษาเป็นโรงพยาบาลที่ทันสมัยที่สุดในจังหวัด ดังความของตัวบทที่พรรณนาว่า

โรงพยาบาลที่พ่อมารักษา เป็นโรงพยาบาลที่ทันสมัยที่สุดในเกาะ มีเครื่องมือที่ทันสมัยที่สุดในเขตอันดามัน อาคารสร้างอย่างดีทันสมัยใหม่ มีการจัดสวนและออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมอย่างสวยงามที่จัดรถกว้างขวาง นอกจากนี้ก็ยังมีเฮลิคอปเตอร์ฉุกเฉิน จอดอยู่ตรงลานคอปเตอร์หน้าตึกสถานที่นี้เป็นที่รักษาพยาบาลของคนไทยที่มีฐานะดี ระยะเวลาหลังๆ ลูกค้าของโรงพยาบาลมีชาวต่างชาติมาใช้บริการมากขึ้นจนกลายเป็นกลุ่มลูกค้าหลักมากกว่าคนไทย (ขวัญยืน ลูกจันทร์, 2552: 35)

การพรรณนาดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าผู้เล่าในตอนแรกมีความเชื่อมั่นว่าภาพลักษณ์ที่ทันสมัยของโรงพยาบาลจะหมายถึงวิธีการรักษาที่ใช้เทคโนโลยีทันสมัย ทำให้พ่อของเขาหายจากบาดแผลฉกรรจ์จากอุบัติเหตุ อย่างไรก็ตาม เมื่อพ่อเขาเข้ารับการรักษา จึงพบว่าพ่อของเขาบาดเจ็บมากกว่าที่คาดคิดไว้เนื่องจากกระดูกเชิงกรานหักและมีเลือดออกจากกระดูกมากจนห้ามไม่หยุด ส่วนการรักษานั้น ก็นับว่ามีขั้นตอนที่ซับซ้อนและพนักงานที่โรงพยาบาลก็ปฏิบัติกับพ่อราวกับเป็นหุ่นยนต์ ไม่ว่าจะป็นชุดคำถามเกี่ยวกับความสูงและน้ำหนัก ซึ่งดูจะไม่สลักสำคัญในช่วงเวลาที่พ่อของผู้เล่ากำลังตกอยู่ในวินาทีที่กำหนดความเป็นและความตาย นอกจากนั้น พ่อของผู้เล่ายังต้องรอคอยแพทย์ที่จะมาตรวจถึงสามชั่วโมง ช่วงเวลาดังกล่าวทำให้ผู้เล่าตั้งคำถามในเวลาต่อมาเมื่ออาการพ่อทรุดหนักลงว่า “ถ้าหมอมาเร็วกว่านี้อะไรจะเกิดขึ้น ถ้าให้น้ำเกลือหรือให้เลือดพ่อเร็วกว่านี้อะไรจะเกิดขึ้น ถ้า ... ถ้า ... ถ้า ... อีกสารพัด ถ้า แล้วอะไรจะเกิดขึ้น” (ขวัญยืน ลูกจันทร์, 2552: 38) นอกจากนั้น ปัญหาใหญ่ที่ผู้เล่าประสบคือราคาค่ารักษาพยาบาลที่สูงมาก เนื่องจากพ่อของผู้เล่าต้องอยู่ในห้องไอซียูและใช้ยาและเครื่องมือเป็นจำนวนมาก อีกทั้งยังมีความจำเป็นต้องฟอกไต และค่าฟอกไตครั้งแรกประมาณหนึ่งแสนบาท ดังความที่ปรากฏในฉบับ

ผมแทบช็อกตามพ่อไปอีกคนเมื่อรู้ราคาล้างไตที่แพงมหาศาล หมอพยายามอธิบายว่าที่มันแพงกว่าล้างไตปกติ ซึ่งอยู่ที่ครึ่งละสามถึงสี่พันบาท ก็เพราะว่าต้องใช้เครื่องมือพิเศษที่ราคาสูงมาก น้ำยาล้างไตก็แพงมากเพราะต้องนำเข้าจากต่างประเทศ ผมถามว่าทำไมของพ่อถึงล้างไตด้วยวิธีทั่วไปไม่ได้ หมอบอกว่าสภาพของพ่อในขณะนี้ไม่อยู่ในภาวะปกติที่จะดึงเลือดออกมาฟอกที่ละเอียดๆ เหมือนการล้างไตทั่วไปได้

ผมถามหมอว่าถ้าล้างไตแล้วพ่อผมจะฟื้นวิกฤตหรือไม่ หมอเจ้าของไข้ทำท่าอึ้งไม่แน่ใจที่จะตอบ ผมถามอีกว่าถ้าเริ่มล้างในขั้นแรกแล้วจะต้องทำอีกกี่ครั้ง หมอบอกว่าไม่ต่ำกว่าหนึ่งอาทิตย์ (ขวัญยืน ลูกจันทร์, 2552: 39)

นอกจากนั้น เมื่ออาการของพ่อผู้เล่าทรุดหนักลง ผู้เล่าจึงตัดสินใจจะพาพ่อกลับไปสั่นใจที่บ้าน ไม่ให้ทุกข์ทรมานจากเครื่องมือทางการแพทย์ในห้องไอซียูของโรงพยาบาล อย่างไรก็ตาม พยาบาลกลับไม่เห็นด้วยและบอกให้รอแพทย์ก่อน เมื่อผู้เล่าไม่เปลี่ยนใจ จึงต้องนำบัตรประชาชนของตนและของพี่น้องคนอื่นๆ มายืนยันและลงลายมือรับรองการตัดสินใจว่าจะขอถอดเครื่องช่วยหายใจออกจริงและว่าจะไม่เอาผิดกับแพทย์หากพ่อเสียชีวิต

อาจจะกล่าวได้ว่าเรื่องสั้น “โอบกอดของความตาย” แสดงให้เห็นถึงสภาพการรักษาพยาบาล คนไข้ในโรงพยาบาลสมัยใหม่ที่คนไข้กลายเป็นสินค้าและมีกระบวนการและขั้นตอนต่าง ๆ ในการรักษาที่ทำให้ความเป็นมนุษย์ถูกลดทอนลง ดังจะเห็นได้จากการที่พ่อของผู้เล่าถูกรักษาตามขั้นตอนและมีการใช้เครื่องมือต่าง ๆ เช่น เครื่องช่วยหายใจ โดยไม่ได้พิจารณาว่าพ่อของผู้เล่าจะทุกข์ทรมานเพียงใดหรือรู้สึกตัวอยู่หรือไม่ ในทางกลับกัน โรงพยาบาลกลับนิยามชีวิตจากอัตราการเต้นของหัวใจและความดันเลือดซึ่งเป็นการวัดในเชิงปริมาณ นอกจากนั้น การรักษาอาการต่าง ๆ ยังถูกกำกับด้วยค่าใช้จ่ายที่สูงมากและเป็นการคิดแยกย่อยที่เป็นระบบ ไม่ว่าจะเป็น “ค่ายา ค่าห้อง ค่าหมอ ค่าพยาบาล ค่าวัสดุสิ้นเปลือง ค่าหมอผู้เชี่ยวชาญ ค่าเครื่องมือและแล็บวิเคราะห์โรค” (ขวัญยืน ลูกจันทร์, 2552: 39) จนบางครั้งอาจจะลืมไปว่ามนุษย์ธรรมเองก็เป็นประเด็นสำคัญในการรักษาพยาบาล การคิดคำนวณในลักษณะดังกล่าวอาจจะทำให้ผู้อ่านอดคิดไม่ได้ว่าการรักษาดังกล่าวอาจจะเน้นไปที่การทำกำไรมากกว่าการเห็นแก่ชีวิตมนุษย์ด้วยกัน ด้วยเหตุนี้เองผู้เล่าจึงรู้สึกคับข้องใจในการรักษาแบบดังกล่าวด้วยไม่ต้องการเห็นพ่อสิ้นใจในขณะที่มีเครื่องช่วยหายใจอยู่ในปาก แต่ต้องการให้พ่อจากไปโดยสงบในสถานที่ที่เขาคุ้นเคย ในตอนจบผู้เล่าสรุปความไว้อย่างน่าเศร้าหลังจากที่พ่อเขาเสียชีวิตว่า

พ่อครับ ผมเสียใจ ที่เราไม่มีโอกาสได้กล่าวลากัน ก่อนที่พ่อจะย่างเข้าสู่เขตแดนที่ไม่มีวันจะได้ย้อนกลับมายังโลกนี้อีก

ในยุคสมัยนี้ไม่มีใครเคารพและยอมรับความตายอันสงบอีกแล้วครับพ่อ ความป่วยไข้และความตายได้กลายเป็นสินค้าที่สามารถซื้อขายกันด้วยเทคโนโลยีและธุรกิจอย่างเต็มตัวไปแล้ว (ขวัญยืน ลูกจันทร์, 2552: 41)

ภาพของโรงพยาบาลในเรื่อง “โอบกอดของความตาย” จึงเป็นพื้นที่แห่งทุนนิยมที่ชีวิตได้กลายเป็นสินค้าให้เจ้าหน้าที่ของโรงพยาบาล ไม่ว่าจะเป็นแพทย์หรือพยาบาล ได้ใช้โอกาสในการเรียกค่าใช้จ่ายจากเทคโนโลยีที่ก้าวล้ำนำสมัย ชีวิตที่ครั้งหนึ่งเคยเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่เหนืออำนาจเงินได้กลายเป็นสินค้าที่สามารถซื้อขายหรือหวังได้ด้วยเงินในที่สุด

การศึกษาเรื่องสั้นทั้งสามเรื่องทำให้เห็นถึงสภาพสังคมร่วมสมัยที่สิ่งต่าง ๆ ที่เป็นนามธรรม ไม่ว่าจะเป็นเวลา เรื่องเล่า หรือชีวิต ถูกทำให้เป็นสินค้าที่สามารถซื้อขายและใช้เงินแลกเปลี่ยนได้ บริโภคนิยมได้เปลี่ยนแปลงสภาพสังคมและผลักดันให้สิ่งต่าง ๆ รอบตัวเรากลายเป็นสินค้ามากขึ้นเรื่อย ๆ สิ่งที่เคยมีคุณค่าทางใจและไม่สามารถใช้เงินซื้อหาได้ได้กลายเป็นสินค้าและผู้ที่มีเงินกลายเป็นผู้ที่มีอำนาจต่อรองให้ได้มาซึ่งสิ่งอันเป็นนามธรรมดังกล่าว

ในภาพรวมจะเห็นได้ชัดว่าวรรณกรรมไทยแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของทุนนิยมที่ส่งผลต่อคนไทยทั้งในชนบทและในเมือง อิทธิพลดังกล่าวเกิดขึ้นทั้งในระดับกายภาพ ไม่ว่าจะเป็นการเกิดขึ้นของโรงงานอุตสาหกรรมและชนชั้นกรรมาชีพที่ถูกเอารัดเอาเปรียบ หรือในระดับจิตใจที่ทำให้คนโลภอยากได้อยากมีความโลภดังกล่าวคั่งจางอย่างรุนแรงกับค่านิยมพื้นถิ่นของคนไทยเองที่มีความโอบอ้อมอารีและมีความ

เกรงกลัวชะอายุต่อบาป นอกจากนั้น การเข้ามาของทุนนิยมทำให้วิถีการบริโภคของคนไทยเปลี่ยนแปลงไปโดยเน้นการบริโภคเพื่อสร้างความโดดเด่นมากขึ้นและต้องเปรียบเทียบกับคนรอบข้างตลอดเวลา นอกจากนั้น ทุนนิยมยังก่อให้เกิดการทำให้เป็นสินค้าของสิ่งต่างๆ รอบตัวที่บางครั้งเราอาจจะไม่คิดว่าเป็นสินค้าที่ดีราคาแพงได้ อาจจะกล่าวได้ว่าวรรณกรรมไทยที่นำมาศึกษาจะพิจารณาทุนนิยมในแง่ลบและตีแผ่ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างทุนนิยมและบริโภคนิยมที่เปลี่ยนแปลงค่านิยมดั้งเดิมของไทยไป

บทที่ 3 การบริโภค พื้นที่ และการสร้างอัตลักษณ์

การบริโภคนับว่าเป็นสิ่งที่ใกล้ตัวในยุคที่ทุนนิยมได้เข้ามาเป็นระบบเศรษฐกิจกระแสหลัก การบริโภคเป็นกระบวนการที่ระบบทุนนิยมผลักดันให้ผู้คนในสังคมต้องใช้จ่ายเงินตราผ่านการบริโภค ดังนั้น การบริโภคในสังคมร่วมสมัยจึงไม่ได้เป็นเรื่องการตอบสนองในระดับพื้นฐาน อาทิ ปัจจัยสี่ อีกต่อไป หากแต่เป็นการบริโภคที่มีผลกระทบต่อการใช้ชีวิตในแทบทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นการสร้างอัตลักษณ์ การแสดงออกซึ่งสถานภาพทางสังคม ความคิด ความเชื่อ และจุดยืนทางการเมือง

กลไกของการบริโภค

กลไกของการบริโภคในปัจจุบันมีความซับซ้อนมากขึ้น ในการผลิตสินค้าขึ้นหนึ่งๆ ผู้ผลิตไม่ได้ลงทุนในการผลิตสินค้าแต่อย่างเดียว หากแต่ต้องกันงบส่วนหนึ่งไปเพื่อลงทุนในการโฆษณา ด้วยเหตุนี้ สินค้าต่างๆ จึงมีราคาแพงที่แพงมากขึ้นด้วยกำไรที่ผู้ผลิตได้นั้นต้องนำไปใช้ลงทุนในการสร้างภาพลักษณ์ของสินค้า ไม่ว่าจะเป็นการทำหีบห่อให้สวยงาม การออกสื่อโฆษณาประชาสัมพันธ์ ฯลฯ การเกิดขึ้นของระบบเงินเชื่อและบัตรเครดิตยิ่งทำให้การบริโภคขยายตัวไปอย่างรวดเร็วเนื่องจากคนจำนวนหนึ่งยินยอมเป็นหนี้สินเพื่อที่จะได้ครอบครองสินค้าที่ตัวเองต้องการ นอกจากนั้น การมีหนี้สินไม่ได้ถูกพิจารณาว่าเป็นสิ่งเลวร้ายหากแต่เป็นเรื่องน่าเชิดชู เนื่องจากคนที่ธนาคารยอมให้มีหนี้สูงแสดงว่าเขามีเครดิตดีและถือว่าเป็นลูกค้าชั้นดีของธนาคาร ส่วนตัวผู้บริโภคเองก็ถูกบีบบังคับด้วยกลไกดังกล่าวให้บริโภคมมากขึ้น ถูกกระตุ้นให้มีความปรารถนาอันไม่จำกัดที่จะบริโภคสินค้า ภาวะดังกล่าวอาจจะเรียกได้ว่าเป็น การบริโภคแบบล้นเกิน (hyperconsumption) (Ritzer, 2005: 34)

บันเทิงคดีไทยร่วมสมัยกลุ่มหนึ่งนำเสนอถึงกลไกและอิทธิพลของการบริโภคในปัจจุบันอย่างชัดเจน ตัวอย่างหนึ่งคือเรื่องสั้น “ตู้/เย็น/เร้า/ร้อน” ของอนุสรณ์ ดิทยานนท์ ที่นำเสนอเหตุการณ์ที่แปลกประหลาดมหัศจรรย์ของชายคนหนึ่งซึ่งซื้อตู้เย็น เขาพบว่าตู้เย็นของเขานั้นมีเสียงชายหญิงขณะร่วมเพศดังขึ้นขณะที่เขาเปิดประตูตู้เย็นเพื่อไปหยิบอาหาร ดังที่ตัวบทกล่าวไว้ว่า

มันเริ่มต้นเพียงแผ่วเบา เบาแสนเบา แล้วค่อยๆ ดังขึ้นๆ โหมดังขึ้นจนถึงระดับที่มันคงคาดได้ว่าผมจะได้ยินเสียงของมันอย่างถนัดชัดเจน มันจึงคงระดับเสียงของมันไว้ตรงนั้น มันเป็นเสียงของชาย-หญิงคู่หนึ่ง ไม่แปลกปลอมที่กำลังขะมักเขม้นประกอบกิจกรรมโบราณอย่างหวานชื่นและสุขสม -- ดังออกมาจากตู้เย็นใบใหม่ของผม (อนุสรณ์ ดิทยานนท์, 2550: 13)

หลังจากนั้น เขาจึงรีบกลับไปยังศูนย์การค้าเพื่อขอเปลี่ยนตู้เย็นใหม่ แต่พนักงานขายกลับบอกว่าเป็นอาการที่อาจจะพบได้และเสียงแปลกๆ มักจะหมดไปภายในสองถึงสามวัน เขาจึงรู้สึกผ่อนคลายและกลับมาบ้านโดยที่ไม่ได้คืนตู้เย็นที่มีปัญหาแต่อย่างใด

อย่างไรก็ตาม เขาเป็นกังวลอยู่บ้างเนื่องจากเพื่อนหญิงของเขาซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ต้อนรับบนเครื่องบินกำลังจะเดินทางกลับบ้านและกลัวว่าเธอจะตกใจกับเสียงของตู้เย็นที่ออกอาการ “เร่าร้อน” อย่างเห็นได้ชัด แต่การณ์กลับไม่ได้เป็นดังที่คิดเพราะเมื่อเธอเปิดตู้เย็นเสียงดังกล่าวกลับเป็นชนวนให้ทั้งชายและหญิงพลอดรักกันและได้ร่วมรักกันอีกในที่สุด ทั้งๆ ที่โดยปกติแล้วเมื่อกลับมาจากทำงานเธอมักจะเหนื่อยและหมดแรง ดังที่เขาเล่าว่า “ผมมีความรู้สึกเหมือนกับว่าเธอเป็นดังหุ่นยนต์ที่เดิมแบตเตอรี่อย่างเต็มเปี่ยมเมื่อออกจากบ้าน และใช้พลังงานจนหมดสิ้นเมื่อกลับสู่เคหาอีกครั้ง” (อนุสรณ์ ดิทยานนท์, 2550: 19) ด้วยเหตุนี้ ตู้เย็นกลับเป็นสิ่งที่ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิงคู่นี้ที่ดูเหมือนจะจืดจางลงกลับมา มีความเข้มข้นมากขึ้นอีกครั้ง จนในที่สุดเมื่อเพื่อนหญิงของเขาแอบตัดสินใจมอบตู้เย็นตัวนั้นให้แก่พ่อของเธอและซื้อตู้เย็นใหม่ที่มีขนาดใหญ่กว่ามาแทน เขากลับไม่เห็นด้วยและรีบรุดบึ่งไปยังบ้านของพ่อเธอเพื่อเอาตู้เย็นกลับมา

ถึงแม้ว่าเรื่องนี้อาจจะดูแปลกเกินจริง แต่ความมหัศจรรย์ของตู้เย็นที่ส่งเสียง “เร่าร้อน” ออกมาได้ นั้นแสดงให้เห็นถึงสภาพของการบริโภคที่ปลูกเร้าให้ผู้บริโภคเต็มไปด้วยกิเลสตัณหา ดังจะเห็นได้จากการเกิดขึ้นของตู้เย็นเองที่ครั้งหนึ่งเคยเป็นของฟุ่มเฟือยที่มีกันอยู่เฉพาะครัวเรือนที่มีฐานะ แต่ปัจจุบันแทบทุกครัวเรือนต้องมีตู้เย็นไว้ใช้ราวกับเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ สถานะของตู้เย็นที่เก็บอาหารไว้สำรองในอนาคตก็อาจจะเปรียบเหมือนกับการกักตุนเพื่อใช้รับประทานในอนาคต เปรียบเหมือนกับการบริโภคที่ก้าวเกินความพอดี นอกจากนั้น การที่เพื่อนหญิงของเขาเลือกตู้เย็นที่มีขนาดใหญ่กว่ามาแทนในที่สุดอาจจะแสดงให้เห็นถึงกิเลสของมนุษย์ที่ต้องการบริโภคสิ่งที่ดีกว่า ใหม่กว่า และมีขนาดใหญ่กว่าอยู่ตลอดเวลา ในแง่นี้ อาจจะกล่าวได้ว่าผู้แต่งเปรียบกิเลสตัณหาที่เกิดขึ้นตามตรรกะของการบริโภคกับพลังกำหนดทางเพศที่ไม่มีวันเต็มเต็มและเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้เนื่องจากบริโภคนิยมมักจะผลักดันให้มนุษย์เกิดกิเลสตัณหาและเสพสินค้าอยู่ตลอดเวลาเพื่อให้เงินตราได้หมุนเวียนอยู่ในระบบ โฆษณาต่างๆ มักจะมีการใช้ภาพลักษณ์ที่เข้าชวนของสินค้าเพื่อดึงดูดให้ผู้บริโภคต้องเข้าไปเสพหรือบริโภค การพยายามสร้างยี่ห้อหรือแบรนด์ให้มีชื่อเสียงก็เกิดขึ้นเพื่อให้ผู้บริโภคหวนกลับไปบริโภคสินค้าของตนอย่างต่อเนื่องเช่นเดียวกัน ด้วยเหตุนี้เอง ภาพของตู้เย็นในเรื่องสั้น “ตู้/เย็น/เร่า/ร้อน” จึงตอกย้ำให้เห็นถึงภาพของระบบบริโภคนิยมที่ปลูกเร้าอารมณ์ของผู้บริโภคมากขึ้นเรื่อยๆ และทำให้การตัดสินใจของผู้บริโภคนั้นบางครั้งขึ้นอยู่กับอารมณ์มากกว่าเหตุผลด้วยซ้ำ

ในขณะที่เรื่อง “ตู้/เย็น/เร่า/ร้อน” แสดงให้เห็นถึงตรรกะของบริโภคนิยมที่เน้นการปลูกเร้าอารมณ์หรือกิเลสตัณหาในตัวมนุษย์ เรื่องสั้นเรื่อง “ล่องเรือสวรรค์” ของประชาคม ลุณาชัยแสดงให้เห็นด้านที่เป็น “กัณฑ์” ของบริโภคนิยม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อตัวละครเอกตัดสินใจล่องเรือสวรรค์ด้วยคิดว่าตนเองเป็นลูกค้าที่มีระดับและควรจะได้รับบริการชั้นเยี่ยมจากการล่องเรือสำราญลำดังกล่าว อย่างไรก็ตาม เมื่อเขาลงเรือและใช้บริการร้านอาหารของเรือ เขาและเพื่อนใหม่ที่เขาร่วมเดินทางด้วย ไม่ว่าจะป็นทนายความและแอมบาราสสาว เริ่มพบว่าไม่ชอบมาพากลเกิดขึ้น อาทิ มีการเรียกเก็บค่าอาหารและค่าบริการที่แพงเกินจริงอย่างมาก ดังความในตัวอย่างที่ปรากฏว่า

“เขียนผิดหรือเปล่า ลองเอากลับไปคิดใหม่ซิ”

สิ้นเสียงทนายพลู้ย แอ้มว่าขึ้น “ห้าแสน ... เป็นไปไม่ได้ เราสั่งอาหารไม่กี่อย่าง เบียร์หมดไปไม่กี่เหยือก ห้าพันก็ยังถือว่าแพงเกินไปแล้ว”

บริกรยิ้มอย่างใจเย็น ส่งไฟฉายไล้ไปบนรายการอาหารในบิลเรียกเก็บ “ไม่ผิดหรอกครับ ค่าอาหาร เครื่องดื่ม บวกกับค่าความบันเทิง ค่าบริการความปลอดภัย และภาษีมูลค่าเพิ่มเจ็ดเปอร์เซ็นต์ รวมทั้งหมดห้าแสนสองหมื่นหกพันสองร้อยบาทถ้วน” (ประชาคม ลุนาชัย, 2551: 69)

นอกจากนั้นแล้ว เมื่อพวกเขาลงไปค่าน้ำชมปะการัง เขาก็ค้นพบว่าเงินสดที่เก็บไว้ในตู้นิรภัยของห้องกลับถูกโจรกรรม เหลือแต่บัตรเครดิตทิ้งไว้ ทั้งที่กุญแจตู้ยังล็อกอยู่ ด้วยเหตุนี้ ลูกค้าบางส่วนจึงเริ่มสงสัยในพฤติกรรมของบริษัทเรือและไม่ยอมซื้อสินค้าหรือใช้บริการต่างๆ ที่ทางบริษัทจัดไว้ให้ด้วยเกรงว่าจะถูกโกง บางคนจึงจับกลุ่มคุยกันและเลือกซื้อเฉพาะอาหารที่ราคาถูกที่สุดบนเรือ เช่น ขนมปังและน้ำดื่ม และรอคอยวันที่การเดินทางสิ้นสุดลง อย่างไรก็ตาม เมื่อใกล้ครบกำหนดเดินทางเข้าสู่ฝั่ง ทางบริษัทได้ขยายเวลาการเดินทางออกไปอีก ดังที่โฆษกประกาศว่า

“ท่านผู้มีเกียรติทั้งหลาย นักท่องเที่ยวที่มีระดับทุกท่าน บัดนี้เราตัดสินใจมอบของขวัญชิ้นพิเศษให้ท่าน เราจะขยายเที่ยวเรือจากห้าวันเป็นสิบวัน โดยที่ท่านทั้งหลายไม่ต้องจ่ายค่าห้องพักเพิ่ม เรายังจะมีรายการบันเทิง มีนักร้องและนักแสดงชื่อดังเวียนมาให้ความสุขสำราญกับท่านเหมือนเดิม แต่เราจะขอขึ้นราคาอาหารและน้ำดื่ม เครื่องดื่ม และสินค้าทุกอย่างในเรือ เพิ่มอีกห้าสิบเปอร์เซ็นต์” (ประชาคม ลุนาชัย, 2551: 74)

การเปลี่ยนแปลงการอย่างกะทันหันดังกล่าวดังกล่าวอาจจะพิจารณาได้ว่าเป็นเกมที่ทางบริษัทเดินเรือต้องการขูดรีดเงินเพิ่มเติมจากลูกค้า และหากลูกค้าต้องการจะขึ้นฝั่งก่อนกำหนด จะต้องจ่ายค่าปรับที่ผิดสัญญา กับทางบริษัทเดินเรือเป็นจำนวนเงินห้าหมื่นบาทและค่าเข้าฝั่งอีกเป็นเงินสองแสนบาท อย่างไรก็ตามเมื่อนายความคิดพยายามจะฟ้องบริษัทเดินเรือ ผู้จัดการก็ได้อ้างถึงเอกสารสัญญาที่ลูกค้าทุกคนได้ลงลายชื่อไปเรียบร้อยแล้ว ความในสัญญาต่างเป็นประโยชน์แก่บริษัทเดินเรือทั้งสิ้นไม่ว่าจะเป็น “ราคาห้องพักไม่รวมอาหาร เครื่องดื่ม และค่าบริการพิเศษต่างๆ ทั้งไม่รวมกิจกรรมพิเศษต่างๆ ที่ลูกค้าจะต้องจ่ายเพิ่ม ทั้งไม่รวมกับค่าใช้จ่ายสำหรับความบันเทิงพิเศษที่ทางเราจัดหามาบริการภายหลัง” (ประชาคม ลุนาชัย, 2551: 70) “เราบริการให้ที่รับฝากปลอดภัยได้มาตรฐาน หากทรัพย์สินของท่านเกิดการสูญหาย ทางเรือสวรรค์ไม่รับผิดชอบใดๆ ทั้งสิ้น” (ประชาคม ลุนาชัย, 2551: 73) หรือ “ทางเรือสวรรค์ขอสิทธิ์เปลี่ยนแปลงเงื่อนไข และข้อตกลงต่างๆ โดยไม่ต้องแจ้งให้ท่านทราบล่วงหน้า” (ประชาคม ลุนาชัย, 2551: 75)

การขูดรีดและเอาเปรียบลูกค้าของเรือสวรรค์อาจจะเปรียบได้กับระบบบริโภคนิยมในปัจจุบันที่คอยล่อลวงให้ผู้บริโภคติดกับและต้องจ่ายราคาแพงที่เกินความเป็นจริงเพื่อจะได้รักษาสถานะของความเป็น “ผู้มีระดับ” ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่าการบริโภคในแง่ที่สัมพันธ์กับการสร้างอัตลักษณ์เมื่อคนที่ใช้บริการเรือสวรรค์ต้องการจะให้คนรอบข้างมองว่าตนเองเป็นผู้มีเงินและมีระดับ แต่ทั้งๆ ที่จริงแล้วต่างเป็นคนที่ประสบปัญหาเรื่องเงินหรือได้เงินมาจากมรดกเท่านั้น หากได้เป็นคนที่มีเพียงพร้อมด้วยทรัพย์

สมบัติอย่างแท้จริงไม่ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือเสียใจ ซึ่งภาพภายนอกดูเป็นคนมีเงินและมีภาพลักษณ์ของความเป็น “อาเสีย” แต่แท้จริงแล้วกลับไม่ได้เป็นเช่นนั้น ดังที่ตัวละครเปิดเผยว่า “ผมก็ไม่เคยเป็นคนมีระดับมาก่อน ทำนาทำไร่ เคยมองเห็นเรือลำใหญ่แล่นผ่านหน้าไป หวังว่าสักวันหนึ่งจะได้อยู่บนนั้น ผมขายนาทำไร่ไปหมดแล้ว ใช้เงินที่ได้มาเที่ยวเตร่สนุกสนานตามประสาคนโสด แล้ววันหนึ่งผมก็ได้ทำตามฝันคือมาเป็นคนมีระดับในเรือลำนี้ นี่ถ้าเขาส่งเราขึ้นฝั่งจริงๆ ผมคงต้องขอยืมเงินคุณทนายเป็นค่ารถกลับบ้าน” (ประชาคม ลุนาชัย, 2551: 76) ส่วนผู้เล่าเรื่องซึ่งดูเหมือนจะเป็นนักเขียนที่มีชื่อเสียงก็ไม่ได้เป็นเช่นนั้น ดังที่เขาสารภาพว่า “กระจอกยิ่งกว่าที่คุณคิดหลายเท่า [...] หนังสือที่ผมเขียนพิมพ์ออกมามีครั้งละสองพันเล่ม ขายห้าปีก็ไม่หมด กลายเป็นขยะค้างแผงที่ไม่มีนักอ่านระดับไหนสนใจโยตี ถ้าวัดกันด้วยเงินในกระเป่า ผมไม่มีระดับพอจะไปเทียบกับใครได้ ผมไม่มีสิทธิ์มาเที่ยวแบบนี้ ถ้าพ่อผมไม่เสีย และท่านไม่ทิ้งเงินกองทุนฌาปนกิจไว้ให้เกือบสองล้าน” (ประชาคม ลุนาชัย, 2551: 76) ความขัดแย้งระหว่างภาพที่ตัวละครนำเสนอแก่คนรอบข้างและสภาพที่แท้จริงแสดงให้เห็นถึงสังคมร่วมสมัยที่ผู้คนใช้ภาพลักษณ์เปลือกนอกในการตัดสิน การบริโภคเข้ามาเป็นตัวแปรสำคัญที่สร้างเปลือกนอกดังกล่าว ดังจะเห็นได้จากการที่ตัวละครกลุ่มนี้เลือกที่จะใช้บริการเรือสวรรค์เพื่อสร้างอัตลักษณ์ของผู้มีระดับและเพื่อให้ได้รับการยอมรับจากคนรอบข้าง

นอกจากนั้น ในตอนท้ายเรื่อง เมื่อลูกค้าของเรือสวรรค์ทนต่อการขูดรีดและการเอาเปรียบไม่ได้ อีกต่อไป พวกเขาจึงรวมตัวและเรียกร้องให้เรือปล่อยเขาในท่าเรือในเมืองที่ใกล้ที่สุด การตัดสินใจยุติการเดินทางกลางคันก็เปรียบเหมือนการที่พวกเขายอมรับที่จะพ่ายแพ้ในเกมการบริโภค ซึ่งหมายความว่าพวกเขาไม่สามารถที่จะมีเงินทองมารองรับการสร้างอัตลักษณ์ของผู้มีระดับอีกต่อไป ดังที่ตอนส่งลูกค้ากลุ่มดังกล่าวขึ้นฝั่ง ผู้จัดการและหน่วยอารักขาเหมือนจะยิ้มเยาะเย้ยราวกับจะวิพากษ์ว่า “เราเป็นคนไร้ระดับ สิ้นท่าเสียที และพ่ายแพ้หมดรูป ตรวจสอบทรัพย์สินที่เหลือแล้ว เราเป็นบุคคลที่ไม่สามารถจะไปต่อกับเรือสวรรค์ ตอนนี้นำพวกเรามาไม่ต่างอะไรกับคนที่ถูกโหวตให้ออกจากเกมเพี้ยนลิโต้โชว์” (ประชาคม ลุนาชัย, 2551: 77) การเดินทางทางเรือในแง่หนึ่งจึงเปรียบเสมือนการหลงวนเวียนอยู่ในเกมการบริโภคที่ผู้บริโภคต่างถูกผลักดันให้จับจ่ายใช้สอยและสร้างสรรค์อัตลักษณ์ผ่านการบริโภค อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี ตอนจบของ “ล่องเรือสวรรค์” กลับไม่ได้เสนอทางออกในเชิงบวก หากแต่ตั้งคำถามว่าเราจะสามารถหลุดออกจากกับดักและวังวนของการบริโภคได้หรือไม่ ดังความในตอนจบของเรื่องที่ว่า “แม้แต่ฝั่งที่ใกล้เข้ามา หรือแม้แต่เมืองที่เรากำลังจะไปเยือน ผมคาดเดาไม่ถูกว่าการต้อนรับด้วยความยินดีนั้นจะเข้มข้น หรือเข้มข้นมากกว่าที่เราได้รับจากเรือสวรรค์” (ประชาคม ลุนาชัย, 2551: 78) การเล่นคำว่า “เข้มข้น” กับ “เข้มข้น” แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าพลวัตของการบริโภคจะไม่ได้จบลงเมื่อการเดินทางในเรือสวรรค์สิ้นสุด หากแต่เป็นสิ่งที่มนุษย์ยากจะหลีกเลี่ยงและเป็นส่วนหนึ่งของวิถีการใช้ชีวิตในปัจจุบันที่มีติการบริโภคเพื่อการสร้างอัตลักษณ์ได้เข้ามามีบทบาทอย่าง “เข้มข้น” และ “เข้มข้น” ทั้งนี้เนื่องจากบริโภคนิยมผูกพันกับระบบทุนนิยมที่เน้นการสร้างกำไร ผู้ที่เล่นตามเกมพลวัตของการบริโภคจำต้องยอมรับว่าตรรกะการแสวงหากำไรและการเอาวัดเอาเปรียบจึงเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของการบริโภค

หากพิจารณาเปรียบเทียบกันระหว่าง “ตู้/เย็น/เร้า/ร้อน” และ “ล่องเรือสวรรค์” จะเห็นถึงความคล้ายคลึงกันของภาพของผู้บริโภคแม้ว่าในระดับพื้นผิวจะมีความแตกต่างกันอยู่บ้าง กล่าวคือ ใน “ตู้/เย็น/เร้า/ร้อน” เราจะเห็นภาพของผู้บริโภคที่เป็นเหยื่อ (victim) ตามทฤษฎีของอัลดริดจ์ (Aldridge,

2003: 16) และไม่มีอำนาจในการต่อรองกับระบบบริโภคที่ผลักดันและปลุกเร้าให้ผู้คนเกิดกิเลสตัณหา ส่วนใน “ล่องเรือสวรรค์” ภาพของผู้บริโภคจะเป็นผู้ทราบตระหนักถึงระบบบริโภคนิยมในระดับหนึ่งและใช้ระบบบริโภคนิยมในการกำหนดและนิยามอัตลักษณ์ของตนซึ่งจะตรงกับประเภทของผู้บริโภคที่ต้องการสื่อสาร (communicator) ตามทฤษฎีของอัลดริจ (Aldridge, 2003: 16) ที่ใช้การบริโภคเพื่อเป็นหนทางในการนำเสนออัตลักษณ์ที่หรูหรามีระดับแก่ผู้คนรอบข้าง นอกจากนี้ ผู้บริโภคในเรื่องสั้นเรื่องนี้ยังมีอำนาจในการตัดสินใจและต่อรองกับระบบบริโภคมากขึ้นและสามารถแม้กระทั่งจะรวมตัวกันเพื่อที่จะขอยุติการเดินทาง อย่างไรก็ตาม ผู้บริโภคในเรื่องสั้นเรื่องนี้ก็กลับเป็นผู้ที่ถูกหลอก (dupe) ซึ่งอาจจะคิดว่าตนรู้เท่าทันการบริโภคและพยายามใช้การบริโภคเพื่อจุดหมายเฉพาะ หากแต่ในความเป็นจริงกลับไม่เท่าทันกลไกของระบบทุนนิยมที่เน้นการเอาไรต์เอาเปรียบซึ่งแอบแฝงอยู่ในระบบบริโภคนิยม ธรรมชาติของบริโภคนิยมในเรื่องสั้นทั้งสองจึงเป็นไปในทิศทางที่คล้ายคลึงกันที่ชี้ให้เห็นถึงอำนาจของระบบบริโภคนิยมที่เข้ามากำหนดหนทางในการดำเนินชีวิตมนุษย์ ผลักดันให้มนุษย์เกิดกิเลสตัณหาที่อยากจะครอบครองวัตถุ และมองว่าธรรมชาติดังกล่าวเป็นเรื่องธรรมชาติ

นอกจากนั้น ธรรมชาติของบริโภคนิยมได้ส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ดังจะเห็นได้จากเรื่องสั้นเรื่อง “สิ่งที่เกิดขึ้นกับคนทั้งสอง” ในรวมเรื่องสั้น *ไม่ยอคน* ของอุทิศ เหมะมูล ซึ่งเป็นเรื่องราวของพีทและเปรี้ยวแพนสาวที่ใช้ชีวิตอยู่ในคอนโดมิเนียมด้วยกัน พีทเป็นหนุ่มที่ยังว่างงานส่วนเปรี้ยวแพนเป็นนักศึกษา แม้ว่าพวกเขาอยากจะใช้ชีวิตอยู่ด้วยกันตามลำพังในห้องคอนโดมิเนียม แต่ก็เป็นไปได้ยากด้วยเพื่อนบ้านห้องข้างๆ มักจะจัดงานเลี้ยงสังสรรค์เป็นประจำ วิถีชีวิตที่ต้องการความเป็นปัจเจกของชายหนุ่มและหญิงสาวจึงเป็นไปได้ไม่ได้ดังหวัง จนทำให้บางครั้งเกิดภาวะความตึงเครียดแก่ความสัมพันธ์ของคนทั้งคู่ วันหนึ่งพีทจึงวางแผนที่จะซื้อแผ่นฟองน้ำเก็บเสียงมาบุทั่วทั้งห้องเพื่อที่จะกันเสียงจากห้องรอบข้าง แม้ว่าฟองน้ำจะช่วยกันเสียงจากภายนอกได้ แต่เพื่อนบ้านอีกห้องหนึ่งกลับโทรศัพท์มาห้องเขาและต่อว่าเรื่องเสียงด้วยเข้าใจผิดว่าห้องพีทเป็นต้นกำเนิดของเสียงที่รบกวนคนรอบข้าง ความเข้าใจผิดดังกล่าวทำให้พีทพื้นเสียและเขวี้ยงกระบอกฉีกน้ำรีดผ้าไปที่กระจกห้องน้ำ ทำให้กระจกแตกเป็นเสี่ยงๆ และทำให้ห้องข้างๆ ที่มีงานเลี้ยงพลอยเสียงไปด้วย

หลังจากเหตุการณ์ดังกล่าว พีทได้ออกไปเจอแพนสาวและทั้งคู่ไปเดินเล่นในศูนย์การค้าและเข้าไปในร้านของตกแต่งบ้าน เปรี้ยวแพนหยิบสินค้าชิ้นหนึ่งจากกองสินค้าลดราคาซึ่งเป็นสินค้าที่ปกติเธอจะไม่ซื้อในราคาเต็ม เมื่อเธอเดินไปจ่ายเงิน สิ่งที่ไม่คาดฝันเกิดขึ้นเมื่อเธอพบว่าสินค้านั้นไม่ได้ลดราคาแต่อย่างใด

แคชเชียร์รับสิ่งของจากมือเธอ จากนั้นแจ้งราคา “สองร้อยห้าสิบบาทค่ะ”

เปรี้ยวแพนงัดมือขณะหยิบธนบัตรออกจากกระเป๋าตังค์ ต้องมีอะไรผิดพลาดแน่ๆ

“ไม่ลดหรือคะ” เธอถามเสียงเบา

“ชิ้นนี้ไม่ร่วมรายการค่ะ”

“แต่มันอยู่ในกองลดเปอร์เซ็นต์นี่” เธอร้อง และรู้สึกเหมือนอยากจะร้องไห้ ด้วยไม่อยากจะตกอยู่ในสถานการณ์แบบนี้เลย เธอทำให้แถวหยุดชะงักทั้งที่ก่อนหน้านี้มันราบรื่นมาตลอด แล้วตอนนี้เธอ

ก็กลายเป็นจุดสนใจของทุกคน สองร้อยห้าสิบบาทจะอะไรกันหนักหนา เธอรู้สึกว่าจะต้องมีใครสักคนที่อยู่เบื้องหลัง เธอกำลังคิดแบบนี้

เปรี้ยววัยชงักทำอะไรไม่ถูกอยู่ตรงนั้น ไม่ใช่ไม่มีเงินจ่าย แต่ราคามันสูงเกินไปในความรู้สึกเธอ พนักงานตรวจสอบราคาสินค้าอีกรอบเพื่อความแน่ใจ “ลูกค้าอาจเผลอหยิบจากที่หนึ่งไปไว้ในกองลดราคาณะคะ” พนักงานอธิบาย

ความอึดอัดก่อตัวขึ้นเรื่อยๆ

“จะให้เอาไปเก็บไว้ที่เดิมมั๊ยคะ” พนักงานพูดเสียงดังเกินจำเป็น

“ไม่เป็นไรๆ” เปรี้ยวหยิบแบงก์ห้าร้อยสุดท้ายในกระเป๋าตังค์ส่งให้แคชเชียร์เพื่อตัดปัญหาทุกอย่าง (อุทิศ เหมะมูล, 2551: 504-505)

ความกระอักกระอ่วนใจของเปรี้ยวเมื่อรู้สึกว่ามีสายตาคบรอบข้างจ้องมองเธอขณะจ่ายเงิน อาจเกิดจากความอายด้วยคิดว่าคนรอบข้างเห็นว่าเธอไม่มีเงินจ่าย เธอจึงต้องควักเงินจ่ายไปทุกๆ ที่เธอไม่อยากจะคืนสินค้านั้นในราคาเต็ม เมื่อทั้งคู่กลับบ้าน เปรี้ยวจึงรีบวิ่งเข้าไปในห้องน้ำเพื่อที่จะลองใช้สินค้านั้นที่เธอเพิ่งซื้ออย่างไม่เต็มใจซึ่งก็คือตัวตุ๊ดกระจก หากแต่เธอพบว่ากระจกในห้องน้ำนั้นแตกไปก่อนหน้า ความบังเอิญและความน่าขบขันของชะตากรรมที่เกิดขึ้นแก่ตัวละครทั้งสองทำให้เห็นถึงอิทธิพลของระบบบริโภคนิยมได้ในระดับหนึ่ง กล่าวคือ เมื่อเทียบเคียงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับทั้งพีทและเปรี้ยว จะเห็นถึงความคล้ายคลึงกันของชะตากรรมของตัวละครที่ไม่มีสิทธิกำหนดความเป็นปัจเจกได้อย่างแท้จริง ไม่ว่าจะเป็พีทที่ไม่สามารถดำรงตนอยู่อย่างเป็นเอกเทศจากห้องอื่นๆ รอบข้าง หรือเปรี้ยวเองที่ต้องจำใจซื้อสินค้านั้นที่ตนเองไม่อยากจะซื้อในราคาเต็ม อุทิศแสดงให้เห็นถึงภาวะของมนุษย์ในปัจจุบันที่ภาวะความเป็นปัจเจกไม่ได้เกิดขึ้นอย่างแท้จริงทั้งๆ ที่พื้นที่เมืองและระบบบริโภคนิยมต่างส่งเสริมให้เกิดวัฒนธรรมปัจเจกชนนิยม จะเห็นได้จากในเรื่องสั้นว่าการบริโภคนั้นไม่ได้เกิดจากการตัดสินใจของผู้บริโภคแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่ขึ้นกับสายตาของคนรอบข้างและสำนึกความอายที่ตัวละคร (คิดว่า) ถูกจ้องมองจากคนรอบข้าง ในแง่นี้เปรี้ยวอาจจะเป็นตัวแทนของปัจเจกบุคคลในสังคมบริโภคที่การตัดสินใจบริโภคไม่ได้เกิดจากเจตจำนงเสรีของตนอย่างแท้จริง หากแต่เป็นสิ่งที่สังคมรอบข้างกำหนดและเธอเป็นเพียงผู้ที่ได้รับอิทธิพลจากคนรอบข้างให้ตัดสินใจเท่านั้น

หากเปรียบเทียบเรื่องสั้นทั้งสามเรื่องจะเห็นได้ชัดจากนักเขียนไม่ว่าจะเป็นอนุสรณ์ ดิptyานนท์ ประชาคม ลุนาชัย และอุทิศ เหมะมูลต่างเห็นถึงอิทธิพลของการบริโภคที่ส่งผลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ทั้งในระดับร่างกาย ไม่ว่าจะเป็นการสร้างกิเลสตัณหา ยั่วให้เกิดความปรารถนาใน “ตุ๋/เย็น/เร้า/ร้อน” ในระดับตัวตนซึ่งเป็นการมุ่งเน้นใช้การบริโภคเพื่อแสดงให้ถึงสถานภาพที่สูงส่งหรูหราโก้หร่านใน “ส่องเรือสวรรค์” หรือในระดับสัมพันธภาพระหว่างคนที่บริโภคนิยมเข้ามากำหนดความสัมพันธ์ใน “สิ่งที่เกิดขึ้นกับคนทั้งสอง” ทั้งนี้ นักเขียนทั้งสามคนต่างใช้กลวิธีการนำเสนอที่แตกต่างกันเพื่อแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของบริโภคนิยมและการที่มนุษย์ในฐานะของผู้บริโภคได้ตกเป็นทาสของระบบ กล่าวคือ อนุสรณ์เลือกใช้รูปแบบสัญนิยมมหัศจรรย์โดยเน้นองค์ประกอบของความมหัศจรรย์ในฉากของบ้านอันแสนธรรมดาสามัญ ให้ตัวละครเอกเกิดความปรารถนาอยากร่วมรักอันสืบเนื่องมาจากวัตถุที่ธรรมดาสามัญคือตุ๋เย็น ส่วนประชาคมเลือกใช้อุปมาพินัย (allegory) ของเรื่องราวของคนบนเรือสวรรค์เพื่อเป็นการเปรียบเทียบให้เห็นสภาพการดำรงชีวิตอยู่ในเมืองในปัจจุบัน ในขณะที่อุทิศเลือกใช้เหตุการณ์

ธรรมเนียมสามัญในวันวันหนึ่งของชายหนุ่มและหญิงสาวคู่หนึ่งเพื่อแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของระบบบริโภคนิยมที่รุกรานเข้ามาในปริมณฑลแห่งชีวิตประจำวัน

พื้นที่แห่งการบริโภค

การบริโภคเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นโดยผูกพันกับมิติพื้นที่อย่างซับซ้อน ในบริบทของพื้นที่เมือง การบริโภคจะเกิดขึ้นอย่างเข้มข้นในพื้นที่ศูนย์การค้าและแหล่งบันเทิงต่างๆ พัฒนาการของพื้นที่แห่งการบริโภคเป็นไปอย่างต่อเนื่องตั้งแต่การเกิดขึ้นของสังคมมนุษย์ นับตั้งแต่การแลกเปลี่ยนสินค้ากันในตลาด ก่อนที่จะพัฒนาเป็นร้านค้าที่จำหน่ายสินค้าเฉพาะประเภท อาทิ หนังสือ หมวก เสื้อผ้า บุหรี่ ร้านค้าเหล่านี้ อาจจะต้องอยู่รวมกันบนถนนเส้นเดียวกันซึ่งมักจะกลายเป็นเส้นหลักของหมู่บ้านหรือเมืองที่มีผู้คนเดินกันขวักไขว่ นอกจากนั้น ร้านค้าเหล่านี้ อาจจะต้องอยู่รวมกันในอาเขต (arcade) ซึ่งมีลักษณะเป็นเว็จหรือชอยที่มีหลังคาปกคลุมอย่างดี มีต้นไม้ประดับตามทางเดินอย่างสวยงาม นอกจากนั้น ร้านค้าบางร้านที่ประสบความสำเร็จมากๆ อาทิ ร้านค้าผ้า อาจจะมีคนของตัวเองเป็นห้างสรรพสินค้า เริ่มขายสินค้าที่หลากหลายมากขึ้นและแบ่งเป็นแผนกต่างๆ อย่างชัดเจนและเริ่มใช้ระบบการตั้งราคาสินค้าที่ตายตัวและใช้เงินสดแทนที่จะเป็นระบบเครดิตดังที่เคยเป็นมา (Masset, 2010: 8-9) ระบบดังกล่าวในยุโรปเอื้อต่อการเกิดขึ้นของกลุ่มชนชั้นกลางที่มีเริ่มก้าวเข้ามามีอำนาจเทียบเคียงกับชนชั้นสูง ทำให้กลุ่มชนชั้นกลางที่มีจำนวนมากขึ้นสามารถบริโภคสินค้าที่แตกต่างหลากหลายได้เช่นเดียวกับกับชนชั้นสูง นอกจากนั้น ในประเทศสหรัฐอเมริกาที่มีการขยายตัวของเมืองต่างๆ มากขึ้น ทำให้เกิดปรากฏการณ์ของศูนย์การค้าขนาดใหญ่ที่ไม่ได้อยู่ใจกลางเมือง หากแต่ตั้งอยู่ติดกับทางหลวงและเดินทางไปมาง่ายโดยรถส่วนบุคคล และมีที่จอดรถรองรับจำนวนมาก ในศูนย์การค้าเช่นนี้มักจะมีร้านค้าต่างๆ ครบครัน อีกทั้งยังมีห้างสรรพสินค้าอย่างน้อยหนึ่งหรือสองห้างตั้งอยู่ภายในด้วย เปรียบเสมือนเมืองแห่งการบริโภคขนาดย่อม

สยามสแควร์: พื้นที่แห่งความมหัสจรรย์และการทำให้เป็นสินค้า

ในวรรณกรรมไทยร่วมสมัยมีการใช้ฉากพื้นที่แห่งการบริโภคอยู่บ่อยครั้ง ฉากหนึ่งที่ได้รับค่านิยมคือสยามสแควร์ซึ่งครอบคลุมเนื้อที่ประมาณ 63 ไร่บริเวณแขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร สยามสแควร์นับว่าเป็นฉากที่ได้รับความนิยมเนื่องจากเป็นสถานที่ที่เป็นสัญลักษณ์ของเด็กวัยรุ่นและเป็นศูนย์กลางทางการค้าสำคัญแห่งหนึ่งของกรุงเทพมหานครที่อยู่ใจกลางกรุงและเดินทางไปมาได้ง่ายด้วยติดสถานีหลักของรถไฟฟ้าคือสถานีสยาม พระราชวัง ต่อสุวรรณ (2553: 119) ได้กล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่า

ปัจจุบันสยามสแควร์ได้กลายเป็นย่านการค้าใจกลางเมืองซึ่งเป็นที่รู้จักมากที่สุดในกรุงเทพฯ และเป็นย่านแห่งหนึ่งในไม่กี่แห่งในกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นทางเลือกลำดับต้นๆ ของบรรดาผู้ที่มีความใฝ่ฝัน มีไฟแห่งพลังความคิดสร้างสรรค์ที่อยากจะเริ่มต้นธุรกิจการค้าเป็นของตัวเอง หรือแม้กระทั่งผู้ที่ฝันจะพัฒนาแบรนด์สินค้าหรือบริการเป็นของตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับการเป็นบันไดไปสู่การสร้างชื่อชั้นให้กับแบรนด์ของตัวเองเพื่อจะสามารถเข้าไปอยู่ในระดับของร้าน

ในห้างสรรพสินค้าชั้นนำของประเทศ หรือแม้กระทั่งการนำแบรนด์สินค้าของตนเองให้ออกไปสู่ตลาดโลกให้ได้

จำลอง ผังชลจิตรเขียนเรื่องสั้นเกี่ยวกับสยามสแควร์คือ “เคเว้งคว้างกลางนาคร (สตูดิโอสยามสแควร์)” ซึ่งตีพิมพ์ในรวมเรื่องสั้น *ผมกับผมอีกคน (ข้ามให้พันหุบเหวแห่งความเกลียดชัง)* สยามสแควร์ในเรื่องสั้นเรื่องนี้ได้มีการใช้ให้เป็นสัญลักษณ์ของการบริโภคโดยผู้แต่งแบ่งพื้นที่ออกเป็นสองส่วนอย่างชัดเจนคือพื้นที่ที่มีอยู่จริงและพื้นที่ในจินตนาการ ในส่วนแรก ตัวละครเอกเดินทางเข้าไปยังสยามสแควร์เพื่อรอคอยเพื่อนสาวโดยมีการอ้างอิงสถานที่ที่มีอยู่จริง อาทิ ป้ายรถเมล์ตรงข้ามกับมาบุญครอง ร้านฮาร์ดร็อคคาเฟ่ และเนื่องจากเขาไม่ได้มาเยี่ยมสยามสแควร์เป็นเวลานานจึงตกใจกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับพื้นที่แห่งการบริโภคนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เด็กวัยรุ่นที่แต่งตัวทันสมัยและใช้โทรศัพท์มือถือถือราคาแพง

ตัวละครอายุ 14-17 ปี นับร้อยเดินสวนกันไปมา มือซ้ายกุมโทรศัพท์มือถือรุ่นล่าสุด มือขวาถือกระเป๋านักเรียน ไม่มีใครเดินมือเปล่า แทบทุกคนหัวถุงใส่สินค้าซื้อใหม่ๆ ตุ๊กตาสีผ้า รองเท้าผมทรงพองๆ ปรกหูปรกหน้า ถ้าไม่ฟังเสียงต่อถ้อยเจรจา แทบแยกไม่ออกกว่าเป็นชาวไทย ญี่ปุ่นฮ่องกง ไต้หวัน หรือเกาหลีใต้ ในน้ำเสียงและท่าทางยังสามารถแยกเป็นเพศชาย หญิง กิ่งชายกิ่งหญิง อย่างโจ่งแจ้ง “ที่นี่ไม่ใช่สยามฯ ของเราเสียแล้ว” (จำลอง ผังชลจิตร, 2554: 14)

นอกจากเด็กวัยรุ่นที่มีลักษณะแตกต่างไปจากเด็กวัยรุ่นในอดีตแล้ว ลักษณะทางกายภาพของสยามสแควร์ก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปมากเช่นเดียวกัน อาทิ การเกิดขึ้นของศูนย์การค้าพารากอนและรถไฟฟ้าที่ทำให้สยามสแควร์กลายเป็นจุดนัดพบที่สำคัญแห่งหนึ่งของกรุงเทพฯ และเป็นศูนย์รวมของแฟชั่นวัยรุ่น

อาจจะกล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ที่มีอยู่จริงของสยามสแควร์ได้ทำให้ตัวละครเอกของเรื่องรู้สึกประหลาดใจและเกิดความสับสน อย่างไรก็ตาม ในตอนครึ่งหลังของเรื่องเมื่อเขาได้เข้าไปคอยเพื่อนสาวที่ร้านกาแฟและถูกจ้องมองราวกับเป็นคนมาจากอีกถิ่นหนึ่ง เขาจึงรู้สึกพื้นที่เสียและเลือกจะเดินออกไปจากร้านซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นของการเดินทางสู่พื้นที่ในจินตนาการของสยามสแควร์ ในขณะแรก เขารู้สึกสับสนเมื่อแสงไฟรอบตัวเขาเริ่มดับไปที่ละดวงจนมืดสนิทและที่รอบข้างเริ่มเงียบสงบ ดังความในฉบับ

“ที่ไหนกันนี่?”

ชายวัยกลาง [คน] อุทานขณะยืนอยู่กลางซอยมืดสลัว เขานึกอะใจ หรือว่าไฟฟ้าดับทั่วกรุงเทพมหานคร นำแปลกตรงไม่มีเสียงหวีดร้องตกใจของผู้คน เงียบเสียจนได้ยินเสียงหัวใจเต้นรถไฟฟ้าขบวนใหม่ยังไม่เข้าสถานี ไม่มีเสียงยวดยาน ผู้คนเดินสวนไปมาตะคุ่มๆ สูงบ้าง เตี้ยบ้าง ผมบางหรือเจ้าเนื้อตามสมัย (จำลอง ผังชลจิตร, 2554: 18)

พื้นที่ในจินตนาการของสยามสแควร์จึงอาจจะพิจารณาได้ว่าเป็นโลกกลับด้านของพื้นที่ที่มีอยู่จริง โดยเฉพาะในแง่ที่ว่าพื้นที่ดังกล่าวตรงกันข้ามกับพื้นที่จริงที่มีเสียงอีกทีก็ ไม่ว่าจะเสียงผู้คนที่เดินจอบ

หรือเสียงรถไฟฟ้าวิ่งเข้าและออกจากสถานี ส่วนพื้นที่ในจินตนาการยังเป็นพื้นที่ที่มีแต่ความมืดปกคลุม แตกต่างจากพื้นที่ที่มีอยู่จริงที่สว่างไสวไปด้วยป้ายไฟโฆษณาของร้านค้าต่างๆ หรือแสงไฟจากร้านกาแฟ ร้านอาหารที่มีคนพลุกพล่านแม้กระทั่งยามค่ำคืน เมื่อตัวละครเอกเดินทางเข้าไปยังพื้นที่ในจินตนาการดังกล่าว เขาเริ่มพบสิ่งประหลาดมหัศจรรย์หลายอย่าง อาทิ หนูพูดได้ ส่วนลานจอดรถลานหนึ่งในสยามสแควร์ก็ได้กลายเป็นตลาดเปิดท้ายและมีการค้าขายสิ่งต่างๆ ที่มีหัตถกรรมมากมาย เช่น กระจาดสามหน้าหรือกระจาดหน้าสาม เวลาที่ใช้แล้ว ซึ่งผู้ชายอธิบายว่า “คนบางคนแม้จะประสบความสำเร็จในชีวิต แต่ก็ยังมีบางช่วงที่ทำอะไรไม่เข้าท่าเอาไว้ หรือไม่ได้ทำอะไรตามที่ใจปรารถนา บางคนจึงอยากจะกลับไปแก้ไขช่วงที่ไม่ถูกใจนั้นๆ” (จำลอง ผึ้งชลจิตร, 2554: 23) การขายเวลาจึงเป็นการขายเวลาที่สูญเสียไปในอดีต ให้คนคนหนึ่งได้กลับไปแก้ไขสิ่งที่ทำผิดพลาดไปให้กลับมาถูกต้อง นอกจากนั้น คนขายยังเล่าต่ออีกว่าสินค้านี้ของเขายังเป็นเวลาของคนที่มีชื่อเสียงอีกด้วย

“ใช้ว่าผมจะขายแต่เวลาใช้แล้วดี ๆ อย่างเดียว ที่ใช้แล้วเลว ๆ ก็พอมีอยู่บ้าง พวกนี้มักเป็นสินค้าพิเศษ คนดีบางคนเสียอกเสียใจที่ตลอดชีวิตยังไม่เคยทำชั่วชัดเจน ผมเลยเสาะหาเวลาใช้แล้วของอาชญากรฆ่าข่มขืนบางคน ถ้าของแพงต้องเป็นช่วงอายุปีที่สับสนกับสับสนห่าของอดอล์ฟ ฮิตเลอร์ ถ้าต้องการคุณพ่อต้องสู้อากาศสักหน่อย ปีที่แล้วผมขายเวลาใช้แล้วช่วงอายุปีที่สับสนห่าของฮิตเลอร์ให้คนไทยคนหนึ่ง ตกกลางซื้อขายกันยี่สิบล้านบาท มันใช้ได้ผลมากเลย เมื่อสัปดาห์ที่แล้วเขาคนนั้นให้คนมาติดต่อผมอีก คราวนี้ขอให้ผมหาเวลาใช้แล้วช่วงสามปีสุดท้ายของนายพลอีดี้ อามิน เท่าให้เรเขาก็สู้ นายหน้าของผมบินไปตะลุยตลาดมืดที่ปารีส ชาววงในบอกว่านายหน้าจากอเมริกาแอบซื้อตัดหน้าไปก่อนสามชั่วโมง” (จำลอง ผึ้งชลจิตร, 2554: 23-24)

การค้ำขายสิ่งที่ไม่น่าจะค้ำขายได้ อาทิ เวลา โดยเฉพาะเวลาของคนที่มีชื่อเสียงในสังคม อาจจะเป็นการเสียดสีสภาพสังคมบริโภคในปัจจุบันที่ทุกอย่างสามารถแปรเปลี่ยนเป็นสินค้าได้ และหากผู้บริโภคเพียงแค่มียุติก็สามารถจะจับจ่ายใช้สอยซื้อสิ่งต่างๆ ที่ในอดีตอาจจะหาซื้อไม่ได้ ในเรื่องสั้นนี้ นอกจากเวลาจะซื้อขายได้แล้ว ยังมีพ่อค้าขายสินค้าอื่นๆ อีกด้วย อาทิ เงิน ความฝัน ความซื่อสัตย์ น้ำค้างบริสุทธิ์ สารแห่งความสุข ซึ่งแต่ละชิ้นล้วนมีราคาแพงสูงมาก ตัวละครเอกได้ยอมมัดจำเงินสูงถึงหนึ่งแสนบาทเพื่อซื้อความฝันต่างๆ ที่ยังไม่เห็นสินค้า และจ่ายเงินถึงหนึ่งหมื่นบาทเพื่อซื้อสารแห่งความสุข

ในแง่นี้ อาจจะกล่าวได้ว่าผู้แต่งได้ใช้รูปแบบสัญนิยมมหัศจรรย์ซึ่งเป็นการผสมผสานระหว่างเหตุการณ์ที่เป็นไปไม่ได้ในโลกแห่งความจริงกับฉากที่มีอยู่จริงคือสยามสแควร์ การผสมผสานดังกล่าวเป็นไปเพื่อเสียดสีสภาพสังคมบริโภคยุคปัจจุบันที่ทุกอย่างทุกอย่างสามารถแปรเปลี่ยนเป็นสินค้าและมีราคาแพงสูง ไม่เว้นแม้กระทั่งความฝันและความสุข อย่างไรก็ตาม ก่อนที่เขาจะเดินทางออกจากพื้นที่ในจินตนาการดังกล่าวเขาได้พบตัวหนูพูดได้อีกครั้ง คราวนี้หนูพยายามจะขายตัวโน้ตดนตรีให้เขาเจ็ดตัวซึ่งเธอบอกว่าเธอเก็บตัวโน้ตเหล่านี้ได้จากใต้บันไดและอยากจะขายด้วย “ไม่อยากจะเห็นมันกองเกือบนอนอยู่ใต้บันได ประเดี๋ยวเน่าเปื่อยเป็นดิน” (จำลอง ผึ้งชลจิตร, 2554: 30) อย่างไรก็ตาม เมื่อเขาตั้งใจจะซื้อตัวโน้ตทั้งเจ็ดในสนนราคาตัวละร้อยบาทซึ่งนับว่าถูกมาก ปรากฏว่าหนูขอเพียงแค่มอมกัมเขาและยินดียกตัวโน้ตดังกล่าวให้โดยไม่คิดเงินแต่อย่างใด หลังจากนั้น เขาถึงฟังและเข้าใจว่าตัวโน้ตทั้งเจ็ดนั้นเป็นท่อนแรกของเพลง “โอลด์ แลง ไชน์” ซึ่งเป็นเพลงเก่าที่ครูสอนดนตรีเคยสอนเขาเมื่อนานมาแล้ว

จะเห็นได้ว่าเรื่อง “เคว้งคว่างกลางนาคร (สตูดิโอสยามสแควร์)” แสดงให้เห็นว่าพื้นที่สยามสแควร์ ถูกवादให้เป็น “สตูดิโอ” และผู้คนที่เดินพลุกพล่านในพื้นที่ดังกล่าวกลายเป็นตัวละคร การเปรียบเทียบ พื้นที่ดังกล่าวกับสตูดิโอหรือโรงถ่ายภาพยนตร์อาจจะแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของบริโภคนิยมที่ทำให้ผู้คน ในพื้นที่ดังกล่าวต้องบริโภคสิ่งของต่างๆ อาทิ เสื้อผ้าอาหาร เครื่องใช้มือถือ เพื่อให้ตนเองดูโดดเด่น โฉบเฉี่ยวราวกับอยู่ในภาพยนตร์ เด็กวัยรุ่นที่อยู่ในพื้นที่ดังกล่าวเป็นผู้ที่ต้องแสดงออกซึ่งอัตลักษณ์ตนเอง ผ่านระบบบริโภคนิยมเพื่อสนองการจ้องมองจากคนรอบข้างที่คาดหวังว่าเด็กวัยรุ่นที่เดินอยู่ในพื้นที่ดังกล่าวจะต้องแต่งกายตามสมัยนิยมหรือแม้กระทั่งนำสมัยนิยม นอกจากนั้น ในพื้นที่ดังกล่าว สิ่งของต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งของรูปธรรมหรือนามธรรมทั้งที่จับต้องได้หรือจับต้องไม่ได้ถูกแปรเปลี่ยนให้กลายเป็นสินค้าที่มีราคาค่างวดทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นเวลา ความฝัน หรือความซื่อสัตย์ การแปรเปลี่ยนให้กลายเป็นสินค้า (commodification) นับว่าเป็นปรากฏการณ์สำคัญของระบบบริโภคนิยมที่ต้องนำสิ่งต่างๆ รอบตัวเข้ามา ในระบบแลกเปลี่ยนและมีมูลค่า อย่างไรก็ตาม ตอนจบของเรื่องสั้นจำลองได้นำเสนอซึ่งความหวังว่าในที่สุดบางอย่างก็ไม่อาจแปรเป็นเงินตราได้ ในที่นี้คือมิตรภาพระหว่างหนูและผู้เล่า เพลง “โอลด์ แลง ไซน์” เองก็สื่อให้เห็นถึงมิตรภาพเช่นเดียวกันเพราะเป็นเพลงที่มักจะร้องกันหมู่คณะตอนปีใหม่ในสก็อตแลนด์ ผู้ร้องมักจะจับมือกันเป็นวงกลมและร้องเพลงพร้อมๆ กันด้วยความชื่นมื่น อย่างไรก็ตาม ภาพของมิตรภาพดังกล่าวอาจจะกลายเป็นสิ่งที่ล้ำสมัยในพื้นที่เช่นสยามสแควร์ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว

หาก “เคว้งคว่างกลางนาคร (สตูดิโอสยามสแควร์)” นำเสนอให้เห็นว่าพื้นที่สยามสแควร์เป็นพื้นที่มหัศจรรย์ที่มีการซื้อขายแลกเปลี่ยนสิ่งที่ไม่เคยคาดคิดว่าจะมีมูลค่าทางการเงินได้ เรื่อง “ปราชญ์แห่งเซ็นเตอร์พอยต์” ในรวมเรื่องสั้น *ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้ทรอมตรม* ของภาณุ ตรีเวช ได้เสนอให้เห็นมิติในแง่ของศีลธรรมที่สัมพันธ์กับพื้นที่แห่งการบริโภค ตัวละครเอกของเรื่องนี่คือทองซึ่งเป็นชายหนุ่มที่หน้าตาดีและมีรูปร่างดี ได้รับทาบทามให้เป็นนายแบบโฆษณาทางเกยยีน เขาเป็นคนหนุ่มที่มีความมั่นใจในตนเองสูง อย่างไรก็ตาม ทองเป็นชายหนุ่มเจ้าชู้และชอบเอาชานะ ดังจะเห็นได้จากกรณีหนึ่งที่ผู้เล่าเรื่องเล่าว่าเขาไปลักลอบมีความสัมพันธ์กับผู้หญิงคนหนึ่งที่มีสามีเป็นคนซีหิง ขณะที่เขาแอบมีความสัมพันธ์ลึกซึ้งกับเธอที่บ้านเธอ สามีเธอกำลังเดินเข้าบ้าน แทนที่เขาจะหนีหรือหลบซ่อนตัว เขากลับรอสามีอยู่ข้างหลังประตูพร้อมกับถือขวดเหล้าในมือ

“...ทำอะไรนะ...” หญิงสาวกระซิบ ตอนนี้สามียืนอยู่หน้าห้องแล้ว ทองไม่สนใจเธอ ลมหายใจสงบนิ่ง ทันทีที่ประตูเปิด เห็นศีรษะยื่นเข้ามา ชายหนุ่มเหวี่ยงมือซ้าย ฟาดขวดเหล้าเต็มแรง เศษแก้วแตกเปรี้ยง หญิงสาวร้องกรี๊ด แต่เขาไม่ได้ยินเสียงใดๆ ทั้งสิ้น กลืนเลือดดลกลืนเหล้าเคล้ากระจาย ฝ่ายที่ถูกตีศีรษะเซ แต่ไม่ยอมล้มลง แพทย์สันนิษฐานว่าสามีหมดสติไปเรียบร้อยแล้วที่ยังยืนอยู่ได้เพราะกล้ามเนื้อแข็งตึง เขาใช้เศษขวดที่เหลือฟาดซ้ำ ตั้งใจให้ล้ม ครั้งนี้แหละที่อัดกะโหลกอีกฝ่ายยุบ (ภาณุ ตรีเวช, 2551: 17-18)

ความรุนแรงที่เกิดขึ้นอาจจะจบไปด้วยความต้องการเอาชานะและการแสดงออกซึ่งความเป็นชายชาติวีรเพื่อทำให้หญิงที่เขาชอบนั้นหลงใหล หรืออาจจะจบไปด้วยหญิงสาวขู่ว่าสามีของเธอมีปืนเก็บไว้ใน

ลินซึกเพื่อยิงชายชู้โดยเฉพาะ อย่างไรก็ตาม เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้เขาต้องมีประวัติต่างพร้อย ลงหนังสือพิมพ์หน้าหนึ่งและถูกห้ามเข้าวงการบันเทิงเป็นเวลาห้าปี ในช่วงเวลาดังกล่าวพ่อของเขาซื้อบ้าน ขยายเสื้อผ้าในสยามสแควร์ติดกับเซ็นเตอร์พอยต์ให้เขาดูแล อย่างไรก็ตาม ทอมมักแอบมีความสัมพันธ์ลับๆ กับลูกค้าซึ่งในตอนแรกจะเป็นคนที่ขโมยของในบ้านเขา หากแต่ต่อมาเมื่อข่าวเริ่มสะพัด หญิงสาวคนไหน ที่ต้องการเสื้อผ้าสวยๆ มักจะยอมมีความสัมพันธ์กับเจ้าของร้าน (ภาณุ ตรัยเวช, 2551: 23)

ทอมหลับนอนกับผู้หญิงมากหน้าหลายตาและแม้ว่าผู้เล่าเรื่องจะเตือนเช่นไร เขากลับตอกกลับว่า “มึงมีความชอบของมึง กูก็มีความชอบของกู เราเกิดมาก็เป็นแบบนี้ เพราะฉะนั้น อย่าพูดพร่ำกั้นให้มาก เรื่องดีกว่า” (ภาณุ ตรัยเวช, 2551: 23) คำตอบของทอมแสดงให้เห็นว่าเขาไม่รู้สึกรังเกียจกับเรื่องของคนครหานินทา หากแต่ยังคงแอบมีความสัมพันธ์ลับๆ กับลูกค้าสาว อย่างไรก็ตาม ในที่สุดผู้เล่าเรื่องได้รับโทรศัพท์จากเด็กที่ดูแลร้านของทอม เขาจึงรีบรุดเดินทางไปยังสยามสแควร์และพบว่ากระจก้านของทอมแตกกระจาย ฝุ่นแสดงเสื้อล้มระเนระนาด ข้าวของในบ้านถูกเผา เมื่อเขาวิ่งขึ้นไปชั้นบนก็พบว่าทอมหมอบคลานอยู่บนพื้น เลือดเปรอะทั่วตัวและมีทั้งแผลโดนกรีดและแผลฟกช้ำ เนื่องจากหญิงสาวคนหนึ่งที่คบอยู่กับทอมมีแฟนเป็นเด็กช่างกลอยู่แล้ว เมื่อเขาวิ่งมาที่สยามสแควร์พร้อมกับเพื่อนๆ เพื่อทำร้ายทอมและร้านค้าของเขา จุดจบของทอมอาจจะแสดงให้เห็นถึงผลกระทบของการที่เขาเลือกนอนกับผู้หญิงไม่ซื่อหน้าและไม่สนใจแม้กระทั่งว่าพวกเขาจะมีสามีแล้วหรือไม่ ทอมเป็นตัวแทนของคนที่ใช้ความปรารถนาผลักดันการดำรงชีวิต ด้วยเหตุนี้จึงไม่น่าแปลกใจที่เขาหลงใหลปรัชญากรีกที่ยอมรับความปรารถนาทางเพศอย่างเปิดเผย เซ็นเตอร์พอยต์ซึ่งเป็นใจกลางสำคัญของสยามสแควร์ในแง่หนึ่งจึงเป็นสัญลักษณ์สำคัญของพื้นที่แห่งการบริโภคที่ทุกสิ่งทุกอย่างกลายเป็นสินค้าที่คนสามารถไขว่คว้าหามาครอบครองได้หาเงิน ในแง่หนึ่ง ทอมจึงเป็นตัวแทนของคนในสังคมบริโภคนิยมที่ยินยอมให้ค้นหาหรือความปรารถนาถูกปลุกเร้าตามกระแสบริโภคและผู้หญิงสำหรับทอมถูกมองว่าเป็นเพียงแค่สินค้าที่เขาสามารถครอบครองและทิ้งได้อย่างไม่มีเงื่อนไข หากสิ่งของนามธรรมสามารถแปรเปลี่ยนเป็นสินค้าได้ในเรื่องสั้น “เคว้งคว้างกลางนาคร (สตูดิโอสยามสแควร์)” ผู้หญิงก็ถูกทำให้เป็นสินค้าได้เช่นเดียวกันในเรื่อง “ปราชญ์แห่งเซ็นเตอร์พอยต์”

อย่างไรก็ตาม มิติศีลธรรมเป็นสิ่งที่เรื่องสั้นเรื่องนี้ให้ความสำคัญ ทั้งนี้เนื่องจากทอมเองหลงใหลกับภาพเขียน “ปราชญ์แห่งเอเธนส์” ของราฟาเอล ซึ่งเป็นรูปที่มีนักปราชญ์คนสำคัญของสมัยกรีกโบราณมารวมตัวกัน อาทิ เพลโต อริสโตเติล พีทาโกรัส ฯลฯ ทอมให้เหตุผลว่าสาเหตุที่เขาชอบภาพเขียนนั้นนั้นเนื่องมาจากเขาเชื่อตามอริสโตเติลว่า “มนุษย์เกิดมาพร้อมความดีงาม ถ้าเราสำรวจจิตใจตัวเอง แล้วรู้สึกว่าการที่เราทำเป็นสิ่งที่ถูกต้อง ก็แปลว่ามันเหมาะสมดีแล้ว” (ภาณุ ตรัยเวช, 2551: 19) ทอมเชื่อตามนักปรัชญากรีกโบราณว่ามนุษย์เกิดมาพร้อมกับความบริสุทธิ์ของจิตใจ หากคิดว่าสิ่งที่ทำนั้นถูกต้องก็หมายความว่าสิ่งนั้นเหมาะสมแล้ว อย่างไรก็ตาม จุดจบของทอมแสดงให้เห็นว่าความคิดเช่นนั้นอาจจะไม่ใช่ความคิดที่ถูกต้องเพราะธรรมชาติของมนุษย์อาจจะไม่ได้ดีพร้อมเสมอไป ภาณุอาจจะต้องการแสดงให้เห็นว่าภายใต้กลไกของสังคมบริโภค มนุษย์ถูกปลุกเร้าให้ทำตามตัณหาตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นการตามค้นหาหรือความปรารถนาครอบครองวัตถุสิ่งของต่างๆ ในเรื่องนี้ทอมจึงเป็นตัวแทนของมนุษย์ในสังคมบริโภคที่ถูกกระตุ้นให้เกิดตัณหาอยากหลับนอนกับผู้หญิงไม่ซื่อหน้าและครอบครองผู้หญิงสาวกับผู้หญิงเป็นสินค้าที่สามารถจับจ่ายได้ ด้วยเหตุนี้เอง กลไกของสังคมบริโภคนิยมจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่แปร

เปลี่ยนค่านิยมต่างๆ ที่มนุษย์เชื่อถือและทำให้เห็นว่าศีลธรรมยังคงเป็นสิ่งที่ยังคงจำเป็นที่สังคมปัจจุบันควรหันมาให้ความสำคัญ ทั้งเนื่องจากธรรมชาติมนุษย์ไม่ได้เป็นสิ่งประเสริฐหรือบริสุทธิ์อีกต่อไป

จากแนวราบสู่แนวตั้ง: ห้างสรรพสินค้า ศูนย์การค้าและพื้นที่แห่งความฝัน

สยามสแควร์เป็นพื้นที่ราบที่มีขนาดใหญ่ถึง 63 ไร่และมีการแบ่งซอยเป็นตารางสี่เหลี่ยมเพื่อใช้ประโยชน์จากที่ดินให้คุ้มค่าที่สุด ร้านค้าในสยามสแควร์จึงมีความหลากหลายและมีพัฒนาการทางแนวราบมากกว่าแนวตั้ง ต่างจากห้างสรรพสินค้าซึ่งส่วนใหญ่ตั้งอยู่บนพื้นที่จำกัดจึงจำเป็นต้องพัฒนาทางแนวตั้งแทน การเกิดขึ้นของห้างสรรพสินค้าเปลี่ยนโฉมหน้าการบริโภคในชีวิตประจำวัน ทั้งนี้เนื่องจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมทำให้การผลิตสินค้าทำได้เป็นจำนวนมากขึ้น ผู้ค้าจึงจำเป็นต้องหาวิธีการขายสินค้าที่ง่ายและสะดวกมากขึ้น คอร์ริแกน (Corrigan, 1997: 51-53) เห็นว่าห้างสรรพสินค้าได้เปลี่ยนแปลงขนบการซื้อขาย แต่เดิมร้านรวงต่างๆ มีขายแต่สินค้าเฉพาะประเภท อาทิ สบู่ ยาเส้น ซาผ้า โดยที่ไม่มีการคละปนกันของสินค้า อีกทั้งราคาต่างๆ ยังเป็นสิ่งที่ผู้ซื้อและผู้ขายต้องต่อรองกันและผู้ขายจะไม่เน้นการแสดงสินค้า หากแต่จะหยิบเฉพาะสินค้าที่ผู้ซื้อต้องการนำมาให้ชมเท่านั้น ห้างสรรพสินค้าจึงนับเป็นการพัฒนาพื้นที่แห่งการบริโภคอย่างมีนัยยะสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นการรวมเอาสินค้าต่างประเภทต่างชนิดมารวมกันไว้ในอาคารเดียวกันและแบ่งเป็นแผนก (department) ต่างๆ นอกจากนี้สินค้าต่างๆ ยังมีราคาที่แน่นอนและมีการตั้งแสดงให้ผู้ซื้อสามารถชมสินค้าที่แตกต่างหลากหลายได้โดยไม่ต้องร้องขอ จึงทำให้การบริโภคหรือแม้กระทั่งการชมสินค้าในตู้กระจก (window shopping) เป็นกิจกรรมที่มีความสะดวกสบาย ยังให้เกิดความบันเทิง และกลายเป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งของเวลาว่างในที่สุด ห้างสรรพสินค้าเป็นพื้นที่แห่งการบริโภคที่เร่งเร้าช่วยยั่วให้ผู้คนที่เดินผ่านไปมาเกิดความปรารถนาต้องการบริโภคสินค้าต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการจัดเรียงสินค้าต่างๆ ให้ดูสวยงามน่าใช้ การจัดแสงให้ดูงามตา การใช้หุ่นจำลองเพื่อสวมใส่เสื้อผ้า การใช้กลิ่นและสีต่างๆ ตกแต่งเพื่อหลอกล่อและยั่วชวนให้ผู้คนที่เดินเข้ามาใช้บริการ ด้วยเหตุนี้ จึงไม่น่าแปลกใจว่าห้างสรรพสินค้าส่วนใหญ่มักจะตกแต่งประดับประดาให้เป็นพื้นที่แห่งจินตนาการและความสะดวกสบาย มีการปรับอากาศ และแสงให้เหมาะสม มีการใช้ต้นไม้และฉากธรรมชาติตกแต่งให้ดูสบายตา มีการเปิดเพลงบรรเลงคลอเบาๆ ทำให้ผู้คนที่เดินอยู่ในพื้นที่ดังกล่าวเดินเลือกชมสินค้าจนลืมเวลา

วรรณกรรมไทยร่วมสมัยใช้พื้นที่ห้างสรรพสินค้าหรือศูนย์การค้าเป็นฉากอยู่บ่อยครั้ง เรื่องสั้นเรื่อง “แรงดันจากภายใน” ของเอนก จงทวีธรรมแสดงเป็นตัวอย่างหนึ่งที่ใช้ศูนย์การค้าเป็นฉากอันมีนัยยะสำคัญ ในเรื่องสั้นเรื่องนี้ตัวละครเอกชื่อวรุฒได้ไปชมภาพยนตร์รอบดึกในโรงภาพยนตร์ที่ตั้งอยู่ภายในศูนย์การค้าแห่งหนึ่ง เมื่อภาพยนตร์จบลงเวลา 23 นาฬิกา 35 นาทีของวันที่ 1 มกราคม พ.ศ.2543 เขาพยายามหาทางออกจากศูนย์การค้าซึ่งประตูทางออกปกติได้ปิดลงเรียบร้อยแล้ว เขาพยายามวิ่งตามคนที่ชมภาพยนตร์รอบเดียวกันแต่พบว่าพวกเขากลับปิดประตูทางออกและขังเขาไว้ในศูนย์การค้า ในตอนแรก วรุฒไม่ได้รับรู้ถึงกังวลหากแต่เพลิดเพลินไปกับการชมร้านรวงต่างๆ ในศูนย์การค้า หากแต่ต่อมายังเขาได้เดินไปทั่วศูนย์การค้า เขาก็ยิ่งพบว่าพื้นที่ศูนย์การค้าได้มีชีวิตอีกแบบหนึ่งยามค่ำคืนที่แตกต่างจากช่วงกลางวัน คนจำนวนมากที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นั้นดูจะมีความคิดความเชื่อที่แตกต่างออกไป อาทิ ไม่นับวันเวลา รวมไปถึงการเรียกชื่อจังหวัดที่ผิดเพี้ยนไปจากที่เขาเรียนรู้มา ไม่ว่าจะเป็นจังหวัด “กรุง

เทพารักษ์” และ “อุตกาพดิษฐ์” (เอนก จงทวีธรรม, 2545: 112) ยามคนหนึ่งที่เขาพบเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตของตนดังนี้

“ [...] พี่เป็นกรรมกรก่อสร้างมาก่อน แล้วก็ค่อย ๆ ไล่เต้ามาเรื่อย ๆ รู้สึกว่ามันนานเหมือนกันนะ แต่ไม่รู้ว่ามีนานเท่าไรแล้ว แต่ได้มาอยู่ที่นี้พี่ก็สบายใจ เขาให้พี่กินอยู่ฟรี มีมือถือ มีบัตรเครดิต เพียงแต่ว่าต้องทำงานเยอะหน่อย ก็เฝ้าประตูหรือคอยไล่จับขโมยทั้งวันแหละ ไม่มีเวลาเลิกงาน ไม่มีวันหยุด” (เอนก จงทวีธรรม, 2545: 112-113)

ชีวิตของยามอาจจะคล้ายคลึงกับยามในโลกแห่งความจริงที่อพยพย้ายถิ่นจากต่างจังหวัดเพื่อเข้ามาหางานทำในเมืองหลวง หากแต่ยามในศูนย์การค้าในเรื่อง “แรงดันจากภายใน” ดูจะอุทิศตนให้กับงาน โดยทำงานตลอดทั้งวันและทั้งคืน ไม่มีวันหยุด และไม่อยากจะออกไปจากพื้นที่ศูนย์การค้าแห่งนี้

หลังจากที่วรุฒได้คุยกับยามและเลี้ยงออกมาหาทางออกจากศูนย์การค้า เขาบังเอิญเจอแม่บ้านทำความสะอาดและแม่บ้านพยายามอธิบายคุณลักษณะของไม้กวาดอย่างคล่องแคล่วราวกับเป็นหุ่นยนต์ จนกระทั่งวรุฒกลัวจึงวิ่งหนี (เอนก จงทวีธรรม, 2545: 114) หลังจากนั้น วรุฒพบว่าเขาได้วิ่งมายังลานน้ำพุสแควร์ซึ่งนับว่าเป็นใจกลางของศูนย์การค้า มีร้านค้าต่าง ๆ อยู่รายรอบ ไม่ว่าจะเป็นร้านถ่ายรูป ถ่ายเอกสาร ธนาคาร ร้านขายทอง ฯลฯ เมื่อเดินต่อไป เขาถูกกลุ่มนักเรียนชายที่ดูเป็นนักเรียนเลวถามว่าเขามาจากโรงเรียนคู่หรือไม่ เขาจึงหลบเข้าไปยังร้านอินเทอร์เน็ตคาเฟ่และบริเวณรอบ ๆ ที่เขาบรรยายไว้ว่า

เด็ก ๆ ในร้านเล่นเกมยิงปืนกันอย่างเมามัน บ้างก็หันมาประลองกำลังกันนอกจอโดยการลงไปต่อ ๆ และกระต๊อบกันอย่างสมจริง ถัดจากร้านเกมคือบาร์ที่เปิดในตอนกลางวัน ซึ่งเปิดโอกาสให้เด็ก ๆ อายุต่ำกว่า 18 ได้มากินเหล้าสูบบุหรี่กันอย่างโก้ ๆ ถัดจากนั้นก็ยังมีคลินิกสำหรับกำจัดขน กำจัดสิว ศัลยกรรมใบหน้า ลดไขมันส่วนเกิน และก็เปลี่ยนแปลงอวัยวะสำคัญต่างๆ ของร่างกาย (เอนก จงทวีธรรม, 2545: 116)

นอกจากนั้น เขายังเจอคนที่พยายามจะขายของให้เขาหลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นทองคำหรือโทรศัพท์มือถือ อีกทั้งไปเจอโรงเรียนทางเลือกที่ใช้วิธีการเรียนการสอนแบบใหม่ ๆ ในศูนย์การค้า เขามองเข้าไปในตู้กระจกและพบว่า “เด็ก ๆ [...] กำลังวาดภาพด้วยปาก ดัดเปียโนด้วยเท้า บ้างก็กำลังเอากีตาร์ไล่ฟาดหัวกัน และบางคนก็ลงไปซัดดินซังอยู่ที่พื้น” (เอนก จงทวีธรรม, 2545: 116) ทั้ง ๆ ที่เด็ก ๆ กลุ่มนี้ไม่ได้เป็นเด็กพิการแม้แต่คนเดียว วรุฒพยายามจะหาทางออกจากศูนย์การค้าดังกล่าว เมื่อเจอกลุ่มนักเรียนหญิงและเขาเสนอว่าจะส่งพวกเธอกลับบ้านหากพวกเธอชี้ทางออกให้เขา นักเรียนกลุ่มนี้ต่างปฏิเสธเขาด้วยเห็นว่าเขานั่งรถประจำทางมาและไม่มีรถยนต์ส่วนตัวเป็นของตัวเอง (เอนก จงทวีธรรม, 2545: 118) อาจจะกล่าวได้ว่าพื้นที่แห่งการบริโภคแห่งนี้เงินตราและฐานะทางเศรษฐกิจกลายเป็นเครื่องตัดสินคุณค่าของมนุษย์ หากใช้จริยธรรม ในแง่นี้ ผู้แต่งจงใจใช้ฉากศูนย์การค้าที่มีลักษณะเหนือจริงดังกล่าวสะท้อนให้เห็นสังคมไทยร่วมสมัยที่ได้รับอิทธิพลจากกระแสทุนนิยมและบริโภคนิยมซึ่งส่งผลโดยตรงต่อโลกทัศน์ของคนในสังคม ทำให้คุณค่าที่เคยเชิดชูในอดีตไม่อาจจะเป็นคุณงามความดีหรือความกล้าหาญกลายเป็นสิ่งที่ล้าสมัย ในที่สุด วรุฒได้เจอแฟนสาวซึ่งจำเขาไม่ได้และเธอได้บอกทางออกแก่เขา เมื่อเขาวิ่งออกมา

จากศูนย์การค้าและสำรวจรอบๆ ก็พบว่าศูนย์การค้าดังกล่าวตั้งอยู่บน “ดอยสรรพสินค้า” เขาจึงหลับตา ไถลตัวลงมาจากเนินเขาดังกล่าวจนกระทั่งตกลงมายังสถานที่แห่งหนึ่งและเงยหน้ากลับไปก็เจอฝักบัวที่ฉีดน้ำใส่หน้าเขาอยู่ เขาจึงรู้ตัวว่าในที่สุดเขาก็กลับมาอยู่ที่ห้องน้ำในห้องของน้องสาวในโลกปกติอีกครั้ง เรื่องราวทั้งหมดจบลงที่เสียงโทรศัพท์ของแฟนสาวของเขาที่โทรศัพท์มาชวนเขาไปเที่ยวศูนย์การค้า คราวนี้เขากลับลังเลไม่อยากจะไปอีก (เอนก จงทวีธรรม, 2545: 123)

จากเรื่องราวทั้งหมด อาจจะกล่าวได้ว่าพื้นที่ศูนย์การค้าจากมุมมองของเอนกเป็นพื้นที่ที่ผู้คนต่างทำสิ่งต่างๆ ตามใจปรารถนาโดยไม่ต้องมีมโนสำนึกปิดกั้น พื้นที่แห่งนี้จึงเป็นพื้นที่ที่เต็มไปด้วยความเสื่อมทรมทางจริยธรรมและความรุนแรง เป็นพื้นที่ที่เด็กนักเรียนและคนรุ่นใหม่ถูกปลุกเร้าให้เกิดกิเลสและทำตามกิเลสตัณหา ไม่ว่าจะเป็นการใช้ความรุนแรงหรือการทำศัลยกรรมเพื่อให้รูปลักษณ์ของตนสวยงาม ส่วนพนักงานที่ทำงานในพื้นที่แห่งนี้ต่างรู้สึกเห็นดีเห็นงามกับความเป็นไปในศูนย์การค้า ต่างอุทิศตนทำงานตามหน้าที่ของตนโดยไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อย ภาพของศูนย์การค้าจึงเป็นพื้นที่ที่หลุดจากวันและเวลาและมีพลังดึงดูดให้ผู้คนต้องเข้ามา “ใช้ชีวิต” ในพื้นที่แห่งนี้โดยเล็งไม่ได้จนกลายเป็นพื้นที่ “ปิด” ที่คนกลุ่มนี้สามารถใช้ชีวิตได้โดยไม่ต้องออกไปเผชิญโลกภายนอก ลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับความคิดของนักวิชาการ เช่น สตีเวน ไมลส์ (Steven Miles, 1998: 60) ที่เห็นว่าพื้นที่ศูนย์การค้าจะเป็นพื้นที่ที่เน้นการตอบสนองความปรารถนาของผู้บริโภคและลดทอนสภาพความเป็นจริงของโลกภายนอกลงไป

เรื่องสั้นอีกเรื่องหนึ่งที่น่าสนใจคือ “วันนั้น” ของอุทิศ เหมะมูล ซึ่งนำเสนอศูนย์การค้าเอ็มโพเรียมที่ตั้งอยู่บริเวณพร้อมพงษ์ ตัวละครเอกเป็นคู่รักหนุ่มสาวที่คบกันมาได้หนึ่งปีและตัดสินใจใช้ชีวิตร่วมกัน ความสัมพันธ์ของทั้งคู่พัฒนาไปอย่างดีเว้นแต่เรื่องสถานภาพทางการเงิน เมื่อฝ่ายหญิงเลิกทำงานเป็นสไตลิสต์ถ่ายแบบแฟชั่นเพื่อเรียนต่อ ทั้งคู่ต้องประหยัดค่าใช้จ่าย พวกเขาจะมีเวลาที่จะอยู่ร่วมกันน้อยลงเพราะตอนค่ำฝ่ายชายต้องออกไปทำงานเป็นดีเจซึ่งไม่ได้เป็นอาชีพที่ไม่ได้รายได้มากนัก เมื่อโทรศัพท์มือถือของพวกเขาเสียงลง ฝ่ายชายจึงตัดสินใจขีติเพลงที่เขาสะสมไว้บางส่วน พวกเขาเดินทางไปยังศูนย์การค้าดังกล่าวเพื่อไปยังร้านซีดีแวร์เฮาส์ที่อยู่ชั้นบนซึ่งรับซื้อแผ่นซีดีเพลงใช้แล้ว เมื่อพนักงานเห็นแผ่นซีดีที่ฝ่ายชายตั้งใจจะขาย เขารู้สึกเสียขายแทน

“ถ้ารู้จักกันก่อนหน้านี้ ผมจะรับซื้อเองนะเนี่ย” พนักงานหนุ่มเปรย พลางโอดครวญตลอดเวลาว่า “โอ ทำแบบนี้ได้ไง... โอ ทำกับ ยูทู จีเธอโร... โอ แมสซีฟแอทแทค ก็ด้วย... โอ ฟิงค์ฟลอยด์... โอ เรดิโอเฮด อีกต่างหาก... นาน กับ เดวิด โบวี... เดอะเวลเวทอันเดอรักราวนด์... แล้วยังกับ พิตชิคาโดไฟว์ อีกด้วย ผมอยากจะฆ่าคุณเหลือเกิน...”

เขายืนมองอากัปกริยาเหล่านั้นจากฟากตรงข้ามเคาน์เตอร์และทุกครั้งที่พนักงานเปรยว่า “โอ... ทำแบบนี้ได้ยังไง” เขาก็รู้สึกเสียขายอย่างสุดแสนไม่แพ้กัน สำหรับเขามันเป็นมากกว่าแผ่นซีดีบรรจุเนื้อเพลง หากแต่มันยังได้บรรจุภาพชีวิตช่วงวัยต่างๆ กันของเขาอีกด้วย และถึงแม้บางแผ่นแทบจะไม่ได้หยิบมาเปิดฟัง มันก็ยังคงคว่ำค่าที่จะวางอยู่บนชั้นเฉยๆ” (อุทิศ เหมะมูล, 2551: 23-24)

อุทิศนำเสนอให้เห็นภาพชีวิตของคนเมืองที่สินค้าต่างๆ ไม่ได้เป็นเพียงแค่สินค้าอีกต่อไป หากแต่สินค้ามีความหมายและมีคุณค่าต่อชีวิต ชีวีเพลงซึ่งแต่เดิมอาจจะไม่ได้เป็นสินค้าที่มีคุณค่าต่อจิตใจกลายเป็นสินค้าที่มีความหมายและแลกเปลี่ยนกลับเป็นเงินตราไม่ได้ เดเนียล มิลเลอร์ (Daniel Miller, 1998: 131) นิยามสินค้าประเภทนี้เป็นวัตถุที่ไม่สามารถทำให้แปลกแยกได้ (inalienable object) ซึ่งอาจจะหมายรวมถึงอนุสาวรีย์ ของที่ระลึก หรือของตุ๊กตาหน้า ฯลฯ ที่มีความสำคัญต่อความทรงจำของผู้ครอบครอง มิลเลอร์ได้เสนอว่า

we confront most objects as highly alienable symbols of either the market or the state. It is the process of consumption itself which through various forms of appropriation such as purchase, time of possession, use and the accretion of particular associations transforms some objects into comparatively inalienable possessions. (Miller, 1998: 131)

สำหรับมิลเลอร์แล้ว สินค้าต่างๆ ในเบื้องต้นมักจะเป็นสินค้าที่ “ทำให้แปลกแยกได้” กล่าวคือ สามารถใช้เงินตราแลกเปลี่ยนได้หรือสามารถแลกเปลี่ยนกับวัตถุอื่นๆ ได้ อย่างไรก็ตาม เมื่อเราครอบครองวัตถุบางชนิดไประยะหนึ่งและอาจจะมีการสะสมวัตถุอื่นๆ ที่คล้ายคลึงกันหรือเป็นประเภทเดียวกัน จนกลายเป็นของสะสม วัตถุดังกล่าวจะแปรสภาพจากสินค้ามาเป็นวัตถุที่มีคุณค่าทางอารมณ์และเป็นสิ่งที่เราใช้ยึดโยงกับความทรงจำในสมัยต่างๆ ในแง่นี้ พื้นที่แห่งการบริโภคในเรื่อง “วันนั้น” จึงนับว่ามีความซับซ้อน กล่าวคือ ไม่เพียงแต่ตัวละครจะสามารถเดินเลือกซื้อหาสินค้าในพื้นที่ดังกล่าวเท่านั้น แต่ยังสามารถนำสินค้าของตนไปขายได้อีกด้วย อย่างไรก็ตาม การขายเป็นกิจกรรมที่ทำให้ “วัตถุที่แปลกแยกไม่ได้” กลับมาแปลกแยกและเข้าสู่ระบบแลกเปลี่ยนและสามารถแทนค่าได้ด้วยเงินอีกครั้ง จึงอาจจะพิจารณาได้ว่าเป็นการลดทอนคุณค่าของวัตถุในแง่หนึ่ง

อย่างไรก็ตาม การบริโภคในเรื่อง “วันนั้น” ไม่ได้จบลงที่การขายชีวีเพลงเพื่อให้ได้เงินมาซื้อโทรศัพท์มือถือแต่เพียงเท่านั้น หากแต่คุกกี้ยังไปนั่งรับประทานอาหารในร้านอาหารอิตาเลียนในศูนย์การค้านั่นเองและตามด้วยไอศกรีมต่อ ในแง่หนึ่ง อาจจะมองได้ว่าคุกกี้ต่างตกเป็นทาสของระบบบริโภคนิยมและในพื้นที่แห่งการบริโภคอันทรงพลังเช่นศูนย์การค้าที่ยั่วให้ทั้งคู่ต้องบริโภคและจับจ่ายใช้สอย ทั้งคู่ต่างรู้สึก “จำเป็น” ต้องเข้ารับประทานอาหารและไอศกรีมแม้ว่าจะเหลือเงินจากที่ซื้อโทรศัพท์มือถือไปไม่มากก็ตาม แต่หากพิจารณาในอีกแง่หนึ่งอาจจะมองได้ว่าการบริโภคสินค้าฟุ่มเฟือยดังกล่าวได้แปรเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตประจำวันของทั้งคู่ไปแล้วและเงินทองในแง่นี้ถูกแปรเปลี่ยนให้เป็น “ประสบการณ์” ที่เอื้อให้ทั้งคู่สานต่อความรักกันอย่างแน่นแฟ้นมากขึ้น ดังที่อุทิศได้กำหนดบทสนทนาของตัวละครไว้ดังนี้

“ฉันไม่รู้ว่าจะพูดยังไงดี แต่รู้สึกยินดีจัง ที่ในเวลาจนรอบแบบนี้ คุณไม่เก็บกระเป๋าหนีไป” เธอตักไอศกรีมเข้าปากอีกคำ “จริงๆ แล้วมันไม่ได้อยู่ที่ว่าหนีไปหรือไม่หนีหรอก แต่เราได้ใช้ช่วงชีวิตแยะๆ นี้ร่วมกัน ถ้าหากต้องเจออีกและเลือกได้ ฉันก็อยากจะเผชิญมันกับคุณ ไม่ใช่คนอื่น”

“บางที ถ้าผมเก็บกระเป๋าหนีไป คุณอาจจะสะดวกสบายกว่านี้ก็ได้”

“ก็ลองดูสิ” เธอทำท่าย

เขาใช้มือข้างหนึ่งโอบไหล่เธอ พาเดินกลับไปที่ลานจอดรถ เธอคว้ามือเขามาจับไว้อย่างกระแฉับกระฉอม

“บอกมาให้จับมือ ยังไง?”

แล้วเธอก็บีบมือเขาแน่นขึ้น เหวี่ยงเล่นขึ้นลงไปตลอดทางเดินจนถึงลานจอดรถชั้นใต้ดิน (อุทิศ เหมะมูล, 2551: 28)

อาจจะพิจารณาได้ว่าความรักของคนร่วมสมัยนั้นผูกพันกับระบบบริโภคนิยมอย่างแน่นแฟ้น การแสดงออกซึ่งความรักและความเอื้ออาทรต่างต้องแสดงออกผ่านการบริโภค ไม่ว่าจะเป็นการบริโภคในร้านอาหารดีๆ และเดินเลือกดูสินค้าด้วยกันในศูนย์การค้า อย่างไรก็ตาม ในเรื่อง “วันนั้น” พื้นที่แห่งการบริโภคแจกเช่นศูนย์การค้าซึ่งปกติทำหน้าที่เป็นฉากแห่งจินตนาการที่เต็มไปด้วยสินค้าที่จัดเรียงอย่างสวยงามและอาหารหรูเลิศที่ยั่วยู่ให้หลงลืมได้กลายเป็นฉากแห่งความรักที่มีเรื่องเงินตราเข้ามาเป็นปัจจัยสำคัญ เป็นฉากที่แสดงให้เห็นถึงการต่อรองของคนรุ่นใหม่ที่ยุติธรรมไม่ให้ความรักของตนถูกนิยามด้วยกระแสวัตถุนิยม แม้ว่าการต่อสู้จะไม่ได้เป็นไปอย่างราบรื่นก็ตาม

ศูนย์อาหารและซูเปอร์มาร์เก็ต: การบริโภคในมิติชนชั้นและชาติพันธุ์

ในขณะที่เรื่องสั้น “วันนั้น” นำเสนอภาพชีวิตของคนรุ่นใหม่ชนชั้นกลางที่พยายามดิ้นรนกระเสือกกระสนในสังคมบริโภคนิยมและเดินเข้าร้านอาหารที่มีระดับ เรื่องสั้นอีกจำนวนหนึ่งเลือกนำเสนอภาพพื้นที่แห่งการบริโภคที่แตกต่างออกไปเพื่อเสนอภาพชีวิตของคนชนชั้นและชาติพันธุ์ที่แตกต่างหลากหลาย ทั้งนี้เนื่องจากระบบบริโภคนิยมได้ส่งผลกระทบต่อชนชั้นกลางเท่านั้น หากแต่ยังกระทบชนชั้นแรงงานและผู้คนต่างชาติพันธุ์ที่ดำรงอยู่ในสังคมเดียวกันอีกด้วย เรื่องสั้นเรื่อง “ที่เก่าเวลาเดิม” ของนิวัต พุทธประสาทเป็นตัวอย่างวรรณกรรมที่ใช้พื้นที่แห่งการบริโภคคือพื้นที่ศูนย์อาหารเพื่อนำเสนอชีวิตของคนชนชั้นแรงงานที่ทำงานอยู่ในพื้นที่ดังกล่าวและแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนระหว่างพื้นที่ดังกล่าวกับการใช้ชีวิตและการสร้างความสัมพันธ์ ในเรื่องนี้ ตัวละครเอกคือกฤษณาเป็นพนักงานที่ทำหน้าที่เป็นแม่ครัวในร้านอาหารในศูนย์อาหารแห่งหนึ่ง กฤษณามีหน้าที่ทำอาหาร อาทิ ยากิโซบะ ข้าวหน้าหมูเกาหลี ข้าวหน้าหมูทอดญี่ปุ่น โดยทางร้านได้จัดเตรียมส่วนประกอบต่างๆ ไว้แล้ว กฤษณามีหน้าที่ผัดหรือทอดอาหารเท่านั้น หลังจากที่ทำงานมา 6 เดือน อนุญาตให้ทำงานอยู่ร้านข้าวขาหมู ตุ่นยาจันได้มาแอบชอบและเข้ามาจีบโดยเริ่มจากการเดินไปส่งกฤษณาขึ้นรถประจำทางไปจนถึงการชวนเธอไปกินร้านจิ้มจุ่มข้างหลังศูนย์การค้า อย่างไรก็ตาม เมื่อเริ่มสานสัมพันธ์กัน ไม่ว่าจะเป็นการไปชมภาพยนตร์ กินข้าว และเที่ยวสวนสยาม กฤษณากลับพบว่าอนุญาตยังไม่ได้เป็นคนที่คุณรัก หากสิ่งที่คุณยื่นให้เขานั้นเป็นมิตรภาพเท่านั้น

ยิ่งคิดถึงเรื่องนี้เธอยิ่งไม่สบายใจ แต่จะทำอย่างไร กฤษณาไม่อยากให้อุบัติหวัง หรือคิดว่าเธอรั้งเกยจที่จะคบเขา แต่มีสิ่งหนึ่งที่เธอไม่อาจจะเข้าใจได้คือ เหตุใดเมื่อผู้ชายผู้หญิงคบกัน ความหมายของความสัมพันธ์จึงมักจะมุ่งไปสู่ความรักแบบคู่ผัวตัวเมีย เป็นความรักในแบบคู่รักมากกว่าความรักในแบบเพื่อน เธอลำบากใจเหลือเกินที่จะพูดเรื่องนี้กับเขา ถ้าการคบกันมี

สถานะมากกว่านี้ เธอคงไปไหนกับอณูได้สะดวกใจกว่าที่เป็นอยู่ (นิวัต พุทธประสาท, 2545: 142)

สิ่งที่กฤษณาไม่เข้าใจและตั้งคำถามคือสูตรสำเร็จของความรัก เธอสงสัยว่าเพราะเหตุใดหญิงและชายที่สานสัมพันธ์กันจึงต้องมีสถานะเป็นคู่รักเท่านั้น หากได้เป็นเพียงเพื่อนไม่ ในแง่นี้ อาจจะเปรียบเทียบพัฒนาการความสัมพันธ์ของกฤษณากับอณูในมิติของการบริโภคได้ โดยเฉพาะในแง่ของการบริโภคอาหารในศูนย์อาหารที่ส่วนประกอบทุกอย่างมีเตรียมไว้พร้อม คนที่ทำงานในครัวมีหน้าที่เพียงแค่ปรุง ผัด ทอด ตามที่ร้านกำหนดมาให้ ภาพกฤษณาในสายตาของอณูซึ่งอยู่ร้านตรงข้ามเน้นย้ำความคิดนี้ กล่าวคือ “เธอก็เหมือนคนอื่นๆ ที่เขาพบเห็นเป็นประจำ เธอจะทำทุกอย่างเหมือนเมื่อวาน ไม่ว่าเวลาที่เธอปรากฏตัวบริเวณที่ตอกบัตร เวลาที่เธอมาถึงร้าน เวลาที่เธอเริ่มจัดร้านทำงาน เธอเหมือนนาฬิกาที่ทำจากสวิตเซอร์แลนด์ เที่ยงตรงแน่นอนและเสียดาย” (นิวัต พุทธประสาท, 2545: 128) ลักษณะดังกล่าวของกฤษณา ไม่ว่าจะเป็นการทำหน้าที่ของเธออย่างเที่ยงตรงหรือการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่ร้านกำหนด จึงอาจจะเชื่อมโยงไปถึงพัฒนาการของความสัมพันธ์ของคนในสังคมร่วมสมัยที่มีกรอบกำหนดอย่างชัดเจนและต้องพัฒนาไปตามครรลองและจารีตของสังคม

อย่างไรก็ดี กฤษณาไม่โอ้อ่อนผ่อนตามเกณฑ์หรือกรอบกำหนดของสังคม เธอตัดสินใจไม่รับรักอณู หากแต่เฝ้าฝันถึงชายคนหนึ่งที่แว่วเวียนมากินอาหารที่ร้านของเธอเฉลี่ยแล้วสัปดาห์ละครั้งและสั่งอาหารประเภทเดียวคือข้าวหน้าหมูตุ๋น ซึ่งเป็นอาหารที่ทำยากกว่าอาหารประเภทอื่นๆ ในร้านของเธอ กฤษณามักจะปรุงอย่างสุดฝีมือและแอบพินิจใบหน้าเขาด้วยเธอคิดว่าเขาเหมือนหลิว เต๋อ หัว นักแสดงภาพยนตร์จีนที่มีชื่อเสียง อาจจะกล่าวได้ว่ากฤษณาไม่ยอมรับรักของอณูซึ่งน่าจะเป็นความรักที่เป็นไปได้ด้วยความเหมือนกันของชนชั้นและวิถีการบริโภค ไม่ว่าจะเป็นการใช้ชีวิตและอาหาร หากแต่ปรารถนาที่จะสร้างความสัมพันธ์กับชายหนุ่มปริศนาที่เธอไม่รู้จักแม้แต่ชื่อ ในแง่หนึ่ง อาจจะเป็นไปได้ว่าความปรารถนาของกฤษณามีนัยยะของชนชั้นเข้ามาเกี่ยวข้อง กล่าวคือ เธออาจจะต้องการยกระดับชีวิตของตนเองด้วยเห็นว่าหากคบกับอณูต่อไป อนาคตของเธออาจจะไม่เปลี่ยนแปลงไปมากนัก ดังที่แฟนคนเก่าของอณูบอกเลิกกับเขาด้วยเหตุผลที่ว่าเขา “ไม่มีอนาคต” (นิวัต พุทธประสาท, 2545: 139)

หากพิจารณาในอีกแง่หนึ่ง เรื่องสั้น “ที่เก่าเวลาเดิม” นอกจากจะเน้นย้ำสภาพของชนชั้นแรงงานที่ต้องย่ำอยู่ที่เดิมและไม่สามารถยกระดับชีวิตของตนเองได้โดยง่ายแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงความปรารถนาของผู้หญิงชนชั้นแรงงานที่ต้องการอยากจะมีชีวิตที่ดี มีความปรารถนาที่สร้างความสัมพันธ์กับคนที่มีอาจจะมีความฐานะดีกว่าหากแต่ความปรารถนานั้นมักจะเป็นได้เพียงแค่ฝัน ภาวะดังกล่าวอาจจะสอดคล้องกับเพลงที่กฤษณาเลือกขณะไปคาราโอเกะกับอณูคือเพลง “กลับไม่ได้ไปไม่ถึง” ของเบิร์ด ธงไชย แมคอินไตย์ ชื่อเพลงดังกล่าวอาจจะตอกย้ำสถานภาพของกฤษณาเองที่เข้ามาแสวงโชคในเมืองใหญ่ ต้องการที่จะยกระดับชีวิตของตนเองและเพียรพยายามทำงานของตนให้ดีที่สุด หากแต่การยกระดับนั้นเป็นไปได้ยากยิ่ง ความฝันดังกล่าวทำให้เธอต้องปฏิเสธความรักที่ชายหนุ่มอีกคนหนึ่งมอบให้ ในเรื่องนี้ พื้นที่แห่งการบริโภคจึงมีนัยยะสำคัญ นอกจากศูนย์อาหารจะเป็นพื้นที่ทางกายภาพที่ตัวละครทั้งหมดมาเจอกันแล้ว นิวัตยังใช้การทำอาหารในพื้นที่ดังกล่าวเป็นสัญลักษณ์ของการปรุงชีวิตอันแสดงให้เห็นว่า

ชีวิตอาจจะไม่ใช่สูตรสำเร็จที่ดูเหมือนว่าจะง่าย หากแต่ต้องมีความเข้าใจในส่วนผสมต่างๆ และความเข้ากันของส่วนประกอบทั้งหมด ดังที่บทสนทนาของกฤษณาและอัญญาได้แสดงไว้

“คุณชอบกินบะหมี่น้ำหรือแห้ง” กฤษณาถาม

“น้ำ” เขาตอบ

“คุณว่าระหว่างบะหมี่หรือน้ำซุ๊ปอะไรที่สำคัญกว่ากัน”

“หมูแดงก็สำคัญนะ” เขาแย้ง

“จริง ๆ แล้วมันสำคัญหมดเลยนะ บะหมี่ต้องเหนียวแต่นุ่ม ต้องลวกให้พอดี น้ำซุ๊ปต้องปรุงให้หวานกระดุกหมู ไม่ใช่จากสาร ส่วนหมูแดงต้องเลือกส่วนที่ดี หมักให้นุ่ม อย่างไม่ให้เนื้อแข็งเกินไป ก็เหมือนกับชีวิตเรานี่แหละ”

“ไม่เห็นเกี่ยวกับชีวิตเลย”

“เกี่ยวสิ ถ้าเราเข้าใจชีวิตของเรา มันก็ไม่ต้องเศร้านะสิ” เธอว่า (นิวัต พุทธประสาธ, 2545: 146)

จากบทสนทนาข้างต้น จะเห็นได้ว่าการบริโภคมีนัยยะเปรียบเทียบกับการใช้ชีวิตอย่างชัดเจน หากเปรียบเทียบที่ศูนย์อาหารเป็นพื้นที่แห่งกรอบและกฎระเบียบที่พนักงานทุกคนจำเป็นต้องทำอาหารตามสูตรสำเร็จ กฤษณาอาจจะเป็นเพียงแค่งานคนหนึ่งที่ไม่กี่คนที่เข้าใจการปรุงแต่งอาหารและใช้จินตนาการในการปรุงอย่างผู้รู้ เธอจึงไม่เพียงแค่งานทำตามสูตรสำเร็จที่ร้านของเธอกำหนด หากแต่รู้ว่าอาหารที่มีรสชาติดีเป็นอย่างไร ด้วยเหตุนี้ กฤษณาในฐานะแม่ครัวที่ตระหนักถึงวิธีการทำอาหารอย่างลึกซึ้งอาจจะเปรียบได้กับผู้บริโภคที่ต้องการความสมบูรณ์แบบในการใช้ชีวิต เป็นผู้บริโภคที่ไม่หยุดเพียงแต่การทำตามกรอบจารีตของสังคม หากแต่พยายามแสวงหาซึ่งสถานะอันเป็นอุดมคติ ด้วยเหตุนี้ จึงไม่น่าแปลกใจที่กฤษณาจึงมีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะยกระดับชีวิตของเธอและปฏิเสศที่จะใช้ชีวิตกับชายหนุ่มที่ดูเหมือน “ไม่มีอนาคต” อย่างไรก็ตาม การตระหนักของกฤษณาเองก็มีขีดจำกัด การที่กฤษณาเฝ้าฝันถึงชายหนุ่มที่มีใบหน้าละม้ายคล้ายคลึงกับหลิว เต๋อ หัว อาจจะแสดงให้เห็นว่าเธออาจจะยังไม่สามารถหลุดพ้นกรอบชนชั้นกลางที่คาดหวังไปได้ เนื่องจากสำหรับเธอแล้ว ชายหนุ่มดังกล่าวเป็นตัวแทนของการหลีกเลี่ยงหนีที่โอบอุ้มลักษณะของความเป็นชนชั้นกลางแบบเหมารวม ไม่ว่าจะเป็นการที่มีใบหน้าคล้ายคลึงดาราดิจิทัล ผิวขาว และมีเงินมากพอที่จะสั่งอาหารที่ปรุงยากที่สุดของร้านได้ จึงอาจจะกล่าวได้ว่าแม้กระทั่งการหลีกเลี่ยงหนีของกฤษณาอาจจะไปตกตามที่ถูกเกณฑ์ทางสังคมกำหนดและอนุญาตไว้แต่แรก

ในขณะที่เรื่องสั้นเรื่อง “ที่เก่าเวลาเดิม” แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างการบริโภคกับมิติทางชนชั้น เรื่องสั้นเรื่อง “เมียนมาร์มาร์เก็ต” ของบินหลา สันกาลาคีรี นำเสนอภาพสังคมไทยร่วมสมัยที่การบริโภคแสดงนัยยะแห่งความแตกต่างทางชาติพันธุ์ ในเรื่อง ตัวละครเอกชายหญิงกำลังเดินทางกลับบ้าน หากแต่ด้วยต้องการจะเลี่ยงรถติด คนขับที่เป็นสามีจึงเลือกเข้าซอยลัดแต่ปรากฏว่าแม้กระทั่งในซอยเล็กๆ ที่เป็นซอยลัดก็รถติดอยู่มากไม่แพ้กัน โอกาสนี้เอง เขาจึงหนีไปเห็นซูเปอร์มาร์เก็ตที่มีป้ายร้านภาษาพม่าที่มีขนาดคูลาไม่เกิน 4 เมตร ในขณะที่เขารู้สึกงุนงงและพยายามจินตนาการว่าภายในร้านจะมีสินค้าประเภทใดบ้างนั้น ภรรยาของเขากลับแสดงความไม่พอใจออกมาอย่างชัดเจน

“กลายเป็นชอยของพวกนั้นไปแล้ว” เธอพูด

“ท่าทางขายดี”

ผมหมายถึงสตรีเล็กๆ กว้างไม่เกิน 4 เมตรคูหา

เธอว่า

“เข้าไปซื้ออะไรกัน ยาบ้าหรือเปล่าไม่รู้”

ผมหัวเราะ

“คิดไปโน่น”

เธอมองหน้า

“ก็ดูสิ ทำไมต้องซื้อร้านนั้น เซเวนก็มิ เห็นมัย กระจกกก็ทึบมองไม่เห็นข้างใน ส่อพิรุณซัดๆ มาอยู่บ้านเขาแทนที่จะทำตัวเปิดเผย โปร่งใส เจ้าของบ้านได้สบายใจ กลับมาชงสุ่มอย่างนี้ เห็นมัย หายเข้าไป หายเข้าไป ยังไม่ออกมาเลยซักคน ไม่รู้แหละ แบบนี้ตำรวจน่าจะจัดการ ไม่น่าปล่อยให้มีร้านพวกนี้ ตำรวจนั้นแหละตัวดี” (บินหลา สันกาลาคีรี, 2553: 28)

บทสนทนาข้างต้นแสดงให้เห็นว่าในสายตาของภรรยาแล้ว คนพมาเป็นคนที่ไม่น่าไว้วางใจเปรียบเหมือนอาชญากรที่ตำรวจไทยควรจะสอดส่องกวดขันเป็นพิเศษ ทศณะดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการเหยียดหยามคนพมาอย่างชัดเจนและเห็นว่าชูเปอร์มาร์เก็ตของคนพมานั้นควรจะถูกปิดเนื่องจากอาจจะกลายเป็นแหล่งชงสุ่มคนพมาได้ ในทางกลับกัน ฝ่ายสามีกลับเห็นอกเห็นใจคนพมาและเห็นว่าการมีชูเปอร์มาร์เก็ตของคนพมานับเป็นสิ่งดีที่คนพลัดถิ่นจะได้มีโอกาสรู้สึกเหมือนกับได้กลับบ้านและได้บริโภคสินค้าต่างๆ ของพวกตนโดยเฉพาะ ด้วยเหตุนี้เอง เขาจึงอยากลองแวะเวียนเข้าไปอุดหนุนชูเปอร์มาร์เก็ตดังกล่าวด้วยสนใจว่าจะมีสินค้าใดขายบ้างอีกทั้งตัดพ้อตัวเองว่ารู้จักประเทศเพื่อนบ้านนี้น้อยเหลือเกิน

ผมพอจะรู้จักคำหลายคำในภาษาลาว สินค้าเขมรกับมาเลเซียก็อยู่ในเกณฑ์กระดิกหูหน่อยๆ แต่กับพมานี้สิ.. นอกจากทานาคาคำนั้น ในคลังภาษาในคลังความรู้แบบตาดๆ ในสมอง ผมไม่มีอะไรอื่นอีกแล้ว ผมนึกสิ่งที่ข้องเกี่ยวกับคนพมาไม่ออกเลย ไม่รู้ด้วยซ้ำว่าเขากินกะปิ เหงาหน้าปลาคลุกข้าวอย่างเราหรือเปล่า

แต่ภูเขาคั้น แต่เรากับเขาห่างไกลกันเหลือเกิน

ผมตัดสินใจ (บินหลา สันกาลาคีรี, 2553: 30)

การจบลงด้วยประโยคสั้นๆ ที่ว่า “ผมตัดสินใจ” อาจจะเป็นการเชื่อมโยงกับส่วนต่อมาของเรื่องสั้นเมื่อบินหลาได้พรรณานาจากชูเปอร์มาร์เก็ตของคนต่างชาติที่ไม่ได้ดูซอมซ่อหรือมีฝุ่นจับอย่างที่คุณอ่านคาดคิด หากมีแต่ลูกค้าที่แต่งตัวเรียบร้อยสะอาดสะอ้านและสินค้าให้เลือกมากกว่าชูเปอร์มาร์เก็ตอื่นๆ ในเมืองอีก

ในที่นี่ ไม่มีใครถอดเสื้อ ไม่มีใครสวมเพียงเสื้อกล้ามสีกระด้าง ไม่มีเส้นผมสักๆ ชี้แข็ง มีแต่เน็คไท เซิร์ต เสื้อยืดสบายๆ และเดรสสวยงาม มีแต่ผมหวีเรียบแปล้ ผมสีทอง ผมตัดสลายและรีนกลิ่นหอม ในที่นี้สำเนียงแข็งแ่ สำเนียงของคนไกลบ้านที่โผหากัน จับมือทักทายกัน บอกเล่าทุกข์สุขกัน บางคนบางกลุ่มคล้ายได้เจอกันครั้งแรก ต่างยิ้มให้ แนะนำตัวกัน บางคนแม้เขินรดเขินคุ่มเดียว ไม่พูดจากับใคร แต่ผมเชื่อว่าเขาสุขใจที่ได้ยินสำเนียงพูดเดียวกับพ่อแม่ตัวเอง

ในที่นี้ รถเข็นหลายคันพุ่งสูมด้วยสินค้าที่เลือกหาได้ กลิ่นหอมกระตุ้นต่อมน้ำลายโชนมา ล้วนข้าวของคุ่นปากที่อยากกิน ของคุ่นล้นกว่าอาหารไทยบนชั้นวางสินค้ามุมหนึ่งชนิดด้วยขวดทรงรูปขวดน้ำปลาเป็นร้อยเป็นพันขวด ไม่... น่าจะถึงหมื่นขวด ผมไม่เคยเห็นที่ไหนมากขนาดนี้ ละลานหลากยี่ห้อ หลากเกรด หลากราคา ผมนึกถึงน้ำปลาไทยที่เรามีทั้งน้ำปลาแท้ น้ำปลาผสมน้ำปลาลดโซเดียม ไปจนน้ำเกลือต้มหนังควาย (บินหลา สันกาลาคีรี, 2553: 31)

ลักษณะต่างๆ ของซูเปอร์มาร์เก็ตที่ผู้เล่าเห็นนั้น อาจจะทำให้ผู้อ่านหลายคนฉงนด้วยไม่คิดว่าซูเปอร์มาร์เก็ตซึ่งมีความกว้างของคูลาเพียงแค่ 4 เมตรจะมีสินค้าให้เลือกมากมาย อีกทั้งลูกค้าที่เข้าไปใช้บริการต่างแต่งตัวดี ภาพของซูเปอร์มาร์เก็ตดังกล่าวจึงอาจจะแย้งกับความคาดหมายของผู้คนที่มักจะคิดว่าซูเปอร์มาร์เก็ตของคนพม่านั้นจะเล็ก แคบ และมีดีที่บีบ อยากรู้ก็ดู การณ์กลับกลายเป็นว่าผู้เล่าไม่ได้ไปซูเปอร์มาร์เก็ตของคนพม่า แต่เล่าถึงซูเปอร์มาร์เก็ตใจกลางกรุงคือห้างคาร์ฟูสาขาพระราม 4 ที่เพิ่งเปิดใหม่แทน

การพลิกกลับความคาดหมายดังกล่าวอาจจะสื่อถึงนัยยะที่แสดงให้เห็นว่าแม้ว่าผู้เล่าจะต้องการไปใช้บริการซูเปอร์มาร์เก็ตของคนพมามากเพียงใด แต่ในความเป็นจริงเขาก็กลับเลือกไปใช้บริการซูเปอร์มาร์เก็ตของฝรั่งเศสที่มีสินค้าให้เลือกสรรมากมายและมีแต่คนที่แต่งตัวดีมีระดับไปใช้บริการ ในแง่นี้ การบริโภคมีมิติทางการเมืองชาติพันธุ์อย่างชัดเจน โดยเฉพาะการเลือกเข้าซูเปอร์มาร์เก็ตของชาติตะวันตกมากกว่าที่จะเข้าร้านของประเทศเพื่อนบ้านอาจจะแสดงให้เห็นถึงค่านิยมที่คนไทยเองมักจะเลือกใช้สินค้าและบริการที่ซูเปอร์มาร์เก็ตตะวันตกมากกว่าของตะวันออกด้วยเห็นว่าสินค้าและบริการจากร้านของตะวันตกจะมี “ความเป็นอารยะ” มากกว่าเมื่อเทียบกับร้านจากฝั่งประเทศเพื่อนบ้าน อีกทั้งเมื่อผู้บริโภคได้ใช้สินค้าจากทางตะวันตกจะดูเป็นผู้ที่ดูโก้เก๋มีระดับ ต่างจากผู้บริโภคสินค้าจากประเทศเพื่อนบ้าน ในแง่นี้ การเลือกบริโภคในแบบดังกล่าวอาจจะถือได้ว่าเป็นการบริโภคเพื่อความโดดเด่นที่จะยกระดับของตัวผู้บริโภคเองขึ้นมา เรื่องสั้นเรื่อง “เมียนมาร์ซูเปอร์มาร์เก็ต” ในนัยยะหนึ่งจึงแสดงให้เห็นถึงความซับซ้อนของการเลือกบริโภคสินค้าของคนไทยและทัศนคติที่คนไทยมีต่อสินค้าของคนต่างชาติพันธุ์

การบริโภคกับอัตลักษณ์

การบริโภคกับการสร้างอัตลักษณ์เป็นสิ่งที่ผูกพันกัน สำหรับโบดริยาร์ด มนุษย์ไม่ได้บริโภคสินค้าในระดับมูลค่าการใช้สอย หากแต่บริโภคในมูลค่าสัญลักษณ์เพื่อปกป้องบอกให้ผู้คนรอบข้างทราบตระหนักถึงฐานะและระดับของแต่ละคน ลักษณะดังกล่าวสัมพันธ์กับสิ่งที่แวนเบลนกล่าวไว้เกี่ยวกับการบริโภคเพื่อแสดงออกซึ่งสถานะอันโดดเด่น ชิกมันท์ บาวแมน (Zygmunt Bauman) เป็นนักวิชาการอีกคนหนึ่งที่ยกปริยายถึงการบริโภคในแง่ที่สัมพันธ์กับอัตลักษณ์อย่างละเอียด บาวแมนแบ่งลักษณะของสังคมออกเป็นสองประเภทใหญ่คือ **สังคมแห่งผู้ผลิต (Society of Producers)** และ **สังคมแห่งผู้บริโภค (Society of Consumers)** โดยที่สังคมแบบแรกจะให้คุณค่ากับความมั่นคงและเสถียรภาพ ดังนั้น การบริโภคจะเน้นไปที่สินค้าที่ตอบสนองความปรารถนาเกี่ยวกับความมั่นคงระยะยาว ไม่ใช่การกระตุ้นความสุขทางผัสสะระยะสั้น ด้วยเหตุนี้ สินค้าที่ได้รับความนิยมในสภาพสังคมแห่งผู้ผลิตจึงเป็นสินค้าที่คงทนถาวร ด้านทานการเปลี่ยนแปลงของเวลา (time-resistant) และมีภูมิคุ้มกันไม่ว่าเวลาจะเปลี่ยนแปลงไป

มาน้อยเพียงใด (time-immune) (Bauman, 2007: 29-30) จึงไม่น่าแปลกใจที่ผู้คนในสภาพสังคมแห่งผู้ผลิตจึงมักจะใช้สินค้ายาวนานกว่าปัจจุบันและคุณค่าของสินค้ามักจะมากขึ้นตามกาลเวลาที่เปลี่ยนแปลงไป

ในทางกลับกัน ในสังคมแห่งผู้บริโภคความสุขจะไม่ได้เกิดจากการตอบสนองความจำเป็น หากแต่เป็นการตอบสนองความปรารถนาที่มีจำนวนมากขึ้นและรุนแรงมากขึ้น ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนสินค้าหรือวัตถุที่ครอบครองไปอย่างรวดเร็วมากขึ้นเช่นเดียวกัน เกิดความต้องการใหม่ๆ และสินค้าใหม่ๆ ที่มาตอบสนองความต้องการอยู่ตลอดเวลาและสินค้าต่างๆ มีอายุขัยที่สั้นลงและกำหนดได้โดยผู้ผลิต (Bauman, 2007: 31) นอกจากนี้ ลักษณะหนึ่งที่สำคัญของสังคมแห่งผู้บริโภคคือการที่ผู้บริโภคถูกชักจูงให้เชื่อว่าความสุขที่สำคัญเป็นความสุขที่เกิดขึ้นได้ในโลกนี้

The value most characteristic of the society of consumers, indeed its supreme value in relation to which all the other values are called on to justify their worth, is a happy life; indeed, the society of consumers is perhaps the only society in human history to promise happiness in *earthly life*, and happiness *here and now* and in every successive 'now'; in short, an *instant and perpetual* happiness. (Bauman, 2007: 44 เน้นโดยผู้เขียน)

ความคิดของบาวแมนนับว่าน่าสนใจด้วยเหตุที่ว่ามนุษย์ในสังคมแห่งผู้บริโภคให้ความสำคัญกับความสุขและการตอบสนองความสุขแบบประเดี๋ยวประด๋าว ทั้งนี้เนื่องจากถูกกระตุ้นให้บริโภคในเวลาปัจจุบัน และเวลาปัจจุบันก็ถูกแปรความหมายเป็นชั่วขณะปัจจุบันที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น ผู้บริโภคจึงจำเป็นต้องบริโภคเพื่อตอบสนองความต้องการอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา อย่างไรก็ตาม ในอีกด้านหนึ่ง การตอบสนองความปรารถนาซึ่งเกิดขึ้นตลอดจะเป็นไปไม่ได้หากสังคมแห่งผู้บริโภคไม่ได้สร้างความรู้สึกให้ผู้บริโภคไม่พึงพอใจกับตนเอง หรือรู้สึกไม่มั่นใจในตนเอง เนื่องด้วยความรู้สึกดังกล่าวกลายเป็นบ่อเกิดที่กระตุ้นให้คนอยากบริโภค นอกจากนี้ สังคมแห่งผู้บริโภคยังกระตุ้นให้เกิดความต้องการบริโภคในแง่ที่การบริโภคดังกล่าวจะนำไปสู่ความต้องการหรือความปรารถนาอื่นๆ อีกไม่รู้จบ (Bauman, 2007: 46-47)

ประเด็นสำคัญที่บาวแมนอภิปรายในการเปลี่ยนผ่านจากสังคมแห่งผู้ผลิตไปสังคมแห่งผู้บริโภคคืออิทธิพลที่ระบบบริโภคนิยมมีต่อการสร้างอัตลักษณ์ ทั้งนี้เนื่องจากในสังคมแห่งผู้บริโภคได้เปลี่ยนผู้บริโภคให้กลายเป็นสินค้าชนิดหนึ่ง กล่าวคือ หากมนุษย์ต้องการที่จะดำรงชีวิตอยู่ในระบบบริโภคนิยมอย่างปกติสุขแล้ว มนุษย์จำต้องเปลี่ยนตนเองเป็นสินค้า ดังที่บาวแมนกล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า

The crucial, perhaps the decisive purpose of consumption in the society of consumers [...] is not the satisfaction of needs, desires and wants, but the commoditization or recommoditization of the consumer: *raising the status of consumers to that of sellable commodities*. (Bauman, 2007: 57 เน้นโดยผู้เขียน)

กล่าวคือ สินค้าต่างๆ ที่ผู้บริโภคใช้ในสังคมแห่งผู้บริโภคนั้นท้ายที่สุดแล้วก็ถูกใช้เพื่อนำเสนออัตลักษณ์ของผู้บริโภค ในแง่นี้ อัตลักษณ์ของผู้บริโภคจึงเป้าหมายสำคัญของการบริโภค ผู้บริโภคในแง่นี้จึงกลายเป็นสินค้าที่เข้าสู่ระบบบริโภคนิยมด้วยเช่นเดียวกัน

การบริโภคกับการสร้างอัตลักษณ์

ในวรรณกรรมไทยร่วมสมัยมีการเชื่อมโยงประเด็นบริโภคนิยมกับการสร้างอัตลักษณ์ ทั้งนี้เนื่องจากประเด็นทั้งสองเป็นประเด็นสำคัญที่เป็นที่ถกเถียงในสังคมไทยร่วมสมัยที่คนปัจจุบันโดยเฉพาะคนที่อยู่ในเมืองใหญ่ๆ อาทิ กรุงเทพมหานครหรือเชียงใหม่ เริ่มเน้นการบริโภคที่สัมพันธ์กับการสร้างอัตลักษณ์มากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นรูปลักษณะภายนอกหรือทัศนคติหรือความเชื่อภายใน เรื่องสั้น “แพชชั่นดวงดำเนิน” ของเชตวัน เตือประโคนในรวมเรื่องสั้น *ความคิดเห็นสีขาวกับคนสีเทา* ได้อภิปรายประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างอัตลักษณ์กับการบริโภคอย่างชัดเจน โดยมุ่งสะท้อนภาพการบริโภคเสื้อผ้าของคนในปัจจุบันเพื่อสร้างอัตลักษณ์ที่ทันสมัย ผู้เล่าเรื่องชื่อตั้งเป็นเจ้าของร้านเสื้อผ้าสตรี KOON TANG ในห้างสรรพสินค้าใจกลางเมือง สินค้าของร้านตั้งมักจะเป็นที่นิยมของคนที่มีเงิน ทั้งนี้เพราะตั้งมีพี่สาวเป็นบรรณาธิการแฟชั่นนิตยสารชื่อดังและได้จัดการให้นางแบบชื่อดังของประเทศได้สวมเสื้อผ้าของร้านเขาเพื่อถ่ายแบบแฟชั่น หลังจากนั้น ชื่อร้านของเขาก็เป็นที่รู้จักมากขึ้นโดยเฉพาะในวงการบันเทิง ดังที่เขาเล่าว่า

และจากนั้นเป็นต้นมา เสื้อผ้าและเครื่องประดับร้านผมก็มีโอกาสไปประดับอยู่บนเรือนร่างของดารานางแบบอีกมากมาย พลอย-เฉอมมาลย์ บุญยศักดิ์, โย-ยศวดี หัสดีวิจิตร, อัม-พัชราภา ไชยเชื้อ, ปี่-น้ำทิพย์ จงรัชตวิบูลย์, จี๊ด-แสงทอง เกตุอุทอง และอีกมากมาย (หากให้แจกแจงทั้งหมดตอนนี้ เกรงว่าจะทนฟังไม่ไหว)

ด้วยเหตุนี้เองที่ทำให้ร้าน “KOON TANG” เป็นที่เลื่องลือในวงการไฮโซ ไฮช้อ (เชตวัน เตือประโคน, 2551: 49)

อย่างไรก็ตาม ต่อมาตั้งก็พบว่าร้านของเขามีคนเข้าน้อยลงแต่ผู้คนต่างเข้าอุดหนุนร้านคู่แข่งเขามากขึ้น เขาพยายามหาสาเหตุว่าเพราะเหตุใดร้านคู่แข่งเขาเป็นที่นิยม จึงพบว่าลูกค้าส่วนใหญ่อ่านนิตยสารเล่มที่พี่สาวเขาเป็นบรรณาธิการแฟชั่น หากแต่ในคอลัมน์ดวงชะตามีโฆษณาร้านเสื้อผ้าคู่แข่ง เนื่องจากหมอดูไม่เพียงแต่ทำนายทายทักอย่างมีหลักเกณฑ์แล้ว ยังเสนอด้วยว่าควรจะต้องปรับเปลี่ยนถึงจะถูกโฉลก โดยที่ติดกันกับคอลัมน์ของหมอดูนี้มีโฆษณาเสื้อผ้าของร้านคู่แข่งอยู่ด้วยทุกครั้ง

เรื่องสั้นเรื่อง “แพชชั่นดวงดำเนิน” แสดงให้เห็นถึงการเสพหรือบริโภคแฟชั่นในสังคมไทยได้เป็นอย่างดี โดยที่การบริโภคเป็นไปเพื่อสร้างอัตลักษณ์อย่างชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นในกรณีของเสื้อผ้าร้านของตั้งที่ผู้บริโภคซื้อเสื้อผ้าเพราะอยากดูดีมีระดับเหมือนกับดารานางแบบของวงการบันเทิงไทย หาใช่เป็นการบริโภคเพราะความจำเป็นไม่ ส่วนในกรณีของร้านคู่แข่ง ผู้บริโภคตัดสินใจซื้อเพราะว่าต้องการจะเสริมดวงชะตาตามที่หมอดูทำนายทายทักไว้ ด้วยเหตุนี้ จะเห็นได้ชัดว่าผู้แต่งนำเสนอเหตุผลในการบริโภคของคนในสังคมร่วมสมัยที่การบริโภคเป็นไปอย่างซับซ้อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการซื้อเสื้อผ้าเพื่อ

พัฒนาอัตลักษณ์ ไม่ว่าจะเป็นการยกระดับตนให้เทียบเคียงดารารหรือเป็นการแก้เคล็ดและให้ “ดวงดำเนิน” ไปอย่างเหมาะสม

วรรณกรรมอีกเรื่องหนึ่งที่มีเนื้อหาเข้ากับประเด็นนี้คือ “น้องเมย์ไปงานเลี้ยงปีใหม่” ของภาณุ ตริยเวช ในเรื่องตัวละครเอกคือเมย์ หญิงสาววัยรุ่นที่เกิดในสังคมอนาคตที่อวัยวะต่างๆ ของร่างกายสามารถซื้อขายแลกเปลี่ยนได้อย่างเสรี เธอสามารถเลือกเปลี่ยนใบหน้า จมูก ตา คิ้ว ฯลฯ ได้เพียงแค่ดูแบบที่เธอต้องการในอินเทอร์เน็ต ดังที่เรื่องสั้นเปิดเรื่องไว้

เสื้อก็ตัดแล้ว น้ำหอมก็มีแล้ว ผมก็ทำแล้ว เหลือแต่สั่งซื้อใบหน้า

น้องเมย์พลิกรายการสินค้า ไม่ถูกใจเลยสักแบบ เบอร์ 1203 ก็เด็กไปไม่เอาหรอก เบอร์ 1704 ตาคูจิ้ง เตี้ยพุงก็องไม่กล้าทำอะไรเราพอดี เบอร์ 4543 แหม่มสวยพริ้งเชียว รู้จะทำผมบลอนด์ ย้อมตาฟ้าตั้งแต่แรกแล้ว เบอร์ 2323 ละ เพื่อไปหน่อย เตี้ยพุงหน้าไปช้ำกับคนอื่นอีกครึ่งงาน เบอร์ 6667 เป็นนางเอกหนังด้วย แต่โบราณไปนิด ไม่เหมาะกับงานเลี้ยงข้ามปี หรือชื้อปาก จมูก มาประกอบเองดีนะ ไม่ไหวหรอก ชื่นทำออกไม่สวย เจ้มแยเลย (ภาณุ ตริยเวช, 2551: 35)

ความคิดของเมย์สะท้อนให้เห็นถึงสภาพสังคมในอนาคตที่ระบบบริโภคนิยมได้แผ่ขยายตัวและซึมเข้าไปในวิถีชีวิตของคนอย่างเต็มที่ วัตถุต่างๆ ซึ่งในอดีตไม่สามารถเป็นสินค้าได้กลายเป็นสินค้าที่ซื้อหาได้ ไม่ว่าจะใบหน้าตาหรือส่วนอื่นๆ ของร่างกาย นอกจากนั้น จะเห็นได้ชัดว่าตัวละครสามารถเลือกซื้ออวัยวะได้หลายแบบตามแต่ที่ร้านค้าแนะนำหรือตามที่จินตนาการของตนจะสร้างสรรค์ อย่างไรก็ตาม ความคิดของเมย์ยังสะท้อนให้เห็นถึงความต้องการที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทำให้ต้องบริโภคอยู่ตลอดเวลา ดังจะเห็นได้จากความจำเป็นที่เธอต้องเปลี่ยนหน้าตาและรูปร่างอยู่ตลอดเวลา เพื่อไม่ให้เพื่อนๆ ของเธอพบว่าเธอใช้หน้าตาเดิมๆ ดังที่เธอเคยกล่าวเสียดสีเพื่อนของเธอคนหนึ่งว่า “หน้านี้สวยทุกงานเลยนะ” (ภาณุ ตริยเวช, 2551: 40) ด้วยเหตุที่กลุ่มของเธอมักจะมองว่าการใช้ใบหน้านั้นเหมือนกับเสื้อผ้า หากใช้ซ้ำๆ อาจจะถูกดูถูกได้ อาจจะถูกกล่าวได้ว่าในการประดับประดาและเลือกเปลี่ยนแปลงหน้าตา ใบหน้า และรูปร่าง ตัวเมย์เองได้กลายเป็นสินค้าที่ให้เพื่อนๆ ได้วัดคุณค่า ในกรณีนี้ หากเมย์ยังสามารถเปลี่ยนใบหน้าและรูปร่างได้สวยและบ่อยเพียงใด ก็ยิ่งแสดงให้เห็นถึงฐานะของเมย์และหน้าตาทางสังคมมากเท่านั้น ในทางกลับกัน เพื่อนของเธออีกคนหนึ่งชื่อจ่ากลับเป็นคนที่ไม่มียฐานะจึงไม่มีสิทธิเปลี่ยนอวัยวะต่างๆ ในร่างกาย หากแต่ใช้ร่างกายเดิมมาจนชั่วชีวิต จึงไม่น่าแปลกใจที่ในสังคมเช่นนี้จ่าจะไม่ได้รับการยอมรับและพยายามฆ่าตัวตายในที่สุด (ภาณุ ตริยเวช, 2551: 42)

นอกจากนั้น สิ่งหนึ่งที่ภาณุนำเสนอให้เห็นในเรื่อง “น้องเมย์ไปงานเลี้ยงปีใหม่” คือทัศนคติของคนรุ่นใหม่ที่เปลี่ยนแปลงไปอันเนื่องมาจากพัฒนาการของสังคมแห่งผู้บริโภค ทัศนคติหนึ่งที่เปลี่ยนแปลงไปคือการใช้สินค้าต่างๆ อย่างฟุ่มเฟือย ทั้งนี้เนื่องจากสังคมแห่งผู้บริโภคจะเป็นสังคมที่มีสินค้าให้เลือกสรรมากมาย ผู้บริโภคจึงไม่ได้เรียนรู้เพียงแค่ว่าจะบริโภคอยู่ตลอดเวลา หากยังต้องเรียนรู้ที่จะทิ้งและกำจัดสินค้าไปแล้วโดยไม่รู้สึกละอาย ดังจะเห็นได้จากเพลงที่เมย์ได้ยินจากวิทยุ “... ตีง ตีง ตีง ... เธอจะสวย จะขี้อวดไม่สำคัญ ยังไงฉันก็จะรักเธอ ใบหน้าเปลี่ยนกันได้ หน้าอกเปลี่ยนกันได้ แขนขาเก่าไม่พอใจโยนทิ้งไป ภายในเท่านั้นที่ฉันรักเธอ ... ตีง ตีง ตีง ...” (ภาณุ ตริยเวช, 2551: 37) เนื้อเพลงดังกล่าว

อาจจะสะท้อนค่านิยมของยุคสมัยในอนาคตที่เกิดการผลิตสินค้าต่างๆ จนล้นตลาดและต้องผลักดันให้ผู้บริโภคสามารถกำจัดสิ่งของต่างๆ ของตนได้โดยไม่รู้สึกรู้สึคนอกจากนั้น อีกทัศนคติหนึ่งที่สะท้อนในเพลงดังกล่าวคือการจำแนกอัตลักษณ์เป็นภายนอกและภายใน โดยพิจารณาว่าอัตลักษณ์ภายนอกเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ตลอดตามแต่ทรัพย์และฐานะของผู้บริโภคจะอำนวย ส่วนอัตลักษณ์ภายในเป็นสิ่งที่คงที่ตายตัวไม่แปรผัน ด้วยเหตุนี้ เมย์จึงมองคนในอดีตว่า “ตื่นเขิน” เพราะยึดติดกับร่างกายเดียวจึงต้องเหยียดผิว เหยียดเพศ และมองว่าสังคมของเธอทำให้เกิดความหลากหลายของการบริโภคและลดทอนปัญหาการเหยียดผิวเหยียดเพศลงไปให้สุด

ถ้ามีร่างเดียวคงลำบากน่าดู แต่คิดน้องเมย์ก็ขยะแขยงแล้ว ใครจะโชคดีเกิดมาเป็นสิ่งที่ตัวอยากเป็นบ้าง เพราะมีร่างเดียว คนศตวรรษที่ยี่สิบถึงได้เหยียดผิว เหยียดเพศ สมัยนี้หรือ เกิดมาหมวย อยากเป็นแหม่มก็แค่ซื้อหน้าซื้อตามาใส่ กลับกลายเป็นว่าคนขาวอิตแด่งเป็นคนเอเชียหรือนิโกร ส่วนเรื่องเพศ โช! คนเราสลับเพศง่ายอย่างกับเปลี่ยนรองเท้า แค่ไปซื้อเครื่องเครามาติด ราคาถูกแสนถูก ส่วนเรื่องสุขภาพไม่ต้องพูดถึง เดี่ยวนี้ไม่ต้องออกกำลัง เล่นกีฬาอีกแล้ว ป่าเถื่อนจะตาย (ภาณุ ตรีเวช, 2551: 39)

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าจะเราอาจจะตั้งคำถามว่าการเปลี่ยนแปลงอวัยวะได้ทำให้การเหยียดผิวเหยียดเพศหมดไปจริงหรือไม่ หรือเป็นเพราะผู้บริโภคที่มีกำลังทรัพย์อย่างเมย์เท่านั้นที่จะหลุดจากกรอบการเหยียดผิวเหยียดเพศดังกล่าว ส่วนคนที่ไม่มีกำลังทรัพย์ที่จะเปลี่ยนร่างกายได้บ่อยเท่ากับเมย์หรือมีเพียงแต่ร่างกายเดียวกลับถูกดูถูกดูแคลน ด้วยเหตุนี้ อาจจะกล่าวได้ว่าการเหยียดหยามคนที่แตกต่างกันดำเนินต่อไป หากแต่เป็นการเหยียดบนพื้นฐานของฐานะทางเศรษฐกิจที่แตกต่างกัน

ในตอนจบเมื่อเมย์ได้พบกับก้องซึ่งเป็นคู่รัก ทั้งคู่ได้กลับบ้านพร้อมกันและขณะกลับบ้านได้พลอดรักกัน ภาณุพรรณนาฉากดังกล่าวดังนี้

ทั้งคู่ย้ายไปเบาะหลัง น้องเมย์เริ่มแกะกระดุมเสื้อ แต่พี่ก้องฉวยมือเธอ

“ถอดหน้าด้วยสิ”

น้องเมย์ยิ้ม กะไว้แล้วเหมือนกัน อย่างว่าแหละ ใครๆ ก็รู้ทั้งนั้นว่าความงามจริงๆ อยู่ภายใน เธอ กอดปุ้มได้คาง ค่อยๆ หมุนเกลียวจนได้ยินเสียงดังคลิก จากนั้นลอกใบหน้าตัวเองออก กล้ามเนื้อแดงเหลวและ กระดุกฟันขาว โหนกแก้มปูดโปน เธอควักนัยน์ตาออก (ของลดราคาวันคริสต์มาส จากดิวอร์) เหลือรูโอบีสองรูจ้องมองอีกฝ่าย พี่ก้องเองก็ทำเช่นเดียวกัน ข้างใต้ใบหน้าหล่อเหลามี ก้อนเลือดและน้ำเหลืองหยดย่อย กล้ามเนื้อเปลี่ยนเป็นสีเขียวม่วง หมอบอกว่านี่คืออาการขั้นแรกของมะเร็ง ช่วยไม่ได้หรอก การฝังธาตุกัมมันตรังสีจำเป็นสำหรับการรักษาเสถียรภาพเนื้อเยื่อสังเคราะห์ แล้วไงล่ะ เซลล์ทุกส่วนมีสำรองทั้งนั้น

ที่สำคัญ ภายในเท่านั้นที่ฉันรักเธอ (ภาณุ ตรีเวช, 2551: 43)

ตอนจบของเรื่องสั้นแสดงให้เห็นถึงสภาพสังคมที่อาจจะไม่ได้สวยหรูอย่างที่คาดหวังไว้ ภาพของใบหน้าของตัวละครทั้งคู่ที่ไร้ซึ่งผิวหนัง หากแต่เห็นถึงกล้ามเนื้อ ก้อนเลือดและน้ำเหลือง สะท้อนให้เห็นถึงสภาพ

อีกด้านหนึ่งที่คนในสมัยนั้นยอมเสียเพื่อจะได้มาซึ่งการเปลี่ยนแปลงอวัยวะตามที่ใจตนปรารถนา อาจจะกล่าวได้ว่าภาคผู้ต้องการจะเสียดสีคนในยุคอนาคตที่มองว่าสภาพที่เหลวและน่าขยะแขยงเป็นเรื่องปกติ และยอมให้ตนเองเป็นมะเร็งเพื่อที่จะมีใบหน้าและรูปร่างใหม่ๆ เปลี่ยนใส่ตลอดเวลา หากพิจารณาในกรอบของบาวแมนจะเห็นได้ชัดเจนว่ามนุษย์ในอนาคตในเรื่องสั้น “น้องเมย์ไปงานเลี้ยงปีใหม่” กลายเป็นสินค้าที่สามารถเปลี่ยนแปลงอวัยวะหรือชิ้นส่วนต่างๆ ได้ราวกับเป็นวัตถุชิ้นหนึ่ง อวัยวะต่างๆ ถูกใช้อย่างสิ้นเปลืองเพียงเพื่อให้มนุษย์ได้แปรเปลี่ยนรูปลักษณ์ตามใจปรารถนาโดยที่ไม่ได้มีเหตุผลทางการแพทย์ หากแต่เป็นเหตุผลทางสุนทรียะและการยอมรับในหมู่เพื่อนฝูงและคนรัก เมย์เป็นตัวละครที่ถูกกระตุ้นให้เปลี่ยนอวัยวะต่างๆ ตลอดเวลา แสดงให้เห็นถึงความจำเป็นในการบริโภคที่ถูกกระตุ้นอยู่เรื่อยๆ เพื่อรักษาระบบบริโภคนิยมเอาไว้ ภาพสังคมในเรื่องสั้นจึงสอดคล้องกับสังคมแห่งผู้บริโภคของบาวแมนเป็นอย่างดี

การบริโภคกับการควบคุมอัตลักษณ์

นอกจากเรื่องสั้นเรื่อง “แพชชั่นดวงดำเนิน” และ “น้องเมย์ไปงานเลี้ยงปีใหม่” แล้ว เรื่อง “ตัวตนของหญิงสาว” ของกิติวิวัฒน์ ตันทะนันท์ เป็นเรื่องสั้นอีกเรื่องหนึ่งที่น่าสนใจความสัมพันธ์ระหว่างการบริโภคกับการสร้างอัตลักษณ์ โดยในเรื่องนี้ผู้เล่าเป็นผู้ชายคนหนึ่งที่ได้ไปพบผู้หญิงคนเดียวกันชื่อดีกต่างเวลาและสถานที่ และในแต่ละสถานที่ที่เขาพบเธอเธอมีบุคลิกที่แตกต่างกันออกไป ในสถานที่แรกเป็นร้านอาหารริมแม่น้ำบางปะกงที่มีแต่คนวัยทำงานรับประทานอาหารกันอย่างเงียบๆ เธอแต่งตัวเรียบร้อยเป็นชุดกระโปรงยาวคลุมเข่า หลังจากนั้น เขาได้พบกับเธออีกที่ร้านอาหารอีกแห่งหนึ่งซึ่งห่างไกลจากร้านอาหารร้านแรก ร้านนี้เป็นร้านอาหารสำหรับกลุ่มลูกค้าที่เป็นนักมอเตอร์ไซด์และเปิดเพลงโพล์กเก๋ๆ แต่ภาพของเธอที่เขาเห็นกลับแตกต่างไปอย่างสิ้นเชิงจากภาพของเธอในร้านแรก

หล่อหน้าตาดีเสื้อกล้ามอวดเอวเพรียวบาง สายสะโพกโยกย้ายด้วยลีลาแปลกประหลาด เสื้อผ้าที่หล่อหน้าตาดีใส่ใช้สีฉูดฉาด กระโปรงมีลวดลายใบกัญชาและใบหน้าบ๊อบ มาร์เลย์ หมวกไหมพรมสีเหมือนธงชาติแถบทวีปแอฟริกาปกปิดเรือนผมยาวสลวย ไม่เหลือเค้ารอยแห่งความเรียบหวานอยู่เลย (กิติวิวัฒน์ ตันทะนันท์, 2553: 35)

ความไม่ลงรอยของอัตลักษณ์เธอทำให้เขาแปลกใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเธอเคยเล่าให้เขาฟังว่าชอบเพลงบรรเลงเปียโน ในร้านอาหารที่เขาพบเธออีกครั้งหนึ่งนี้เขาเห็นเธอกำลังเล่นหูเล่นตาไปกับผู้ชายโต๊ะข้างๆ เขา ทำให้เขารู้สึกหึงหวงนิดๆ เพราะว่าเธอเป็นคนขอเบอร์โทรศัพท์เขาไปในยามที่พบปะกันในร้านอาหารแรก โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาภักภักการเขินอายที่เธอกระทำกับชายหนุ่มคนใหม่ที่เธอสนใจนี้ช่างเหมือนกับสิ่งที่เธอทำกับเขาเมื่อ 6 เดือนก่อนหน้าอย่างไม่มีผิดเพี้ยน

หลังจากนั้นไม่นาน เขาก็ได้พบกับเธออีกครั้งที่บาร์อีกแห่งหนึ่งชื่ออ็อก แพมิลี เมื่อเขาเข้าไปในบาร์ดังกล่าวเวลาก็ล่วงเลยไปจนเกือบเที่ยงคืน เธอคนนั้นนั่งอยู่หน้าบาร์หากแต่เครื่องแต่งกายเปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิงดังที่ตัวบทพรรณานานว่าเธอ “เปลี่ยนเครื่องแต่งกายเป็นสาวมาดเซอร์ โดดเด่นที่กางเกงยีนส์เก่ากับแจ็กเก็ตสีใกล้เคียงกัน หากหล่อนยืนก็ยิ่งขับความสง่างามเพราะสันสูงที่หล่อนสวมใส่ ผมที่เคย

ตัวจริงเท่านั้นที่สามารถฆ่าตัวละครในอดีตได้อย่างเลือดเย็น คราวนี้หล่อนสวมบทบาทหญิงสาวผู้ผ่านความเศร้ามาบ้างแล้ว หล่อนเรียนรู้ที่จะใช้น้ำตาแก้ปัญหาและสร้างเกราะป้องกันด้วยลีลาประชดประชัน ลื่นไหลตามกระแสแฟชั่นแห่งยุคสมัย หล่อนสะบัดเอาพริ้วไหวในขอบเขตวงไฟพล้นบทเพลงแห่งเสรีภาพซับซ้อน หล่อนทรุดตัวร่ำไห้ ดวงไฟค่อยๆ หรือลงจนมืดมิดในขณะที่เสียงยังสะอึกสะอื้นโหยหวน จากหน้าบาร์เคลื่อนเข้ามาตามราง อีกด้านหนึ่งของเวทีแสงไฟพล้นกระตุกสว่างจงใจระชาการอารมณ์ผู้ชม (กิติวัฒน์ ตันทะนันท์, 2553: 41)

การใช้อุปลักษณ์เปรียบเทียบระหว่างชีวิตที่ดำเนินไปของหญิงสาวกับตัวละครที่เล่นตามบทบาทบนเวทีที่มีไฟส่องแสงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของคนร่วมสมัยที่ต้องใช้ชีวิตตามกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่สังคมกำหนดขึ้น และแต่ละบทบาทมีเครื่องมือหรืออุปกรณ์ประกอบฉากชัดเจน บทบาทในที่นี้หมายถึงอัตลักษณ์ต่างๆ ที่ผู้หญิงสาวใช้ในบริบทที่แตกต่างกันไม่ว่าจะเป็นหญิงสาวเรียบร้อยที่ชอบเพลงบรรเลงเปียโนในร้านอาหารริมแม่น้ำบางปะกง สาวเซอร์มาดมั่นในร้านอาหารที่เล่นเพลงร็อก หรือแม้กระทั่งสาวที่เหงาและเศร้าในบาร์ยามดึก ในแง่นี้ วัตถุต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเครื่องแต่งกาย ฉากหรือแม้กระทั่งรสนิยมของเธอกลายเป็นเครื่องกำหนดอัตลักษณ์และเธอสามารถเรียกใช้วัตถุหรือสิ่งต่างๆ เหล่านี้ขึ้นมาประกอบอัตลักษณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปไม่รู้จบ

อย่างไรก็ตาม อาจพิจารณาได้ว่าในขณะที่ผู้คนในยุคปัจจุบันสามารถเปลี่ยนแปลงหรือกำหนดอัตลักษณ์ต่างๆ ได้ตามแต่วัตถุต่างๆ จะอำนวย หากแต่ท้ายที่สุดแล้วการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นไปเพียงแค่สนองความต้องการที่จะได้รับการยอมรับหรือความรักเท่านั้น ดังที่หญิงสาวเองยอมรับว่าที่ตนเปลี่ยนแปลงไปนั้นเป็นเพราะเธอต้องการคนเข้ามาร่วมชีวิตด้วยหากแต่ผู้ชายเองกลับไม่เห็นคุณค่าของผู้หญิงและมองเห็นเธอเป็นเพียงแค่วัตถุที่บำเรอความต้องการทางเพศ ด้วยเหตุนี้เธอจึงต้องเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ตนเองให้เข้ากับผู้ชายหลากหลายตาที่เข้ามาในชีวิต ในแง่นี้ผู้แต่งสะท้อนให้เห็นปัญหาของสังคมร่วมสมัยที่ผู้คนยึดติดแต่สภาพภายนอกและไม่ได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาจิตใจให้มั่นคง ตัวหญิงสาวหากเปรียบแล้วก็เหมือนกับบ้านของเธอที่แม้ว่าจะมีเสื้อผ้ามากมายหากแต่มีสภาพทรุดโทรมและไม่ได้รับการดูแลอย่างดี นอกจากนั้น ในระดับสัญลักษณ์เธอเองอาจจะไม่แตกต่างไปจากหุ่นโชว์บนระเบียงบ้านของเธอที่มีความงามภายนอกการประดับตกแต่ง หากแต่จิตใจนั้นกลวงเปล่า อาจจะถูกกล่าวได้อีกว่าผู้แต่งแสดงให้เห็นถึงสภาพจิตใจของผู้บริโภคในสังคมร่วมสมัยที่ยอมให้วัตถุหรือสินค้าต่างๆ เข้ามาประกอบสร้างอัตลักษณ์จนหลงลืมดูถึงลักษณะนิสัยใจคอในเบื้องต้น ดังที่ผู้เล่าลงสมมติเกี่ยวกับหญิงสาวว่า

การที่หล่อนผิดหวังในความรักบ่อยครั้งเป็นเพราะหล่อนบริสุทธ์เกินไป หล่อนผู้ปราศจากจุดยืนเดินทางตามหารักแท้ ลงทุนแปลงโฉมตัวเองให้เข้ากับบรรยากาศสถานที่เพียงเพื่อเสาะแสวงหาใครสักคน ชายหนุ่มผู้มีเปลือกหุ้มภายนอกสอดคล้องต้องกัน หล่อนคือสนที่โอนอ่อนตามสายลมยอมตามความเห็นของเขาทุกประการ โดยไม่พยายามทำความรู้จักตัวเองแม้แต่น้อย ความผิดหวังซ้ำๆ ไม่ได้ช่วยให้หล่อนจำ ทว่าความเศร้ายิ่งทบทวีอยู่ข้างใน หล่อนบรรจงแต่งแต้มใบหน้าด้วยโทนสีร้อนแรง เลือกเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย ผีเสื้อไฟส่องการวางตัวหน้ากระຈก จากสถานที่ใหม่ๆ ผู้หญิงคนใหม่ และผู้ชายคนใหม่ ในระยะเวลานั้นๆ หล่อนเรียนรู้นิสัยใจคอ รสนิยม

บุคลิกภาพ จากถ้อยวาจาและการสังเกตของหล่อนเอง ข้อมูลพื้นฐานเหล่านี้หาได้ยืนยันความจริงเบื้องต้นหรือครอบคลุมความเป็นตัวตนของคนคนหนึ่ง ไม่ผิดกับทะเบียนประวัติหรือแบบสอบถามซึ่งหล่อนนำมาใช้ในการปฏิบัติตัว หน้าซ้ำยังทักท้อกว่าเขาคอนใหม่มีอะไรหลายอย่างคล้ายคลึงกับตนเอง คล้ายคลึงกับผู้หญิงคนใหม่ที่หล่อนสวมบทบาท ด้วยหน้ามีดวงตาพราวแว้ว หล่อนยินยอมมอบกายให้เขาทั้งๆ ที่ยังไม่รู้จักกันดีพอ โดยหาได้ครุ่นคำนึงถึงบทเรียนเก่าๆ ไม่ (กิติวัฒน์ ตันทะนันท์, 2553: 47-48)

การพยายามคาดเดาความรู้สึกของตัวหญิงสาวที่ต้องเลือกดำเนินชีวิตอยู่กับ “เปลือกนอก” อาจจะแสดงให้เห็นว่าผู้ชายอาจจะมีส่วนรับผิดชอบที่ทำให้ผู้หญิงเช่นหญิงสาวคนนี้ต้องจำแลงแปลงบทบาทของตนเองจนกระทั่งไม่มีสารัตถะใดๆ หลงเหลืออยู่ การที่ผู้เล่าเองไปพบกับตัวละครหญิง ณ สถานที่ต่างๆ กันแสดงให้เห็นว่าตัวเขาเองนั้นก็มียุทธลักษณะที่หลากหลายเช่นเดียวกัน นอกจากนั้น เขายังโกหกหญิงสาวว่าชอบเพลงบรรเลงเปียโนต่างๆ ที่เขาคิดว่าน่าเบื่อ ในที่สุดเขาเองก็ได้ร่วมหลับนอนกับเธอ เป็นการตอกย้ำว่าเขาเองก็ปฏิบัติกับเธอราวกับเธอเป็นวัตถุทางเพศซึ่งไม่แตกต่างจากชายคนอื่นๆ ที่เข้ามาในชีวิตของเธอ อาจจะกล่าวได้ว่าผู้แต่งแสดงให้เห็นว่ามีมิติทางเพศสถานะโดยเฉพาะอย่างยิ่งความแตกต่างและความเหลื่อมล้ำระหว่างอำนาจเพศชายและเพศหญิงได้เข้ามาเป็นตัวกำหนดการสร้างอัตลักษณ์ที่หลากหลายของคนในสังคมร่วมสมัย ฝ่ายหญิงเองมักจะเป็นฝ่ายที่มีอำนาจน้อยกว่าจึงต้องต่อรองผ่านการสร้างอัตลักษณ์ที่หลากหลายเพื่อยั่ววนหรือหลอกล่อฝ่ายชายซึ่งแสวงหาตนเป็นผู้บริสุทธิ์ผ่านเสียงเล่าที่ดูเหมือนจะเป็นกลาง ผู้แต่งเองได้ตั้งคำถามกับอำนาจของฝ่ายชายผ่านเสียงเล่านี้โดยให้ตอนจบมีเสียงคำถามว่า “แกเป็นใคร” ที่ถามกลับไปยังผู้เล่าซึ่งบิดพลิ้วไม่ยอมเผยตัวตน

ถามผมหรือ คราวหน้าถ้ามีโอกาสพบกันอีกผมจะเล่าให้คุณฟังอย่างละเอียด
ถ้ามีโอกาสนะ ... (กิติวัฒน์ ตันทะนันท์, 2553: 51)

ในขณะที่เรื่อง “ตัวตนของหญิงสาว” แสดงให้เห็นถึงสภาพของผู้หญิงในสังคมร่วมสมัยที่จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ของตนเองผ่านการบริโภคสินค้าต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเครื่องแต่งกายหรือการใช้บริการร้านอาหารจนกระทั่งในที่สุดตนเองกลับถูกควบคุมจัดการโดยวัตถุและไม่สามารถค้นพบอัตลักษณ์ที่แท้จริงของตนเองได้ เรื่อง “บะหมี่กึ่งสำเร็จรูป” ของจมิ่งฉายนำเสนอชีวิตของชายวัยกลางคนคนหนึ่งที่ถูกควบคุมด้วยสินค้าหรือวัตถุที่เขาบริโภคเช่นเดียวกัน ในเรื่องชายคนนี้ทำงานเป็นพนักงานแลกเปลี่ยนเงินตราและรู้สึกป่วยจึงขอลากลับบ้านก่อน เมื่อเขาไปที่จอดรถเพื่อจะหารถของเขากลับบ้านก็ปรากฏว่ามีรอยยี่ห้อ รุ่นและสีเดียวกันจอดอยู่

เมื่อเลิกงาน เขาเดินไปยังบริเวณลานจอดรถ มีรถยนต์จอดเรียงรายมากมาย เขาพยายามกวาดสายตามองหารถของตัวเอง รถราที่จอดอยู่หลายคันเหมือนกันไม่ผิดเพี้ยน จะมีบ้างที่แตกต่างในรายละเอียดบางอย่าง เช่น ลวดลายของสติ๊กเกอร์ซึ่งนำมาตกแต่ง หมายเลขแผ่นป้ายทะเบียน เขานึกขบขัน อาจจะเป็นเรื่องบังเอิญหรืออาจจะเป็นเพราะความเกลื่อนกลาด จึงมีรถกระบะ OFF ROAD ยี่ห้อ MITSUBISHI สองคันจอดเคียงคู่กันในลานจอดและเป็นรถซึ่งมีทุกอย่าง

เหมือนกันด้วย หากเจ้าของไม่ก้มมองดูหมายเลขทะเบียนก็คงไม่ทราบว่ารถคันไหนเป็นของตัวเอง

“คันไหนหน้า?” เขาพยายามนึกหมายเลขทะเบียนของตัวเอง แต่ด้วยสมองยังมีน้อย อยู่เล็กน้อย จึงนึกไม่ออก แต่ในพลันนั้นเขาจุกคิดขึ้นได้

“ปิ๊บบ๊” เสียงสัญญาณกันขโมยดังขึ้นตรงรถกระบะ OFF ROAD คันหนึ่งเมื่อเขาจอดรถโหมทคอนโทรลในมือ เขาสาวเท้าตรงไปยังรถกระบะคันนั้นทันที (ฉมังฉาย, 2549: 88)

ความเหมือนกันของรถยนต์ทำให้เขาสับสน หากไม่พิจารณาป้ายทะเบียนแล้ว เขาก็จะไม่ทราบว่าคันไหนเป็นของเขา เขาจึงจำเป็นต้องกตรโหมทคอนโทรลเพื่อดูว่ารถคันไหนจะส่งสัญญาณตอบรับ ต่อจากนั้นเมื่อเขาไปที่บ้านก็เริ่มสับสนว่าบ้านหลังไหนเป็นของเขาเนื่องจากบ้านแต่ละหลังมีลักษณะคล้ายคลึงกัน แม้กระทั่งเฟอร์นิเจอร์และเครื่องใช้ภายในบ้าน อาทิ โซฟา โทรทัศน์ และสเตอริโอ ต่างก็เลือกใช้แบบที่เหมือนกัน หากแต่มีรายละเอียดเล็กๆ น้อยๆ ที่แตกต่างกันไปจากเดิม ไม่ว่าจะเป็นสวนหย่อมเล็กๆ หน้าบ้านที่ได้รับการตกแต่งใหม่แลดูสวยงาม ภายในบ้านเขาก็รู้สึกไม่คุ้นกับนาฬิกาแขวนผนังสีตะกั่วจึงตั้งคำถามว่าภรรยาของเขาอาจจะแอบไปซื้อเรือนใหม่มาแทนเรือนเก่าที่เดินๆ หยุดๆ นอกจากนั้น เมื่อเขาเปิดเครื่องเล่นซีดีเขาก็กลับหาแผ่นที่เขาใส่ไว้ไม่เจอแต่กลับมีดนตรีแนวร็อกแทนที่

เสียงดนตรีร็อกกระแทกออกมาจากลำโพงเครื่องเสียงยี่ห้อ SONY อย่างหนักหน่วง เขารีบกดปุ่ม Volume เบาเสียงทันที พลังครุ่นคิด ทำให้คาดหมายเลขห้าของเครื่องเสียงถูกเปลี่ยนแผ่นจากดนตรีแนวบรรเลงมาเป็นแนวอีกทีก็ครึกโครม เขานึกตำหนิภรรยาเล็กๆ เนื่องจากเคยตกลงกับเธอว่าถาดซีดีสามถาดแรกของเขาจะให้เธอ เธอจะเอาแผ่นซีดีเพลงแนวใดใส่ก็ได้ แต่สำหรับถาดที่สี่และที่ห้านั้นเขาจับจองเป็นเจ้าของ

เขากตรโหมทคอนโทรลเลือกถาดที่สี่ เสียงนักร้องหญิงของเมืองไทยซึ่งกำลัง GO INTER ในขณะที่ครวญเพลงฮิตเล็ดลอดออกมา เขารู้สึกหงุดหงิดใจขึ้นมาอีก แทนที่เขาจะได้ฟังเพลงคันท์ฝรั่งแนวเพลงที่เขาหลุ่มหลงกลับได้ฟังเสียงร้องของนักร้องสาวคนนี้แทน เขาคิดใคร่ครวญ ไหนว่าภรรยาของเขาไม่ชอบนักร้องคนนี้ (นอกจากไม่ชอบแล้วยังวิพากษ์วิจารณ์อย่างเผ็ดร้อนต่อทัศนคติความคิดการ GO INTER ของหล่อนด้วย) แต่เหตุใดจึงมีแผ่นซีดีเพลงของหล่อนอยู่ในบ้าน?

หรือว่าเธอเปลี่ยนรสนิยมในการฟังเพลงแล้ว? -- เขาตั้งคำถามอยู่ในใจ -- แต่ทำไมเปลี่ยนใจได้รวดเร็วถึงปานนั้น (ฉมังฉาย, 2549: 91)

ความฉงนฉงายดังกล่าวเริ่มปรากฏและรุนแรงมากขึ้นเรื่อยๆ หากแต่เขาคิดว่าคงเป็นภรรยาเขาที่ตัดสินใจเปลี่ยนสิ่งต่างๆ ที่อยู่ในบ้านไม่ว่าจะเป็นสวนหย่อมเล็กๆ นาฬิกา และแผ่นซีดี รวมไปถึงการที่เธอลืมน็อคประตูทำให้เขาเข้าบ้านมาได้โดยไม่ต้องไขกุญแจ นอกจากจะใช้ภรรยาเป็นเหตุผลในการเปลี่ยนแปลงวัตถุต่างๆ ในบ้านแล้ว เขายังคิดต่อไปอีกว่าวิถีชีวิตแบบเมืองที่ทุกอย่างดูจะรีบเร่งน่าจะเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้เขาจำวัตถุต่างๆ รอบตัวไม่ได้ ดังที่เขารำพึงว่า “มันเหมือนกับข้าวของเครื่องใช้ภายในบ้านหลายชิ้นที่เขาเก็บภรรยาทยอยซื้อเข้ามา บางชิ้นบางอันนั้นเขาจำไม่ได้ว่ามีแหล่งที่มาจากไหน ชีวิตในเมืองนี้ดูเหมือนเร่งรีบไปทุกเรื่อง ฉะนั้นจะให้จดจำรายละเอียดปลีกย่อยเหล่านั้นได้ทุกเรื่อง

เขาคงกระทำได้อย่างลำบากนัก” (ฉมังฉาย, ปปปป: 92-93) หลังจากนั้น เมื่อเขาอาบน้ำและเปลี่ยนเป็นชุดนอน แน่แน่นอนว่าเขารู้สึกไม่คุ้นเคยกับผ้าเช็ดตัว สบู่ แชมพู และชุดนอนลายสก๊อตสีน้ำตาลเข้มที่เขาใส่ แต่ด้วยความที่เขาเหนื่อยมากจึงล้มตัวลงนอนข้างภรรยาซึ่งนอนตะแคงหันหลังให้ ในความมืดกลิ่นกายของเธอซึ่งไม่เหมือนเดิมทำให้เขาตื่นเต้นและตัดสินใจกับร่วมรักกับเธอในที่สุด

จากเนื้อเรื่องดังกล่าวจะเห็นได้ชัดว่าฉมังฉายเล่นกับความกำกวม ทำให้ขายนิรนามที่เป็นตัวละครหลักของเรื่องรู้สึกงงสับสนอันเนื่องมาจากพิษไข้ จึงไม่ได้ตั้งคำถามหรืออุกคึกคิดว่าบ้านที่เขาเข้าไปนั้นเป็นบ้านของเขาเองหรือไม่ ทั้งๆ ที่วัตถุหรือข้าวของเครื่องใช้หลายๆ อย่างนั้นผิดแผกไปจากเดิมอย่างไรก็ตาม ปฏิเสธไม่ได้ว่าสินค้าส่วนใหญ่หรือแม้กระทั่งการออกแบบตัวบ้านทั้งหมดต่างมีเค้าโครงเหมือนกับบ้านของเขาไม่มีผิด เขาจึงไม่เดินหลงอยู่ในบ้านหากแต่จำตำแหน่งของห้องนั่งเล่น ห้องน้ำ และห้องนอนได้อย่างแม่นยำ อาจจะสามารถกล่าวได้ว่า เรื่อง “บะหมี่สำเร็จรูป” เป็นการวิพากษ์วิจารณ์การบริโภคของชนในสังคมไทยร่วมสมัยที่เน้นการสร้างอัตลักษณ์ที่แตกต่างหลากหลายผ่านการบริโภคสินค้า แต่ในท้ายที่สุดความแตกต่างดังกล่าวเป็นเพียงแค่ภาพลวงเนื่องจากสินค้าต่างๆ มีรูปแบบที่จำกัดและถูกออกแบบมาจำหน่ายกับกลุ่มคนที่มีรายได้ อาชีพ ความสนใจ ฯลฯ ที่คล้ายคลึงกัน ดังนั้น คนที่มีลักษณะคล้ายกันจึงเสพสินค้าที่คล้ายกันโดยเสียดังไม่ได้

อาจจะกล่าวได้ว่าวรรณกรรมไทยร่วมสมัยได้แสดงให้เห็นถึงกลไกของการบริโภคที่ได้ปลูกเร้าให้ผู้คนในสังคมต้องบริโภคอย่างไม่รู้จักหยุดจักหย่อน เกิดเป็นความปรารถนาที่ไม่มีวันเต็มเต็มและไม่มีวันจบสิ้น ด้วยเหตุนี้ผู้คนในสังคมจึงเหมือนกับวนเวียนติดอยู่ในกับดักของการบริโภคที่หาทางออกไม่ได้ นอกจากนั้น กลไกการบริโภทยังสัมพันธ์กับมิติของพื้นที่และอัตลักษณ์ กล่าวคือ วรรณกรรมไทยร่วมสมัยส่วนหนึ่งนำเสนอพื้นที่แห่งการค้าขายแลกเปลี่ยน ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ศูนย์การค้าหรือซูเปอร์มาร์เก็ต และมุ่งอภิปรายความสัมพันธ์ของผู้คนในพื้นที่ดังกล่าวที่เปลี่ยนแปลงไป ในขณะที่วรรณกรรมไทยอีกกลุ่มหนึ่งได้แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของบริโภคนิยมที่มีต่ออัตลักษณ์ของคนร่วมสมัย ไม่ว่าจะเป็นการสร้างหรือการควบคุมอัตลักษณ์ ทำให้การดำรงชีวิตในปัจจุบันท่ามกลางสังคมแห่งการบริโภคกลายเป็นสิ่งที่ซับซ้อนมากยิ่งขึ้น

บทที่ 4 การบริโภควัฒนธรรม

บทที่สามเป็นการศึกษาความซับซ้อนของการบริโภคในมิติของกลไก พื้นที่ และอัตลักษณ์ ซึ่งในแง่หนึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่าการบริโภคนั้นเป็นกิจกรรมที่ไม่ได้เกิดขึ้นในสุญญากาศ แต่เป็นกิจกรรมที่ผูกพันกับวิถีชีวิตประจำวันของมนุษย์และมีส่วนสำคัญในการกำหนดวิถีดังกล่าวอย่างมีนัยยะสำคัญ บทนี้จะขยายความเกี่ยวกับการบริโภคเพิ่มเติมในด้านที่ว่ากิจกรรมการบริโภคนั้นไม่ได้เป็น “อกรรมกิริยา” หากแต่เป็น “สกรรมกิริยา” ที่ต้องมีกรรมมารองรับ กล่าวคือ การบริโภคไม่ได้เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นอย่างโดดๆ แต่เป็นกิจกรรมที่ต้องมีการขยายความว่าบริโภค “อะไร” และ “อย่างไร” ตามมา การบริโภควัฒนธรรมเป็นการศึกษาภาพแทนของมิติต่างๆ ทางวัฒนธรรมที่ถูกบริโภคผ่านวรรณกรรมร่วมสมัย ไม่ว่าจะเป็นการศึกษา ศาสนา การท่องเที่ยว ข่าวสารและความบันเทิง ซึ่งถือได้ว่าเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของคนปัจจุบัน

บริโภคนิยมทำให้ทัศนคติที่เรามีต่อกิจกรรมการบริโภคเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะในวิธีการมอง คัดเลือกและจับจ่ายใช้สอย สิ่งต่างๆ ในชีวิตประจำวันถูกพิจารณาให้เป็น “สินค้า” มากขึ้นและวิถีชีวิตของเราถูกกำกับให้เหมือนการ “ช้อปปิ้ง” มากขึ้นเรื่อยๆ กล่าวคือ ไม่ว่าจะเป็นการเลือกรับข่าวสาร ท่องเที่ยว การใช้ชีวิตประจำวัน ผลกระทบจากบริโภคนิยมส่งผลในประเด็นต่างๆ ที่ อี. เอ็ม. คอนราดี (E. M. Conrady: 2011: 431-432) ได้เสนอไว้ 5 ข้อด้วยกันคือ (1) ยี่ห้อหรือตราสัญลักษณ์ของสินค้าจะมีความสำคัญมากกว่าประโยชน์ในตัวของสินค้าเอง ไม่ว่าจะเป็ยี่ห้อของรถยนต์ เครื่องใช้ไฟฟ้า ชื่อของมหาวิทยาลัย ชื่อเสียงของดารา เหล่านี้ล้วนพิจารณาว่าเป็นตราหรือยี่ห้อได้ทั้งสิ้น ยี่ห้อหรือตราสัญลักษณ์มีบทบาทสำคัญที่ส่งผลต่อการบริโภคของคนในสังคมปัจจุบันเนื่องจากคนส่วนใหญ่มักจะบริโภคสินค้าที่มียี่ห้อหรือตราสัญลักษณ์ที่ตนเองคุ้นชินและเชื่อถือ นับว่าเป็นการบริโภคตาม **ความภักดีในตราสินค้า (brand loyalty)** (2) บทบาทสำคัญของโฆษณาที่เข้ามากำหนดการบริโภคสินค้า เนื่องจากจำนวนสินค้าที่แตกต่างและหลากหลายที่มีในท้องตลาดผู้คนในปัจจุบันจึงต้องพึ่งพาโฆษณาตามสื่อต่างๆ ในอันที่จะได้มาซึ่งข้อมูลและรายละเอียดในการเลือกสรรสินค้าที่ตนเองต้องการ ด้วยเหตุนี้จึงไม่น่าแปลกใจที่บริษัทยักษ์ใหญ่ต่างต้องตั้งงบประมาณและประชาสัมพันธ์ไว้สูงเพื่อผลักดันให้สินค้าของตนปรากฏออกสู่สาธารณชนอย่างต่อเนื่องตามสื่อต่างๆ นอกจากนั้น การพึ่งพาโฆษณาของผู้บริโภคในการตัดสินใจจับจ่ายใช้สอยเป็นเหตุให้นักการตลาดได้เข้ามามีบทบาทกำหนดวิถีการบริโภค ไม่ว่าจะเป็นการแบ่งกลุ่มผู้บริโภค การสร้างอัตลักษณ์ที่พึงปรารถนา หรือการเล่นกับอารมณ์และจินตนาการของผู้บริโภค (3) เนื่องจากสินค้าในปัจจุบันมีจำนวนมาก ผู้บริโภคจึงประสบกับภาวะล้นเกินของสินค้า ผู้ผลิตสินค้าจึงต้องออกแบบหีบห่อสินค้าให้ทันสมัยและล่อตาล่อใจผู้บริโภค กลยุทธ์ต่างๆ ในการโฆษณาจึงมีพัฒนาให้ซับซ้อนมากขึ้นเพื่อดึงดูดความสนใจของลูกค้า ผู้บริโภคจึงตกอยู่ในสภาวะที่ตน “จำเป็นต้องเลือก” (4) ภาวะความล้นเกินของสินค้าดังกล่าวทำให้ผู้บริโภคไม่มีเวลาที่จะศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับสินค้าแต่ละประเภทอย่างละเอียด ความรู้เกี่ยวกับสินค้าแต่ละประเภทจึงมักจะเป็นไปอย่างฉาบฉวยและขึ้นอยู่กับ “ภาพ” ที่โฆษณาสร้างขึ้น (5) ผู้บริโภคจำเป็นต้องกวาดสายตามองในการเลือกซื้อสินค้า การกวาดสายตามองเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะทำให้ผู้บริโภครู้จักสินค้า แม้จะเป็นไปอย่างฉาบฉวยก็ตาม แต่การมองนับว่าเป็นกิจกรรมที่สำคัญและมีสัมพันธ์กับการกระตุ้นจินตนาการของผู้บริโภค คอนราดีเห็นว่า

ลักษณะทั้งห้าประการเป็นส่วนประกอบในการสร้างกรอบการบริโภคของคนในปัจจุบัน ลักษณะดังกล่าว เป็นกรอบให้ผู้บริโภคไม่เฉพาะในการจับจ่ายใช้สอยในร้านค้าหรือห้างสรรพสินค้าเท่านั้น หากแต่ยังส่งผล ต่อวัฒนธรรมการใช้ชีวิตประจำวันด้านอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นการรับรู้ข่าวสาร การเลือกสรรสถานที่ท่องเที่ยว การศึกษา ฯลฯ

ในกรอบดังกล่าว บริโภคนิยมได้ทำให้วัฒนธรรมกลายเป็นสินค้า ไม่ว่าจะเป็นความรู้ การท่องเที่ยว ฯลฯ ซึ่งถูกตีตราด้วยเงินตราและถูกนิยามในกรอบของทุนนิยม วรรณกรรมไทยร่วมสมัยได้แสดงให้เห็นถึงปัญหาของการเปลี่ยนแปลงไปซึ่งทัศนคติและค่านิยมเกี่ยวกับการบริโภควัฒนธรรม ซึ่งครั้งหนึ่ง เคยถูกมองว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์และไม่อาจซื้อได้ด้วยเงิน กลายเป็นสิ่งที่ต้องนำมาซื้อขายหรือถูกทำให้เป็น ปริมาณที่นับได้ เพื่อตอบสนองกับการวัดค่าในระบบทุนนิยม บทนี้จึงเป็นการอภิปรายภาพของ วัฒนธรรมร่วมสมัยในสังคมไทยซึ่งถูกบริโภคในแง่มุมที่เปลี่ยนไปในกรอบดังกล่าว

การศึกษาและการบริโภคความรู้

วรรณกรรมร่วมสมัยของไทยหลายเรื่องได้นำเสนอประเด็นการศึกษาและอภิปรายการ “บริโภค” ความรู้ไว้พอสมควร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นของภาพลักษณ์ของคน “มี” ความรู้หรือการศึกษา ความแตกต่างระหว่างมุมมองของคนที่มี การศึกษาและ “ไร้” การศึกษา รวมไปถึงสภาพสังคมปัจจุบัน ที่แม้ว่าจะเจริญมากขึ้นแต่รอยแยกระหว่างคนสองกลุ่มกลับมีมากขึ้นเป็นเงาตามตัว นอกจากประเด็นดังกล่าว การที่ความรู้ในปัจจุบันกลายเป็นเพียง “สินค้า” ที่ให้ผู้บริโภคได้เสพเพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการ ประกอบสร้างอัตลักษณ์ของคนที่มี การศึกษาก็เป็นประเด็นที่นักเขียนกล่าวถึงเช่นเดียวกัน ทั้งนี้ อาจจะเป็นกระจกสะท้อนภาพลักษณ์ของสังคมร่วมสมัยได้ในระดับหนึ่งที่ความรู้กลายเป็นส่วนหนึ่งของ **อุตสาหกรรมความรู้ (knowledge industry)** ซึ่งหมายถึงสภาพของความรู้ในปัจจุบันที่สามารถซื้อขาย ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (Porat, 1978: 78) อุตสาหกรรมความรู้ส่ง ผลกระทบต่อระบบการศึกษาเป็นอย่างมาก เมื่อความรู้ถูกพัฒนาให้เป็นความรู้ที่ต้องนำไปสู่การ ตอบแทนในเชิงวัตถุนิยมหรือทางธุรกิจ ส่วนความรู้ใดก็ตามที่ไม่ได้นำไปสู่ประโยชน์ทางธุรกิจอย่าง ชัดเจนมักจะถูกพิจารณาว่าด้อยค่า นอกจากนั้น นักศึกษายังไม่ได้มองความรู้ในฐานะที่เป็นความรู้หาก แต่มองว่าความรู้เป็นเพียงทางเดินที่นำไปสู่ความสำเร็จในชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสำเร็จในหน้าที่ การงานที่จะนำมาซึ่งความสำเร็จในเชิงวัตถุต่อไป ด้วยเหตุนี้ การศึกษาจึงมักจะถูกมองว่าเป็นการได้มา ซึ่งปริญญาบัตร หากได้เป็นการได้มาซึ่งการพัฒนาจิตใจหรือความเป็นมนุษย์ไม่

เรื่อง “วิทยานิพนธ์ดีเด่น” ของวัชระ สัจจะสารสินแสดงให้เห็นถึงประเด็นต่างๆ เหล่านี้ อย่าง ชัดเจน กล่าวคือ ในเรื่องตัวละครหลักชื่อสมบูรณ์เพิ่งเขียนวิทยานิพนธ์เสร็จและกำลังเดินทางจาก มหาวิทยาลัยกลับบ้านด้วยความรู้สึกดีใจ ขณะที่สมบูรณ์กลับบ้านเป็นยามค่ำมากแล้ว ก่อนเข้า บ้านเขาโทรศัพท์ไปบอกข่าวดีให้ที่บ้านทราบและพบกับชายสองคนที่ดูท่าทางไม่น่าไว้ใจเดินเข้ามาขวาง ทางและถามทางไปยังสถานีหมอชิต สมบูรณ์ล่อล่ล่ล่และตอบกลับไปว่าไม่รู้ หากแต่สถานการณ์กลับ ดูตึงเครียดมากขึ้น

“เงินขอเงินค่ารถให้พวกเราหน่อยเถอะ” ชายร่างใหญ่เอื้อมมือจับไหล่เขา เขาถอยกรูดอีกครึ่ง รู้สึกถึงความไม่ปกติเสียแล้ว ใจยิ่งเต้นโครมคราม

“ช่วยพวกเราหน่อยเถอะ พวกเราไม่มีเงินจริงๆ” ชายร่างใหญ่จับไหล่แน่นขึ้น ชายร่างเล็กรีบรีเข้ามาปิดมือชายร่างใหญ่

“อย่าทำเขา มึงขอดีๆ ก็ได้” ชายร่างใหญ่ปล่อยมือ แต่สถานการณ์ของเขายังเลวร้ายเข้าไปอีก ทั้งสองปิดทางเขาให้แคบลง เขาพยายามภาวนาให้มีคนเดินผ่านมา เขาหันกลับไปมองที่รถเมล์ ทว่า- มีแต่ความว่างเปล่า

ชายร่างใหญ่พยายามจับไหล่เขาอีก เขาเบี่ยงหลบ ชายร่างเล็กปิดมือชายร่างใหญ่อีกครั้ง

“บอกแล้วอย่าจับเค้า”

“ก็กูจะขอเงินนี่” ชายร่างใหญ่ตะคอก ทั้งสองเริ่มหันมาทะเลาะกันเอง เขาได้จังหวะ ผลักชายร่างใหญ่จนล้มก้นจ้ำม่ำ เบี่ยงหลบออกไปทางถนน วิ่งจ้ำอ้าวอย่างไม่คิดชีวิต เสียงโหวกเหวกลั่นไล่หลังเขามา ทั้งสองคงโกรธที่เจอที่เด็ดของเขาเข้าไปอย่างผม (วัชร สัจจะสารสิน, 2551: 188-189)

สมบุรณ์ฉวยโอกาสขณะที่ชายสองคนเถียงกันหนีออกมาจากสถานการณ์คับขันดังกล่าวและรีบหนีกลับบ้าน อย่างไรก็ตาม เขาพบว่าของที่เขาสวาทยานิพนธ์และแผ่นดิสก์เก็บข้อมูลเขาหล่นหายไปกลางทาง เมื่อเขากลับมาถึงบ้าน เขาพยายามนึกย้อนไปและตัดสินใจนั่งแท็กซี่กลับไปยังมหาวิทยาลัย เขาเดินทางตรวจตราสถานที่ที่เขาเคยเดินผ่าน ไม่ว่าจะเป็นร้านน้ำสามแยกหน้าสำนักทะเบียน โต๊ะที่เขาเคยนั่ง รวมถึงขยะที่ตั้งอยู่บริเวณนั้น เขาแะถามยามที่ป้อมและขอเบอร์โทรศัพท์ของเจ้าของร้านน้ำ เมื่อเขาโทรศัพท์ถาม เจ้าของร้านน้ำกลับปฏิเสธว่าไม่เห็นของเอกสารแต่อย่างใด สมบุรณ์เดินวนเวียนอยู่บริเวณมหาวิทยาลัยสักพักก่อนจะนึกได้ว่าก่อนเข้าบ้านเขาแะโทรศัพท์หาที่บ้านจากตู้โทรศัพท์ จึงเป็นไปได้ว่าเขาจะเดินเล่ลืมทิ้งไว้ในตู้ เมื่อเขานั่งแท็กซี่กลับไปเขาพบว่าในตู้โทรศัพท์นั้นว่างเปล่า หากแต่ที่ป้ายรถเมล์ไม่ไกลกันมากนักชายสองคนที่เคยดักขอเงินเขายังคงนั่งอยู่และของเอกสารดังกล่าวอยู่ในมือของชายร่างใหญ่

มันเป็นไปได้อย่างไรกัน โชคชะตาช่างเล่นตลกกับเขาอะไรเช่นนี้

สมบุรณ์หันกลับมา เอนหลังฟังเสาไฟ เยหน้ามองฟ้า สมองเด็ดพล่าน ช่างเลวร้ายเสียเหลือเกิน ไม่รู้ว่าพวกมันไปเอาวิทยานิพนธ์มาถืออยู่ได้อย่างไร พวกมันอาจเดินผ่านตู้โทรศัพท์แล้วเลื้อยไปเห็นอะไรวางอยู่ เลยเข้าไปหยิบออกมา โดยหารู้ไม่ว่ามันมีค่ามากมายเพียงใด (วัชร สัจจะสารสิน, 2551: 197-198)

เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้สมบุรณ์รู้สึกตกใจมากและคิดอยู่นานว่าจะแก้ไขสถานการณ์อย่างไร ในที่สุดเขาจึงเดินไปยังป้อมตำรวจซึ่งอยู่ไม่ไกลมากและเล่าเหตุการณ์ทั้งหมดให้ตำรวจฟัง ตำรวจคนหนึ่งจึงเดินมาเป็นเพื่อนกับเขาและเข้าไปขอให้ชายทั้งสองคืนของเอกสารดังกล่าวให้แก่สมบุรณ์ ชายทั้งสองคืนของเอกสารหากแต่รู้สึกโกรธแค้นและต้องเดินไปกับตำรวจเพื่อรายงานตัวที่ป้อม ส่วนสมบุรณ์เดินกลับบ้านด้วยความรู้สึกโล่งใจและสบายใจ ผู้แต่งจบเรื่องสั้นด้วยความว่า “ไม่รู้ว่าจะเกิดอะไรขึ้นที่ป้อมตำรวจ เขารีบ

ก้าวเดิน มันไม่เกี่ยวอะไรกับเขานัก การกิจของเขาจบลงแล้ว เขาไม่มีอะไรให้ต้องกังวลในเมื่อวิทยานิพนธ์ของเขาปลอดภัยอยู่ในมือ” (วัชระ สัจจะสารสิน, 2551: 205)

เรื่องสั้น “วิทยานิพนธ์ดีเด่น” หากอ่านในระดับพื้นผิวอาจจะเห็นว่าตัวละครเอกคือสมบุรณ์เป็นคนโชคดีที่ได้รับความช่วยเหลือจากตำรวจและได้วิทยานิพนธ์คืนในที่สุด วิทยานิพนธ์ของเขาอาจจะได้รับรางวัลวิทยานิพนธ์ดีเด่นตามคำเชิญของอาจารย์ที่ปรึกษาซึ่งอาจจะนำมาซึ่งความภาคภูมิใจแก่ตัวเขาเองและครอบครัว อย่างไรก็ตาม หากวิเคราะห์ในระดัปลึกลงไป อาจจะเห็นได้ชัดว่าผู้แต่งวิพากษ์วิจารณ์ระบบการศึกษาของไทย โดยเฉพาะการที่นักศึกษาคนดังกล่าวเห็นว่าวิทยานิพนธ์ของตนเองสำคัญมากกว่าสิ่งอื่นใดรอบข้าง เขาไม่พยายามเข้าใจว่าชายสองคนที่เข้ามานั้นมีเจตนาร้ายได้อย่างไร หากแต่เขากลับตั้งอคติไว้ก่อนหน้าแล้วว่าชายสองคนนั้นต้องเป็นโจรที่พยายามจะเข้ามาชิงทรัพย์ด้วยการสังเวยเครื่องแต่งกายและวิธีการพุดจา ทั้งๆ ที่การกระทำของชายร่างเล็กแสดงให้เห็นว่าพวกเขาอาจจะไม่ได้มีเจตนาร้ายอย่างที่สมบุรณ์คิดแม้แต่น้อย อย่างไรก็ตาม สมบุรณ์กลับคิดไปล่วงหน้าว่าทั้งคู่ต้องมีเจตนาที่จะเข้ามาทำร้ายและคิดหาตรรกะที่มาที่ไปของเหตุการณ์ดังกล่าวผ่านการใช้ภาษาทางวิชาการ

ใครล่ะ? เป็นผู้ก่อปัญหาที่แท้จริงขึ้นมา ไล่พวกบ้าเหล่านั้นคือจำเลยที่หนึ่งอย่างไม่ต้องสงสัยแล้วใครล่ะ ที่ปล่อยพวกมันออกมาเฟ้นฟ่านในเมืองนี้ มันคือภาพที่แปลกแยก ที่ไม่ใช่พื้นที่ของพวกเขา มันนี้แหละคือผลพวงแห่งความล้มเหลวของนโยบายรัฐ รัฐไม่จริงจังต่อการพัฒนาชนบทอย่างจริงจัง ทั้งที่คนส่วนใหญ่ของประเทศมีอาชีพเกษตรกรรม แต่รัฐกลับมุ่งเน้นการพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรมและเทคโนโลยีซึ่งผลประโยชน์ตกอยู่ในมือของนายทุนเพียงไม่กี่คน สุดท้ายภาคเกษตรมีอันต้องล่มสลาย พืชผลราคาตกต่ำ เกษตรกรเป็นหนี้เป็นสินมากขึ้น คนว่างงานหลังฤดูเก็บเกี่ยวเพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัว เมื่อพื้นที่บ้านเกิดหมดสิ้นหนทางทำกิน ชาวบ้านจำต้องอพยพเข้ามาหางานในเมือง เมื่อเข้ามามาก็เกิดปัญหาคนล้นงาน หลายคนถึงกับต้องปล้นชิงวิ่งราว หลายคนร่อนเร่พเนจรไร้ที่อยู่อาศัย จะกลับบ้านก็ไม่มีปัญญา กลับกลายเป็นปัญหาสังคมที่ยากจะแก้ไข ไซ้แล้ว - ทุกอย่างล้วนเชื่อมโยงร้อยรัดกันจนเป็นปัญหา (วัชระ สัจจะสารสิน, 2551: 200)

ผู้แต่งนำเสนอห้วงความคิดของสมบุรณ์เพื่อแสดงให้เห็นว่าบางครั้งวาทกรรมแห่งวิชาการทำให้นักศึกษาคิดหาเหตุผลต่างๆ นานาของสถานการณ์ต่างๆ จนลืมนึกถึงมนุษยธรรมหรือสามัญสำนึกกับเหตุการณ์ที่อยู่ตรงหน้า กล่าวคือ สมบุรณ์พยายามนี้ยกย้อนไปถึงสาเหตุว่าเพราะเหตุใดชายสองคนนั้นจึงต้องระหกระเหเร่ร่อนเข้ามาในเมืองและเข้ามาขอเงินเขา หากแต่เขาไม่ได้เอะใจหรือตระหนักแม้แต่น้อยว่าเขาได้เรียกชายคนนั้นว่าเป็น “พวกมัน” หรือเป็น “พวกอื่น” ที่ไม่ใช่พวกเดียวกันกับเขาไปเรียบร้อยแล้ว นอกจากนั้น ความหมกมุ่นในการมองชายคนนั้นเป็นคนที่เข้ามา “ปล้นชิงวิ่งราว” นั้นทำให้สมบุรณ์ลืมนึกถึงเหตุการณ์อื่นๆ ที่น่าจะเป็นไปได้ ดังจะเห็นได้จากตอนที่เขาผลักชายร่างใหญ่ล้มและได้ยินเสียงตะโกนโหวกเหวกนั้น อาจจะเป็นไปได้ว่าชายทั้งสองพยายามตะโกนเรียกให้สมบุรณ์กลับมาเก็บซองเอกสารที่เขาทำหล่นไว้ นอกจากนั้น ตอนที่เขาเห็นว่าชายทั้งสองเก็บซองเอกสารไว้และไม่ยอมไปไหนนั้น (วัชระ

ลัจจะสารสิน, 2551: 201) อาจจะเป็นด้วยว่าพวกเขาหวังว่าหากทิ้งของเอกสารไว้อาจจะมีคนอื่นมาเก็บไป จึงรอให้สมบูรณ์มารับของเอกสารคืน

ด้วยเหตุนี้ อาจจะได้เห็นว่าผู้แต่งวิพากษ์วิจารณ์นักศึกษาและระบบการศึกษาไทยที่มองทุกอย่าง เป็นสีขาวและสีดำ วิพากษ์ตัดสินว่าคนคนนี้จะต้องเป็นเช่นนั้นเช่นนั้น ช่วงหนึ่งของห้วงความคิดของ สมบูรณ์จะเห็นได้ชัดว่าระบบการศึกษาได้สร้างให้เกิดความรุนแรงทางความคิดขึ้น ดังความว่า “วาทหนึ่ง ของความคิดผุดขึ้นมา เขากล้ายืนยันฟันธงลงไปว่าการขจัดพวกคนเหล่านี้ออกจากพื้นที่เมือง คือวิธีการ ตัดตอนปัญหาที่ได้ผลชะงัด นั้น - เป็นเรื่องของรัฐที่จะหาเครื่องมือขจัดพวกเหล่านี้ แต่สำหรับเขาตอนนี้ ละ ในฐานะปัจเจก จะทำอย่างไรถึงจะขจัดพวกมันออกไปโดยที่ไม่สูญเสียผลประโยชน์ของตัวเอง” (วิหระ ลัจจะสารสิน, 2551: 201) ห้วงความคิดดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงปัญหาของการศึกษาไทยอย่างน้อยสอง ระดับด้วยกัน กล่าวคือ ในระดับแรก การศึกษาไทยไม่ได้สร้างให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หากแต่สอนให้คิดให้แบ่งคนออกเป็นกลุ่มและต้องขจัดกลุ่มของคนที่เป็น “เป็นอื่น” ออกไป ส่วนระดับที่สองคือการ ศึกษาไทยทำให้คนคิดแต่ประโยชน์ส่วนตัว ดังจะเห็นได้จากความคิดของสมบูรณ์ที่เห็นว่าหน้าที่ในการ แก้ไขปัญหาไม่ได้เป็นของเขาหากแต่เป็นของรัฐ ส่วนเขามีหน้าที่เพียงแค่ปกป้องผลประโยชน์ส่วนตัว เท่านั้น อาจจะไม่เกินเลยไปหากจะตีความได้ว่าในที่นี้ผู้แต่งวิจารณ์ว่าการศึกษาไทยทำให้คนไทยที่ได้รับการ ศึกษาบางส่วนกลายเป็นคนเห็นแก่ตัวและพยายามยกประโยชน์ส่วนตัวให้สูงกว่าประโยชน์ส่วนรวม

ในกรอบของการบริโภคนั้น เรื่องสั้น “วิทยานิพนธ์ดีเด่น” ทำให้ผู้อ่านเห็นได้อย่างชัดเจนว่าการ ศึกษาถูกพิจารณาว่าเป็นเพียง “สินค้า” ที่ให้คนคนหนึ่งบริโภคเพื่อยกระดับของตนให้สูงกว่าคนอื่นรอบ ข้าง ในที่นี้วิทยานิพนธ์ของสมบูรณ์เป็นสัญลักษณ์ของสถานะของ “สินค้า” ดังกล่าวเมื่อการศึกษาถูกตีค่า ให้เป็นเพียงแค่ “วิทยานิพนธ์หนึ่งเล่ม” แต่กลับมีค่าสำหรับสมบูรณ์มากกว่าชีวิตของชายสองคนที่เดินระ หกกระเหว่ร่อนอยู่ในเมือง นอกจากนั้น อาจจะได้คิดต่อไปได้ว่าหากสมบูรณ์จบการศึกษาไป ตัวเขาจะกลายเป็น “สินค้า” ที่มีราคาแพงสูงมากกว่าชายสองคนนั้นขึ้นไปอีกและทำให้ปัญหาช่องว่างระหว่างคนไทย นั้นกว้างขึ้นเป็นเงาตามตัว หากพิจารณาในแง่นี้จะเห็นได้ว่าการบริโภคการศึกษาในฐานะที่เป็นสินค้านั้น ทำให้วิธีการคิดหรือการมองชีวิตของนักศึกษานั้นด้อยและแคบลง วาทกรรมทางวิชาการแทนที่จะยก ระดับการคิดให้มีมิติทางการวิจารณ์มากขึ้นกลับกลายเป็นกรอบที่จำกัดวิธีการคิดและทำให้มองข้ามมิติ มนุษยธรรมไปอย่างสิ้นเชิง

นอกจาก “วิทยานิพนธ์ดีเด่น” แล้ว เรื่องสั้นของกิติวัฒน์ ดันทะนันท์เรื่อง “อวัยวะส่วนตัว” ก็มีนัย ยะที่วิพากษ์วิจารณ์การศึกษาในฐานะที่เป็น “สินค้า” เพื่อการบริโภคเช่นเดียวกัน ในขณะที่เรื่อง “วิทยานิพนธ์ดีเด่น” ผู้แต่งเลือกใช้มุมมองของบุรุษที่สามเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับสมบูรณ์เพื่อแสดงให้เห็นสิ่ง ที่เขาประสบ กิติวัฒน์เลือกใช้มุมมองแบบบุรุษที่หนึ่งเล่าเรื่องราวของตัวเองที่เพิ่งกลับจากงานรับ ปฏิญญาบัตรและพบว่าตัวเองมีอวัยวะต่างๆ ออกเพิ่มขึ้น ในตอนแรก เขาตกใจมากเมื่อตื่นขึ้นมาและพบ ว่าตัวเองมีนิ้วมือที่หงอกขึ้นมาระหว่างนิ้วกลางกับนิ้วนาง หลังจากนั้นไม่นานหูเขาก็อกเพิ่มขึ้นมาอีก ทั้งสองข้าง สิ่งที่น่าตกตะลึงคือผู้คนเริ่มแฉะเวียนมาเยี่ยมเขา ไม่ว่าจะป็นญาติที่อยู่ในละแวกเดียวกัน หรือคนที่เขาไม่เคยเห็นหน้าค่าตามาก่อน ต่างเริ่มเดินทางมาดูเขาราวกับเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ดังความในตั วบทที่ว่า

พอดกสายหนอยไครคนหนึ่งได้นำผ้าสามสีมาผูกไว้กับนิ้วมือที่หกของข้าพเจ้า พวกเขาจับข้าพเจ้านั่งบนตั่ง ผู้คนค่อยๆ ทอยเอาอาหารคาวหวานมาวางไว้ใกล้ๆ ตัว กลิ่นรูป เทียนคละคลุ้ง คงเห็นเราเป็นศาลเจ้า ต้นโพธิ์ศักดิ์สิทธิ์ หรือไม่ก็เป็นอนุสาวรีย์คนสำคัญ (กิติวัฒน์ ตันทะนันท์, 2550: 117-118)

หลังจากนั้น อวัยวะต่างๆ ปรากฏเพิ่มมากขึ้นบนตัวของเขา ไม่ว่าจะเป็นดวงตาที่สามที่ขึ้นอยู่บน ท้ายทอย อวัยวะเพศที่โผล่เพิ่มขึ้น ปากเล็กๆ ที่ขึ้นรอบปากเดิมเป็นจำนวนมาก ยังไม่นับรวมขาข้างที่สามที่ปรากฏขึ้นทำให้เขาต้องปรับตัวในการเดิน ปรากฏการณ์มหัศจรรย์ดังกล่าวยิ่งทำให้ผู้คนหลงไหล มาจากทุกสารทิศเพื่อมาดูเขา

เมื่อสถานการณ์เป็นดังนี้ ผู้คนจึงเริ่มสร้างตำหนักสีแดงให้เขาอยู่และไม่ต้องเดินทางไปไหน โดยที่พวกเขาต้องโค่นต้นไม้ต่างๆ ในบริเวณนั้นลง ในแต่ละวันมีผู้คนเข้ามาสักการะ กราบไหว้อธิษฐาน และขอพรต่างๆ รวมไปถึงการขอเลขเด็ด พื้นที่โดยรอบตำหนักก็เปลี่ยนแปลงไป มีชาวบ้านมาตั้งแผงขายของต่างๆ อาทิ ลี้อตารี ดอกไม้รูปเทียน หรือแม้กระทั่งสินค้าโอท็อป ส่วนญาติที่อยู่ติดกันก็รีบไล่ไก่เพื่อปรับพื้นที่เป็นที่จอดรถเก็บเงินคนที่มาสักการะบูชาตัวละครเอก ส่วนตัวเขาเองก็เริ่มปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์มากขึ้น แทนที่จะนั่งเฉยๆ เขา “เริ่มหาเวลาฝึกใช้อวัยวะส่วนเกินต่างๆ เข้าบ้าง เริ่มจากใช้ลิ้นสองแฉกสะบัดน้ำลายใส่ชาวบ้านที่มากกราบไหว้หรือนำเงินใส่กล่องบำรุงตำหนัก ใช้ปากเล็กๆ ที่เคยบ่นพึมพำให้เป็นประโยชน์โดยการชี้ชวนตรงน้ำลายที่ยืดเหนียวอยู่ตลอดเวลาเป็นน้ำมนตร์ให้ชาวบ้านนำกลับไปดื่มกิน” (กิติวัฒน์ ตันทะนันท์, 2550: 120) หลังจากนั้น เหตุการณ์ต่างๆ ดูจะมหัศจรรย์มากขึ้นเมื่อเขาเริ่มรู้สึกตัวว่ามีปีกงอกและในตอนจบปีกนั้นก็พาตัวเขาลอยขึ้นไปบนฟ้า ทิ้งให้ชาวบ้านดูเขาบินจากไปด้วยความศรัทธา ในขณะที่เขาเองก็ได้ “ทำหน้าที่” ส่งท้าย

ปีกยังคงทำงานของมัน ตัวข้าพเจ้าเสียอีกที่เป็นเจ้าของแต่ไม่สามารถควบคุมมันได้ ข้าพเจ้าค่อยๆ ลอยสูงจนเลยหลังคาเรือนหลังใหญ่ ยิ่งลอยสูงขึ้นยิ่งเห็นผู้คนมากขึ้น อาจจะมากกว่าสองร้อยที่พากันคุกเข่าลง บ้างประนมมือท่วมหัว คนแก่บางคนต่างพากันร้องไห้ แล้วเสียงประทัดจากทางโน้นทางนี้ก็ดังส่ง

ในขณะนั้นปากเล็กๆ ของข้าพเจ้าก็พร้อมใจกันพ่นน้ำลายออกเป็นสายฝน ลิ้นสองแฉกสะบัดเป็นไอออกมาบ้าง อวัยวะเพศทั้งสามพ่นน้ำอย่างวงว้างโขลงใหญ่ แล้วสายน้ำอย่างฝนก็หลังรดผู้คนเบื้องล่างอย่างถ้วนทั่ว เห็นลูกเด็กเล็กแดงวิ่งเล่นน้ำกันให้เจี๊ยวจ๊าว หลายคนกางแขนออกเช็ดหน้ารับ สำหรับผู้ที่รำไห้เมื่อครู่ก็ว่าเปี่ยมสุขจากดวงหน้า พวกที่คุกเข่าประนมมือก็มีไม่น้อย ต่างคนต่างได้รับน้ำทิพย์จนเปียกชุ่มตามๆ กัน (กิติวัฒน์ ตันทะนันท์, 2550: 123)

อย่างไรก็ตาม ในตอนจบขณะที่เขากำลังบินสูงขึ้นไปบนฟ้านั้น เขากลับลืมหยิบสิ่งสำคัญขึ้นมาด้วยคือใบปริญญาบัตร ซึ่งเขาเห็นว่าหากเขามีใบปริญญาบัตรติดมือขึ้นมาด้วยนั้น คงจะทำให้เขาโอ้อวดสำหรับ เทวดาหรือเทพเจ้าตนอื่นๆ บนสวรรค์ได้ด้วย

การทิ้งท้ายจบเช่นนี้ทำให้เห็นได้ชัดเจนว่าผู้แต่งจงใจเสียดสีผู้ที่มีการศึกษาและใช้การศึกษาเป็นเสมือนเครื่องมือในการยกระดับตนเองให้สูงส่งกว่าผู้อื่นรอบข้าง นอกจากนี้ การใช้รูปแบบสำนวนมหัสจรรย์ในการผสมผสานระหว่างองค์ประกอบของความมหัศจรรย์ให้เข้ากันกับฉากอันดูธรรมดาสามัญในหมู่บ้านเล็กๆ ในชนบทของไทยทำให้ผู้อ่านเห็นถึงการวิพากษ์วิจารณ์การศึกษาอย่างเข้มข้นและแยบยล กล่าวคือ ผู้แต่งเชื่อมโยงมิติการเลื่อมใสศรัทธาอย่างผิดๆ กับมิติของการศึกษาเข้าด้วยกัน ทำให้เห็นว่าในสังคมไทยยังคงมีการบริโภครการศึกษาในฐานะที่เป็น “สินค้า” อย่างไม่ถูกต้อง กล่าวคือ ผู้คนในหมู่บ้านเชื่อและศรัทธาคนที่มีการศึกษาและเชิดชูคนกลุ่มนี้ราวกับเป็นผู้วิเศษแทนที่จะมอบโอกาสและหน้าที่ให้คนกลุ่มนี้เข้ามาพัฒนาและปรับปรุงหมู่บ้านตามที่ควรจะเป็น ในทางกลับกัน คนที่มีการศึกษาเองกลับยินยอมรับสถานภาพของผู้วิเศษดังกล่าวไว้โดยไม่ได้เถียง หากแต่กลับยินดีที่คนในหมู่บ้านพากันนับถือและเลื่อมใสจนลืมนึกภาระหน้าที่ของตนเองไปเสียสิ้น ในแง่นี้กล่าว อาจจะได้ความได้ว่าการศึกษาไทยได้กลายเป็นอวัยวะส่วนเกินที่ช่วยให้คนที่มีการศึกษาได้โอ้อวด ยกตนข่มท่าน เนื่องจากคิดว่าตนเองอยู่ในระดับที่สูงส่งกว่าคนอื่นรอบข้าง ตัวละครเอกจึงคล้ายคลึงกับสมบูรณในเรื่องสั้น “วิทยานิพนธ์ดีเด่น” ที่คิดว่าการศึกษาเป็น “สินค้า” ที่เปิดช่องให้คนคนหนึ่งได้พัฒนาตัวตนและอัตลักษณ์ในระดับปัจเจกแทนที่จะตระหนักถึงบทบาทที่ตนเองมีต่อสังคมรอบข้าง

ในแง่ของความเป็นปัจเจกและการยอมรับนั้น ผู้แต่งเรื่อง “อวัยวะส่วนตัว” ยังได้ขบขันผ่านความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครเอกกับย่าของเขา ตัวละครเอกพยายามจะสื่อสารกับย่าของเขาตลอดทั้งเรื่อง ไม่ว่าจะเป็นในตอนแรกที่เขาพยายามถามย่าเขาว่าเห็นนิ้วที่หกของเขาหรือไม่ หรือในตอนหลังที่เขาย้ายไปอยู่ตำหนักแล้ว เขาเดินกระพืดกระพืดไปหาย่าของเขาเพื่อให้ย่าของเขาสังเกตว่าร่างกายของเขาเปลี่ยนแปลงไปมากน้อยเพียงใด หากแต่ย่าของเขากลับจ้องจ่อโทรทัศน์และไม่สนใจในเรื่องร่างกายของเขาแม้แต่น้อย แม้กระทั่งในตอนจบที่ตัวเขากำลังบินขึ้นไปบนฟ้า เขามองลงมาเห็นย่าของเขา มองสวนทางขึ้นไป หากแต่กลับมองไปยังยอดเขาทางฉากหลัง หาได้มองที่ตัวเขาไม่ ความรู้สึกร้อใจและหงุดหงิดของตัวละครเอกอาจจะมีสาเหตุมาจากการที่ย่าไม่ยอมรับในตัวตนของเขาที่เปลี่ยนแปลงไป หรือในแง่ของสัญลักษณ์อาจจะตีความได้ว่าย่าของเขาไม่ยอมรับสถานะผู้วิเศษหรือผู้ที่มีการศึกษาของเขานั่นเอง การไม่ยอมรับของย่าต่างจากปฏิกิริยาของคนอื่นๆ รอบข้างตัวเขาที่ทั้งเลื่อมใสและเทิดทูน ความหงุดหงิดของเขาอาจจะเกิดจากปฏิกิริยาที่ไม่ยินดียินร้ายซึ่งทำลายศักดิ์ศรีของเขาและอาจจะเป็นเรื่องที่ชี้ให้เห็นว่าภายในตัวของเขานั้นว่างเปล่าและไร้ความหมายเพียงใด

หากเปรียบเทียบเรื่อง “อวัยวะส่วนตัว” และ “วิทยานิพนธ์ดีเด่น” แล้ว จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าบริโภคนิยมทำให้การศึกษากลายเป็น “สินค้า” ท้ายที่สุดและเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้ปัจเจกได้พัฒนาอัตลักษณ์ของตนให้สูงส่งกว่าคนอื่นรอบข้าง ในขณะที่เรื่อง “อวัยวะส่วนตัว” การศึกษาถูกลดทอนลงมาเป็นเพียงแค่ปริญาบัตร เรื่อง “วิทยานิพนธ์ดีเด่น” การศึกษาก็ถูกลดทอนมาเป็นเพียงแค่วิทยานิพนธ์ ซึ่งต่างเป็นเพียงวัตถุที่จับต้องได้เท่านั้น อย่างไรก็ตาม ตัวละครเอกในเรื่องทั้งสองกลับไม่ได้ดูเป็นผู้ที่มีการศึกษาตามที่ควรจะเป็น ทั้งนี้เนื่องจากต่างตกอยู่ในห้วงอคติ ไม่ว่าจะป็นอคติในการมองผู้อื่นว่าเป็นโจรผู้ร้ายหรือมองผู้อื่นว่าด้อยกว่าตนเอง ในทางกลับกัน เรื่อง “อวัยวะส่วนตัว” ยังวิพากษ์การเทิดทูนผู้ที่มีการศึกษาอย่างผิดๆ ด้วยเช่นกันและเห็นว่านี่เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ผู้ที่มีการศึกษาไม่ได้ใช้ศักยภาพที่มีในการพัฒนาท้องถิ่นอย่างเต็มที่

ในขณะที่ทั้งสองเรื่องแสดงให้เห็นถึงการลดทอนการศึกษาไปเป็นเพียง “สินค้า” เรื่องสั้นเรื่อง “ธรรมทาน” ของภาณุมาศ ภูมิถาวรแสดงให้เห็นถึงการลดทอนการศึกษาไปเป็นเพียงเงินตรา ตัวละครเอกตามท้องเรื่องเป็นครูอยู่ในโรงเรียนเล็กๆ ต่างจังหวัดแห่งหนึ่ง ในอดีตเขาเคยจมอยู่ในความทุกข์เมื่อเขาเสียพ่อ แม่ น้องสาว ลูกและภรรยาไปในอุบัติเหตุ ทำให้เขาหันเข้าหาธรรมะ ด้วยเหตุนี้ ครูคนอื่นๆ ที่โรงเรียนจึงเรียกเขาว่า “มหา” และให้เขาเป็นพระช่วยจัดการเชิงุวิทยากรมาพูดให้นักเรียนฟังเป็นครั้งคราว แทนที่จะเชิญพระมาเหมือนทุกครั้ง คราวนี้เขาอยากจะลองเชิญคุณสิรินทิพย์ซึ่งเป็นนักเขียนหนังสือแนวธรรมะซึ่งขายดีและตีพิมพ์มาเป็นหลายสิบครั้ง เรื่องราวของสิรินทิพย์เองก็น่าสนใจมิใช่น้อย ดังความในดวบท

สิรินทิพย์คือนักธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ที่ร่ำรวยมาก ประสบความสำเร็จตั้งแต่อายุน้อย เธอตั้งใจจะทำงานถึงอายุ 35 จากนั้นจะวางมือเพราะมีเงินเหลือเฟือให้ใช้ไปตลอดชีวิต แต่ชะตากรรมก็เล่นตลกเมื่อถูกสามีฟ้องหย่าทั้งที่เธอรักกันมาก เพราะสามีดันไปมีสัมพันธ์ลับกับลูกธรรมาตรีมาเพียงคนเดียว สามีจำเป็นต้องไปแต่งงานกับผู้หญิงใหม่ เธอเซ็นใบหย่าด้วยน้ำตานองหน้าเพราะสามีทิ้งหนี้สินไว้ 500 ล้านบาทจากการแอบไปทำธุรกิจโดยไม่ให้เธอรู้ตัวและกิจการไปไม่รอด สิรินทิพย์กลายเป็นนางฟ้าตกสวรรค์ไปในทันที เธอคิดฆ่าตัวตาย แต่โชคดีมีกัลยาณมิตรแนะนำให้เข้าวัดปฏิบัติธรรม ชีวิตจากนั้นจึงกลายเป็นคนใหม่ สนใจศึกษาปฏิบัติธรรมอย่างเอาจริงจัง เขียนหนังสือเล่าประสบการณ์ชีวิตออกมาเล่มแรกก็ขายดีเป็นเทน้ำเทท่า ตอนนี้พิมพ์ครั้งที่ 34 แล้ว จำนวนก็คงหลายแสนเล่ม และเธอยังคงเดินสายไปพูดเรื่องธรรมะทุกเวลาทุกหนที่ที่มีคนเชิญ 10 ปีต่อมาธุรกิจของเธอฟื้นขึ้นมาอีกครั้ง ในทางธรรมเธอก็ก้าวรุดหน้าไปอย่างไม่หยุดยั้งเช่นกัน (ภาณุมาศ ภูมิถาวร, 2554: 69)

การพรรณนาชีวิตของสิรินทิพย์แสดงให้เห็นถึงปัจเจกชนที่อยู่ในสังคมร่วมสมัย เป็นนักธุรกิจที่เคยประสบความสำเร็จอย่างสูงและเคยมีชีวิตครอบครัวที่สมบูรณ์พร้อม หากแต่วันหนึ่งเมื่อทุกอย่างสูญสลายเธอหันหน้าเข้าหาพุทธศาสนาและเข้าใจชีวิตมากขึ้น ปรากฏการณ์ที่หนังสือธรรมะของเธอติดอันดับหนังสือขายดีและมียอดพิมพ์สูงมากนั้นอาจจะเป็นเพราะว่าปัญหาของเธอเป็นปัญหาที่หลายๆ คนในสังคมร่วมสมัยประสบและพุทธศาสนาเป็นทางออกที่หลายๆ คนคิดว่าจะแก้ปัญหานั้นได้เช่นเดียวกัน

การที่ตัวละครเอกคิดจะเชิญเธอมาเป็นวิทยากรจึงเป็นการตัดสินใจที่น่าสนใจที่ต้องการจะเปลี่ยนแนวจากการเชิญพระภิกษุสงฆ์มาเป็นฆราวาสที่สนใจพุทธศาสนา เขาพยายามโทรศัพท์ติดต่อเธอหลายครั้งจากหมายเลขโทรศัพท์ที่ปรากฏในหนังสือธรรมะของเธอ ในที่สุดสิรินทิพย์ก็รับโทรศัพท์ของเขาและตอบตกลงยินดีเป็นวิทยากรให้กับโรงเรียนเล็กๆ ที่เขาเป็นครูอยู่ หากแต่ก่อนที่เขาจะถามเธอเรื่องค่าตอบแทน เธอกล่าวกับเขาตรงๆ ว่า “คิดชั่วโมงละ 30,000 ค่ะ พักโรงแรมห้าดาวและมีรถรับส่งด้วยค่ะ” (ภาณุมาศ ภูมิถาวร, 2554: 70) คำตอบของสิรินทิพย์ทำให้ตัวละครเอกรู้สึกอึ้งไปพักใหญ่และไม่ได้ยินคำพูดต่อๆ มาของเธอ สิ่งที่น่าสนใจในกรณีนี้คือคำตอบของสิรินทิพย์นอกจากจะชี้ให้เห็นว่าทางโรงเรียนของเขาไม่น่าจะสู้กับ “ราคา” ที่เธอกำหนดขึ้นได้แล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างความคาดหวังของตัวละครเอกและคำตอบของสิรินทิพย์ กล่าวคือ ตัวละครเอกคิดว่าด้วยความที่สิริน

ทิพย์นับถือและเข้าใจพุทธศาสนาเป็นอย่างดี เธอจึงไม่น่าจะยึดติดในโลกแห่งวัตถุ ดังที่เขาคเคยนมัสการ หลวงพ่อท่านหนึ่งมาเทศน์และเมื่อท่านเทศน์เสร็จมีคนถวายปัจจัยท่านเป็นจำนวนมาก หากแต่ท่านกลับบอกให้ตัวละครเอกเก็บปัจจัยนี้ไว้พัฒนาโรงเรียนต่อไป ความรู้ที่ท่านเทศน์เป็น “ธรรมทาน” ที่ไม่สามารถแทนค่าด้วยตัวเงินได้ ในทางกลับกัน การที่สิรินทิพย์บอกราคาค่าใช้จ่ายเป็นจำนวนเงินถึงสามหมื่นบาทต่อชั่วโมงนั้นแสดงให้เห็นถึงการตีค่า “ความรู้” เป็นเงินทองอย่างชัดเจนและเป็นจำนวนเงินที่มากกว่าโรงเรียนเล็กๆ จะสามารถจ่ายได้ ความแตกต่างของความคาดหวังระหว่างสิรินทิพย์และตัวละครเอก นอกจากจะแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนความรู้หรือการศึกษาให้เทียบเท่ากับเงินตราแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างสังคมเมืองกับสังคมชนบทที่มีมากขึ้น โดยเฉพาะโลกทัศน์ของชนชั้นกลางเช่นสิรินทิพย์ที่เคยชินกับความสะดวกสบายและตีค่าทุกอย่างเป็นเงินตรา แม้ว่าตนเองจะแต่งหนังสือธรรมะก็ตาม อย่างไรก็ตาม อาจจะเป็นการง่ายเกินไปที่จะบอกว่าสิรินทิพย์เป็นคนที่หน้าไหว้หลังหลอก ด้วยเหตุที่ว่าภาวะการเป็นชนชั้นกลางนั้นมีตรรกะที่แทบทุกอย่างต้องถูกทำให้เป็นปริมาณและตีค่าออกมาเป็นตัวเงิน ไม่เว้นแม้กระทั่ง “ความรู้” หรือ “ความสามารถ”

โลกแห่งความบันเทิง: การเสพชื่อเสียงและตัวตนศิลปิน

ปัจจุบัน ปฏิเสธไม่ได้ว่าโลกบันเทิงเข้ามามีบทบาทในชีวิตประจำวันมากขึ้น เราเสพข่าวบันเทิง ชื่อ นิตยสารบันเทิง ชมรายการบันเทิง เป็นแฟนคลับดารา ฯลฯ ระบบทุนนิยมและบริโภคนิยมเข้ามามีบทบาทกับวงการบันเทิงอย่างใกล้ชิด ทั้งนี้เนื่องจากวงการบันเทิงเป็นวงการที่สามารถก่อให้เกิดรายได้เป็นจำนวนมากในเวลาอันรวดเร็ว ดาราและนักร้องได้รับค่าตอบแทนสูงมากในการปรากฏตัวในงานโฆษณาสินค้า บริโภคนิยมในแง่หนึ่งได้ส่งอิทธิพลต่อวงการบันเทิงเนื่องจากดารากลายเป็น “สินค้า” (Turner, 2010: 14) และผูกพันกับวัฒนธรรมการบริโภคแบบทุนนิยมอย่างซับซ้อน ทีโอดอร์ ออดอร์โน (Theodor Adorno) นักคิดชาวเยอรมันเห็นว่าดารา ความน่าอัศจรรย์และแสงสีของวงการบันเทิงในแง่หนึ่งเกิดขึ้นมาเพื่อกลบความแปลกแยกและการทำให้เป็นมาตรฐานที่น่าเบื่อของวัฒนธรรมมวลชน (Adorno, 2003: 26) การเกิดขึ้นของดาราที่มีรูปร่างหน้าตาดีเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทำให้เป็นดารา (celebritization) ซึ่งเป็นการผสมผสานความแตกต่างและความแปลกแยกระหว่างการผลิตแบบมวลชนและความพยายามในการสร้างสรรค์งานศิลปะ (Drake and Miah, 2010: 54) นอกจากนี้ ดาราเองยังเป็นตัวกลางในระบบทุนนิยม เป็นเครื่องมือสำคัญที่เชื่อมโยงระหว่างสาธารณชนกับวงการบันเทิง ในแง่หนึ่งดาราคือสามัญชนแต่ในอีกแง่หนึ่งก็เป็นคนที่พิเศษกว่าคนอื่น ๆ รอบข้าง

นักวิชาการ เช่น เดเนียล บูร์สติน (Daniel Boorstin, 1961: 57) เห็นว่าการเกิดขึ้นของดารา (star) นั้นเป็นการเกิดขึ้นแทนที่วีรบุรุษ (hero) และความโด่งดังของดารานั้นไม่ได้มาจากความสามารถ เฉพาะตัวหรือพรสวรรค์ดังเช่นวีรบุรุษ หากแต่เกิดจากการปลุกปั้นของสื่อ ในขณะที่นักวิชาการ เช่น ริชาร์ด ดายเยอร์ (Richard Dyer, 1998) เห็นว่ามีความแตกต่างระหว่างดารา (star) และเซเลบ (celebrity) กล่าวคือ ดารามักจะหมายถึงความถึงกลุ่มศิลปินที่มีชื่อเสียงและมีความสามารถในด้านใดด้านหนึ่ง อาทิ การแสดง การร้องเพลง ส่วนเซเลบนั้นจะหมายถึงคนที่มีชื่อเสียงเนื่องจากการปรากฏตัวในสื่ออย่างต่อเนื่องมากกว่าความสามารถหรือทักษะด้านใดด้านหนึ่งเป็นพิเศษ ในแง่นี้ การเกิดขึ้นของเซเลบแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของสื่อในการทำให้คนธรรมดาสามัญที่อาจจะไม่ได้มีความสามารถพิเศษสามารถ

กลายเป็นคนที่คนส่วนใหญ่ในสังคมรู้จัก อิทธิพลของสื่ออาจจะเรียกได้ว่าเป็นการทำหน้าที่ **ตัวกลางทางวัฒนธรรม (cultural intermediaries)** ซึ่งมีนักวิชาการนิยามว่า

the interlocking celebrity and promotional industries made up of managers, agents, publicists, promoters, stylists who work behind the scenes to create narratives of stardom and promote celebrities for public consumption. (Drake and Miah, 2010: 52)

แนวคิดเรื่องสื่อในฐานะตัวกลางทางวัฒนธรรมแสดงให้เห็นถึงความซับซ้อนของกระบวนการทำให้เป็นดารา ทั้งนี้จะเห็นได้ว่ากระบวนการดังกล่าวได้พัฒนากลายเป็นอุตสาหกรรมที่มีตัวแปรที่หลากหลาย อาทิ ผู้จัดการ ผู้ที่ทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์ สไตลิสต์ ซึ่งท้ายที่สุดแล้วต้องร่วมกันสร้างเรื่องเล่าเกี่ยวกับดาราในแง่มุมต่างๆ ให้ปรากฏในสื่ออย่างต่อเนื่องเพื่อให้สาธารณชนได้เสพ

ความสัมพันธ์ระหว่างบริโภคนิยมกับวงการบันเทิงปรากฏในวรรณกรรมไทยร่วมสมัยหลายเรื่องด้วยกัน เรื่องสั้น “อาณาจักรมายา” ของประชาคม ลุนชัยแสดงให้เห็นถึงอุตสาหกรรมความบันเทิงและบทบาทของสื่อในฐานะตัวกลางทางวัฒนธรรมอย่างชัดเจน เรื่องสั้นเรื่องดังกล่าวมีเนื้อหาเกี่ยวกับตัวละครชื่อพอแพรวซึ่งต้องการให้เบ้มลูกของตนเข้าวงการบันเทิง แม้ว่าเขาจะอายุเพียงแค่ว่าขวบและยังไม่รู้จักเรื่องราวเกี่ยวกับโลกบันเทิงดีพอกก็ตาม พ่อของเบ้มเป็นลูกครึ่งไทย-ฝรั่งเศสที่เธอไปเจอในฝัน ขณะนั้นเขาเป็นนักร้องหนุ่มรูปหล่อชื่อดังและมีผู้หญิงพัวพันหลายคน เธอหวังว่าเมื่อเธอตั้งครรภ์กับเขา เขาจะรักเธอคนเดียวและหยุดมีสัมพันธ์กับหญิงคนอื่นๆ หากแต่ในความเป็นจริงเขากลับทิ้งเธอไว้กับลูกอย่างไม่ไยดี อย่างไรก็ตาม เมื่อเบ้มโตขึ้นหน้าตาของเขามีแววคล้ายพ่อ ดังความในดวบที่ว่า

หน้าตาเบ้มมีส่วนคล้ายพ่ออยู่บ้าง ผมดำขลับอย่างคนเอเชีย จมูกโด่งเป็นสัน ริมฝีปากบางเรียว นัยน์ตาสีเทา โครงสร้างร่างกายน่าจะสูงใหญ่เหมือนพ่อเมื่อโตขึ้น รวมแล้วเขามีความน่ารักเหมือนเด็กไทย สง่าคมคายอย่างลูกครึ่งฝรั่ง สิ่งเหล่านี้ในตัวลูกทำให้พอแพรวมั่นใจว่าเบ้มจะเข้าสู่วงการบันเทิงได้ไม่ยาก และประสบความสำเร็จเช่นเดียวกับลูกครึ่งคนอื่นๆ (ประชาคม ลุนชัย, 2545: 79)

ด้วยเหตุนี้เอง เธอจึงพาลูกชายของเธอเข้ามายังสำนักงานบริษัทบันเทิงยักษ์ใหญ่ในดึกสามสิบหกชั้น พจนีผู้จัดการใหญ่ได้รอเธอและเบ้มอยู่แล้ว เมื่อทั้งหมดพบกัน พจนีจึงพาทั้งคู่เดินชมบริษัทซึ่งถือว่าเป็น “อาณาจักรมายา” ที่มีสิ่งอำนวยความสะดวกครบครันและมีหน่วยงานและทีมผู้ดำเนินงานครบวงจรที่จะพัฒนาคนคนหนึ่งให้เป็นดาราในวงการ ในแง่นี้ พื้นที่ “อาณาจักรมายา” จึงแบ่งเป็นหน่วยต่างๆ ที่ตอบสนองความต้องการในทุกๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นอพาร์ทเมนต์ที่เบ้มสามารถย้ายเข้ามาอยู่ได้ทันทีหลังจากตัดสินใจเซ็นสัญญากับบริษัท โรงพลที่ดาราสามารถฝึกเรียนศิลปะการต่อสู้ โรงเรียนที่เปิดสอนตั้งแต่ระดับอนุบาลจนถึงเตรียมอุดม วิทยาลัยเทคนิค โรงเรียนพาณิชยกรรมที่เปิดสอนตั้งแต่ระดับ ปวช. ถึง ปวส. โรงพยาบาลที่ทันสมัยและมีมาตรฐานสูง นอกจากนั้น พจนียังมีโครงการที่จะจัดตั้งมหาวิทยาลัยในพื้นที่ “อาณาจักรมายา” นี้เพื่อให้ดาราในสังกัดได้เรียนจนถึงระดับอุดมศึกษา เมื่อพิจารณาในกรอบของ

บริโภคนิยม การจัดการชีวิตในแทบจะทุกขั้นตอนเพื่อ “ปั้นดินให้เป็นดาว” นั้น สัมพันธ์กับการมองว่า “ดารา” เป็น “สินค้า” หรือวัตถุ การเปรียบเทียบคนเป็นวัตถุปรากฏอย่างชัดเจนในคำกล่าวของพจน์

“เด็กที่ผ่านการคัดสรรจากเรา” พจน์ยิ้มโตใหญ่และยิ้มที่มุมปาก “เป็นดั่งเพชรที่ส่งถึงมือช่างผู้ชำนาญ ไม่นานก็จะถูกเจียรระไนเป็นอัญมณีล้ำค่า หากเขาพัฒนาฝีมือการแสดงขึ้นเรื่อยๆ ความเป็นซูเปอร์สตาร์ก็ไม่ไกลเกินฝัน แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น ความสำเร็จจะได้รับมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับตัวเขาเองว่าเป็นเพชรแท้หรือเทียม” (ประชาคม ลุนาชัย, 2545: 70-71)

การใช้โวหารอุปมาอุปมัยเปรียบดาราว่าเป็น “อัญมณี” ที่ต้องได้รับการเจียรระไนหรือว่าเป็น “เพชรแท้” หรือ “เพชรเทียม” นั้นแสดงให้เห็นว่าพจน์พิจารณาว่าเบิร์มหรือดาราในสังกัดเป็นสินค้าที่มีค่าในแง่ของเงินตรา โดยเฉพาะเงินตราที่เหล่าดาราจะสามารถหาตอบแทนกลับมาให้ทางบริษัท ในแง่นี้จะเห็นได้ชัดว่าความสำเร็จของการเป็นดาราขึ้นอยู่กับเงินตราหรือชื่อเสียงของตัวเขา หาใช้มิติทางศีลธรรมหรือมนุษยธรรม

นอกจากนั้น ประเด็นการทำมนุษย์ให้เป็นสินค้ายังชัดเจนในกรณีของเบิร์มเอง เมื่อผู้จัดการเสนอให้พอแพรวเปลี่ยนชื่อลูกของตนเนื่องจากเห็นว่าชื่อเบิร์มเซยและไม่เหมาะกับรูปร่างหน้าตาของเขา พอลงบอกพอแพรวว่า “ถ้าคุณคิดชื่อเล่นใหม่ของคุณไม่ออก ก็ไล่ตัวอักษรจากเอถึงแซด ซอบตัวไหนก็เลือกเอาให้ฟังดูเป็นฝรั่งใช้ได้หมด ส่วนชื่อจริงไทยๆ ของเขานั้นเราจะเปลี่ยนให้ใหม่ และควรทำประวัติเขาใหม่ด้วยให้เป็นลูกครึ่งไทยอเมริกันที่เพิ่งเดินทางกลับจากนิวยอร์ก” (ประชาคม ลุนาชัย, 2545: 77) หากเราพิจารณาชื่อของเบิร์มเป็นตัวแทนของอัตลักษณ์ของเขา จะเห็นได้ชัดว่าการพยายามเปลี่ยนชื่อก็เทียบเคียงได้กับการเปลี่ยนอัตลักษณ์เพื่อให้เบิร์ม “ขายได้” ในวงการบันเทิง โดยเฉพาะการเปลี่ยนชื่อให้เป็นภาษาอังกฤษเพื่อขบเน้นความเป็นลูกครึ่งฝรั่งของเขา รวมถึงการสร้างเรื่องเล่าเกี่ยวกับตัวเขาว่าเดินทางกลับมาจากนิวยอร์ก สัญญาความเป็นตะวันตกในการประกอบสร้างอัตลักษณ์แสดงให้เห็นว่าคนไทยเองในการบริโภคสื่อมักจะชอบดาราที่มีสัญญะดังกล่าวมากกว่าดาราที่มีสัญญะแห่งความเป็นไทย ดังที่พจน์กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า “ลูกไทยทำงานแทบตายได้ค่าแรงไม่ถึงวันละสองร้อย แต่ลูกครึ่งฝรั่งเล่นเกมโชว์ไม่ถึงชั่วโมงได้สองแสน ...” (ประชาคม ลุนาชัย, 2545: 77) ในแง่นี้ การบริโภคสื่อและวงการบันเทิงมีมิติของชาติพันธุ์เข้ามาเกี่ยวข้องอย่างชัดเจนและแสดงให้เห็นถึงค่านิยมของคนไทยเองที่เห็นว่าตะวันตกมี “อารยธรรม” และสูงส่งมากกว่า

ในตอนจบด้านมืดของ “อาณาจักรมายา” เริ่มปรากฏชัดเด่นมากขึ้นเมื่อพอแพรวบังเอิญเห็นส่วนหนึ่งของสำนักงานที่กันเป็นที่เลี้ยงเด็กทารกจำนวนนับร้อย มีหญิงชู้ตขาวหลายคนกำลังกู่กู่ดูแลเด็กแบบเบาๆที่บางคนร้องไห้จ้า บางคนก็หลับเงียบ พอแพรวจึงถามพจน์ว่าทั้งหมดเป็นลูกของใคร คำตอบของพจน์ทำให้เห็นอีกด้านหนึ่งของวงการบันเทิงอย่างชัดเจน

“เด็กกำพร้าทั้งนั้น”

“เก็บมาจากถังขยะหรือคะ”

“ไม่ใช่ครับ ลูกๆ พวกศิลปินสังกัดเรานั้นแหละ”

เขาหัวเราะ พอแพรวจ้องหน้าเขาเขม็ง หล่อนยังไม่ได้คำตอบที่พอใจ “ก็พวกเด็กสาว ๆ นั้นแหละครับ” พจน์ว่า “พลาดพลังตั้งท้องเพราะกินยาคุมช้า บ้างก็ลอดช่อง เล็ก ๆ ของประสิทธิภพยาคุมออกมา เมื่อพวกเขาไม่อยากเลี้ยงเอง ไม่อยากให้ใครเรียกคุณแม่มาก ก็เซ็นมอบให้เป็นบุตรบุญธรรมของบริษัท มันเป็นเรื่องธรรมดาครับ นักแสดงที่ไหนในโลกเรื่อง เปลี่ยนตัวเปลี่ยนเมีย เรื่องแสวงหาความสุขทางกายชั่วคราวก็เหมือนๆ กันทั้งนั้น เมื่อมีลูกทิ้ง เกื่อนกลาดจากคนไม่พร้อมรับภาระและไม่อยากเสื่อมเสียชื่อเสียง บริษัทจึงก้าวเข้ามารับภาระแทน เราอุปการะเด็กทุกคนเหมือนลูกแท้ๆ เลี้ยงดูอย่างดี ให้การศึกษาเต็มที่ คนไหนหน้าตาดีมีแววเป็นศิลปิน เราก็ป้อนเข้าสู่วงการบันเทิง ส่วนที่เหลือจากนี้เราก็สร้างให้เป็นบุคลากรด้านอื่นๆ บริษัทมีสายงานรองรับอยู่แล้วมากมาย ไม่ว่าจะด้านวิชาการ สาธารณสุข บริการ หรือแม้กระทั่งคนสวน คนทำความสะอาดและคนขับรถ” (ประชาคม ลุนาชัย, 2545: 81)

ประเด็นสำคัญในแง่ก็คือเรื่องศีลธรรมที่เสื่อมทรามลง เมื่อคนในวงการบันเทิงมีการสลับสับเปลี่ยนคู่นอน และมีการตั้งครรภ์ที่ไม่พึงประสงค์ขึ้น ทำให้มีเด็กจำนวนมากที่แม่ไม่ต้องการเลี้ยงจึงมอบเด็กให้แก่ทางบริษัท ส่วนทางบริษัทเองก็ได้จัดหางานต่างๆ ไว้รองรับ เมื่อพิจารณาในระดับที่ลึกลงไป เด็กกลุ่มนี้จะแตกต่างจากเบ้มที่จะได้เลือกหนทางการเป็นดาราและเข้าสู่วงการอย่างสมภาคภูมิ ชีวิตพวกเขาจะไม่มีทางเลือก เพราะจะถูกคัดสรรจากทางบริษัทให้เดินตามสายงานที่บริษัทมีไว้ ภาวะความเป็นสินค้าของเด็กกลุ่มนี้จึงชัดเจนมากกว่าเบ้มเพราะเด็กกลุ่มนี้จะไม่มีความสนใจเสรีในการเลือกทางเดินของตนเอง เพราะชีวิตถูกตีกรอบไว้แต่แรกและไม่มีสิทธิขัดขืนเนื่องจากชีวิตถูกกำหนดจากสัญญาที่แม่ของพวกเขาเซ็นไว้กับทางบริษัท ในแง่นี้อาจจะกล่าวได้ว่าประชาคมนำเสนอภาพสังคมในอนาคตที่เสื่อมทราม (dystopia) ที่มนุษย์ถูกทำให้เป็นสินค้าอย่างแท้จริง

ผู้แต่งไม่ได้นำเสนอเฉพาะประเด็นการทำมนุษย์ให้เป็นสินค้าแต่อย่างเดียวนั้น หากยังนำเสนอประเด็นสื่อกับการบริโภคด้วย ทั้งนี้จะเห็นได้ชัดจากตอนที่พจน์พยายาม “ขายฝัน” ให้กับแพรวถึงอนาคตอันรุ่งโรจน์ของเบ้ม นอกจากความครบครันในแง่ของสถานที่ ทีมงานและอุปกรณ์ที่จะ “ปั้นดินให้เป็นดาว” แล้ว พจน์ยังเสนอว่าอนาคตของเบ้มไม่ต้องกลัวว่าตงงาน ทั้งนี้เนื่องจากบริษัทบันเทิงของพจน์ได้มีเครือข่ายสื่อ ไม่ว่าจะเป็นรายการทั้งทางวิทยุและโทรทัศน์ นิตยสารและหนังสือพิมพ์ต่างๆ ที่ครอบคลุมเกือบทั้งหมด ดังที่พจน์กล่าวว่า

“ขอให้คุณวางใจได้เลยว่าลูกชายคุณไม่มีวันว่างงาน เรามีละครฟอร์มใหญ่ฟอร์มเล็กออกอากาศวันละสามสี่สิบเรื่องทั้งทางเคเบิลทีวีและโทรทัศน์ทุกช่อง มีหนังใหญ่เข้าโปรแกรมฉายกับโรงในเครือทุกสัปดาห์ รายการเพลง เกมโชว์และวาไรตี้อีกนับร้อยรายการ นอกจากนั้นรายการวิทยุแทบทุกคลื่นเราก็เป็นเจ้าของเวลามากกว่าใครอื่น นิตยสารทุกแนว หนังสือพิมพ์รายวันอีกหลายฉบับ สามารถพูดได้เต็มปากว่า เรายึดครองสื่อในประเทศนี้ได้มากกว่าเจ็ดสิบเปอร์เซ็นต์” (ประชาคม ลุนาชัย, 2545: 75)

ด้วยความที่มีสื่อที่ครอบคลุมและครบครันทำให้บริษัทของพจน์สามารถผลักดันคนคนหนึ่งให้ปรากฏตามสื่อและมีชื่อเสียงได้ไม่ยากนัก ในแง่นี้ เห็นได้ชัดว่าเรื่องสั้นเรื่องนี้วิพากษ์วิจารณ์การบริโภคสื่อของคน

ร่วมสมัยที่มักจะไม่ใช่วิจารณ์งานในการชม หากการปรากฏตัวของคนคนหนึ่งในเรื่องอย่างต่อเนื่องและครอบคลุมก็เพียงพอที่จะทำให้คนคนหนึ่งมีชื่อเสียงไม่ว่าฝีมือเขาจะดีหรือไม่ดีอย่างไรก็ตาม นอกจากนั้นเรื่องสั้นเรื่องนี้ยังวิพากษ์ระบบทุนนิยมที่เข้าไปกลืนกินสื่อ ทำให้ความแตกต่างหลากหลายของสื่อไม่ได้เกิดขึ้นจริง หากแต่มีบริษัทยักษ์ใหญ่ที่คอยควบคุมรายการส่วนใหญ่อยู่

หากเรื่อง “อาณาจักรมายา” เน้นแสดงให้เห็นถึงภาพรวมของวงการบันเทิงที่พัฒนามนุษย์ให้เป็นสินค้าที่สามารถตีค่าให้เป็นเงินตราผ่านชื่อเสียงและความสำเร็จในวงการ และพัฒนาการของสื่อบันเทิงที่ทำหน้าที่เป็นตัวกลางทางวัฒนธรรมอย่างครบวงจร เรื่องสั้นเรื่อง “ดาวเทียม” แสดงให้เห็นถึงความมียกย่องของวงการบันเทิงในระดับปัจเจก ผู้แต่งเล่าเรื่องราวของพระเอกชื่อกอล์ฟที่กำลังถูก “บดบังรัศมี” จากดารานางงามเหมือนที่ชื่อก็อปปี๊ขณะที่ชื่อเสียงของกอล์ฟกำลังถึงจุดสูงสุด เมื่อกอล์ฟเป็นดารานางงามหมายเลขหนึ่งของประเทศและภาพยนตร์ของเขาทำรายได้มากกว่าหนึ่งร้อยล้านบาท ก็อปปี๊ก็ปรากฏตัวขึ้นในโฆษณาหลาย ๆ ชิ้นที่ทำให้ชื่อเสียงของกอล์ฟต้องมัวหมอง ไม่ว่าจะโฆษณาที่ก็อปปี๊ “ใส่กางเกงในสีชมพู นั่งโกนขนหน้าแข้งอยู่บนบิลบอร์ดโฆษณาริมถนนหลายสาย” (ไอส์ซี, 2552: 125) หรือโฆษณาอีกหลายชิ้นที่ก็อปปี๊รับบทบาทหลากหลาย อาทิ “ก็อปปี๊รับบทเสื่อผู้หญิงท่าทางกรุ่มกริมในโฆษณาถุงยางอนามัย ก็อปปี๊รับบทสิงห์รถบรรทุกขมุกขมอมในโฆษณาน้ำมันเครื่อง ก็อปปี๊รับบทยอดมนุษย์ต่อสู้กับปีศาจเห็บในโฆษณาแชมพูอาบน้ำสุนัข” (ไอส์ซี, 2552: 127-128) บทบาทที่ก็อปปี๊รับจะแตกต่างจากบทบาทของกอล์ฟอย่างสิ้นเชิงและกระทบต่อชื่อเสียงของการเป็น “เจ้าของวงการบันเทิง” อย่างเลี่ยงไม่ได้ ด้วยเหตุนี้กอล์ฟจึงต้องออกตามล่าหาตัวก็อปปี๊ก่อนที่จะทุกอย่างจะหายไปมากกว่านี้

ในที่สุด ก็อปปี๊ได้เขียนจดหมายกลับมาหากอล์ฟและเสนอให้กอล์ฟโอนเงินให้ห้าสิบล้านบาทเพื่อแลกกับการยุติบทบาทในวงการบันเทิงของก็อปปี๊ แต่กอล์ฟไม่ได้โอนเงินและใช้จดหมายฉบับนั้นเป็นการยืนยันตัวตนของก็อปปี๊ที่พยายามทำลายชื่อเสียงของเขา ด้วยเหตุนี้ ก็อปปี๊จึงไม่ยุติบทบาทและรับเล่นภาพยนตร์เกย์ที่มีฉากเปลื้องผ้า การณ์ก็กลับกลายเป็นว่าภาพยนตร์เรื่องดังกล่าวโด่งดังในต่างประเทศและได้รับรางวัลจากหลายเวที เป็นการแฉให้เกิดให้กับก็อปปี๊ เขาให้สัมภาษณ์ว่า

ก็อปปี๊เล่าว่าเขาฝันอยากเป็นนักแสดงตั้งแต่เด็ก แต่ไม่ว่าจะไปคัดตัวที่ไหนก็ไม่มีใครเหลียวแล เพราะใบหน้าดั้งเดิมช่างแสนธรรมดา เขาทนทำงานหนักอยู่หลายปีเพื่อเก็บเงินทำศัลยกรรมให้หน้าตาดีขึ้น รับงานโฆษณาสีซันเพื่อหาเงินไปเรียนวิชาการแสดงที่ต่างประเทศ จนกระทั่งมันใจในฝีมือจึงกลับมาขอโอกาสอีกครั้ง (ไอส์ซี, 2552: 131)

คำสัมภาษณ์ของก็อปปี๊แสดงให้เห็นว่าวงการบันเทิงให้ความสำคัญกับรูปลักษณ์ภายนอก ในทำนองเดียวกันกับเรื่อง “อาณาจักรมายา” ใบหน้าของดารากลายเป็นสัญลักษณ์สำคัญที่พัฒนาความเป็นสินค้าของตนเองให้โดดเด่น ในแง่นี้ การที่ก็อปปี๊ต้องไปทำศัลยกรรมเพื่อให้ใบหน้าของตนเองคล้ายคลึงกับกอล์ฟนั้นเป็นเพราะว่าใบหน้าของกอล์ฟนั้นเปรียบเสมือนสินค้าที่ “ติดตลาด” เรียบร้อยแล้ว ซึ่งเป็นการปูทางให้ประสบความสำเร็จในวงการบันเทิงได้โดยง่าย นอกจากนั้น การที่ก็อปปี๊หันไปฝึกปรือเรียนวิชาการแสดงก็ทำให้ตัวเขาเป็นสินค้าที่มี “ค่า” มากกว่ากอล์ฟ ดังที่ตัวบทกล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า

ถ้าสินค้าสองยี่ห้อมีรูปลักษณะภายนอกเหมือนกัน แต่ยี่ห้อหนึ่งมีคุณภาพสูงกว่าและขายถูกกว่า แม้จะเป็นของลอกเลียนแบบก็ย่อมขายดีกว่า ก็อปปี้จึงมีงานไหลเข้าหาไม่ขาดสาย ส่วนกอล์ฟ กลายเป็นของชิ้นหนึ่งที่ไม่มีใครใช้สอย (ไอส์ซี่, 2552: 132)

การเปรียบเทียบดารา กับสินค้าจึงมีความชัดเจนและเป็นการเทียบเคียงที่แสดงให้เห็นมิติของบริโภคนิยม ด้วยเหตุที่คุณค่าของความเป็นดาราถูกลดทอนให้เหลือเป็นสินค้าและมียี่ห้อที่แตกต่างกัน ราวกับมนุษย์ กลายเป็นวัตถุใช้สอย นอกจากนั้น การเปรียบเทียบดังกล่าวยังลดทอนคุณค่าหรือมิติด้านจิตวิญญาณลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้สึกน้อยเนื้อต่ำใจของกอล์ฟที่กำลังจะถูกแทนที่ด้วยดาราที่มีใบหน้าคล้ายคลึง

อย่างไรก็ตาม ตอนจบของเรื่องแสดงให้เห็นถึงความยกย่องของเกมการแข่งขันระหว่างก็อปปี้ และกอล์ฟในการเป็น “เจ้าชายแห่งวงการบันเทิง” เมื่อก็อปปี้ได้ตรวจพบเงื้อมมือในสมอและเสียชีวิต อย่างกะทันหัน ก็อปปี้รู้ว่าตัวเองจะมีชีวิตอีกไม่นานจึงใช้เงินจำนวนห้าสิบล้านบาทก่อตั้งมูลนิธิช่วยเหลือ เด็กๆ ด้วยโอกาสที่มีความฝันอยากเข้าสู่วงการบันเทิงเหมือนกับเขา เงินจำนวนนี้ถือว่าการลงทุน ที่คุ้มค่าเพราะสื่อต่างๆ รายงานข่าวการก่อตั้งมูลนิธิของก็อปปี้อย่างชื่นชม นอกจากนั้น ท้ายที่สุด กอล์ฟ เองก็ได้รับทาบทามให้มารับบทของก็อปปี้ในภาพยนตร์ที่นำเสนอเรื่องราวชีวิตของเขา ซึ่งมีเนื้อหา ดังนี้ “พระเอกของเรื่องเริ่มต้นจากคนธรรมดา เขาฝ่าฟันอุปสรรคมากมายไปสู่สิ่งที่ฝัน ก่อนจะพบ โศกนาฏกรรมขณะที่ชีวิตประสบความสำเร็จสูงสุด แต่เนื้อเรื่องก็ยิ่งหักมุมให้ตัวละครได้อยู่ในความทรงจำ ของผู้คนตราบนานเท่านาน” (ไอส์ซี่, 2552: 141) รายละเอียดของภาพยนตร์เป็นการสรรเสริญชีวิตของ ก็อปปี้อย่างชัดเจน โดยเริ่มตั้งแต่การเป็นเด็กด้วยโอกาสจนกระทั่งประสบความสำเร็จในจุดสูงสุดของ ชีวิตการเป็นดารา ในแง่นี้ การที่กอล์ฟยอมรับเล่นภาพยนตร์เรื่องดังกล่าวเป็นการยอมรับโดยดุษณีว่าเขา กลายเป็น “ดาวเทียม” ในขณะที่ก็อปปี้ซึ่งเริ่มต้นจากการเป็น “ดาวเทียม” ได้เข้ามาบดบังรัศมีและเป็น “ดาวแท้” อย่างภาคภูมิใจ

เรื่อง “ดาวเทียม” จึงเป็นภาพของโลกแห่งวงการบันเทิงที่ดารากลายเป็นสินค้า ใบหน้า เรื่องราว ฯลฯ ต่างเป็นสิ่งที่แปรค่าเป็นตัวเงินได้ นอกจากนั้น ยังแสดงให้เห็นอิทธิพลของสื่อที่เป็นตัวแปรสำคัญใน การเผยแพร่ ส่งต่อข่าวสารระหว่างวงการบันเทิงกับประชาชนในวงกว้าง เมื่อเปรียบเทียบกับเรื่อง “อาณาจักรมายา” จะเห็นได้ว่าทั้งสองเรื่องวิพากษ์วิจารณ์สื่อและโลกแห่งวงการบันเทิงในทิศทางเดียวกัน กล่าวคือ เป็นโลกแห่งมายาที่ภาพมายาถูกปลูกปั้นสร้างขึ้นจากสื่อจนกระทั่งภาพดังกล่าวนั้นไม่ตรงกับ ความเป็นจริงอีกต่อไป ในแง่นี้ทั้งภาพของ “เบิ้ม” ที่กำลังจะก้าวเข้าสู่วงการมายาจะไม่แตกต่างจากภาพ ของ “กอล์ฟ” หรือ “ก็อปปี้” ที่จะถูกสร้าง บิดผันและแปรเปลี่ยนไปตามสื่อ ในแง่นี้ภาพของดาราต่างๆ ที่ ประชาชนบริโภคจะเป็นภาพที่ถูกสื่อจัดการ คัดสรรมาเรียบร้อยแล้ว ดังที่นักวิชาการกล่าวไว้ว่า

Celebrities must be seen as the cumulative effect of not only their achievements and lineages but of the media's representation and circulation of these achievements and lineages. (Nayar, 2009: 22)

ด้วยเหตุนี้เองการศึกษาการบริโภคดาราดองอภิปรายบทบาทของสื่อไปในเวลาเดียวกัน นอกจากนั้น อีกประเด็นหนึ่งที่ทั้งสองเรื่องได้เปิดประเด็นไว้โดยอ้อมคือการเสพสื่อของประชาชนที่ยังไร้ซึ่งวิจารณญาณ ดังจะเห็นได้จากการที่ทั้งสองเรื่องไม่ได้กล่าวถึงบทบาทของผู้เสพสื่อต่างๆ มากนัก รวบรวมว่าไม่ว่าภาพของดาราดองจะถูกนำเสนอออกมาเช่นใด ประชาชนผู้เสพสื่อต่างพร้อมจะยอมรับและเชื่อในสิ่งต่างๆ ที่สื่อคัดสรรนำมาเสนอ

การท่องเที่ยว: ชาติพันธุ์ พื้นที่ สินค้า

การท่องเที่ยวนับว่าเป็นอุตสาหกรรมที่ทวีความสำคัญมากขึ้นทุกขณะและมีส่วนสัมพันธ์กับชีวิตประจำวันของคนไทยมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากกรุงเทพฯ และประเทศไทยได้กลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมากในสายตาของคนต่างชาติ ประเทศไทยได้กลายเป็นจุดหมายปลายทางสำคัญของนักท่องเที่ยวที่ต้องการจะมาเยี่ยมชมทะเล หาดทราย และวัฒนธรรมท้องถิ่นของไทยที่มีเอกลักษณ์ ไม่ว่าจะเป็นวัดวาอารามหรือการเข้าชมการแสดงของไทยเอง อย่างไรก็ตาม ปฏิเสธไม่ได้อีกเช่นกันว่านักท่องเที่ยวอีกกลุ่มหนึ่งได้เดินทางเข้ามายังประเทศไทยด้วยชื่อเสียงด้านลบเกี่ยวกับการค้าประเวณีและภาพลักษณ์ของสตรีไทยที่มักจะถูกมองว่าเป็นโสเภณี เรื่องสั้นไทยเรื่อง “หลังเลียดที่บาร์เร็กเก้” ของปริทรรศ หุตากรแสดงให้เห็นภาพลักษณ์ดังกล่าวและมิติของการท่องเที่ยวที่ลดทอนองค์ประกอบหลายๆ อย่างให้กลายเป็นสินค้าในยุคบริโภคนิยมเช่นปัจจุบัน

ตัวละครหลักที่สำคัญของเรื่องคือดำและวิณีซึ่งเป็นคู่รัก ในตอนเริ่มเรื่องทั้งคู่มีเรื่องทะเลาะบาดหมางเนื่องจากดำแอบไปสนิทสนมกับหญิงสาวอีกคนหนึ่งขณะที่เขาเมา วิณีรู้เข้าจึงโกรธและตัดสินใจเลิกกับดำ เดินทางไปยังเกาะสมุยและปฏิญาณว่าจะมีสามีฝรั่ง ทั้งนี้เนื่องจากเธอรู้สึกน้อยเนื้อต่ำใจที่ดำไม่สามารถพาเธอไปเที่ยวต่างประเทศได้ ในขณะที่เพื่อนๆ ของเธอที่มีสามีฝรั่งกลับได้ดิบได้ดี ดำยังรักวิณีอยู่จึงเดินทางไปตามหาเธอที่เกาะสมุยและการเดินทางดังกล่าวทำให้เขาเห็นภาพของประเทศไทยที่เขาไม่เคยเห็นมาก่อน ไม่ว่าจะเป็นจำนวนของหญิงไทยที่เดินทางมาที่นี่ด้วยความฝันว่าจะพบกับหนุ่มชาวต่างชาติและจับพลัดจับผลูอาจจะได้ตัวเครื่องบินฟรีเดินทางไปใช้ชีวิตยังต่างแดน หรือภาพของคนไทยโดยทั่วไปที่ทำงานด้านบริการที่เอาอกเอาใจแขกชาวต่างประเทศราวกับชาวต่างชาติเป็นเจ้าอาณานิคม แต่สิ่งที่เตะตาดำมากที่สุดคือโรงแรมแห่งหนึ่งในเกาะสมุยที่ชื่อจันทราเทวี ผู้แต่งพรรณนาถึงความโอ่อ่ายิ่งใหญ่ของโรงแรมและเหนือไปกว่านั้นคือการที่โรงแรมมีสถาปัตยกรรมที่คล้ายคลึงกับวัดมากกว่าโรงแรมที่เราคุ้นตากัน ด้วยเหตุนี้จึงไม่น่าแปลกใจที่ดำมีปฏิกิริยาที่งงวยและสับสนเมื่อเดินเข้าไปในโรงแรม

“เฮ้ย นี่มันอารามหรือไรวะ?” นั่นคือแวบแรกเมื่อเดินตุ่มเข้าโรงแรม ห้องโถงลอบบี้ที่นี่ใหญ่โตหน้าขนพองเหมือนโบสถ์วิหาร การประดับประดาโล่งมาตั้งแต่ดาวเพดาน ความเอียงลาดของซุ้มปีกหลังคา ซ่อฟ้า การแทรกตู้พระธรรมไตรปิฎกกลิ้งปิดทองเป็นจุดๆ สลับองค์พระพุทธรูปใหญ่กลางและเล็ก ห้องโถงถูกค้ำด้วยเสาสูงทั้งชายขวาพุ่งเป็นแนวสู่องค์พระประธานขนาดยักษ์ตรงกลาง ดวงตาพระหลุบตำมองเคาน์เตอร์ที่มีพนักงานรีเซพชั้นสาวใส่สไบไทยโชว์ไหล่ เนินอกต้นแขนเนียนสวย แลเหล่าฝรั่งมังฆ้องกำลังติดต่อกิจการโรงแรม บ้างถ่ายภาพอย่างขบขันในความ

วิจิตร ฝรั่งเศสบางตนประทับใจในวิถีพุทธพาทันเดินจงกรมสงบในลานวัดอเนกประสงค์ของโรงแรม
ฝรั่งเศสสอง-สามคู่อำลิ่งดูตลกเจี๊ยบๆ กับสาวไทยและเมียฝรั่งของตนบนธรรมาสันซึ่งถูกตีไชน์
เป็นโซฟา (ปริทรรศ หุตางกูร, 2549: 60)

การพรรณนาโรงแรมจันทราเทวีแสดงให้เห็นถึงความขัดแย้งทางวัฒนธรรมอย่างชัดเจน กล่าวคือ
สถาปัตยกรรมของโรงแรมคล้ายคลึงกับวัด ไม่ว่าจะเป็นการตกแต่งด้วยช่อฟ้า ดาวเพดาน ตู้พระธรรม
ไตรปิฎก หรือแม้กระทั่งการใช้พระพุทธรูปหลายขนาด เพื่อให้โรงแรมดูเป็นเหมือนวัดยิ่งขึ้น ดำเองไม่
เชื่อสายตาของตนเองในขณะแรกและรู้สึกงงงวยไม่น้อย ทั้งนี้เนื่องจากว่าในสายตาคนไทยเช่นดำแล้ว
วัดเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และไม่สมควรจะนำมาใช้กับการตกแต่งสถานที่เช่นโรงแรมที่เปิดให้คนต่างชาติ
นอกจากนั้น ความขัดแย้งอีกข้อหนึ่งเกิดจากพฤติกรรมของคนต่างชาติเอง ไม่ว่าจะเป็นการกอดจูบหรือ
การแสดงออกซึ่งความรักทางกาย ซึ่งเป็นสิ่งต้องห้ามในบริเวณวัด อาจจะทำให้ดำคิดว่าความขัดแย้งดัง
กล่าวเกิดขึ้นจากภาพความแตกต่างระหว่างโลกแห่งธรรมและโลกแห่งฆราวาสซึ่งในสายตาดำต้อง
ตัดขาดออกจากกันอย่างชัดเจน

ภาพความแตกต่างระหว่างทั้งสองโลกที่มาบรรจบกันเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องเมื่อดำได้เดินสำรวจ
โรงแรม อาทิ การตกแต่งทางเข้าห้องน้ำด้วยภาพสลักของรูปเจ้าชายสิทธัตถะทรงม้าออกผนวช หรือการ
ตกแต่งบริเวณรอบสระน้ำโรงแรมด้วยลานกระเบื้องที่ล้อมรอบด้วยกำแพงขาวและมีการประดับด้วยเจดีย์
ทั้งสี่มุม ไม่นานนักดำจึงเริ่มตระหนักได้ว่าสถาปัตยกรรมของโรงแรมนั้นลอกเลียนมาจากสถาปัตยกรรม
ของวัดพระมหาธาตุของจังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อเขาพยายามจะถ่ายรูปเพื่อเก็บไว้เป็นหลักฐาน
บรรดาแขกต่างชาติของโรงแรมต่างไม่พอใจเนื่องจากเห็นว่าดำกำลังรบกวนความเป็นส่วนตัว ยามจึง
เชิญให้ดำออกจากโรงแรม ในแง่นี้ อาจวิเคราะห์ได้ว่าแขกต่างชาติที่มาเมืองไทยต่างเห็นและเข้าใจ
ประเทศไทยในระดับของสัญลักษณ์ กล่าวคือ ในสายตาของแขกต่างชาติ วัฒนธรรมไทยคือวัฒนธรรม
ของวัดวาอาราม ด้วยเหตุนี้ สถาปนิกจึงออกแบบให้โรงแรมดูเหมือนกับวัดเพื่อดึงดูดความสนใจให้คน
ต่างชาติเข้ามาพักและเสพสัญลักษณ์ของความเป็นไทยผ่านสัญลักษณ์ของวัดวาอารามในโรงแรม

ปัญหาที่เกิดขึ้นคือความขัดแย้งระหว่างวาทกรรมวัดและวาทกรรมฆราวาสที่ไม่เอื้อให้การ
ผสมผสานดังกล่าวเกิดขึ้นได้โดยง่าย กล่าวคือ วัดต้องเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และผู้คนต้องสำรวมกาย
วาจา และใจขณะที่อยู่ในพื้นที่วัด ในขณะที่โรงแรมเป็นพื้นที่ส่วนตัวที่ผู้ที่พำนักอยู่ในพื้นที่ปิดและมีอิสระ
ที่จะแสดงออกได้มากกว่าพื้นที่วัด อีกทั้งพื้นที่โรงแรมยังเป็นพื้นที่ที่ให้อิสระแก่แขกที่มาพัก ด้วยเห็นว่า
แขกเป็นผู้ที่จ่ายเงินค่าเข้าพัก เขาจึงมีสิทธิต่างๆ ในการแสดงออกที่เขาพึงได้เนื่องจากเขาได้จ่ายเงินค่า
เข้าพักเรียบร้อยแล้ว ความเป็นเจ้าของพื้นที่จึงแปรผันตามจำนวนเงินที่เขาจ่าย ในแง่นี้ พื้นที่โรงแรมจึง
เป็นพื้นที่แห่งทุนนิยมอย่างชัดเจนเมื่ออิสรภาพและอำนาจของแขกขึ้นอยู่กับเงินตราที่เขาจ่ายไป ตรงกัน
ข้ามกับพื้นที่วัด ซึ่งแม้ว่าจะมีกระแสพุทธพาณิชย์เกิดขึ้น แต่ยังคงเป็นพื้นที่ที่เปิดกว้างให้ใครก็ตามที่
สนใจสามารถเดินเข้ามาพำนักและอาศัยฟังธรรมปฏิบัติธรรมได้ อาจจะทำให้ดำในบริบทของบริโภค
นิยม ความขัดแย้งดังกล่าวเกิดขึ้นจากความต้องการดึงดูดลูกค้าต่างชาติที่เสพสัญลักษณ์ความเป็นไทยให้
เข้ามาพำนักในโรงแรมโดยไม่คำนึงถึงบริบทแวดล้อม การเสพดังกล่าวเป็นการขั้บเน้นให้เห็นว่าสำหรับ
คนต่างชาตินั้น ความเป็นไทยแยกไม่ได้จากความเป็นไทยพุทธ หากแต่การรับและปรับมาใช้มันไป

อย่างผิวเผิน เนื่องจากไม่ได้นำแก่นของพุทธศาสนาเข้ามาด้วย การเสพสัญลักษณ์ในแง่นี้อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นการเสพในระดับของตัวหมาย (signifier) หาใช่ตัวหมายถึง (signified) จึงเป็นการเสพที่ตื้นเขินมากพอๆ กันกับการที่ให้นักงานต้อนรับสวมสไบและเปลือยไหล่⁴

นอกจากจะไม่พอใจกับสถาปัตยกรรมโรงแรมแล้ว เขายังไม่เห็นด้วยกับจริตของหญิงไทยที่ยินยอมปรนเปรอและให้บริการคนต่างชาติมากจนเกินงาม ดังจะเห็นได้จากตอนที่เขาเข้าไปในบาร์เร็กเก้เพื่อตามหาวิดิย์และเห็นชายชาวต่างชาติและหญิงไทยกำลังเต้นคู่กันอยู่

[ดำ] เจอะคู่ฝรั่งหนุ่มผมชี้ตัวสูงยาวกำลังเต้นลีลาเมกเลิฟเมามันส์กับสาวไทยที่เข้ามาแทน และน้องสาวผู้นั้นก็สนองตอบชนิด “ทูลหัวขา ทูลหัวจะประทับใจมีรูลีมในลีลานั้น” ดำมองด้วยความอุจาดสังเวชต้องรีบหลับตาชดเบียร์ แต่เขาขังใจ จ้องมองคู่นั้นอีกรอบ อารมณ์เลือดร้อนบวกความเมาและการรอคอยอันแสนนานพานจะบันดาลใจให้เขาเป็นกรวดพร้อมกัดภาพเบื้องหน้า คู่ฝรั่งเมียเช่าทั้งสองยังเต้นส่ายแอ่นอวัยวะเพศเข้าชิดทำท่าคล้ายกระเด้าเมกเลิฟ ฝรั่งหนุ่มเปลี่ยนท่ายกขาเธอขึ้นข้างหน้าแล้วเต้นกระเด้า จากนั้นจับเธอหมุน ผลักโค้งโค้งหันหลังเต้นกระเด้ากระแทก หญิงสาวเต้นแสดงไปหน้าเหยเกออกรับ ฝรั่งหนุ่มหมุนเธออีกให้ยื่นประชิดหน้าประกบเต้นกระเด้าท่ามกลางเหล่านักเต้นออกลีลารอบข้างนับว่าไม่มีคู่อื่นลีลาโจ่งครึมเท่าคู่นี้อีกแล้ว (ปริทรรศ หุดงกูร, 2549: 67)

ภาพการเต้นยั่วยวนระหว่างชายหนุ่มต่างชาติและสาวไทยแสดงให้เห็นการเมืองเรื่องอัตลักษณ์ระหว่างตะวันตกกับไทยอย่างชัดเจน กล่าวคือ ชายหนุ่มเป็นสัญลักษณ์ของตะวันตกที่เข้ามากำหนดบทบาทให้กับ “เมียเช่า” ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของไทย ในแง่นี้ จะเห็นได้ว่าชาติตะวันตกได้นิยามตะวันออกผ่านสัญลักษณ์ของความเป็นหญิง การสมยอมตกอยู่ใต้อำนาจ และการเป็นตัวแทนของเรื่องเพศ ดังจะเห็นได้จากการเต้นที่ฝ่ายชายเป็นฝ่ายกำหนดบทบาทให้หญิงดำเนินตามอย่างชัดเจน แม้ว่าตนเองไม่อยากจะยอมรับบทบาทดังกล่าวมากนัก แต่ยังคงปฏิบัติหน้าที่ราวกับทาสที่ซื่อสัตย์ ในการบริโภคสัญลักษณ์ดังกล่าว ตะวันตกเองก็ได้นิยามตนเองเป็นฝ่ายที่สูงส่งกว่าผ่านชุดสัญลักษณ์ที่ตรงกันข้าม อาทิ ความเป็นชาย การอยู่ในตำแหน่งที่สูงกว่าและมีสิทธิในการกำหนดบทบาท ฯลฯ นอกจากนี้ ชุดชู้ต่างระหว่างตะวันตกและตะวันออกก็ไม่ได้เป็นที่ยอมรับในหมู่ชาวตะวันตกแต่ถ้อยเดียว หากแต่คนตะวันออกหรือคนไทยในกรณีนี้ต่างยอมรับชุดชู้ต่างนี้เช่นเดียวกัน ดังจะเห็นได้จาก “เมียเช่า” หรือวิดิย์เองที่หมายมั่นปั้นมือจะหาสามีฝรั่งด้วยวาดหวังว่าจะมีอนาคตที่ดีขึ้น

ในทางกลับกัน มีคนเพียงส่วนน้อยที่ไม่ยอมรับชุดชู้ต่าง ดำเป็นคนหนึ่งที่ไม่เห็นด้วยและเขาใช้ขวดเบียร์ตีหัวฝรั่งต่างชาติที่กำลังเต้นอยู่อย่างเต็มแรง ทำให้เกิดจากการทะเลาะวิวาทขึ้นก่อนที่วิดิย์จะเข้ามาแยกทั้งคู่ ในตอนจบขณะที่ทั้งคู่กำลังจะคืนดีและเต้นคู่กันในบรรยากาศโรแมนติกริมทะเลสาบ

⁴ ชาตรี ประกิตนันทการ (2552ก: 78) ได้วิเคราะห์ประเด็นดังกล่าวไว้อย่างน่าสนใจ เขาอภิปรายว่าสาเหตุหนึ่งที่โรงแรมในปัจจุบันต้องปรับเอาลักษณะทางสถาปัตยกรรมของวัดมาใช้นั้นเนื่องมาจากสัญลักษณ์ของความเป็นไทยที่มีจำกัดและองค์กรต่างๆ ยังไม่เอื้อหรือสนับสนุนให้มีการเปิดพื้นที่ให้เกิดการสร้างสรรค้อัตลักษณ์ไทยใหม่ๆ โดยไม่ต้องหยิบยืมอัตลักษณ์เก่ามาใช้

วิสัยพบว่าคำถูกแทงข้างหลังและเลือดของเขาไหลนองบนพื้นเป็นภาษาอังกฤษว่า “AMAZING THAILAND” การที่คำพบจุดจบดังกล่าวอาจจะเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าถึงอำนาจและพลังของข้าวต่างที่ยังคงปฏิบัติการอยู่ในเจตคติของนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติและคนไทยอย่างเข้มข้นและซึมซาบเข้าไปถึง “สายเลือด” ของคนไทยเอง ในแง่นี้ ผู้แต่งวิพากษ์วิจารณ์คนไทยเองที่ยอมให้ชุดสัญญาข้าวต่างของตะวันตก-ไทยเข้ามาครอบงำและผลักดันให้เกิดปรากฏการณ์ที่คนไทยเองต้องทำทุกอย่างเพื่อให้คนต่างชาติพอใจ แม้ว่าสิ่งที่กระทำนั้นจะย้อนแย้งกับวัฒนธรรมดั้งเดิม ไม่ว่าจะเป็นกระแสไทยพุทธหรือความเป็นสตรีที่มีจิตใจงดงาม แม้ว่าเรื่องนี้อาจจะเน้นย้ำถึงความเป็นไทยที่อาจจะไม่ได้ดำรงอยู่มาตั้งแต่แรก แต่ผู้แต่งได้แสดงให้เห็นว่าการเข้ามาของระบบทุนนิยมและบริโภคนิยมได้ทำให้คนไทยต้องเข้าใจชุดสัญญาที่ชาวต่างชาตินิยามคนไทยและความเป็นไทยและต้องเล่นตามกฎเกณฑ์ของชุดสัญญาดังกล่าวโดยการแสดงออกและปรับใช้ชุดสัญญาดังกล่าวเพื่อให้ชาวตะวันตกพึงพอใจ ความเป็นไทยในแง่นี้จึงเป็น “สินค้า” ที่คนไทยพยายามนำออกมาขายเพื่อตอบสนองจินตนาการของชาวตะวันตก ในเรื่องนี้จะเห็นได้ชัดว่าคนไทยเองไม่ได้ต่อรองกับชุดสัญญาดังกล่าวหากแต่ยอมรับชุดสัญญาโดยดุษณีด้วยเหตุผลที่ว่าการยอมรับดังกล่าวจะนำมาซึ่งเงินตรา

นอกจากปฏิสัมพันธ์ระหว่าง “คนไทย” กับ “คนต่างชาติ” แล้ว การท่องเที่ยวของคนไทยเองและการบริโภคสัญญายังเป็นประเด็นสำคัญในวรรณกรรมไทยร่วมสมัยอีกด้วย เรื่องสั้นเรื่องหนึ่งที่น่าสนใจคือ “เหตุการณ์นอกห้องหนังสือ” ในรวมเรื่องสั้น *ภาพยนตร์ที่ถ่ายทำตลอดชีวิต* ของจักรพันธ์ุ กังวาท ที่มีตัวละครหลักคือเด็กชายหนุ่มที่เขียนบทความแนะนำสถานที่ท่องเที่ยวให้กับนิตยสารท่องเที่ยวฉบับหนึ่ง เมื่อเด็กรู้ว่าเพื่อนสนิทคือโยและหนุ่มตัดสินใจเช่าห้องในเมืองเชียงใหม่เพื่อเปิดเป็นเกสต์เฮ้าส์ เขาจึงขอไปพักอาศัยกับก้อยแฟนสาวเพื่อเขียนบทความแนะนำเชียงใหม่ซึ่งเป็นเมืองเล็กๆ ริมน้ำโขงที่กำลังได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวในขณะนั้น อย่างไรก็ตาม เมื่อหนุ่ม โย เล็ก และก้อยเดินทางไปเชียงใหม่เพื่อช่วยกันทำความสะอาดและจัดข้าวของเตรียมเปิดกิจการเกสต์เฮ้าส์นั้น การณ์กลับไม่ได้เป็นดังคาดเมื่อก้อยอารมณ์เสียที่เห็นว่าเชียงใหม่เป็นเมืองเล็กๆ ที่น่าเบื่อที่เธอเดินไม่ถึงวันก็หมดสนุก นอกจากนั้น เมื่อเธอเดินไปชมวัด ก้อยกลับถูกเด็กวัยรุ่นเชียงใหม่ตามเข้าไปแซว ดังที่เด็กเล่าว่า “เมื่อก็ผมเข้าไปถ่ายรูปในวัด มีพวกวัยรุ่นขี่มอเตอร์ไซด์ตามเข้าไปแซวก้อย [...] ตอนแรกพวกผมเดินหนี พวกมันยังตามมาแซวไม่เลิก พูดจาลามก พอผมมอง มันลงจากรถทำท่าจะมาหาเรื่อง ดีนะมีชาวบ้านที่เป็นผู้ใหญ่มาห้ามไว้ ไม่งั้นไม่รู้จะเป็นไง” (จักรพันธ์ุ กังวาท, 2554: 269) เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้ก้อยพื้นเสียและเริ่มเห็นว่าเชียงใหม่ที่ตนประสบไม่เหมือนกับเชียงใหม่ที่เคยได้ยินมา

เหตุการณ์เลวร้ายลงเมื่อทั้งสองคนพบว่าข้างๆ เกสต์เฮ้าส์นั้นเป็นบ้านพักของผู้อำนวยการโรงเรียนประจำอำเภอ วันที่พวกเขาเดินทางมานั้นเป็นวันเดียวกันกับที่ผู้อำนวยการจัดงานวันเกิดแม่ของตน มีแขกเหรื่อมากน้อยอย่างคับคั่งและมีการเปิดเพลงเสียงดังสนั่น ทำให้ทั้งสองไม่สามารถนอนหลับได้ เมื่อเวลาล่วงไปค่อนข้าง เสียงจากงานเลี้ยงข้างบ้านก็ไม่มีวี่แววว่าจะลดลง โยจึงลงไปเปิดประตูและไปขอให้ทางข้างบ้านช่วยลดเสียงลง หากแต่กลับทำให้สถานการณ์เลวร้ายลงเมื่อผู้อำนวยการที่อาจจะด้วยฤทธิ์เหล่าเห็นว่าโยทำให้เขาเสียหน้าต่อแขกเหรื่อ เขากล่าวว่า

“คุณว่าไงนะ ใครกันแน่ชาวบ้าน พวกคุณน่าจะมาจากที่อื่น พวกผมต่างหากเป็นคนในพื้นที่ ตัวผมอยู่ที่นั่นมาตั้งแต่เกิด จะบอกให้ว่าคุณทำให้ผมเสียหน้ามาก ผมเป็นผู้อำนวยการโรงเรียนประจำอำเภอ วันนี้ผมจัดงานวันเกิดให้แม่แต่ท่านอายุมากแล้วตอนนี้เลยขึ้นไปนอนพักผ่อนข้างบนแขกที่ให้เกียรติมากี่ล้วนเป็นคนสำคัญทั้งนั้น คุณรู้ไหมว่ากำลังเสียมารยาทกับใครบ้าง ...” ชายวัยกลางคนพูดเสียงแข็ง ตาแดงชุ่นขวาง ผายมือไปยังแต่ละคนในวงเหล้า

“นั่น ... ท่านสารวัตรสมชาย นั่นท่านปลัดอำเภอนิกร นุ่นเฮียวิโรจน์เจ้าของกิจการรับเหมาก่อสร้าง โน่นท่านนายก อบต. และ ...”

ผู้ชายร่างผอมเกร็งผิวคล้ำสวมชุดซาฟารีที่เป็นนายก อบต. ลุกขึ้นยืนแอ่นระแน่ ยกมือกระพุ่มไหว้มาทางหนุ่มและโย คนหนึ่งข้างต้องจุดแขนให้เขานั่งลงตามเดิม

ผู้อำนวยการโรงเรียนหยุดกลืนน้ำลาย หันมาจ้องหน้าหนุ่มและโยด้วยแววตากร้าว “คุณต้องขอโทษพวกผมเดี๋ยวนี้ ไม่งั้นเรื่องคินี้ไม่จบง่ายๆ แน่” (จักรพันธ์ กังวาท, 2554: 275)

แม้ว่าโยจะขอโทษขอโพยผู้อำนวยการเป็นการใหญ่ แต่วันรุ่งขึ้นผู้อำนวยการยังคงไปหาโยและหนุ่มที่เกสต์เฮาส์เพื่อต่อว่าทั้งคู่เรื่องเมื่อคืน และตำหนิว่าการสร้างเกสต์เฮาส์จะเป็นการทำลายวัฒนธรรมท้องถิ่นของเชียงใหม่เพราะจะเป็นการเชื้อเชิญให้คนต่างชาติดู “แต่งตัวโป๊ๆ มั่วยามั่วเซ็กซ์” (จักรพันธ์ กังวาท, 2554: 277) เข้ามาทำให้วัฒนธรรมท้องถิ่นต้องเสื่อมเสีย นอกจากนั้น เขายังข่มขู่ทั้งสองว่าเพิ่งมาถึงใหม่แต่ “กำลังจะทำตัวมีปัญหา ระวังจะอยู่ที่นี้ไม่ได้” (จักรพันธ์ กังวาท, 2554: 277) คำเตือนดังกล่าวทำให้โยและหนุ่มเดินทางกลับกรุงเทพฯ ทันทีเย็นวันนั้นตามหลังเล็กและก้อยซึ่งเดินทางกลับไปก่อนหน้าในตอนเช้า

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าประสบการณ์ต่างๆ ที่ตัวละครทั้งสองประสบในเชียงใหม่จะเป็นเชิงลบส่วนใหญ่ แต่เล็กกลับเขียนยกยอเชียงใหม่ในนิตยสารอย่างสวยหรู ดังความที่ว่า “สายลมววยรีนโชยพัดมาจากแม่น้ำสายใหญ่ที่ทอดไหลไปไกลสุดตา ผมและหญิงสาวเดินเคียงกันไปบนถนนเลียบบแม่น้ำท่ามกลางแดดอ่อนสีทองอุ่นละมุน ซึ่งทาบทาไปถึงหมู่ตึกแถวเรือนไม้เก่าแก่นถนนอีกฝั่งจนเป็นประกายเรืองรอง เด็กน้อยสองสามคนโผล่หน้ากลมแป้นมาจากกรอบหน้าต่างชรา ดวงตาใสแป้วของหนูน้อยแอบมองเราอย่างสนใจและขลาดกลัวระคนกัน หญิงสาวข้างกายสบตาผมและยิ้มอ่อนโยน นานเท่าไรแล้วที่เราไม่ได้สัมผัสชีวิตเนิบช้าที่สุขสงบเช่นนี้ คุณตาคุณยายหลายคนคงกลับจากตลาด เดินสวนทางมาพลาวยิ้มให้เราอย่างเป็นมิตรและมีเมตตา เพียงแค่นี้ก็ทำให้คนแปลกถิ่นอย่างเราเต็มตื่นเข้าไปถึงหัวใจ สายลมโชยมาอีกระลอก เหมือนจะหอบกลิ่นหอมของดอกไม้แดนไกลมาด้วย ผมอดเอื้อมมือไปกุมมือหญิงสาวข้างกายไม่ได้ เราเดินด้วยกันไปอย่างช้าๆ ท่ามกลางแดดอุ่นละมุน ผมรู้สึกหัวใจของเราเต้นในจังหวะเดียวกัน จังหวะซึ่งแปลความหมายได้ว่าเราจะกลับมาเดินเคียงกันอย่างนี้อีกที่เชียงใหม่” (จักรพันธ์ กังวาท, 2554: 280) ข้อความต่างๆ ที่เล็กเขียนนั้นตรงกันข้ามกับความเป็นจริงหรือตรงกับความเป็นจริงเพียงแค่น้อยส่วน หากแต่เล็กเลือกที่จะลดทอนรายละเอียดต่างๆ ที่ไม่น่าพึงประสงค์เกี่ยวกับเชียงใหม่ออกไป ตัวอย่างนี้แสดงให้เห็นว่านักเขียนสารคดีไม่สามารถที่จะถ่ายทอดความจริงออกมาได้ทั้งหมด ทั้งนี้เนื่องจากนิตยสารท่องเที่ยวต้องการให้เขานำเสนอภาพลักษณ์ด้านบวกของเชียงใหม่เท่านั้น หากพิจารณาในกรอบบริบทนิยมจะเห็นได้ว่าเมื่อนิตยสารท่องเที่ยวมีหน้าที่ส่งเสริมภาพลักษณ์การท่องเที่ยว

เพื่อให้คนออกเดินทางท่องเที่ยวกันมากขึ้น นักเขียนจึงถูกจำกัดให้อยู่ในกรอบดังกล่าวและต้องนำเสนอเฉพาะด้านที่ดีของสถานที่ที่เขาเดินทางไปเท่านั้น

ด้วยเหตุนี้ เล็กจึงอยากจะลองเล่าประสบการณ์ของเขาผ่านการเขียนเรื่องสั้น ด้วยเห็นว่ารูปแบบของวรรณกรรมจะทำให้เขาสามารถเขียนถึงปัญหาต่างๆ ที่เขาประสบได้อย่างตรงไปตรงมา แต่กลับกลายเป็นว่าเมื่อเล็กลงมือเขียนจริง เขากลับเพิ่มรายละเอียดต่างๆ เพื่อให้เหตุการณ์เข้มข้นหรือตื่นเต้นมากขึ้น ยกตัวอย่างตอนที่ผู้อำนวยการโรงเรียนกำลังจัดงานเลี้ยงสังสรรค์ เขาก็ได้เพิ่มรายละเอียดให้มีกลุ่มผู้หญิงแต่งตัวไปเข้ามาร่วมงานสังสรรค์ ให้อ้อยดูร้ายและสวยเกินความเป็นจริง นอกจากนั้น เขายังใส่บทสนทนาเพิ่มเติมให้แก่หนึ่ง โดยให้หนึ่งพูดว่า “ทุกวันนี้งานข่าวหรืองานสารคดีซึ่งควรเป็นพื้นที่เสนอความจริงกลับกลายเป็นการเสนอโฆษณาแฝง หรือจงใจเสนอข้อมูลบางด้าน ไม่เสนอข้อมูลทั้งหมด เพื่อจุดประสงค์อะไรบางอย่าง เช่น การทำลายศัตรูทางการเมือง ขณะที่วรรณกรรมพวกนิยายหรือเรื่องสั้นซึ่งถูกจัดเป็นเรื่องแต่ง กลับเป็นพื้นที่สำหรับเสนอความจริงของสังคมเหมือนที่เอ็งกำลังจะทำอยู่นี่แหละ” (จักรพันธ์ กังวาฬ, 2554: 282) ทั้งๆ ที่ในความเป็นจริงเขาไม่ได้พูดแม้แต่บ่อย หากแต่เล็กเห็นว่าการพูดดังกล่าวเป็นการสรุปแก่นเรื่องของเรื่องสั้นให้ชัดเจนมากขึ้น

อาจจะกล่าวได้ว่าเรื่องสั้น “เหตุการณ์นอกบ้านหนังสือ” เป็นการตั้งคำถามกับการเล่าเรื่องว่าเป็นไปอย่างตรงไปตรงมาหรือไม่ เป็นการตั้งคำถามถึงรูปแบบวิธีการเล่าเรื่องที่ไม่ว่าจะเป็นสารคดีหรือเรื่องแต่งต่างก็ผ่านการคัดสรร เพิ่มเติม ตัดทอนเหตุการณ์ หากแต่การเมืองที่อยู่เบื้องหลังรูปแบบแต่ละรูปอาจจะแตกต่างกันไป กล่าวคือ ในขณะที่สารคดีท่องเที่ยวผู้เขียนอาจจะต้องคัดเลือกเหตุการณ์เชิงบวกเพื่อเชื่อเชิญให้ผู้อ่านได้เดินทางไปสถานที่ท่องเที่ยวหนึ่งๆ ด้วยเหตุที่สารคดีดังกล่าวอาจจะเป็นโฆษณา ส่วนเรื่องแต่งเองกลับต้องมีการนำเสนอเหตุการณ์ให้เข้มข้นเกินจริง ต้องมีการเพิ่มเติมองค์ประกอบบางอย่าง มีการเพิ่มบทสนทนา สัญลักษณ์ ฯลฯ เพื่อให้เรื่องมีเอกภาพและมีสุนทรียะ ด้วยเหตุนี้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องแต่งหรือสารคดีต่างก็ไม่ได้นำเสนอเหตุการณ์จริงอย่างตรงไปตรงมา หากแต่มีการกลั่นกรอง คัดสรรตามแต่บริบทที่มาที่ไปของรูปแบบ ในกรอบบริโชนิยม “สถานที่ท่องเที่ยว” ตามที่ปรากฏในเรื่องเล่า จึงกลายเป็นภาพแทนที่ผ่านการปรุงแต่ง ไม่ว่าจะเจตคติของผู้แต่งหรือการเมืองของรูปแบบเอง ในแง่นี้ สถานที่ท่องเที่ยวในความเป็นจริงจึงเป็นตัวแทนถึงที่ไม่มีใครนำเสนอได้อย่างครบถ้วนในทุกมิติ หากแต่ภาพของสถานที่ท่องเที่ยวที่เราเห็นปรากฏในเรื่องเล่า ไม่ว่าจะสารคดีหรือเรื่องแต่ง เป็นตัวแทนที่ผ่านการให้คุณค่าเรียบร้อยแล้ว “เชียงใหม่” ในแง่นี้ที่ปรากฏในเรื่องเล่าของเล็กจึงไม่ใช่สถานที่จริง หากแต่เป็นภาพมายาคติที่ถูกคัดสรร แต่งแต้มและกลั่นกรองตามเจตคติของเล็กหรือเป็นภาพที่ถูกปลูกปั่นให้สวยงามตามระบบบริโชนิยมที่ผลักดันให้ “เชียงใหม่” กลายเป็นสินค้าที่ยั่วยวนให้นักท่องเที่ยวไปสัมผัส ในตอนท้าย ภาพของอ้อยที่อยากกลับไปเชียงใหม่อีกหลังจากที่ได้อ่านสารคดีที่เล็กเขียนไว้อย่างบรรจงแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของเรื่องเล่าหรือตัวแทนของ “เชียงใหม่” ที่มีมากกว่าประสบการณ์เลวร้ายที่อ้อยได้สัมผัสที่นั่นจริงๆ

สื่อสารมวลชนกับการบริโภคข่าวสาร

ในปัจจุบัน ข่าวสารกลายเป็นสินค้าอย่างหนึ่งที่ผู้คนเสพและด้วยสภาพของโลกาภิวัตน์ที่ทำให้โลกเล็กลงและพัฒนาการทางเทคโนโลยีที่ก้าวล้ำหน้าทำให้ปริมาณของข่าวสารเพิ่มมากขึ้นจากที่เคยเป็นข่าวในประเทศก็กลายเป็นข่าวทั้งในประเทศและต่างประเทศ นอกจากนั้น สื่อต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นวิทยุ โทรทัศน์ หรืออินเทอร์เน็ต ต่างพยายามแข่งขันกันเพื่อนำเสนอข่าวให้จับใจและทันเหตุการณ์ จึงปรากฏรายการข่าวมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นรายการข่าวช่วงเช้า ช่วงเที่ยง หรือช่วงเย็น นอกจากนั้น อาจจะมีช่วงข่าวสั้นทุกต้นชั่วโมงด้วยอีกทางหนึ่ง การบริโภคข่าวสารจึงเป็นปรากฏการณ์ที่น่าสนใจและนักเขียนไทยร่วมสมัยหลายคนได้นำเสนอประเด็นดังกล่าวในต่างกรรมต่างวาระด้วยกัน ประเด็นสำคัญที่นักเขียนกล่าวถึงคือการที่ข่าวสารต่างๆ ได้กลายเป็นเพียงแค่อินเทอร์เน็ตและถูกบริโภคอย่างรวดเร็วเป็นรูปแบบของความเป็นเทคโนซีดหนึ่ง นอกจากนั้น ความรุนแรงต่างๆ ที่แทรกอยู่ในเนื้อหาของข่าวก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้ที่บริโภคข่าวรู้สึกซาซิมและเฉยเมยต่อความรุนแรง ไม่รู้สึกร่วมทุกข์หรือร่วมสุขกับผู้ที่ตกเป็นเหยื่อของความรุนแรงในข่าว

เรื่องสั้นเรื่อง “ขุนข่าว” ในรวมเรื่องสั้น *พ่อผู้ไม่อยากไปรัสเซีย* ของภพ เบญญูภา เป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงการเสพข่าวของคนในปัจจุบันในทิศทางดังกล่าว ตัวละครเอกของเรื่องเป็นคนที่รู้จักกันในนาม “ขุนข่าว” เขาเป็นชายโสดคนหนึ่งอายุสามสิบหกปี เข้าสังคมไม่เก่งจึงไม่มีเพื่อนฝูง นอกจากนั้น ด้วยความที่เขาเบื่อหน่ายรถติดในกรุงเทพฯ จึงลาออกจากที่ทำงานและทำงานรับจ้างออกแบบอิสระ เขาจึงใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่บ้านทั้งทำงานและพักผ่อน แต่ละวันเขาใช้เวลาดูข่าวทางโทรทัศน์จนติดรายการข่าววงมมงาม การเสพติดข่าวสารของเขาจะเห็นได้จากการที่เขาบอกรับเป็นสมาชิกหนังสือพิมพ์ถึงวันละห้าฉบับ โดยเขาบอกใครต่อใครว่า “เพื่อตรวจสอบข่าวครับ บางทีหนังสือพิมพ์ก็ลงข่าวไม่ตรงกัน ผมไม่ปล่อยให้ตัวเองโง่ หรือไม่ทันเหตุการณ์หรือครับ ผมต้องรู้ความจริงทุกเรื่อง ที่สำคัญจะตกข่าวได้ข่าวหนึ่งไม่ได้โดยเด็ดขาด” (ภพ เบญญูภา, 2553: 18) นอกจากหนังสือพิมพ์แล้ว เขายังติดตามข่าวสารจากโทรทัศน์แทบจะทั้งวัน ไม่ว่าจะเป็นข่าวเช้า ข่าวเที่ยง ข่าวเย็น หรือข่าวรอบดึก เขามักจะผลจากงานประจำที่ทำอยู่และมานั่งดูข่าวตลอดแม้ว่าจะเป็นข่าวที่ฉาบฉวย ก็ตามที่ ขุนข่าวยังสมัครเป็นสมาชิกข่าวทาง SMS ซึ่งจะส่งข้อความข่าวมาทางโทรศัพท์มือถือของเขาอย่างต่อเนื่องและทันเหตุการณ์ด้วยเหตุนี้ เขาจึงแน่ใจได้ว่าจะไม่พลาดข่าวสารสำคัญในแต่ละวัน อย่างไรก็ตาม การเสพข่าวสารของขุนข่าวไม่ได้เป็นไปเพื่อการรับรู้ข่าวสารด้วยความห่วงใยต่อสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในโลก หากแต่เป็นการเสพราวกับข่าวสารต่างๆ เป็นความบันเทิงรูปแบบหนึ่ง ดังความในต้วบทที่บรรยายการเสพข่าวของเขาราวกับเป็นพิธีกรรมอย่างหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นการเสพข่าวในตอนเช้าหรือการเสพข่าวในตอนเย็น

เขาชอบอ่านข่าวไปอย่างช้าๆ เหมือนการละเอียดอาหารอันโอชะ ค่อยๆ แทะเล็มตั้งแต่พาดหัวข่าวหน้าแรกไปจนถึงคอลัมน์ต่างๆ ด้านใน ระหว่างนั้นเขาจะเปิดโทรทัศน์รายการข่าวภาคเช้าไปด้วย โดยมีรีโมทคอนโทรลวางไว้ข้างกาย เพื่อสลับช่องไปมาหากมีโฆษณา ทั้งนี้สิ่งสำคัญที่ขาดไม่ได้เลยก็คืออาหารจานใหญ่ เพราะถ้าไม่มีมันก็จะทำให้การบริโภคข่าวสารรสชาติไปอย่างไม่น่าให้อภัยราวกับว่าแท้จริงแล้วข่าวพวกนั้นคืออาหารหลัก ส่วนอาหารในจานเป็นเครื่องปรุงรสหรือน้ำจิ้มสำหรับเพิ่มความเอร็ดอร่อย (ภพ เบญญูภา, 2553: 19)

การได้นั่ง ๆ นอน ๆ ดูข่าวโทรทัศน์หลังจากทำงานเสร็จในช่วงเย็น ช่างเป็นความรู้สึกสบาย อารมณ์ที่ขุนข่าวโปรดปรานเป็นอย่างดี เวลานี้เขามีแก้วเบียร์เย็นเฉียบอยู่ในมือ บนโต๊ะเล็ก ๆ เบื้องหน้าก็มีกับแก้มรสจัดของแม่ค้าเจ้าประจำวางอยู่ถึงสองจาน เขาเอนหลังฟังพนักโซฟา ด้วยอารมณ์ผ่อนคลาย สายตาจับจ้องภาพข่าวบนจอเซมิ่ง (ภพ เบญญูภา, 2553: 22)

จะเห็นได้ว่าเป็นการเสพข่าวสารนั้น ขุนข่าวจะบริโภคอาหารไปพร้อม ๆ กัน ไม่ว่าจะเป็นอาหารเข้ามือนัก หรืออาหารเย็นที่เน้นกับแก้มรสจัดกับเบียร์ พิธีกรรมดังกล่าวจะเกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการวิพากษ์วิจารณ์ การนำเสนอข่าวที่ไม่ได้เน้นถึงความถูกต้องหรือคุณภาพของข่าวสารมากเท่ากับการได้เสพข่าวสารใหม่ๆ ที่ตื่นเต้นน่าสนใจ หากไม่มีข่าวไหนน่าสนใจ ขุนข่าวจะรู้สึกผิดหวังและต้องการให้เกิดเหตุการณ์เลวร้าย ขึ้น ดังที่เขาปรารถนากับตัวเองว่า “อยากจะบ้าตาย ไม่มีข่าวใหม่ๆ บ้างรีใจ ข่าวสงครามก็ได้ อเมริกาน่าจะ บุกอิหร่านได้แล้วนะ” (ภพ เบญญูภา, 2553: 22) การปรารถนาดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าขุนข่าวไม่ได้ให้ความสำคัญกับมนุษยธรรม เขาไม่ได้ตระหนักเลยว่าข่าวที่เขาอยากให้เกิดนั้นจะทำให้เกิดความทุกข์ ทรมานแก่ใครบ้าง หากแต่เขาต้องการที่จะได้รับความบันเทิงจากเหตุการณ์ที่ตื่นเต้นเร้าใจเท่านั้น

เหตุการณ์ในตอนจบจึงเป็นการย้ำเตือนให้ขุนข่าวตระหนักถึงมนุษยธรรมเมื่อเขาต้องสูญเสียน้องสาวซึ่งถือว่าเป็นญาติและเพื่อนสนิทคนเดียวของเขาไปในเหตุการณ์เรือล่ม ในขณะที่แรกเมื่อข่าวออก ขุนข่าวออกจะรู้สึกเฉยเมยต่อข่าวดังกล่าว เนื่องจากเขาเห็นว่าเป็นข่าวซ้ำที่เขาเคยได้เห็นแล้ว ดังความใน ตัวบทที่ว่า “ยอดผู้เสียชีวิตซึ่งเพิ่มมากขึ้นไม่ได้ทำให้ความสนใจของเขาเพิ่มตามเลยแม้แต่น้อย แม้ว่าผู้เคราะห์ร้ายส่วนหนึ่งจะเป็นคนไทยก็เถอะ ที่เหลือมีทั้งฝรั่ง จีน ญี่ปุ่น เขามองภาพนักท่องเที่ยวนั้น ซึ่งนอนตัวเปียกขาวซีดและกองก่ายกันไม่ผิดฝูงปลาในเรือของชาวประมงด้วยแววตาเฉยเมย อดนึกสม น้ำหน้าไม่ได้ด้วยซ้ำที่พากันไปตายเพราะความที่มีเงินและอยากเที่ยวแท้ๆ” (ภพ เบญญูภา, 2553: 23) ความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าขุนข่าวไม่ได้รู้สึกเสียใจไปกับเหตุการณ์ดังกล่าวแม้แต่น้อย แต่เขากลับสม น้ำหน้านักท่องเที่ยวยุคที่เสียชีวิตโดยไร้ซึ่งมนุษยธรรมอย่างสิ้นเชิง อย่างไรก็ตาม ในตอนจบเมื่อเขาเห็นชื่อ ของน้องสาวเขาขึ้นจอโทรทัศน์ว่าเป็นผู้ที่เสียชีวิตคนหนึ่ง เขาก็รู้สึกสะเทือนใจและนึกได้ถึงคำที่น้องสาว ของเขาเคยกล่าวไว้ว่า “คนเราไม่ควรเสพข่าวสารราวกับว่ามันคือความบันเทิงรูปแบบหนึ่ง แต่คนเราควร อ่านและดูมันด้วยหัวใจ” (ภพ เบญญูภา, 2553: 24) เมื่อผู้เคราะห์ร้ายกลายเป็นคนที่เขารักที่สุดคนเดียว เขาก็ตระหนักในตอนท้ายว่าขุนข่าวไม่ได้เป็นเพียงแค่ความบันเทิง หากแต่ข่าวนั้นเป็นเรื่องจริงและเกี่ยว พันกับความทุกข์และความสุขของคนทีประสบเหตุการณ์ในข่าวด้วย

ในแง่นี้ ผู้แต่งวิจารณ์การบริโภคข่าวของคนในสังคมปัจจุบันโดยแสดงให้เห็นว่าคนในปัจจุบันเสพ ข่าวในระดับที่ตื่นเขิน ราวกับว่าข่าวเป็นความบันเทิงรูปแบบหนึ่งที่ไม่ได้ส่วนเกี่ยวข้องกับชีวิตของเขา เหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นเป็นสิ่งที่ไกลตัว ไม่ว่าจะเป็นเรื่องสงครามหรือการฆาตกรรม เหตุการณ์ต่างๆ ถูกตีค่าในแง่ของความบันเทิงและความตื่นเต้นเร้าใจ มิติของการเข้าใจข่าวในกรอบมนุษยธรรมเป็นสิ่งที่ ขาดหายไป ดังที่มีนักวิชาการได้ศึกษาไว้ถึงความสัมพันธ์ระหว่างการเสพความรุนแรงในสื่อและความ รู้สึกชินชา เอริกา ชาร์เรอร์ (Erica Scharrer, 2008: 292) ได้นิยามว่าความรู้สึกชินชา (desensitization) คือการลดลงของความรู้สึกเห็นอกเห็นใจเมื่อเห็นความรุนแรง ความชินชานี้เองอาจจะเป็นผลระยะยาว

ของการเสฟสื่อที่นำเสนอภาพความรุนแรง เนื่องจากทำให้คนคิดไปว่าความรุนแรงเป็นสิ่งธรรมดาสามัญ และเป็นสิ่งปกติ

เรื่อง “โดด” ของจักรพันธ์ กังวาลในรวมเรื่องสั้น *หักเดินทางสู่ห้องเก็บของใต้บันได* มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับประเด็นการบริโภคข่าวสารและเป็นไปในเชิงวิพากษ์เช่นเดียวกัน ตัวละครเอกเป็นคู่สามีภรรยาที่พักอาศัยอยู่บนตึกสะพานซื่อตึกสุดเกษมในเมืองกรุง ฝ่ายภรรยาติดชมละครโทรทัศน์จนกระทั่งสามีเริ่มบ่นว่าความสัมพันธ์ของทั้งคู่ไม่เหมือนเดิมและเกิดการระหองระแหง เมื่อเกิดไฟไหม้ขึ้นบนตึกภรรยากลับปฏิเสธที่จะหนีออกจากตึกและปล่อยให้สามีวิ่งลงจากตึกไปเพียงคนเดียวในขณะที่ตัวเธอกลับติดตามชมข่าวไฟไหม้ตึกที่ถ่ายทอดสดจากจอโทรทัศน์ นอกจากนั้น เธอยังรอให้ช่างภาพขึ้นมายังห้องของเธอเพื่อที่เธอจะได้ออกโทรทัศน์ในฐานะที่เป็นเหยื่อไฟไหม้ เธอได้จุดไฟที่ผ้าม่านของห้องเธอเองเพื่อเพิ่มความตื่นเต้นและความเข้าใจให้แก่สถานการณ์ของตัวเอง เมื่อช่างภาพมาถึง เธอพยายามจัดฉากของสถานการณ์ที่เลวร้ายให้สมบูรณ์ที่สุด เธอถามช่างภาพก่อนว่า

“ถ่ายทอดสดหรือเปล่า”

“แน่นอน คุณกำลังอยู่ในทีวี หันไปดูสิ”

เธอรีบหันกลับไปดูทีวี แต่เห็นด้านหลังของตัวเองอยู่ในจอ เพราะช่างภาพยืนอยู่ตรงข้ามกับทีวี

“คุณช่างภาพไปยืนฝั่งเดียวกับทีวีสิ ฉันจะได้เห็นหน้าตัวเอง”

เธอขี้นิ้วบอก ช่างภาพเดินไปยืนข้างจอยักษ์ หันกล้องตรงมาที่เธอ ทันใดนั้นเธอเห็นภาพเธอเองในทีวีมองตรงมา ตัวเธอพลันลั่นระริก ยกสองมือทาบอก ใบหน้าแสดงอารมณ์ปลาบปลืมตื่นตันไม่อาจขมกั้น หยาดน้ำตาเอ่อทันดวงตาที่เบิกกว้าง แล้วไหลเป็นสายอาบใบหน้า (จักรพันธ์ กังวาล, 2548: 20)

สังเกตได้ว่าสิ่งที่ทำให้เธอกังวลไม่ใช่ชีวิตของเธอ หากแต่เป็นภาพของเธอที่จะปรากฏออกสู่สายตาสาธารณชนผ่านจอโทรทัศน์ อากัปกริยาของเธอเองก็คล้ายคลึงกับละครจนอาจจะกล่าวได้ว่าปฏิกิริยาที่เธอมีต่อการเข้ามาช่วยเหลือของช่างภาพเป็นปฏิกิริยาที่ถูกหล่อหลอมจากละครโทรทัศน์ ในแง่นี้ ผู้แต่งเสียดสีวิธีการเสฟข่าวสารของคนในปัจจุบันในทำนองเดียวกันกับเรื่อง “ขุนขาว” ที่โลกของข่าวสารและโลกของละครและความบันเทิงแทบจะแยกกันไม่ออก ในเรื่อง “โดด” เอง ผู้อ่านชาวเองก็เป็นดาราในละครโทรทัศน์ที่เพิ่งจบไปก่อนที่ข่าวจะเริ่มขึ้น ซึ่งทำให้การแยกแยะระหว่างความจริงกับความลวงเป็นไปอย่างสับสน

นอกจากนั้น เมื่อสถานการณ์คับขันมากขึ้นและไฟเริ่มไหม้กระหน่ำจนเธอหมดทางหนี เธอจึงตัดสินใจโดดลงจากระเบียงห้องไปยังพื้นเบื้องล่าง ในการนี้เพื่อให้ได้ภาพและข่าวที่ตื่นเต้นเร้าใจ ช่างภาพจึงตัดสินใจกระโดดลงไปเพื่อสัมภาษณ์เธอขณะที่ร่างของเธอกำลังลอยอยู่ในอากาศและจะกระทบถึงพื้น

“ขณะนี้รู้สึกอย่างไรบ้างครับ”

เสียงผู้ชายดังขึ้นในทีวี ภรรยาของเขาพลันลืมตาโพลง สีหน้าแตกตื่นสงสัย

“คุณช่างภาพมาอีกแล้วหรือ” เธอกล่าวขึ้น มือไม่ยังแหวกอากาศ

“ใช่ ผมตามมาถ่ายทอดสด ขณะนี้คุณรู้สึกอย่างไรบ้าง”
 “ฉันรู้สึกว่กำลังตกลงไปอย่างรวดเร็วมาก มันเสียวูบจนแทบจะทนนไม่ไหวอยู่แล้ว อึดอัดแน่นหน้าอกจนหายใจไม่ออก ทรมานเหลือเกินค่ะ”
 “ก่อนที่จะอีกไม่นานจะตกถึงพื้น คุณมีอะไรจะกล่าวเป็นครั้งสุดท้ายไหมครับ” [...]
 “ฉันอยากจะบอกกับสามีของฉัน...” [...]
 “ที่รักคะ ถ้าคุณกำลังดูทีวีอยู่...” เสียงเธอสิ้นเครื่องสะท้อนอารมณ์ กล้องซูมเข้าไปใกล้จนใบหน้าเธอขยายใหญ่เต็มจอ เห็นดวงตาที่เบิกกว้างเป็นประกายไหวระริก “ฉันอยากจะบอกคุณให้รู้ว่าฉันรักคุณมาก รักคุณเสมอ และจะรักจนวาระสุดท้ายของชีวิต” (จักรพันธ์ กังวาพ, 2548: 28-29)

จากบทสัมภาษณ์ดังกล่าว จะเห็นได้ว่าแม้กระทั่งคำสัมภาษณ์ที่เธอมีให้ช่วงภาพก่อนที่เธอจะจบชีวิตนั้นก็ยังเป็นการเสียดสีภาพของคนที่เสพติดละครจนแม้กระทั่งปฏิกริยาและคำพูดที่มีเกี่ยวกับความรักยังเป็นบทที่คัดลอกมาจากละคร หากย้อนกลับไปตอนต้นเรื่องจะเห็นได้ชัดว่าเธอไม่สนใจสามีและติดละครจนสามีรู้สึกว่ทั้งคู่ห่างเหินกันไป คำพูดสุดท้ายของเธอจึงเป็นการสร้างภาพให้ตัวเธอเปรียบเสมือนนางเอกในละครเศร้าที่บอกรักพระเอกก่อนที่จะจบชีวิตลง สถานการณ์ดังกล่าวยังเป็นการขบขันให้เห็นว่าเธอไม่สามารถแยกแยะระหว่างความจริงแห่งข่าวสารกับความหลงแห่งละครได้อีกต่อไป

ในขณะที่เธอตกเป็นเหยื่อของความจริงที่โลกแห่งละครสร้างขึ้น ช่วงภาพเองก็ตกเป็นเหยื่อของโลกแห่งข่าวสารที่ต้องมีการแข่งขันให้ได้มาซึ่งข่าวที่ฉับไว ทันต่อเหตุการณ์ และมีความตื่นเต้นเร้าใจ การที่เขาดัดสินใจกระโดดตามเธอไปแสดงให้เห็นว่สำหรับเขาชีวิตไม่สำคัญเท่ากับข่าวที่เขาจะต้อง “ล่า” มาให้ได้ ในแง่นี้ ผู้แต่งได้วิพากษ์วิจารณ์โลกแห่งข่าวสารและการตามล่าหาข่าวที่บางครั้งละเลยแง่มุมของมนุษยธรรม นอกจากประเด็นนี้ ผู้แต่งยังวิพากษ์วิจารณ์ระบบทุนนิยมที่เข้ามากลืนกินโลกแห่งข่าวสารและบีบบังคับให้ผู้คนที่ต้องบริโภคข่าวสารในวิถีทางเฉพาะที่สร้างกำไรให้แก่สถานีโทรทัศน์ ดังจะเห็นได้จากตอนที่ตัวละครภรรยา กำลังจะกระโดดจากระเบียง ทางสถานีโทรทัศน์ได้จัดให้มีการ “ร่วมสนุก” โดยส่งข้อความทาง SMS และตัดเข้าสู่ช่วงโฆษณาเพื่อให้ผู้ชมร่วมลุ้นและต้องชมโฆษณาในช่วงระทึกใจ ดังที่ผู้ประกาศข่าวกล่าวว่า

“ขณะนี้ทางสถานีมีความจำเป็นขอตัดเข้าสู่ช่วงโฆษณา แต่ระหว่างนี้จะเปิดโอกาสให้ผู้ชมทางบ้านส่ง SMS เข้ามาทายผลว่าผู้หญิงในข่าวจะกระโดดตึกหรือไม่ โดยเข้าเมนูเขียนข้อความของโทรศัพท์มือถือ ถ้าตอบว่าโดด พิมพ์ข้อความ A1 ถ้าตอบไม่โดด พิมพ์ A2 แล้วส่ง SMS มาได้ที่เบอร์ 696969” (จักรพันธ์ กังวาพ, 2548: 26)

จะเห็นได้ชัดว่าผู้แต่งวิพากษ์วิจารณ์และเสียดสีโลกแห่งการนำเสนอข่าวสารในปัจจุบันอย่างเผ็ดร้อน ชีวิตของตัวละครภรรยาในเรื่องกลายเป็นเพียงโอกาสให้ผู้ชมได้ “ร่วมสนุก” ทายผลและทำกำไรให้แก่สถานีโทรทัศน์ แม้ว่าจะมีการถ่ายทอดสดให้ผู้ชมได้ติดตามดู หากแต่การถ่ายทอดข่าวในกรณีนี้ได้กลายเป็นเพียงการสร้างความบันเทิงให้ผู้ชมได้ลุ้นระทึก โดยที่ไม่ได้พิจารณาชีวิตของตัวละครจากแง่มุมของมนุษยธรรมเลยแม้แต่น้อย ไม่ต่างจากกรณีของ “ขุนขาว” ที่ตัวละครชายในเมืองแรกรู้สึกชินชากับความ

ตายของนักท่องเที่ยวจำนวนมาก โดยที่ไม่รู้สึกว่าชีวิตของคนเหล่านั้นมีความสำคัญและการตายของพวกเขาทำให้ญาติสนิทมิตรสหายเกิดความทุกข์เศร้า

นอกจาก “ขุนข่าว” และ “โดด” จะนำเสนอประเด็นของการบริโภคข่าวสารในปัจจุบันที่เน้นความบันเทิงจนกระทั่งละเอียดมีติมนุษยธรรมแล้ว ยังวิพากษ์วิจารณ์ชีวิตของคนในเมืองใหญ่ในปัจจุบันที่การบริโภคข่าวสารนั้นอาจจะสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในเมืองที่ทุกคนต่างมีความเป็นปัจเจกและใช้ชีวิตอย่างโดดเดี่ยวมากยิ่งขึ้น ในกรณีของ “ขุนข่าว” จะเห็นได้ชัดว่าตัวละครเอกเป็นคนที่ชอบเสพสื่อโทรทัศน์และวิทยุเพื่อรับฟังข่าวสารจนกระทั่งไม่สามารถเข้าสังคม เขามักจะใช้เวลาส่วนใหญ่ซึ่งตัวเองอยู่แต่ในบ้านและชมโทรทัศน์คนเดียว สายสัมพันธ์หนึ่งเดียวที่เขามีคือน้องสาวของเขาซึ่งต่อมาเสียชีวิตจากเหตุการณ์เรือล่ม ส่วนในกรณีของ “โดด” จะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครสามีและภรรยาที่ต้องเกิดปัญหาเมื่อภรรยาเสพสื่อมากเกินไป เรื่องสั้นทั้งสองเรื่องจึงเป็นการวิพากษ์วิจารณ์การบริโภคสื่อร่วมสมัยที่ทำให้สายสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคมต้องขาดสะบั้นและทำให้คนอยู่กันอย่างโดดเดี่ยวมากยิ่งขึ้น

จะเห็นได้จากการศึกษานิตยสารบันเทิงคดีไทยร่วมสมัย นักเขียนได้นำเสนอการบริโภควัฒนธรรมในมิติต่างๆ ที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นมิติของการบริโภคความรู้ การบริโภคข่าวสาร การบริโภควัฒนธรรม ความบันเทิงและการท่องเที่ยว ฯลฯ ทั้งนี้ การนำเสนอการบริโภควัฒนธรรมส่วนใหญ่มักเป็นไปทางด้านลบและแสดงให้เห็นถึงวิถีการบริโภคที่เปลี่ยนแปลง อาทิ (1) การเชื่อตามอิทธิพลของโฆษณาและการประชาสัมพันธ์ ดังจะเห็นได้จากกรณีการเขียนคอลัมน์ท่องเที่ยวใน “เหตุการณ์นอกร้านหนังสือ” ที่ทำให้ผู้อ่านหลงใหล แม้ว่าประสบการณ์จริงจากสถานที่ท่องเที่ยวจะไม่ได้เป็นไปตามที่ผู้เขียนเขียนไว้ก็ตาม หรือในกรณีของ “ดาวเทียม” ที่ผู้เสพสื่อยินดีที่จะเชื่อตามสื่อถึงภาพลักษณ์ของ “ก๊อปปี้” และ “กอล์ฟ” ที่ถูกจัดการและบิดผัน (2) การทำให้ของหรือคุณค่าบางอย่างกลายเป็นสินค้า ดังจะเห็นได้จากกรณีของ “วิทยานิพนธ์ดีเด่น” หรือ “ธรรมทาน” ที่ความรู้ถูกทำให้เป็นสินค้าและสามารถตีราคา่างหวัดได้และบางครั้งมีค่ามากกว่าชีวิตของคนด้วยซ้ำไป หรือในกรณีของ “อาณาจักรมายา” ที่ชีวิตของดาราทูกำหนดและตีค่าตามความสำเร็จในเม็ดเงินที่ดาราสราง และท้ายสุด (3) อิทธิพลของระบบทุนนิยมที่อยู่เบื้องหลังกลไกการบริโภควัฒนธรรม ในแง่นี้จะเห็นได้ชัดจากเรื่อง “หลังเลือดที่บาร์เร็กเก็ต” ที่แสดงให้เห็นภาพของคนไทยที่ยินดีปรับเปลี่ยนและตอบสนองความต้องการของคนต่างชาติเพื่อที่จะได้มาซึ่งเงินตรา หรือในเรื่อง “โดด” ที่ความเป็นความตายของมนุษย์คนหนึ่งมีค่าเท่ากับการโทร SMS เพื่อที่สื่อจะได้กำไรเพิ่มขึ้น อาจกล่าวได้ว่าวิถีการบริโภควัฒนธรรมในสังคมร่วมสมัยตามที่บันเทิงคดีไทยร่วมสมัยนำเสนอ นั้นผูกพันกับระบบทุนนิยมอย่างซับซ้อน

บทที่ 5

บทสรุป

จากการศึกษาบันทึกคดีไทยร่วมสมัย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องสั้นและนวนิยายที่เขียนในช่วงสิบปีที่ผ่านมา จะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมการบริโภคเป็นประเด็นสำคัญที่นักเขียนร่วมสมัยได้กล่าวถึงและอภิปรายไว้ในหลายมิติด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นการเชื่อมโยงระหว่างกลไกทุนนิยมกับบริโภคนิยมใน *สาวงามตาบอดทั้งสิบสอง* หรือ “แม่มดบนตึก” หรือการนำเสนอความเชื่อมโยงของการบริโภคในพื้นที่ที่แตกต่างกันไม่ว่าจะเป็นชนบทหรือเมืองซึ่งสะท้อนให้เห็นภาพของสังคมไทยที่เปลี่ยนแปลงไปในเรื่อง “ราหูอมจันทร์” และ “รถของเล่น” การเข้ามาของกระแสโลกาภิวัตน์ได้แฝงไว้ซึ่งอุดมการณ์ทุนนิยมได้เปลี่ยนวิถีการบริโภคของคนไทยร่วมสมัยจากการบริโภคในระดับของมูลค่าการใช้สอยมาเป็นระดับของมูลค่าในเชิงสัญลักษณ์มากยิ่งขึ้น ดังจะเห็นได้จากเรื่อง “ปัญหาของหล่อน” ของกนกพงศ์ สงสมพันธุ์ นอกจากนี้ นักเขียนรุ่นใหม่ อาทิ กันต์ธร อักษรนำและขวัญยืน ลูกจันทร์ ยังได้อภิปรายถึงการที่คุณค่าหรือความหมายในชื่อนามธรรมได้กลับกลายเป็นสินค้าในเรื่อง “เฟรชคิลส์” และ “โอบกอดแห่งความตาย”

มโนทัศน์ดังกล่าวสัมพันธ์กับกลไกของบริโภคนิยมที่ผลักดันให้ผู้บริโภคอย่างไม่รู้จักหยุดหย่อนและเติมเชื้อไฟให้เกิดกิเลสตัณหาอยู่ตลอดเวลา ดังที่อนุสรณ์ ตีปยานนท์และประชาคม ลุนาชัยได้ใช้การเล่าเรื่องในเชิงสัญลักษณ์อภิปรายไว้ใน “ตุ๋/เย็น/เร้า/ร้อน” และ “ล่องเรือสวรรค์” ตามลำดับ ในขณะที่นักเขียนทั้งสองอภิปรายเกี่ยวกับกลไกของบริโภคนิยม นักเขียนอีกส่วนหนึ่ง อาทิ จำลอง ฝั่งชลจิตร นິวัต พุทธประสาท เอนก จงทวีธรรม และบินหลา สันกาลาคีรี หันไปให้ความสำคัญกับพื้นที่แห่งการบริโภค ไม่ว่าจะเป็นย่านการค้าเช่นสยามสแควร์ ห้างสรรพสินค้า หรือแม้กระทั่งซูเปอร์มาร์เก็ตและศูนย์อาหาร พื้นที่เหล่านี้เปรียบเสมือนเวทีแห่งการบริโภค ปฏิสัมพันธ์ของผู้คนในพื้นที่ดังกล่าวเอื้อให้นักเขียนสามารถอภิปรายมิติต่างๆ ของการบริโภคได้ ไม่ว่าจะเป็นด้านศีลธรรม ชนชั้นและชาติพันธุ์ นอกจากนี้ ลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งของวัฒนธรรมการบริโภคร่วมสมัยคือการบริโภคไม่ได้ถูกใช้เพื่อตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานอีกต่อไป หากแต่เพื่อตอบสนองความต้องการที่ซับซ้อนมากขึ้น เช่น การสร้างอัตลักษณ์ ดังจะเห็นได้จากเรื่อง “แพชั่นดวงดำเนิน” อย่างไรก็ตาม ในเรื่องสั้นหลายเรื่อง อาทิ “ตัวตนของหญิงสาว” และ “บะหมี่สำเร็จรูป” บริโภคนิยมกลับกลายเป็นระบบที่ควบคุมการสร้างอัตลักษณ์และทำให้คนในสังคมไทยปัจจุบันต้องหวนกลับมาตั้งคำถามกับ “เสรีภาพ” ที่บริโภคนิยมมอบให้

นอกจากนักเขียนไทยร่วมสมัยจะให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมการบริโภคในมิติของกิจกรรมการบริโภคเองแล้ว การบริโภควัฒนธรรมก็นับว่าเป็นประเด็นสำคัญที่นักเขียนสนใจเช่นเดียวกัน ในแง่นี้ ความหมายของวัฒนธรรมจะครอบคลุมวิถีชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเป็นความรู้ ข่าวสาร การท่องเที่ยว ความบันเทิง ฯลฯ ทั้งนี้เนื่องจากการบริโภคเองได้ปรับเปลี่ยนวิถีการเสพวัฒนธรรมไปนั่นเอง ในขณะที่นักเขียน อาทิ วัชระ สัจจะสารสินและภาณุมาศ ภูมิถาวร เปิดประเด็นวิพากษ์วิจารณ์การที่ความรู้กลายเป็นสินค้าและถูกตีค่าด้วยเงินตรา ประชาคม ลุนาชัยและไอศรีอภิปรายกรณีที่อุตสาหกรรมบันเทิงได้ทำให้ดารากลายเป็นสินค้า ส่วนจักรพันธ์ กังวาพในเรื่อง “เหตุการณ์นอกบ้านหนังสือ” และ “โดด” ได้

วิพากษ์วิจารณ์กรณีที่มีการท่องเที่ยวและข่าวสารกลายเป็นอุตสาหกรรมที่นำมาซึ่งเงินตรา ทำให้เกิดการคั่งค้างระหว่าง “ความเป็นจริง” กับ “สิ่งที่ควรจะนำเสนอ” มากขึ้น

อาจจะกล่าวได้ว่าบันเทิงคดีไทยร่วมสมัยแสดงให้เห็นว่าสิ่งต่างๆ ที่คนในสังคมไทยร่วมสมัยบริโภคนั้นกลายเป็นสินค้าและถูกเสพในฐานะที่เป็นสัญญาณมากขึ้น ด้วยเหตุนี้การบริโภคจึงเป็นเรื่องที่ซับซ้อนและสัมพันธ์กับการเมืองเรื่องอัตลักษณ์ วัฒนธรรมการบริโภคที่เปลี่ยนไปอาจจะสัมพันธ์กับพัฒนาการของเมืองและความเจริญที่ไหลบ่าเข้าไปสู่ภูมิภาคต่างๆ ของประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรุงเทพมหานครที่กลายเป็นเมืองแห่งการบริโภค อย่างไรก็ตาม ปฏิเสธไม่ได้ว่าภาพของวัฒนธรรมการบริโภคในบันเทิงคดีมักจะเป็นไปในทางลบ ดังจะเห็นได้จากภาพของตัวละครที่ต้องประสบปัญหาต่างๆ ในวิถีการบริโภคร่วมสมัย อาทิ ลูกค้าที่ตัดสินใจใช้บริการเดินเรือในเรื่อง “ล่องเรือสวรรค์” ที่ต้องทนกับการเอาใจเปรียบของบริษัทรือ นอกจากนั้น ตัวละครอีกกลุ่มหนึ่งกลับไม่รู้ว่ตนเองกำลังประสบปัญหา อาทิ หญิงนิรนามในเรื่อง “ปัญหาของหล่อน” น้องเมย์กับเพื่อนๆ ในเรื่อง “น้องเมย์ไปงานเลี้ยงปีใหม่” และหญิงสาวนิรนามในเรื่อง “ตัวตนของหญิงสาว” ที่วิถีชีวิตต่างถูกระบบบริโภคนิยมกลืนกินโดยไม่รู้ตัวและกลายเป็นส่วนหนึ่งของสามัญสำนึก นอกจากนั้น การวิพากษ์วิจารณ์วัฒนธรรมการบริโภคของนักเขียนไทยร่วมสมัยมักจะเน้นว่าวัฒนธรรมการบริโภคในปัจจุบันลดทอนความเป็นมนุษย์และมนุษยธรรมไป ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง “ปราชญ์แห่งเซ็นเตอร์พอยต์” ที่ท่องปฏิบัติต่อหญิงสาวราวกับเป็นสินค้าที่เปลี่ยนได้ หรือตัวละครชายใน “ขุนขาว” ที่ไม่รู้สึกรู้สาต่อความเสียหายที่ปรากฏในข่าวที่เขารับรู้จนชินชาทุกเมื่อเชื่อวันจนกระทั่งวันหนึ่งผู้เสียชีวิตที่ปรากฏในข่าวคือน้องสาวของเขาเอง

ภาพของผู้บริโภคในบันเทิงคดีร่วมสมัยจึงมักจะเป็นฝ่ายตั้งรับและถูกอิทธิพลของบริโภคนิยมเข้าครอบงำ มักจะเป็นภาพของผู้บริโภคที่เป็นเหยื่อที่ถูกหลอกโดยโฆษณาประชาสัมพันธ์ต่างๆ ให้หลงใหลหมกมุ่นในสินค้าและวัตถุต่างๆ ที่รายล้อมรอบตัว ในกลุ่มบันเทิงคดีไทยร่วมสมัยที่คัดสรรยังไม่เห็นตัวละครที่ตอบโต้หรือต่อรองกับบริโภคนิยมหรือมีการตีความบริโภคนิยมในแง่มุมใหม่อย่างชัดเจน ความพยายามที่เห็นชัดในระดับหนึ่งเรื่อง “วันนั้น” ของอุทิศ เหมะมูลที่พยายามต่อรองกับระบบบริโภคนิยมและท้ายที่สุดก็ใช้ระบบบริโภคนิยมนั่นเองเป็นตัวสื่อถึงความรักและความเอื้ออาทร หรือเรื่อง “เคเว้งคว้างกลางนาคร (สตูดิโอสยามสแควร์)” ที่ตอนจบเปรียบเสมือนกับการโหยหามิตรภาพที่ไม่ขึ้นกับเงินตราที่ไม่อาจจะเกิดขึ้นได้ง่ายๆ ในโลกปัจจุบันที่ทุกอย่างถูกตีค่าไว้เรียบร้อยแล้ว อาจจะกล่าวได้ว่าบันเทิงคดีไทยร่วมสมัยยังไม่ได้นำเสนอทางออกจากปัญหาดังกล่าวหากแต่นำเสนอให้เห็นถึงความยอกย้อนและกลไกของวัฒนธรรมการบริโภคที่ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตประจำวันของคนไทย

บรรณานุกรม

หมวดวรรณกรรม

กนกพงศ์ สงสมพันธุ์. 2549. *รอบบ้านทั้งสี่ทิศ*. ปทุมธานี: นาคกร.

กิติวัฒน์ ตันทะนันท์. 2550. อวัยวะส่วนตัว. *ราหอมจันทร์* 4: 115-124.

กิติวัฒน์ ตันทะนันท์. 2553. ตัวตนของหญิงสาว. *ช่อกระแสด* 53: 33-51.

ก้าววิโรจน์ ดำจำนงค์. 2549. ราหอมจันทร์. *ราหอมจันทร์* 2: 170-198.

กันต์ธร อักษรนำ. 2553. *เฟรชคิลส์และการเดินทางของเรื่องราวอื่น ๆ*. กรุงเทพฯ: ผจญภัย.

ขวัญยืน ลูกจันทร์. 2552. ในโอบกอดของความตาย. *ช่อกระแสด* 48: 35-41.

จักรพันธ์ กังวาฬ. 2548. *นักเดินทางสู่ห้องเก็บของใต้บันได*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: หัวหอม.

จักรพันธ์ กังวาฬ. 2554. *ภาพยนตร์ที่ถ่ายทำตลอดชีวิต*. กรุงเทพฯ: ลายแฝด.

จำลอง ผึ้งชลจิตร. 2554. *ผมกับผมอีกคน (ข้ามให้พันหุบเหวแห่งความเกลียดชัง)*. กรุงเทพฯ: รูปจันทร์.

ฉมังฉาย. 2549. บะหมี่กิ่งสำเร็จรูป. *ราหอมจันทร์* 1: 86-94.

เชตวัน เตือประโคน. 2551. *ความเห็นสีขาวยกับคนสีเทา*. กรุงเทพฯ: มติชน.

เชตวัน เตือประโคน. 2552. *พระเจ้าองค์ใหม่ในหมู่บ้านตีนกลางวันและหมู่บ้านตีนกลางคืน*. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์ เอโนเวล.

นิวัต พุทธประสาท. 2545. ที่เก่าเวลาเดิม. *สนามหญ้า* 3: 125-147.

บินหลา สันกาลาคีรี. 2553. เมียนมาร์มาร์เก็ต. *ราหอมจันทร์* 8: 27-33.

ประชาคม ลุนาชัย. 2545. *เมืองใต้อุโมงค์*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สหการคนวรรณกรรม.

ประชาคม ลุนาชัย. 2551. ล่องเรือสวรรค์. *ช่อกระแสด* 44: 63-78.

ปริทรรศ หุตางกูร. 2545. *แม่ตบหนัก*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: รูปจันทร์.

ปริทรรศ หุตางกูร. 2549. หลั่งเลือดที่บาร์เร็กเก้. *ราหอมจันทร์* 1: 56-70.

ภพ เบญญาภา. 2553. *พ่อผู้ไม่อยากเดินทางไปรัสเซีย*. กรุงเทพฯ: ศิราภรณ์บุ๊คส์.

ภาณุ ตริยเวช. 2551. *ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้ตรอมตรม*. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์.

ภาณุมาศ ภูมิถาวร. 2554. ธรรมทาน. *ช่อกระแสด* 55: 67-70.

มหรธณพ โฉมเฉลา. 2545. *สาวงามตาบอดทั้งสิบสอง*. กรุงเทพฯ: เรือนปัญญา.

ละเวง ปัญจสุนทร. 2551. คนขายเวลาผู้บูชาความรัก. *ช่อกระแสด* 43: 91-99.

วัชรระ สัจจะสารสิน. 2551. *เราหลงลืมอะไรบางอย่าง*. ปทุมธานี: นาคร.

หมุด สุดไพท. 2547. *ยูโทเปียในชอกเล็บ*. กรุงเทพฯ: สุตส์ปตาห์สำนักพิมพ์.

อนุสรณ์ ติปยานนท์. 2550. *เคหวัตถุ*. กรุงเทพฯ: เคหวัตถุ.

เอนก จงทวีธรรม. 2545. แรงดันจากภายใน. *สนามหญ้า* 3: 105-123.

อุทิศ เหมะมูล. 2551. *ไม่ย้อนคืน*. กรุงเทพฯ: แพรวสำนักพิมพ์.

ไอส์ซี. 2552. *1CM*. กรุงเทพฯ: Mars.

หมวดงานวิจารณ์

กองบรรณาธิการข่าวจุดประกายหนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ. 2552. *Gen Y-ประเทศไทย: จินตนาการถึงชาติวันพรุ่ง*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ Bizbook.

กาญจนา แก้วเทพ, และสมสุข หินวิมาน. 2551. *เศรษฐศาสตร์การเมืองกับสื่อสารศึกษา: สายธารแห่งนักคิด ทฤษฎี*. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.

กิตติพร ใจบุญ. 2538. วัฒนธรรมการท่องเที่ยวและการบริโภค: ความหมายที่แปรเปลี่ยน. ใน *วัฒนธรรมการบริโภค: แนวคิดและการวิเคราะห์*, สิริพร สมบูรณ์บุรณะ บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก.

เกศินี จุฑาวิจิตร. 2550. *ภาพสะท้อนสังคมและโลกทัศน์ของนักเขียนจากเรื่องสั้นยุควิกฤติเศรษฐกิจ*. นครปฐม: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม.

เกษม เพ็ญภินันท์. 2550. *สู่พรมแดนความรู้ ... เรื่องวัฒนธรรมบริโภค: ความเป็นปกติวิสัยของการบริโภควัฒนธรรมในชีวิตประจำวัน*. ใน *สู่พรมแดนความรู้เรื่องวัฒนธรรมบริโภค*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

เกษียร เตชะพีระ. 2539. บริโภคความเป็นไทย. ใน *จินตนาการสู่ปี 2000: นวัตกรรมเชิงกระบวนทัศน์ด้านไทยศึกษา*, ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

แคทเธอริน เบลซีย์. 2549. *หลังโครงสร้างนิยมฉบับย่อ*. อภิญา เพื่อองฟูสกุล แปล. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

ชาติรี ประกิตนันทการ. 2552ก. *โรงแรมศักดิ์สิทธิ์*. *อ่าน* 2.1: 73-83.

ชาติรี ประกิตนันทการ. 2552ข. *วัดสาธารณ์*. *อ่าน* 2.2: 66-78.

ชูชัย สมบัติไกร. 2553. *พฤติกรรมผู้บริโภค*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2545. *วาทกรรมการพัฒนา*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: วิชาษา.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2547. ภาวะหลังสมัยใหม่. *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร* 24.3: 9-59.
- ธงชัย สันติวงษ์. 2549. *พฤติกรรมผู้บริโภคทางการตลาด*. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: ประชุมช่าง.
- ชเนศ วงศ์ยานนาวา. 2550. *ปฏิวัติบริโภค: จากสิ่งของฟุ่มเฟือยมาสู่สิ่งจำเป็น*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2550.
- นรชิต จิรสิทธิ์ธรรม. 2553. *โพสต์โมเดิร์นกับเศรษฐศาสตร์: บทวิพากษ์สมมติฐานความมีเหตุผลทางเศรษฐศาสตร์*. กรุงเทพฯ: วิชาษา.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2547. *บริโภค/โพสต์โมเดิร์น*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- บุญศักดิ์ แสงระวี. 2546. *เศรษฐศาสตร์การเมือง*. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ.
- ประชา สุวิธานนท์. 2554. *อัตลักษณ์ไทย: จากไทยสู่ไทย ๆ*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ฟ้าเดียวกัน.
- พรวิษณุ ต่อสุวรรณ. 2553. *การเมืองเรื่องสยามสแควร์*. กรุงเทพฯ: ลายเส้น.
- พิเชษฐ์ สายพันธุ์. 2538. กลางคืน: การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการใช้เวลาในสมัยบริโภคนิยม. ใน *วัฒนธรรมการบริโภค: แนวคิดและการวิเคราะห์*, สิริพร สมบูรณ์บุรณะ บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก.
- ฟุ่ลเซอร์, เจมส์. 2554. *ทุนนิยม: ความรู้ฉบับพกพา*. แปลโดย ปกรณ์ เลิศเสถียรชัย. กรุงเทพฯ: โอเพ่นเวิลด์ส.
- ยศ สันตสมบัติ. 2551. *อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์: การเมืองวัฒนธรรมของชาติในสังคมไทย*. เล่ม 1. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- ศิวรักษ์ ศิวารมย์. 2538. วัฒนธรรมกับการบริโภค. ใน *วัฒนธรรมการบริโภค: แนวคิดและการวิเคราะห์*, สิริพร สมบูรณ์บุรณะ บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก.
- สมรักษ์ ชัยสิงห์กานานนท์. 2538. แลดูผู้คนในห้างสรรพสินค้า. ใน *วัฒนธรรมการบริโภค: แนวคิดและการวิเคราะห์*, สิริพร สมบูรณ์บุรณะ บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก.
- สุรพงษ์ ชัยนาม. 2553. *มาร์กซ์และสังคมนิยม*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: ศยาม.
- สุรเดช โชติอุดมพันธ์. 2550. วัฒนธรรมการบริโภคในพื้นที่เมือง: บทวิเคราะห์วรรณกรรมไทยร่วมสมัย. ใน *สู่พรมแดนความรู้เรื่องวัฒนธรรมบริโภค*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- สุริชัย หวันแก้ว, บรรณาธิการ. 2547. *เผชิญหน้าโลกาภิวัตน์ทางวัฒนธรรม: นโยบายวัฒนธรรมในบริบทใหม่*. กรุงเทพฯ: เตือนตุลา.
- สุริชัย หวันแก้ว, และกนกพรรณ อยู่ชา, บรรณาธิการ. 2552. *ศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัยบนความหลากหลายและซับซ้อน*. กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุวรรณ สถาอานันท์. 2542. *เงินกับศาสนา: เทพยุทธ์แห่งยุคสมัย*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.

อดุลย์ จาตุรงค์กุล, และตลยา จาตุรงค์กุล. 2550. *พฤติกรรมผู้บริโภค Consumer Behavior*. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

อติคม โกมลวิหาธร. 2538. ทฤษฎีว่าด้วยการศึกษาเรื่องสังคมบริโภคนิยม. ใน *วัฒนธรรมการบริโภค: แนวคิดและการวิเคราะห์*, สิริพร สมบูรณ์บุรณะ บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก.

อันเดอร์ฮิลล์, ปาโค. 2554. *ยกพลขึ้นห้าง*. แปลโดย นรา สุภัคโรจน์. กรุงเทพฯ: โพสท์บุ๊คส์.

โอพาร์ คำดี. 2538. บ้าน: การเปลี่ยนแปลงแบบแผนการบริโภคบรรยากาศ. ใน *วัฒนธรรมการบริโภค: แนวคิดและการวิเคราะห์*, สิริพร สมบูรณ์บุรณะ บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก.

Adorno, Theodor. 2003. Culture Industry Reconsidered. In *The Audience Studies Reader*, ed. by Will Brooker and Deborah Jermyn, pp. 55-60. New York: Routledge.

Aldridge, Alan. 2003. *Consumption*. Cambridge: Polity.

Arnould, Eric, Linda Price, and George Zinkhan. 2005. *Consumers*. 2nd ed. Boston: McGraw-Hill.

Baudrillard, Jean. 1998. *The Consumer Society: Myths and Structures*. London: Sage.

Baudrillard, Jean. 2001. *Jean Baudrillard: Selected Writings*, ed. By Mark Poster. 2nd ed. Stanford: Stanford University Press.

Baudrillard, Jean. 2005. *The System of Objects*. Translated by James Benedict. London and New York: Verso.

Bauman, Zygmunt. 2007. *Consuming Life*. Cambridge: Polity.

Berger, Arthur Asa. 2009. *What Objects Mean: An Introduction to Material Culture*. Walnut Creek, California: Left Coast Press.

Berger, Arthur Asa. 2010. *The Objects of Affection: Semiotics and Consumer Culture*. New York: Palgrave Macmillan.

Boorstin, Daniel. 1961. *The Image: A Guide to Pseudo-Events in America*. London: Penguin.

Chotiudompant, Suradech. 2008. Thai Magical Realism and Globalization. In *Globalization and Its Counter-Forces in Southeast Asia*, ed. by Terence Chong, 380-395. Singapore: ISEAS.

Clarke, David B. 2003. *The Consumer Society and the Postmodern City*. London and New York: Routledge.

Conradie, E. M. 2011. Knowledge for Sale? The Impact of a Consumerist Hermeneutics on Learning Habits and Teaching Practices in Higher Education. *Koers* 76.3: 423-446.

Corrigan, Peter. 1997. *The Sociology of Consumption: An Introduction*. London: Sage.

- Crawford, Margaret. 2004. The World in a Shopping Mall. In *The City Cultures Reader*, ed. by Malcolm Miles, Tim Hall, and Iain Borden, 125-140. 2nd ed. London: Routledge.
- Douglas, Mary, and Baron Isherwood. 1980. *The World of Goods: Towards an Anthropology of Consumption*. London: Penguin Books.
- Drake, Philip, and Andy Miah. 2010. The Cultural Politics of Celebrity. *Cultural Politics* 6.1: 49-64.
- Dyer, Richard. 1986. *Heavenly Bodies: Film Stars and Society*. London: Routledge.
- Dyer, Richard. 1998. *Stars*. London: BFI.
- Featherstone, Mike. 1991. *Consumer Culture and Postmodernism*. London: Sage.
- Fiske, John. 2000. Shopping for Pleasure: Malls, Power, and Resistance. In *The Consumer Society Reader*, ed. by Juliet B. Schor and Douglas B. Holt, 306-328. New York: New Press.
- Foley, Michael. 2010. *The Age of Absurdity: Why Modern Life Makes It Hard To Be Happy*. London and New York: Simon & Schuster.
- Funk, Jeanne B., et al. 2004. Violence Exposure in Real-Life, Video Games, Television, Movies, and the Internet: Is There Desensitization? *Journal of Adolescence* 27: 23-39.
- García Canclini, Néstor. 2001. *Consumers and Citizens: Globalization and Multicultural Conflicts*. Translated by George Yúdice. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Halorup, Michael, and Jonas Larsen. 2010. *Tourism, Performance and the Everyday: Consuming the Orient*. Abingdon: Routledge.
- James, Oliver. 2007. *Affluenza: How To Be Successful and Stay Sane*. London: Vermilion.
- James, Oliver. 2008. *The Selfish Capitalist: Origins of Affluenza*. London: Vermilion.
- Kardes, Frank R., Thomas W. Cline, and Maria L. Cronley. 2011. *Consumer Behavior: Science and Practice*. Melbourne: South-Western Cengage Learning.
- Kasser, Tim. 2002. *The High Price of Materialism*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Lash, Scott, and John Urry. 1994. *Economies of Signs and Space*. London: Sage.
- Lawson, Neal. 2009. *All Consuming*. London: Penguin Books.
- Lodziak, Conrad. 2002. *The Myth of Consumerism*. London: Pluto.
- Lovestein, Meno. 1965. The School As a Commercial Institution. *Theory into Practice* 4.5: 172-175.
- Macpherson, C. B. 1962. *The Political Theory of Possessive Individualism*. Oxford: Clarendon Press.

- Marx, Karl. 2000. The Fetishism of the Commodity and Its Secret. In *The Consumer Society Reader*, ed. by Juliet B. Schor and Douglas B. Holt, 331-342. New York: New Press.
- Masset, Claire. 2010. *Department Stores*. Oxford: Shire Publications.
- McCracken, Grant. 1988. *Culture and Consumption*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- McLaren, Carrie, and Jason Torchinsky, eds. 2009. *Ad Nauseam: A Survivor's Guide to American Consumer Culture*. New York: Faber and Faber.
- Miles, Steven. 1998. *Consumerism As a Way of Life*. London: Sage.
- Miles, Steven. 2010. *Spaces for Consumption*. London: Sage.
- Miller, Daniel. 1998. *A Theory of Shopping*. Ithaca: Cornell University Press.
- Miller, Daniel. 2010. *Stuff*. Cambridge: Polity.
- Nayar. Pramod. K. 2009. *Seeing Stars: Spectacle, Society and Celebrity Culture*. New Delhi: Sage.
- Paterson, Mark. 2006. *Consumption and Everyday Life*. London and New York: Routledge.
- Poggi, Gianfranco. 1993. *Money and the Modern Mind: Georg Simmel's Philosophy of Money*. California: University of California Press.
- Porat, Marc Uri. 1978. Global Implications of the Information Society. *Journal of Communication* 28.1: 70-80.
- Ransome, Paul. 2005. *Work, Consumption and Culture: Affluence and Social Change in the Twenty-First Century*. London: Sage.
- Rigg, Jonathan, and Mark Richie. 2002. Production, Consumption and Imagination in Rural Thailand. *Journal of Rural Studies* 18: 359-371.
- Ritzer, George. 2005. *Enchanting a Disenchanted World: Revolutionizing the Means of Consumption*. 2nd ed. Thousand Oaks: Pine Forge Press.
- Sassatelli, Roberta. 2007. *Consumer Culture: History, Theory and Politics*. Los Angeles and London: Sage.
- Scharrer, Erica. 2008. Media Exposure and Sensitivity to Violence in News Reports: Evidence of Desensitization? *Journalism & Mass Communication Quarterly* 85.2: 291-310.
- Simmel, Georg. 1971. The Metropolis and Mental Life. In his *On Individuality and Social Forms*, ed. by Donald N. Levine. Chicago: University of Chicago Press.
- Slater, Don. 1997. *Consumer Culture and Modernity*. Cambridge: Polity.

Storey, John. 1999. *Cultural Consumption and Everyday Life*. London: Arnold.

Sunate Suwanlaong. 2006. *Historical Development of Consumerism in Thai Society*. Doctoral Thesis, Westphalian Wilhelms University.

Turner, Graeme. 2010. Approaching Celebrity Studies. *Celebrity Studies* 1.1: 11-20.

Veblen, Thorstein. 2000. Conspicuous Consumption. In *The Consumer Society Reader*, ed. by Juliet B. Schor and Douglas B. Holt, 187-204. New York: New Press.

Williams, Raymond. 1976. *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society*. London: Fontana.

Williamson, Judith. 1988. *Consuming Passions: The Dynamics of Popular Culture*. London and New York: Marion Boyars.

Woodward, Ian. 2007. *Understanding Material Culture*. Los Angeles and London: Sage.

The Representation of Consumerism and Identity Politics in Contemporary Thai Literature⁵

Suradech Chotiudompant⁶

Abstract

As contemporary Thai society is deeply enmeshed in consumerism and capitalism, with consumption now being integrated as a way of life, Thai literature, especially those short stories written in the past decade, has touched upon the issue of consumerism in various degrees and aspects. This essay aims to investigate two major issues. First, it aims to analyze how these short stories represent consumerism, especially its mechanisms that affect the daily life of Thai people and their relationships. Second, it aims to shed light on the relationship between consumerism and identity politics as appeared in these short stories, especially how consumerism both contradictorily liberates and constrains identity formation.

บทคัดย่อ

สังคมไทยในปัจจุบันเกี่ยวพันกับลัทธิบริโภคนิยมและทุนนิยมอย่างซับซ้อน และการบริโภคได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของคนในปัจจุบัน วรรณกรรมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องสั้นที่เขียนขึ้นในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ได้นำเสนอประเด็นบริโภคในหลายระดับและในแง่มุมที่หลากหลาย บทความนี้ศึกษาประเด็นหลักสองประเด็น

ด้วยกัน ประเด็นแรกคือเรื่องสั้นร่วมสมัยของไทยนำเสนอบริโภคนิยมอย่างไร โดยเฉพาะกลไกของบริโภคนิยมที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตประจำวันของคนและความสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคม ประเด็นที่สองคือ

⁵ This is part of the research project entitled ‘Consumerism in Contemporary Thai Literature’, sponsored by the Thailand Research Fund.

⁶ Assistant Professor, Department of Comparative Literature, Faculty of Arts, Chulalongkorn University

เรื่องสั้นร่วมสมัย ของไทยแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างบริโภคนิยมกับการเมืองเรื่องอัตลักษณ์
อย่างไร โดยเฉพาะในแง่ที่มีผู้เสนอว่าบริโภคนิยมนั้นทั้งปลดปล่อยและสร้างขีดจำกัดให้การสร้างอัต
ลักษณ์

Introduction

Consumerism is a crucial issue nowadays as we need to consume not only to meet our basic needs in our daily life but also to satisfy our wants, which are in turn complex and have wider consequences and implications. We need to consume, for example, to create our identity, to state our political standpoint, or to quench our insatiable desire. At present, we tend to use the word ‘consumerism’ in a negative sense to criticize those who buy unnecessarily products to satisfy their transient want. However, in sociological terms, consumerism is by no means a negative concept as it denotes an attempt to make sense of a mechanism of consumption and how it is related to our everyday life.

A study of consumerism needs an interdisciplinary outlook, as we need knowledge from such fields as economics, sociology, and the humanities, to help us understand the wide-ranging implications of its mechanism. For example, in order to make a choice, consumers use various means to justify their decision, including the product’s utility, its price and packaging, as well as the fantasy consumers invest in such a product. We need to distinguish consumption from consumerism. While consumption means an activity or an act of purchasing a commodity, consumerism has a deeper implication: it means political, social and cultural dimensions of consumption as well as how consumption is related to our everyday life.

This essay aims to use contemporary Thai literature as a platform to analyze how consumerism is represented. It goes without saying that contemporary Thai society has a proclivity to be on a receiving end of global flows; hence

consumerism is strongly shaped by the interaction of diverse cultural forces and flows. It is my argument that contemporary Thai literature, especially short stories written in the past twenty years, has strongly detected such complexity hidden in the acts of consumption and subtly discussed their ramifications in various dimensions, especially the representation of consumptive mechanisms and identity formation.

The Representation of Consumerism: Narratives of Consumptive Mechanisms

Steven Miles (1998: 5) defines consumerism as an interaction between an individual and social structure in terms of consumption. A consuming act may have psychosocial implications and may indeed be contradictory. That is, whilst consumption may enable an individual to mold her or his identity, such a creative act is to a certain extent determined and mediated by various factors, including predominant ideologies that are circulating in society at the time and interventions by mass media, itself underpinned by the capitalist regime. Consumerism itself is not transparent but it is an act that, coupled with capitalism, drives people to be addicted to consumption and use it for various motives, such as marking social status or displaying political ideology, to the extent that consumption itself cannot be separated from everyday life.

A number of Thai literary works make manifest such mechanisms of consumerism through their imaginative portrayals of daily consumption. An interesting example is 'A Frisky Fridge' by Anusorn Tipayanond, which entails a strange incident whereby a man finds out that his newly bought fridge gives out sexual moans whenever he opens it. He rushes back to the department store only to be calmed down by his sale assistant, who says that such a strange condition will persist only in two or three days at most. However, the moans continue, even after his girlfriend, who works as a stewardess, returns from abroad. Upon her return, she is usually exhausted and refuses to have sex with him. But when

she hears the sexual groans when opening the fridge, she becomes sexually aroused. For this reason, this fridge has become the reason why their jaded relationship is once again revived. However, subsequently when his girlfriend gives the fridge to her father and buys a bigger one to replace it, he resents her act and rushes to her father's to get the fridge back.

The author here makes use of the magical realist genre as he mixes an irrational, surreal element – the refrigerator that gives out sexual moans – with a mundane setting that can happen anyway in any urban space in Thailand. Even though this story may sound anything but realistic, the fridge may symbolize the state of consumerism that fills people with desire. The fridge itself is a classic symbol of consumerism: it was once considered a luxurious object only available to wealthy people, but now it becomes an ordinary commodity that exists in almost every household. The fact that the fridge is used to store food for future consumption also reflects an act of excessive consumption. In addition, his girlfriend's decision to replace the fridge with a bigger one may also reflect human desire aroused by consumerism to desire something bigger, better and newer. In this light, it can be argued that the author wishes to compare unquenchable desire generated by consumerism to insatiable sexual libido. This is because consumerism tends to drive people to continually consume commodities. The image of the 'frisky fridge' then reinforces an aspect of consumerism that arouses the consumer to constantly and increasingly consume commodities and to depend on their emotion rather than reason in their consuming act.

Whereas 'A Frisky Fridge' portrays the mechanism of consumerism in which people are symbolically aroused in sexual terms in their consumptive drive, Prachakhom Lunachai's 'Heavenly Cruise' represents another dimension of consumerism. Considering himself a wealthy customer worthy of high-class lifestyle and service, the protagonist buys a ticket to a luxurious liner. However, when he embarks on the liner, he discovers that something devious has been

going on. For instance, his meal is seriously overpriced and his cash locked up in a safe in his room is stolen. Some customers become suspicious of the liner's company and refuse to use its services for fear of being fleeced. Some live on cheapest choices of food available on the liner, such as water and bread.

However, when the return date is approaching, the company decides to extend the journey, as the spokesman announces: 'Distinguished Guests and First-Class Travelers. We are pleased to give you a special gift – the extension of the trip from five to ten days without your need to pay extra for room charges. We will have entertainment programs, singers and performances, to keep you entertained as usual. But we need to increase the prices of food and drinks by fifty percent.' (Prachakhom Lunachai, 2008: 74) If any customer wishes to disembark prior to their set date, s/he needs to pay a fine of 50,000 baht and a disembarking fee of 200,000 baht. However, when a lawyer threatens to sue the company, the manager refers to their contracts, in which appears the clause 'the company reserves the right to change the conditions and agreements without prior notice' (Prachakhom Lunachai, 2008: 75).

In this light, exploitation committed upon the customers can be related to that inherent in the mechanism of consumerism nowadays, in which consumers are tricked to pay extravagantly to maintain their 'first-class' status. Consumption here is related to identity politics, as customers of the liner want to be regarded as wealthy and first-class by others. Ironically, in fact most customers are not rich and some just receive a lump sum from an inheritance. Sia Jerd is a case in point: even though he may appear wealthy and look like 'Ah Sia' (a wealthy Chinese merchant), the reality is otherwise. He says that 'I have never been regarded as high-class before. I had a shrimp business. One day I saw a liner cruising by and I hoped that some day I would be there. So I sold all my shrimp fields and spent money lavishly as a bachelor. Then, one day, my dream was realized. I am here, as a high-class customer. But now if they really kick us out of the liner, I will probably need to borrow some money from the lawyer to pay for a ride home.' (Prachakhom Lunachai, 2008: 76) Similarly, the narrator does

not fare much better. Although he appears to be a successful author to the eyes of other customers on the cruise, he confesses that ‘[I am] more destitute than you ever thought. The book I had finished had a print run of 2,000 copies. Five years have gone by and some still remain on the shelves like rubbish that no reader wants to read. If measured against each other with money in our pockets, I am not that ‘high-class’ to compete with anyone. I wouldn’t have had the right to take this cruise, had my father not passed away and left a cremation fund of two million baht.’ (Prachakhom Lunachai, 2008: 76) The contrast between the appearance and reality of these customers reflects our contemporary society in which we tend to use appearance to judge people. Consumerism plays a significant role in generating that appearance, as evidenced by how these characters choose to take the cruise to formulate their ‘high-class’ identity.

At the end of the story, when the customers cannot take exploitation any longer, they gather together and demand the liner let them alight at a port of the nearest city. Their decision to stop in the middle of the trip is analogous to their defeat: they no longer have enough money to maintain their high-class identity. When they reach the port, they submit themselves to the grins of the manager and his entourage. In this light, the whole story can be read as an allegory and the journey on the liner represents an engagement with the consumerist game, in which consumers are encouraged to spend money, consume commodities, and formulate their identity accordingly. Whoever does not have enough money will need to leave the game. The ending of ‘Heavenly Cruise’ does not offer a positive exit, but begs a pertinent question whether we can indeed escape from this trap, as the narrator says: ‘Even with the shore that we’re approaching, or the city that we’re going to, I can’t fathom whether their welcome will be more intense or cunning than what we have received from the heavenly cruise.’ (Prachakhom Lunachai, 2008: 78) This can be construed that the mechanism of consumerism will not end when the journey finishes, but will probably continue even when they are on land. This signals that consumerism is an integral part of our daily life. As consumerism is highly intertwined with the

profit-seeking capitalist regime, we also need to accept that exploitation is part and parcel of the game.

Consumerism also influences the human relationship, as evidenced by ‘What Happens to Both of Them’, a short story by Uthit Hemamun. The story centers around two lovers, Pete and Praew, who live together in an apartment. Pete is unemployed while Praew, his girlfriend, is a university student. They find that it is difficult to have peace and quiet as their neighbors often organize parties and this sometimes puts a strain on their relationship. One day, Pete decides to buy sound-absorbing foam to wallpaper his room. Even though the foam works, another neighbor calls and criticizes him, thinking that his room is the origin of the noise. This misunderstanding causes him to lose his temper and throw a water sprayer at the bathroom mirror, the shattering noise of which manages to make the guilty neighbor quiet. After that incident, Pete goes out to see his girlfriend and both of them decide to loiter in the shopping center. Praew goes into a gift shop and decides to buy a bathroom suction hook, which she picks up from a sale counter. However, when she makes her way to the cashier, she discovers that the hook is not on sale. With a number of customers waiting in line and gazing at her for taking too long, she has no choice but to buy the hook grudgingly in its original price. Her embarrassment is caused by her self-imposed thought that people in the queue gaze at her because she does not have enough money to pay for the hook. Upon arriving home, Praew rushes to the bathroom wishing to try the suction hook on the bathroom mirror, only to realize that it has already been shattered.

The irony and ludicrousness of the whole situation may to a certain extent reflect the impact of consumerism. Both Pete and Praew cannot draw themselves apart from other people around them: Pete cannot live solitarily without the intrusion of noise from the neighbors, while Praew has to buy something that she does not need simply because she is embarrassed by other people’s reaction. From these two incidents, the author sheds light on how

individualism is only a myth in contemporary urban conditions. Consumerism plays a significant part in this: people consume not because they want to on their own terms, but because they are influenced by what other people think of them. In this story, Praew may represent an individual whose decision to consume commodities may not arise from her own free will, but from the surveillance and gaze of others around them.

Juxtaposing the three stories together, the mechanisms of consumerism are differently represented and we may find how consumerism influences our everyday life on different levels. ‘A Frisky Fridge’ tells how consumerism affects our body, generating insatiable desire, not dissimilar to sexual libido. ‘Heavenly Cruise’ signals how the consumptive mechanism influences us at the level of selfhood, as it shows how we need to consume to create our distinct, exclusive personality and status. Last but not least, ‘What Happens to Both of Them’ displays how consumerism makes an impact on the human relationship and how our act of consumption is not solely ours. The three authors make use of different techniques to portray the conditions of consumerism in everyday life. In ‘A Frisky Fridge’, Anusorn uses the genre of magical realism to highlight the magical quality of consumerism in generating desire in a rather drab setting of domesticity. Prachakhom, on the other hand, in ‘Heavenly Cruise’, makes use of allegory, as the cruise itself is comparable to a journey into the consumerist trap. Uthit chooses a simple coincidence that befalls the young lovers to portray the complexity and subtlety of consumerist logic.

Consumerism and Identity Politics: Narratives of Self Formation and Determination

Consumption and identity politics are closely related. For Jean Baudrillard, we no longer consume commodities for their use value, but for their symbolic value to signal to others how we are different from them both in terms of class and wealth. This is also closely related to what Thorstein Veblen terms ‘conspicuous

consumption', in which the purpose of consumption is to create one's own distinction and superiority.

Zygmunt Bauman also theorizes along this line: he distinguishes between the society of producers and the society of consumers. The first type of society puts emphasis on social stability and consumption is geared toward commodities that produce long-term stability, not goods that temporarily arouse the senses. Therefore, this type of society encourages the consumption of durable goods that are time-resistant and time-immune (Bauman, 2007: 29-30). It is not surprising that people in the society of producers use products for longer and their value increases with time. On the other hand, in the society of consumers, happiness does not derive from the satisfaction of needs, but from the quenching of ever-increasing desire. People tend to change their possessions much faster than before and there appears to be new commodities to satisfy new wants. These products do not last as long as those in the society of producers. In addition, one significant aspect of the society of consumers is that consumers are persuaded to believe that happiness is here and now:

The value most characteristic of the society of consumers, indeed its supreme value in relation to which all the other values are called on to justify their worth, is a happy life; indeed, the society of consumers is perhaps the only society in human history to promise happiness in *earthly life*, and happiness *here and now* and in *every* successive 'now'; in short, an *instant* and *perpetual* happiness. (Bauman, 2007: 44, emphasis mine)

For Bauman, in the society of consumers people pay more attention to temporary happiness and a quick recourse to its satisfaction. That is because people are encouraged to consume in the present, which is interpreted as a series of present moments that occur continually. Therefore, people need to consume to satisfy their wants all the time. In addition, the continual need to quench the ever-increasing desire is not possible if the society of consumers does not make

people dissatisfied with themselves. In this light, dissatisfaction and lack of self-confidence can be a potent source of endless consumption.

The transition from the society of producers to that of the consumers bears a significant impact on how consumerism affects identity formation. In the society of consumers people become another type of commodity, as Bauman states:

The crucial, perhaps the decisive purpose of consumption in the society of consumers [...] is not the satisfaction of needs, desires and wants, but the commoditization or recommoditization of the consumer: *raising the status of consumers to that of sellable commodities*. (Bauman, 2007: 57, emphasis mine)

Goods in the society of consumers will eventually be used to create a person's identity, which becomes a prime purpose of consumption. Consumers in turn become commodities in the society of consumers, ready to be judged and categorized by the eyes of others. Identity in this sense is closely related to commodification.

Contemporary Thai literature also links consumerism with identity formation, especially those set in such urban spaces as Bangkok and Chiang Mai, where people increasingly and consciously consume commodities to create their desirable personality. 'Duang Damnern Fashion', written by Chetawan Tueaparakon, discusses how identity is connected with consumerism through its portrayal of how modern-day people use fashion to create trendy personality. The narrator, Tang, is the owner of Koon Tang, a women's clothes shop in a shopping mall in the city center. His shop is popular and frequented by well-off, jet-set clientele because his sister, who works as a fashion editor of a famous magazine, manages to have well-known models wear his clothes for the magazine's fashion sets. However, later on he finds out that more and more customers choose to go his rival's shop. It occurs to him that most customers who read his sister's magazine are also drawn toward a horoscope column, in

which the fortuneteller suggests proper dresses and accessories that go well with their zodiac. Of course, these dresses and accessories belong to his rival's shop, and there is also an advert of his rival next to the horoscope column to make sure that the readers know where to buy these products.

'Duang Damnern Fashion' makes manifest how Thai people consume fashion and use fashion to build their identity and personality, both in Tang's case when people buy his clothes to possess the 'star-like' status and in his rival's case when people buy his clothes to make sure they will be lucky. In this case, consumption is no longer a simple act, as people no longer buy clothes for their utility or use, that is, to protect themselves from the elements. Clothes in this case are related to the celebrity status or to fortune.

Another short story that discusses a relationship between consumerism and identity formation is 'Nong May Goes to a New Year Party' by Phanu Traiwet. Set in the future, the protagonist of this story is May, a spoiled young woman who is clearly influenced by consumerism. In this future society, people can freely choose to change parts of their body simply by looking at various catalogs on-line. The story begins thus:

Clothes already made. Perfume already chosen. Hair already done. I only need to order a face.

Nong May flips through a catalog and she is not satisfied with any models. Model 1203 looks too young. Model 1704 has eyes that are too fierce that [if I put them on] Pee Kong wouldn't dare do anything to me. Model 4543 looks beautifully western. Had I known this, I would've dyed my hair blonde and my eyes light blue. Model 2323 looks too familiar and clearly overused. If I used it, I would end up looking like half of the people at the party. Model 6667 belongs to a film star but her look is too old-fashioned, not suitable for a New Year party. Or should I buy a mouth and a nose to mix and match myself. No, that'd be too much. If it turned out bad, I'd look out of fashion. (Phanu Traiwet, 2008: 35)

May's way of thinking reflects the conditions of a future society, in which consumerism has intensified and created increasingly subtle implications and consequences in both public and private life. Goods that in the old days were impossible to be commodified are now available for sale, including bodily parts. In addition, it can be seen that characters can choose to buy bodily parts as available on on-line shops or as they imagine what they would like to be. May's way of thinking also reflects her desire that keeps changing, urging her to constantly consume, as evidenced by the way in which she needs to constantly change her facial and bodily features, so that her friends will not complain that she uses the same features over and over. She once sarcastically told her friend that her 'beautiful face had graced every party.' (Phanu Traiwet, 2008: 40) In this sense, facial and bodily features can be regarded as clothes and the more frequently they use the same ones, the likelier they will be looked down upon by their peers. Through her own choice of facial features, one can say that May has transformed herself into a commodity to be judged by her friends. In this case, the more she can change her facial and bodily features, the higher this will reflect on her social status. By contrast, an acquaintance of hers is not as rich, so she cannot change her bodily parts but continues using the original ones. She is not well accepted by her friends and this causes her to contemplate suicide. (Phanu Traiwet, 2008: 42)

Moreover, Phanu also presents in this short story a number of worrying attitudes of a younger generation affected by the increasingly intensified tides of consumerism. They lavishly and wastefully consume goods because they are surrounded by an excessively wide variety of products. Consumers then learn not only to constantly consume products, but also to discard them without feeling any remorse, as reflected in the lyric of a song May hears on radio: 'It doesn't matter if you're beautiful or ugly, I'll love you anyway. You can change your face or your breast. Throw away those limbs if you don't like them. I'll love you on the inside.' (Phanu Traiwet, 2008: 37) Another attitude that is

reflected in the lyric is the distinction between inside and outside: while external identity is changeable, dependent on the class and wealth of an identity owner, internal identity remains unchanged and static. For this reason, May reckons that people in the old days were ‘shallow’ simply because they were stuck with one body and discriminated against other people on grounds of race and gender. She thinks that her society is far better by contrast thanks to the diversity of bodily parts on offer. In her opinion:

It would’ve been difficult if one had had only one body. May feels terrified even simply thinking about it. Who will be lucky to be born the person one wants to be? Because they had only one body, people of the twentieth century were so discriminatory both on sexual and racial terms. Now if you want to look Chinese or Western, you can just buy facial features. White people now want to be like Asian or black people. As for gender, we can switch gender so easily as we switch shoes. Just buy organs. The prices are so cheap. Now people don’t even need to exercise or play a sport; that’s so uncivilized. (Phanu Traiwet, 2008: 39)

Nonetheless, whether or not this organ change can reduce discrimination, we need to be aware that only people with means like May are able to transcend such discrimination. Those who cannot change their bodily parts at will like her will still be subject to discrimination and disparagement. Hence, it can be construed that discrimination still continues, but in relation to an economic dimension.

At the end, when May meets her boyfriend Kong, they both go home together. On the way home, they start to make out in his car:

They move to the back seat. Nong May starts unbuttoning her dress. But Pee Kong grasps her hand.

‘Take off your face, too.’

Nong May smiles. She has thought about it. As she said before, real beauty is on the inside. She presses a button under her chin, slowly turning the screw until she hears a click. Then she peels off her face. Red, rotten muscles and white teeth emerge, with cheekbones visibly protruding. She plucks off her eyes (which she bought at Dior's during its Christmas sale) and what remains are two empty sockets gazing at her boyfriend. Pee Kong does the same: under his handsome face are dribbling lumps of blood and lymph. His facial muscles have turned purplish green and his doctor said it was the sign of an early stage of cancer. This can't be helped. The planting of a radioactive element is necessary to keep synthetic tissues stabilized. And so what? Every cell can be replaced.

And the important thing is I only love her on the inside. (Phanu Traiwet, 2008: 43)

This ending of 'Nong May Goes to a New Year Party' sarcastically reveals a society that is not as beautiful as earlier expected. The shocking image of their faces, under the skin of which appear dribbling blood and lymph, reflects what they allow themselves to sacrifice in order to be 'beautiful'. The author satirizes people in the future who regard these terrible, cancerous conditions as normal and necessary. In Bauman's framework, these characters in this short story are indeed commodities in the society of consumers. They can change any parts of their body as if their body were in turn an object of consumption. Organs are used wastefully, not with medical reasons to save some people's lives, but only with an aesthetic motive to make some look beautiful and get accepted by their peers. May in this light represents Bauman's commodified consumer *par excellence*.

While 'Duang Damnern Fashion' and 'Nong May Goes to a New Year Party' focus on the relationship between consumerism and identity formation, Kittiwat Tantanand's 'Her Own Self' discusses how one's identity project is in fact constrained by consumerism. The narrator is an anonymous man who has met a woman named Tik on different occasions. Her personality varies from place to place. In the first instance, he meets her in a riverside restaurant. She is neatly

dressed, wearing a knee-length skirt. He meets her again in a pub far away from the first one. This restaurant is frequented by motorcyclists who enjoy its folk songs. But her personality and her dress are so different from what he saw in the first restaurant:

She pulls up the vest to show her slim waist and shakes her body in strange rhythms. The clothes she is wearing are gaudy. The pattern of her skirt consists of marijuana and Bob Marley. Covering her beautiful hair, the colors of her knitted hat resemble those of an African flag. There is no trace of neatness or sweetness. (Kittiwat Tantanand, 2010: 35)

The incompatibility of her two personalities perplexes him. They come across each other again in another restaurant and this time she is making a pass at another man. He feels slightly jealous because her bashful appearance resembles what she signaled to him six months ago when he asked for her telephone number.

Not long after that, their next encounter is in a bar called Rock Family. When he arrives, it is almost midnight and she is sitting at the bar, wearing worn jeans and a jacket of similar color. 'If she stands up, she will look elegant with the high-heel shoes she is wearing. The hair that was once covered up in the knitted hat now spreads out freely. [...] I can't quite remember her.' (Kittiwat Tantanand, 2010: 39) Tik not only changes her appearance, but she also cannot remember the narrator. When he tries to call her on the number she gave him six months earlier, he hears a message that the number is already out of service. Moreover, when he talks to her and offers to give her a ride home as he sees that she is already quite drunk, he is surprised to discover that her house is pretty old and uncared-for and that there is a mannequin covered with a white plain sheet with disheveled hair in the second-floor balcony. She mentions that it is an artwork of a man she once knew. When he enters her house and puts her in her bed, his exploration brings him only astonishment and perplexity:

Her clothes seem to be too many, way too many for one person. Now my eyes are bewildered by gaudy gala dresses, decked with glittering jewels. When I look through her clothes, I find that her racks are full of clothes that people don't normally wear. [...] These metal racks run parallel each other like lines of soldiers standing. I also see a nurse costume, an airhostess uniform, a college student uniform, and a bank uniform, all hung and mixed alongside other office dresses. (Kittiwat Tantanand, 2010: 45-46)

The overwhelming variety of her dresses underscores the multiplicity of her identities and it is impossible for the narrator to fathom what her real career is. In addition, she also decorates her room with various masks, thus symbolically revealing variegated roles she plays.

However, even though people nowadays can change their identity at will, at long last such a shift happens only because they have the unquenchable desire to be accepted and loved. Tik herself confesses that she changes her looks very often because she wants somebody to share her life with. However, most men in her life are those who only look for sex. In other words, she changes her identity and personality in accordance with the man whom she is dating at the time. In this light, the author touches on a social issue whereby people hold onto external appearance rather than inward spiritual quality. Tik, in this light, can be compared to her own house, which looks neglected and decayed, despite her having a great number of clothes and accessories. Symbolically, she can also be analogous to the mannequin on the balcony, which looks beautiful on the outside waiting for a script and a stage costume, but which is hollow on the inside. Tik's case reveals how consumers in contemporary society allow goods, especially clothes and accessories, to dictate and determine their identity to the extent that their inward identity is left uncared-for.

However, there is a stark irony at the end of the story, when the narrator turns out to be another man who merely wants to have sex with her. He treats her as if she were a commodity that he wants to consume and then throw away. Such an ending reveals the unequal power relations between men and women that bear an impact on the identity formation of the latter. Women, who are less advantaged in such power relations, need to negotiate through the constant reformation of their identity to draw male attention. In a nutshell, 'Her Own Self' portrays the disadvantaged conditions of a woman in contemporary urban society who needs to change her own 'self' through various means of consumption, be it the use of clothes or the frequenting of different restaurants, until eventually she is under the control of her own objects and no longer able to discover her true self.

Related to 'Her Own Self' in its contemplation on consumerism and identity politics, 'Instant Noodle' by Chamangchai reveals the life of a middle-aged man who is controlled by his commodities. The protagonist works in a foreign exchange kiosk. He feels ill and wants to go home early:

He walks to the parking lot. There are many cars parked there and he tries to scan the parking lot for his own car. There are quite a few cars there that look exactly the same and some only differ in minor details, e.g. decorative stickers and license plates.

Perhaps due to a coincidence or simply the popularity of the make, he finds it funny to see two Mitsubishi off-road vehicles that look exactly the same parked next to each other. If the owner doesn't bow down to look at the license plate, he probably doesn't know which one is his.

'Which one?' He tries to remember his own license plate number. With his brain still slightly numb with fever, he can't figure it out. Then, out of a sudden, he thinks something out.

'Beep beep!' The sound of an anti-theft alarm can be heard from an off-road pick-up, when he presses his remote control. (Chamangchai, 2006: 88)

Even though he laughs at other cars that look very similar, he then faces the same problem when he needs to look for his own car. Then, when he reaches home, he becomes confused which one is his, as his house is part of a big real estate development project, in which houses and furniture therein look exactly the same. When he enters the gate of his house, strangely left unlocked, he finds the little front park unfamiliar. Also, when he goes into the living room, a lead-color wall clock strikes him as odd. He then thinks that his wife may have bought that new one to replace the old one that no longer functions properly. When he switches on his hi-fi, he also finds that the music that comes out is not one of those easy-listening songs as usual, but loud rock music. With all these oddities, his bewilderment increases. He reckons that perhaps it is urban lifestyle that keeps him on the rush and makes him forget little things around him. Then, when he takes a shower, he does not recognize the towel, soap, and shampoo. He even finds his pajamas he is wearing strange. However, due to his exhaustion, he decides not to question these oddities and lies down in bed alongside his wife, who is sleeping on her side. Her strange yet alluring body fragrance excites him and drives him to have sex with her.

Even though the story ends there, the reader is left perplexed as to whether the house belongs to him and whether that woman is actually his wife. The author here plays upon ambiguity, escalated by the anonymous protagonist's feverish state of mind. Such a sense of confusion can be related to the consumption of urban people, which despite the overabundance of objects available is ironically very patterned and controlled. This is because urban consumption is inherently determined by mass media and marketing forces. Hence, urbanites do not have real freedom in their consuming acts but these acts are already predetermined and designed by marketing companies in relation to their class, gender, and wealth.

Both 'Her Own Self' and 'Instant Noodle' show how consumerism is related to the project of identity formation. However, in stark contrast to 'Duang Damnern

Fashion' and 'Nong May Goes to a New Year Party', which focus on the excessive potential of consumers in creating their identities in a society where choices seem to be endless, these two short stories tend to show that such a relationship is limiting as social and psychological forces are at work in delimiting the consuming act. In spite of the excessive number of products available on offer, people still prefer one over another due to various reasons, be they marketing forces associated with each product or social norms that allow for certain consuming acts to be acceptable.

Conclusion

Through the analysis of a selection of contemporary Thai short stories written in the past decade, consumerism has emerged as one of the prominent issues that complicate our daily life. Consumerism is represented through these works in its complex mechanisms that have impacted Thai people on many levels, from an individual's body to the relationships among people in contemporary society. Thai authors, on the other hand, make use of various literary genres and tropes, including magical realism, allegory, and symbolism, to shed light on such conditions as unquenchable desire and capitalist exploitation, generated and intensified by consumerism.

Identity formation is in this light also affected by consumerism, as people increasingly consume goods to tell other people who they are. Contemporary Thai stories reveal how the relationship between consumerism and identity formation is by no means simple: not only does consumerism open up a wide variety of possibilities for people to change their identities constantly, it also constrains the project of identity formation in that people need to have enough means to be able to get access to such wide possibilities. Besides, consumers cannot choose any identity at will, since their decisions are bound by various factors, from peer pressure to the need for love and acceptance. Also the issue is complicated in the sense that identity itself can be commodified. In presenting

these complex conditions, Thai authors excel in their literary techniques, including the use of irony, ambiguity and symbolism, as well as a projection into a future dystopia, in order to highlight the consequences and implications consumerism has on our identity politics.

Bibliography

In Thai

- Anusorn Tipayanond. 2007. Tu/Yen/Rao/Rorn. [A Frisky Fridge]. In his *Kehawatthu [Household Objects]*. Bangkok: Kehawatthu.
- Chamangchai. 2006. Bamee Sam Ret Rup. [Instant Noodle]. *Rahu Om Chan* 1: 86-94.
- Chetawan Tueaparakon. 2008. Fashion Duang Damnern. [Duang Damnern Fashion]. In his *Khvamhen Si Khao Kap Khon Si Thao [White Opinions and Gray People]*. Bangkok: Matichon.
- Kittiwat Tantanand. 2007. Tua Ton Khong Ying Sao. [Her Own Self]. *Cho Karaket* 53: 33-51.
- Phanu Traiwet. 2008. Nong May Pai Ngan Liang Pi Mai. [Nong May Goes to a New Year Party]. In his *Phuru Phutuen Phutormtrom [The Known, The Awakened, The Saddened]*. Bangkok: Nanmee Books Publications.
- Prachakhom Lunachai. 2008. Long Ruea Sawan. [Heavenly Cruise]. *Cho Karaket* 44: 63-78.
- Uthit Hemamun. 2008. Sing Ti Koet Khuen Kap Khon Tang Song. [What Happens to Both of Them]. In His *Mai Yon Khuen [No Return]*. Bangkok: Phraew.

In English

- Baudrillard, Jean. 1998. *The Consumer Society: Myths and Structures*. London: Sage.
- Baudrillard, Jean. 2001. *Jean Baudrillard: Selected Writings*, ed. By Mark Poster. 2nd ed. Stanford: Stanford University Press.
- Baudrillard, Jean. 2005. *The System of Objects*. Translated by James Benedict. London and New York: Verso.
- Bauman, Zygmunt. 2007. *Consuming Life*. Cambridge: Polity.
- Clarke, David B. 2003. *The Consumer Society and the Postmodern City*. London and New York: Routledge.
- Corrigan, Peter. 1997. *The Sociology of Consumption: An Introduction*. London: Sage.
- Featherstone, Mike. 1991. *Consumer Culture and Postmodernism*. London: Sage.

- McCracken, Grant. 1988. *Culture and Consumption*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Miles, Steven. 1998. *Consumerism As a Way of Life*. London: Sage.
- Paterson, Mark. 2006. *Consumption and Everyday Life*. London: Routledge.
- Sassatelli, Roberta. 2007. *Consumer Culture: History, Theory and Politics*. Los Angeles and London: Sage.

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

การนำเสนอผลงาน

1. การนำเสนอบทความเรื่อง “Consumption and Everyday Life in Bangkok: Perspectives from Contemporary Thai Literature” ในการประชุมระดับนานาชาติ *The 9th Urban Culture Research Forum* วันที่ 3-4 มีนาคม 2554 ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2. การนำเสนอบทความเรื่อง “Cosmopolitanism and World Literature: A Case Study from Thailand” ในการประชุมระดับนานาชาติ *The First Congress of the World Literature Association* วันที่ 30 มิถุนายน - 3 กรกฎาคม 2554 ณ มหาวิทยาลัยปักกิ่ง สาธารณรัฐประชาชนจีน
3. การนำเสนอบทความเรื่อง “Bangkok in Contemporary Thai Literature: Globalization, Tourism, and Consumerism” ในการอบรมระดับนานาชาติ *International School Intensive Courses* วันที่ 20 กันยายน 2555 ณ มหาวิทยาลัยโอซาก้าซิติ้ ณ ประเทศญี่ปุ่น

การสร้างเครือข่าย

การพบปะนักวิชาการที่ทำวิจัยเรื่องเมือง อาทิ

Professor Kjell Skyllstad ซึ่งเป็นบรรณาธิการ *JUCR (Journal of Urban Culture Research)*

Professor Shin Nakagawa ซึ่งเป็นผู้บริหาร Urban Research Plaza ณ Osaka City University

การปรับปรุงการสอน

เนื้อหาส่วนหนึ่งของงานวิจัยสามารถนำไปปรับใช้สอนในรายวิชา *Urbanism and the Cultural Politics of Space* ในหลักสูตรอักษรศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาและวัฒนธรรม ซึ่งผู้วิจัยเป็นผู้รับผิดชอบรายวิชาโดยตรง